

Asociația „Statuia Libertății” Arad

În labirintul speranței

**Capitole din istoria maghiarilor din Arad
între 1944 și 1989**

AS

**Editura Gutenberg Univers
Arad 2025**

Király András Lehoczky Attila Matekovits Mihály
Muntean Tibor Puskel Péter Ujj János

În labirintul speranței

Capitole din istoria maghiarilor din Arad
între 1944 și 1989

**Traducerea în limba română: Gabriel Constantinescu,
Molnar-Sólya Emilia, Gabriel Roman, Witman Anikó**

**CONSILIUL
JUDEȚEAN
ARAD**

**BIBLIOTECA
JUDEȚEANĂ**

Alexandru D. Xenopol
ARAD

Editura Gutenberg Univers
Arad – 2025

AVE MARIA!

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

În labirintul speranței : Capitele din istoria maghiarilor din Arad

între 1944 și 1989 / Király András, Lehoczky Attila, Matekovits Mihály, ...;

trad. în lb. română: Gabriel Constantinescu, Molnar-Sólya Emília, Gabriel Roman, Witman Anikó; coord. ed. în lb. română: dr. Doru Sinaci, Gabriel Roman. – Arad : Gutenberg Univers, 2025

ISBN 978-606-675-418-7

I. Király, András

II. Lehoczky, Attila

III. Matekovits, Mihály

IV. Constantinescu, Gabriel (trad.)

V. Molnár-Sólya, Emilia (trad.)

VI. Roman, Gabriel (trad. ; coord.)

VII. Witman, Anikó (trad.)

VIII. Sinaci, Doru (coord.)

94

Ediția originală în limba maghiară intitulată

„A remény útvesztőjében”

a apărut în anul 2020

Gutenberg Univers Arad, Calea Victoriei 41

Tel: 0257 254 330, Fax: 0257 254 339

email: ntp@gutenbergarad.ro www.gutenberg.arad.ro

Király András Lehoczky Attila Matekovits Mihály
Muntean Tibor Puskel Péter Ujj János

În labirintul speranței

**Capitole din istoria maghiarilor din Arad
între 1944 și 1989**

Traducerea în limba română:
Gabriel Constantinescu, Molnar-Sólya Emilia
Gabriel Roman, Witman Anikó

Editura Gutenberg Univers
Arad - 2025

**Tehnoredactare și copertă:
Nagy István**

Coordonatorii ediției în limba română:

dr. Doru Sinaci, Gabriel Roman

La ediția în limba română au contribuit:

SZABADSÁG-SZOBOR EGYESÜLET ARAD

Asociația Statuia Libertății

CENTRUL CULTURAL JUDEȚEAN ARAD

**BIBLIOTECA
JUDEȚEANĂ**

Alexandru D. Xenopol
ARAD

Adresăm mulțumiri domnului dr.Doru Sinaci pentru susținerea acordată apariției acestei lucrări în calitate de coordonator al Colectivului Monografic Județean în contextul promovării valorilor Aradului

Recomandare

Încet-încet, doar noi, «cei cu fruntea mai ridată», trecuți de șaizecișicinci de ani, putem pretinde că am trăit vârsta de aur a societății socialiste ca adulți.

Pe de o parte, ne putem bucura în mod evident că urmașii noștri mai tineri, copiii și nepoții noștri, nu trebuie să se confrunte cu vremurile pe care noi a trebuit să le trăim. Pentru că acelea au fost vremuri zdrobitoare pentru suflet. Și pentru că așa au fost, tocmai de aceea și ei ar trebui să învețe și să știe cum am trăit noi, părinții și bunicii, în cele patru sau cinci decenii „blestamate”. La sfârșitul anilor optzeci ai secolului trecut, în majoritatea fostelor țări socialiste, oamenii au strigat aproape simultan: „Ajunge, acum ori niciodată!” Evident, ar trebui să fii naiv ca să nu știi, să nu vezi, că lumea nu este încă ceea ce ne-am fi dorit să fie. Există mai multe necazuri, mai multe provocări, mai multă mizerie - nu cred că mulți oameni ar fi de acord cu asta în zilele noastre. Dar ceea ce am strigat atunci „destul este destul”, însemna că acelor vremuri distrugătoare de suflete, nu le-am dat șansa de a se întoarce vreodată. Cu toate acestea, lumea nu a fost încă asanată de această amenințare. Ca și tot ceea ce trăiește, și demonul acelor vremuri vrea să trăiască. Să trăiască, să crească, să se înmulțească, să se răspândească! Dar noi am ținut, și încă ținem, jurământul pe care l-am făcut acum treizeci de ani: «Niciodată!»

Se apropie momentul în care va trebui să transmitem acest destin unei noi generații. Dar putem să le lășăm lor datoria de a lupta într-un război în care nu știu nimic despre inamic? Ei nu au o experiență directă și, slavă Domnului, nu au simțit niciodată pe propria piele ceea ce a trebuit să simțim noi. Așadar, ce putem face? În propria mea viață, încerc pe cât posibil să le „spun” propriilor mei oameni cât mai multe despre ceea ce ne otrăvea viețile la vremea respectivă. Dar alegerea cuvintelor nu este întâmplătoare, pentru că ei chiar ascultă ceea ce le spun ca și cum ar asculta o poveste. Pentru că basmele sunt frumoase, tuturor le este plăcut să le asculte. Dar știm că zânele, elfii, vrăjitoarele și balaurii cu șapte capete nu există, nu-i așa? Copiii mei - deși acum au trecut de treizecișicinci de ani - sunt un pic mirați... Când le spun că pe la mijlocul anilor <70, când eram licean în Cluj, dacă un polițist de pe stradă m-ar fi văzut cu părul prea lung (îl socotea ca fiind așa, indiferent de lungime, pentru că nu exista o regulă scrisă), putea, la discreția sa, să mă ia de ureche, să mă ducă la cea mai apropiată frizerie și să mă radă chel. Iar ei întrebă: și voi ați tolerat asta, nu l-ați reclamat pe polițist? Dacă le povestesc cât de izolați și închiși am trăit în această țară, cum celor norocoși li se permitea să meargă în străinătate o dată la doi ani,

chiar și atunci doar în anumite țări, oamenii mei întreabă deja: nici măcar cu pașaport?

Gândindu-mă la toate acestea, este poate de înțeles că am intitulat recomandarea volumului anterior despre cetățeanul arădean: „Avem nevoie de o carte... Ei bine, dacă de acea carte ERA NEVOIE, atunci trebuie să o spun răspicat: că și acest nou volum este FOARTE NECESAR! Citiți-l, iubiți-l, bucurați-vă de el! Și puneți-l în mâinile tinerilor noștri, pentru că eu cred că merită!

BÖLÖNI GYORGY

în limba română: Gabriel Roman

Prefață

Această carte întreprinde o operațiune dureroasă. Ea analizează o epocă, o vreme, din care am făcut parte uneori, fie că am crezut sau nu în conținutul ideologic al zeitgeistului comunist. Deși se pare că scopul acestei publicații nu este o trecere în revistă istorică, ci mai degrabă o prezentare multifacțată a unei epoci, dar mai ales a modului în care maghiarii din Arad au încercat să se salveze în labirintul comunismului până la starea în care ne aflăm acum, chiar dacă nu ne lăudăm cu asta.

Între cele două războaie, România a trăit momente tragice în istoria sa, dar problema alegerii nici măcar nu s-a pus pentru popor. Situația sa a fost tragică și pentru că rezistența sa la regimul fascist a fost slăbită și, deși așa-numitele forțe democratice erau unite, cercurile conducătoare au urmat o politică fascistă, la care mișcarea legionară a contribuit în mare măsură. Situația era tragică și pentru că țara era izolată și abandonată de aliații săi occidentali. Vânturile schimbării suflau. Încet-încet, țara a intrat sub influența sovietică.

Perioada stalinistă a schimbat, de asemenea, profund caracterul regiunii noastre. Partidul Comunist a concentrat puterea în propriile mâini, în numele unei ideologii care nu avea cel mai mic sprijin din partea maselor, realizând transformări precum industrializarea rapidă, distrugerea modelelor sociale rurale prin crearea forțată a cooperativelor, brutalizarea societății prin utilizarea fricii, impunerea unor modele noi și inacceptabile de comportament și distrugerea limbii populare. Acest lucru a sporit foarte mult sentimentul de insecuritate și vulnerabilitate care este cel mai caracteristic pentru această perioadă.

În România industrializarea de tip sovietic s-a diferențiat în mod semnificativ de procesele din alte țări din Europa Centrală și de Est. Între cele două războaie mondiale problemele de dezvoltare care au apărut ca urmare a subdezvoltării economiei românești care avea o structură agrară, au fost rezolvate prin industrializarea întârziată. Capitalul internațional a jucat un rol important, din cauza formării insuficiente de capital intern și a lipsei de forță de muncă calificată. Cu toate acestea, de la începutul anilor 1930 statul român a recurs la acoperirea importurilor și la protecționism, iar această gândire economică a continuat pe tot parcursul epocii comuniste. România ocupa atunci locul 4-6 pe piața mondială a petrolului, iar această industrie a fost cea care a definit modelul de industrializare pentru perioada următoare. Cu toate acestea, începând cu 1939 preponderența germană în economia românească s-a impus treptat.

Acest lucru a fost cauzat practic de un singur factor: România a văzut în Germania singura garanție pentru păstrarea integrității sale teritoriale împotriva pretențiilor sovietice și maghiare. În economie războiul a declanșat un boom care a durat până la sfârșitul anului 1943. Retragerea din război de partea Germaniei - la 23 august 1944 - s-a bazat pe un larg consens național cu participarea diferitelor partide și a curții regale. Singurul câștig - nu unul mic pentru România - asociat trecerii la moneda germană a fost reatașarea Transilvaniei de Nord. De o parte și de alta a frontierei transilvănene trasate arbitrar, un val de refugiați a umplut drumurile, mii de familii și-au încărcat căruțele cu ceea ce au salvat din bunurile lor și au pornit spre incertitudinea stranie a unui „viitor mai bun”. Din nou...

În această perioadă a fost înființată Asociația Poporului Maghiar ca succesoare a MADOSZ, a cărei organizație din orașul Arad avea peste 13 000 de membri la sfârșitul anului 1946 și a asigurat guvernul Groza, care construia democrația, de încrederea sa. Odată cu venirea la putere a guvernului Groza, relațiile economice româno-sovietice au fost, de asemenea, reînnoite, cu înființarea Sovietelor (societăți mixte româno-sovietice) în industrii-cheie: petrol, lemn, transporturi, produse chimice, tractoare, aviație, gaze naturale, metalurgie și extracție de cărbune. Contribuția sovietică la activitățile Sovietelor s-a bazat pe activele românești ale fostelor țări inamice. Două autorități principale au jucat un rol esențial în accelerarea reconstrucției: Ministerul Industriei și Comerțului și Ministerul Finanțelor. Escaladarea conflictului dintre Partidul Comunist Român și Noul Partid Liberal s-a reflectat și în disputa privind înființarea organismelor centrale de management industrial. După destrămarea rămășițelor pluralismului politic, în toamna anului 1947 PCR-ul a preluat controlul asupra Ministerului de Finanțe ceea ce a dus la dizolvarea tuturor băncilor și instituțiilor de credit private și la transformarea celor câteva bănci mari în monopoluri de stat până în vara anului 1948. A urmat naționalizarea întreprinderilor industriale care angajau mai mult de 10 persoane și de aici nu a mai fost decât un pas pentru ca, în martie 1949, Gheorghiu-Dej să numească „moșii” fermele cu o medie de peste 9 hectare de teren și, peste noapte, să naționalizeze toate proprietățile de peste 50 de hectare, iar pe cale de consecință cinci mii de proprietari de moșii au fost evacuați din casele lor.

În perioada 1949-1953 în urma lichidării partidelor și organizațiilor politice, a avut loc o epurare naționalistă și de clasă în aparatul de stat și de partid și în rândul claselor de proprietari, în principal în rândul țăranilor. Acestea au fost, în mare măsură, antiminoritare și au urmărit să consolideze ponderea și influența populației românești în economie și societate în general. În această perioadă a apărut și primul «plan cincinal» care a avut un debut nefericit: încă din 1952 s-a observat că anunțarea unui plan cincinal care urma să fie realizat în patru ani a fost o decizie economică proastă, cu o industrializare suprasolicitată, lipsă de investiții și o politică agricolă dezorganizată.

În 1965 după moartea lui Gheorghiu Dej, Nicolae Ceaușescu a fost ales prim-secretar. «*Punerea bazelor socialismului*» a fost finalizată și a început „*dezvoltarea multilaterală a socialismului*”. Consolidându-și poziția de putere, el, ca și predecesorii săi, și-a numit proprii oameni în funcții de conducere. Pe lângă pilonii ideologici tradiționali, el a folosit identitatea națională și suveranitatea națională ca instrument de legitimare. Independența economică și politică față de lumea externă și eliminarea totală planificată a datoriei publice au avut ca și consecință faptul că populația a trebuit să plătească un preț ridicat.

În subordonarea față de omnipotența puterii care a caracterizat perioada, «egalizarea» socială nu a însemnat doar egalizarea sărăciei, ci a asigurat și poziția privilegiată a unei noi elite de putere...

Mulți oameni, în special din generația mai în vârstă, cred că își amintesc totul bine. Aceasta este fie o autoamăgire, fie o greșeală. Oricum, oamenii tind să fie reticenți în a-și aminti cele rele. De asemenea, este mai ușor și mai plăcut să ne amintim momentele „*pline de suflet*” ale zilei de 1 Mai sau mirosul de *mici* al paradei din 23 august decât momentele de anxietate provocate de o mașină neagră care oprește în fața casei. Cu toate acestea, dincolo de toate durerile și suferințele conștiinței colective, la capătul tuturor raționamentelor noastre rămâne întrebarea: în condițiile unei viziuni politice cu standarde duble, cum și de ce milioanele de înșelați au putut suporta jugul comunismului, uneori blând, alteori mizerabil, până acum? Această dublă viziune, însoțită de o viziune deformată asupra problemei comunismului, a fost însoțită de lipsa unei realități naționale. În timp ce în Occident statul național burghez a dat naștere conștiinței naționale și, prin urmare, era însoțit de un sentiment de „*mândrie*”, în țara noastră absența unui stat național burghez era însoțită de „*un sentiment de invidie*”, ceea ce ducea în mod logic la autocompătimitate. Realitatea națională era fragilă, avea fundamente nerealiste, fiind fragmentată în fapte imorale și principii futuriste; era cenzurată, slabă și șubredă. Înăbușirea și iraționalitatea dezvoltării naționale și sociale au lăsat o amprentă de neșters și asupra dezvoltării personale a acestei generații. Îmi amintesc de gândurile lui Csokonai Vitéz Mihály care scria încă din 1804: „*Nu am nevoie de libertate politică, nu am nevoie de ea... Nu doresc nimic mai mult decât ca trupul meu să nu fie rănit sau împiedicat în satisfacerea nevoilor sale. Sufletul meu este deasupra și dincolo de sfere, este doar al meu...*” Cumva așa trăiau cetățenii Aradului în acele vremuri, așa trăiam și noi, un pic ca soldatul Svejik: „*Vremurile mari cer oameni mari. Există eroi umili, nerecunoscuți, care nu sunt glorificați de istorie...*”

Nu există nicio îndoială că victoria asupra comunismului în decembrie 1989, prin negura timpului, nu poate fi văzută ca un marș triumfal, nici ca ceva care a fost predestinat pentru că nu a existat nicio altă opțiune. Tinerii în special trebuie să fie conștienți de acest lucru tocmai din cauza lipsei lor de experiență istorică. Repetarea adevărilor fundamentale este

întotdeauna oportună și necesară, dacă nu din alt motiv decât pentru a dezvolta conștiința națională holistică a generațiilor tinere care cresc.

Această carte este un memento pentru toți, atât contemporani, cât și pentru noi, deoarece cei care nu-și amintesc trecutul sunt condamnați să-l re trăiască...

HORVÁTH LEVENTE

în limba română: Gabriel Roman

Autorii ediției originale în limba maghiară

Király András

Lehoczky Attila

Matekovits Mihály

Muntean Tibor

Puskel Péter

Ujj János

La răscruce de drumuri

Autor: Lehoczky Attila

Traducerea în limba română: Gabriel Roman

O perspectivă asupra istoriei regiunii și a maghiarilor din România între 1944 și 1949

Europa și transformarea puterii între 1944 și 1948

La 7 mai 1945 la Reims, orașul coroanei Regatului medieval al Franței, generalul german Alfred Jodl s-a predat trupelor aliate în numele Germaniei, punând capăt la aproape cinci ani de lupte în teatrul de operațiuni occidental. Până în acel moment, trupele americane, anglo-franceze și alte trupe invadatoare ocupaseră deja teritoriile vestice ale Reich-ului, iar Jodl nu făcea decât să ia act de fapte. Catedrala multiseculară din Reims, un monument cu arhitectură gotică, supraviețuise din fericire războiului și a oferit un cadru potrivit pentru eveniment.

A doua zi, luptele s-au încheiat pe străzile Berlinului care fusese asediat și distrus timp de săptămâni întregi. Capitala Reichului fusese încercuită săptămâni întregi, fuseseră aruncate 450 000 de tone de explozibili, marea majoritate a clădirilor fuseseră distruse, un milion și jumătate de oameni rămăseseră fără adăpost, aprovizionarea cu alimente era extrem de precară, iar în grădina Reichstagului erau plantați cartofi. Generalul-maior Wilhelm Keitel a semnat capitularea într-o clădire mai mult sau mai puțin intactă, în fața generalului Armatei Roșii Georgi Zhukov, punând efectiv capăt războiului în Europa. Reims și Berlin se află la mai puțin de 1 000 de kilometri distanță, nouă ore cu mașina și o oră și jumătate cu avionul, dar există și piste de biciclete care leagă cele două orașe. Ambele au o istorie bogată și ambele ar putea fi considerate piloni ai istoriei europene din ultima mie de ani: Catedrala din Reims a fost locul încoronării regilor Franței timp de secole, în timp ce Berlinul a fost capitala Prusiei și al celui de-al doilea și al treilea imperiu german care s-au construit pe teritoriul ei, modelând cursul Europei Centrale și de Est după propria imagine. Cu toate acestea, în deceniile care au urmat celui de-al Doilea Război Mondial, Reimsul și Berlinul au avut destine radical diferite, iar consecințele acestor stiluri de viață paralele sunt resimțite și astăzi.

Principalul motiv a fost că puterile victorioase au convenit asupra împărțirii Europei postbelice deja din timpul războiului. Inițial, cele patru

state beligerante (Statele Unite ale Americii, Regatul Unit, Franța și Uniunea Sovietică) au fost interesate de acest lucru, dar curând a devenit clar că doar două state vor putea decide; SUA și Uniunea Sovietică - puterea și economiile celorlalte două țări fiind atât de afectate de efortul militar încât au fost reduse la statutul de puteri medii. Încă din 1945 era clar că va apărea o lume bipolară, o parte în jurul aliatului de până atunci; SUA-stat democratic capitalist-liberal din secolul al XIX-lea, bazat pe statul de drept și pe principii democratice; și respectiv cealaltă parte, în jurul Uniunii Sovietice, bazată pe o economie planificată dictatorială socialistă de stat. (Notă: autorul susține că nici Rusia și nici URSS după 1917 și nici unul dintre statele Europei Centrale și de Est de după 1945 nu au fost de fapt comuniste, astfel încât nu este adecvat să le numim țări „comuniste” și, prin urmare, folosește termenul mai corect de „socialiste de stat”; în consecință, putem vorbi despre partide comuniste, politicieni, tranziții de putere etc., dar niciuna dintre acestea nu au dus la un stat „comunist”)

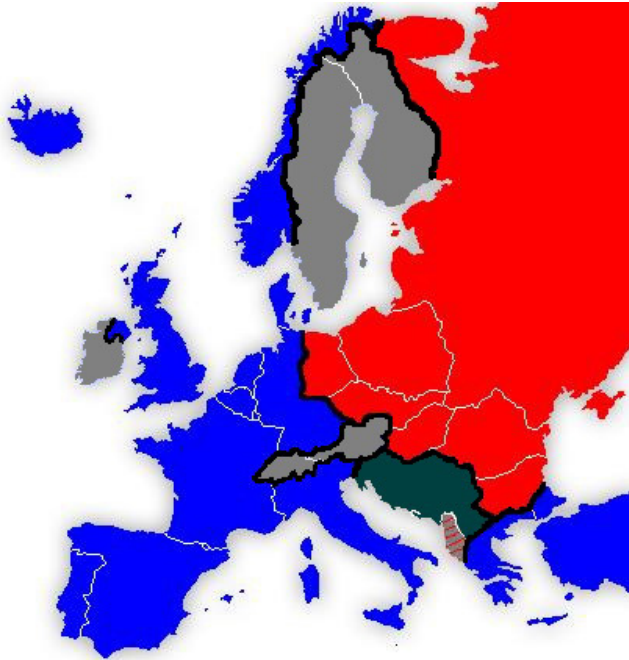

Wilhelm Keitel semnează capitularea. Berlin, 8 mai 1945.

Relația dintre aceste două superputeri s-a deteriorat rapid odată cu sfârșitul războiului. Acest lucru s-a datorat în principal structurilor lor politice și de putere diferite - acestea erau pur și simplu prea diferite pentru a rămâne parteneri pe termen lung. În plus, odată cu dispariția inamicului lor comun (Germania), ambițiile lor de putere au ieșit în evidență, ambele dorind să domine și, dacă era necesar, să controleze teritoriile europene pe care le ocupau. Fiecare dorea să organizeze acest lucru în conformitate cu ideologia proprie de conducere a statului și de gestionare economică, adică doreau să modeleze țările ocupate după propria lor imagine. Acesta este un comportament logic pentru un cuceritor, dar nu putem trece cu vederea un fapt: Europa – ca și construcție de putere și ca leagăn al civilizației atlantice (creștine) moderne, care a modelat lumea în funcție de valorile sale de la Londra până la Sidney încă din epoca explorărilor geografice - nu mai dădea tonul, iar influența sa era în curs de diminuare în perioada

care a urmat. De fapt, a devenit o tablă de șah într-un joc de putere global, și nu nu era singura.

Apariția celor două Europe separate (democratică și socialistă de stat) a început în timp ce tunurile încă trosneau pe fronturi. Teritoriile germane au fost împărțite între puterile victorioase, creându-se așa-numitele zone de ocupație. Partea de vest a țării a fost împărțită în zone americane, britanice și franceze, în timp ce provinciile estice au intrat sub influență sovietică. Berlinul a fost, de asemenea, împărțit, sovieticii care ocupau părțile de vest ale orașului predându-le aliaților lor occidentali, în conformitate cu acordurile de alianță încă în vigoare la acea dată. Același lucru a fost făcut și pentru Austria și Viena (Austria făcuse parte din Germania de la Anschluss, iar învingătorii au considerat-o un fel de stat german, restabilirea Austriei nefiind pe agendă). Ambele părți s-au apucat să curețe ruinele, să reconstruiască economia pe propriile teritorii și, de asemenea, au organizat viața politică, bineînțeles în conformitate cu propria lor concepție. Pentru a înțelege mai bine situația unei Europe în tranziție trebuie mai întâi să analizăm mai îndeaproape ascensiunea sovietică și gândirea politică a țărilor pe care le-au ocupat între cele două războaie mondiale.

Un continent împărțit în două. În albastru este zona americano-englezo-franceză, în roșu zona sovietică. În gri sunt statele neutre, în verde și în saturație țările separate Iugoslavia și Albania.

După 1920 vechile imperii din Europa de Est au fost înlocuite de state tinere și ambițioase care, în general, doreau să se organizeze pe principii naționale sau să creeze o națiune dacă aveau merite clasice. Acestea nu aveau la dispoziție un număr mare de naționalități omogene. Spre

deosebire de țările care au pierdut Primul Război Mondial (sau care au trăit sfârșitul războiului ca învinse), aceste țări au ales calea democratică și au continuat-o mai mult sau mai puțin până în a doua jumătate a anilor 1930. De la Finlanda la Iugoslavia, majoritatea statelor au fost cvasi-democratice, puținele excepții fiind cele care au pierdut războiul, cum ar fi Republica Germană de la Weimar sau Ungaria care se aflau pe o bază politică instabilă; aceasta din urmă a rămas un regat după 1920, deși nu a fost ales niciun rege - șeful statului fiind fostul contraamiral Horthy Miklós care și-a condus țara aflată pe mâinile unei elite conservatoare-revizioniste. Excepția a fost Rusia, deși aceasta a fost în afara prim-planului politicii europene timp de două decenii după 1917. Acolo, ca urmare a unui război civil sângeros, liderii bolșevici au preluat puterea, iar din a doua jumătate a anilor 1920, Iosif Vissarionovici Stalin a preluat controlul deplin și, odată cu el, a început unul dintre cele mai mari experimente socio-politico-economice ale secolului al XX-lea: transformarea vastului Imperiu Rus într-unul comunist, folosind mijloace dictatoriale extreme. Acțiunile sale au provocat multă suferință și morți în masă, dar, în același timp, până în anii 1930, Uniunea Sovietică a devenit un stat unificat, stabil din punct de vedere politic și viabil din punct de vedere economic, practic singurul cu rezerve suficiente pentru a echilibra o Germanie care se remilitariza în acel moment.

Între timp, țările din Europa Centrală și de Est care au ieșit învingătoare din Primul Război Mondial s-au privit adesea cu aversiune una pe cealaltă și pe statele pe care le considerau învinse, s-au temut de noile lor frontiere și s-au temut de comunism. Deoarece fiecare era slab pe cont propriu, au căutat alianțe mai mari pentru a-și atinge obiectivele. Polonia, Cehoslovacia, România sau Iugoslavia au văzut în Franța un partener mare și puternic, chiar dacă existau semne clare ale slăbiciunii Parisului; Italia, Ungaria și Bulgaria au văzut în Germania lui Adolf Hitler o forță care le putea duce la îndeplinire ideile revizioniste cu puterea/alianța sa. În retrospectivă, este înspăimântător să vedem cât de slabe erau micile state din Europa Centrală și de Est și cum slăbiciunea lor militară a fost agravată de neîncrederea reciprocă. Al Doilea Război Mondial a distrus în cele din urmă toate ideile lor, iar după război nu au mai rămas puteri europene cu care să creeze o alianță semnificativă și bine intenționată. Franța a fost distrusă în câteva săptămâni de armata germană, Regatul Unit a acordat independență unora dintre coloniile sale după război și niciuna dintre acestea nu era în măsură, din punct de vedere economic sau militar, să își ajute foștii aliați din Europa de Est împotriva expansiunii sovietice. În Europa Centrală puterea militară germană, care timp de secole a contracarat expansionismul turc și rus și, dacă era necesar, a furnizat arme sau bani pentru a ajuta teritoriile poloneze, ungare sau balcanice, a dispărut. În acest fel, se poate spune că în 1945 nu mai exista niciun factor pe continent care să împiedice expansiunea sovietică în Europa Centrală și de Est. Numai Statele Unite ar fi putut interveni, dar președintele Harry Truman a respectat linia de demarcație

de-a lungul Elbei și, în 1945, încă se gândea în principal la trimiterea trupelor americane acasă. Diplomația americană pare să fi reacționat lent la cucerirea Europei de Est de către comuniști.

Iosif Stalin, Franklin D. Roosevelt și Winston Churchill la întâlnirea din 1943 de la Teheran

Astfel, după 1945 țările din Europa Centrală și de Est s-au angajat rapid pe calea socialismului de stat și, deși nu toate au făcut acest lucru în același timp și în același mod, se poate spune că, în toate cazurile, acest lucru a fost făcut cu sprijinul și colaborarea ocazională a Armatei Roșii ocupante, iar scenariile preluării puterii au fost, de asemenea, foarte asemănătoare; acest din urmă lucru nu este întâmplător, deoarece pașii majori au fost deciziși la Moscova.

Stalin nu dorea o preluare comunistă imediată și decisivă a puterii în țările pe care le ocupa, în principal pentru că nu dorea să intre rapid în relații proaste cu SUA - amintiți-vă că jumătatea vestică a țării sale era în ruine, pierderile sale militare erau uriașe, economia sa era încă dependentă de aprovizionarea din SUA și nici măcar nu avea arme nucleare. Prin urmare el dorea o preluare comunistă în mai multe etape a Europei de Est, de preferință înfășurată într-o voință populară democratică. Ca un prim pas, în 1945, au fost restaurate aproape peste tot structurile statului democratic, au fost restabilite partidele, au fost repornite economia și educația și, ocazional, au fost reorganizate organismele civile. Curând după aceea, au fost organizate alegeri, în încercarea de a pune partidele comuniste locale în poziția de a obține cât mai multe voturi. În cadrul administrației de stat care a fost înființată după alegeri, sub presiunea Armatei Roșii, funcțiile principale (cum ar fi ministerele de interne, de finanțe și de război) au fost atribuite liderilor Partidului Comunist, indiferent de rezultatele obținute de partid în alegeri. A doua etapă a fost o perioadă de tranziție, care a fost condusă de membrii Partidelor Comuniste locale. Aceștia au fost folosiți pentru a-și consolida partidele și pentru a face imposibilă victoria altor partide prin funcțiile pe care le dețineau; liderii democrați proeminenți

au fost închiși sau exilați, majoritatea partidelor au fost interzise, iar loialii Partidului Comunist au fost numiți în funcții guvernamentale departamentale sau județene, în cartierele generale ale poliției și în posturi de conducere ale armatei, uneori în fuziune cu alte partide de stânga, de obicei social-democrații. Ca o a treia etapă, au fost organizate noi alegeri și, dacă a fost necesar, s-a obținut o victorie zdrobitoare prin vot controlat. Abia atunci a început cu adevărat construcția socialismului de stat, cu sovietele și naționalizarea sa.

În Polonia la sfârșitul războiului nu s-a pus problema restabilirii fostelor frontiere, Stalin a păstrat teritoriile care fuseseră cedate Uniunii Sovietice în cadrul Pactului Molotov-Ribbentrop - la fel cum nu s-a pus problema independenței Estoniei, Letoniei și Lituaniei care au devenit state membre ale Uniunii Sovietice. Polonia a fost compensată pentru pierderile sale teritoriale din est prin teritoriile germane care au adus sub controlul Varșoviei: Mazuria, Pomerania de vest, Silezia Inferioară și Danzig (Gdansk). Puterea a fost preluată de o grupare numită Guvernul Provizoriu de Unitate Națională (în care comuniștii jucaseră deja un rol decisiv), dar au fost înființate sau reînființate și multe alte partide. În 1946 a fost organizat un referendum privind noua putere de stat și abolirea camerei superioare a parlamentului, iar rezultatele au fost trucate pentru ca aceasta din urmă să poată fi abolită (parlamentul unicameral era mai ușor de influențat). La alegerile din 1947, de asemenea trucate, Blocul Democrat condus de comuniști a obținut 90 % din voturi, însă celelalte partide au fost în curând făcute imposibile, liderii lor au fost închiși și mulți au fugit în străinătate. În 1949 comuniștii dețineau controlul total.

Cehoslovacia a renăscut la 4 aprilie 1945 când un guvern temporar sub influență sovietică a fost instituit la Košice. Armata Roșie a recucerit rapid Praga și s-a luat decizia de a restabili granițele inițiale ale țării, cu excepția Transcarpatiei care a fost anexată Uniunii Sovietice, și a peninsulei Bratislava care a fost anexată Ungariei; independența Slovaciei fiind de asemenea exclusă. Expulzarea germanilor sudeți a început în vară, iar decretele introduse de Beneš au pus bazele relațiilor tensionate dintre Republica Cehă și vecinii săi care au rămas așa până astăzi. În 1946 Partidul Comunist Cehoslovac a câștigat alegerile, deși a obținut doar 40 % din voturi, fiind nevoit să formeze un guvern de coaliție. În cursul anului 1947 comuniștii au anunțat un program de naționalizare, ceea ce a provocat o criză guvernamentală, miniștrii necomuniști demisionând. Profitând de această situație în februarie 1948 comuniștii au preluat controlul deplin printr-o lovitură de stat de stânga.

Germania s-a împărțit curând în două. Reconstrucția postbelică a fost mai rapidă și mai hotărâtă în zonele vestice, deși populația a fost la fel de greu de hrănit ca în zona estică ocupată de sovietici. Cu toate acestea, o parte din populația provinciilor estice a migrat spre vest, în parte din cauza oportunităților aparent mai bune și în parte pentru a scăpa de amenințarea

comunistă, un proces susținut inițial de sovietici pentru a-și reduce responsabilitățile de aprovizionare în propria zonă. În cele din urmă, tendința a devenit atât de pronunțată încât ambele părți au fost nevoite să își închidă propriile zone și să înființeze puncte de control. În curând, zonele americană, britanică și franceză au fost tratate ca una singură și s-a născut Republica Federală Germania cu un sistem democratic și capitalist. Scindarea a fost accelerată de introducerea banilor proprii atât de către sovietici, cât și de către Occident, pentru a opri inflația. În Est puterea a fost preluată de Partidul Unității Socialiste Germane, o fuziune a partidelor comuniste și social-democrate, cu ajutorul sovieticilor, desigur. În 1949 zona a fost organizată în mod oficial într-o țară, denumită Republica Democrată Germană, cu Berlinul de Est drept capitală. Berlinul de Vest (născut din fuziunea zonelor americană, britanică și franceză ale Berlinului) a rămas oficial parte a RFG. Odată cu formarea RDG una dintre dorințele lui Stalin a fost îndeplinită: acesta nu dorea o Germanie unificată după război deoarece o considera periculoasă pentru propria sa țară.

Ungurii condamnați la strămutare forțată în temeiul decretelor Beneș așteaptă trenul care îi va duce departe. Un instantaneu al peisajului post-belic din Slovacia.

Iugoslavia se afla într-o poziție excepțională printre țările comuniste, în principal pentru că nu a expulzat trupele germane de ocupație cu ajutorul sovietic, ci prin propriile sale eforturi, și anume simpatizanții comuniști, cu puterea militară a partizanilor, conduși de Jozep Broz Tito. Republica Federală Democratică Iugoslavia a fost înființată în 1943, deși conducerea efectivă a țării a fost preluată abia în 1945 după eliberarea tuturor republicilor membre și redobândirea regiunilor Bačka, Međimurje și a Triunghiului Baranya, care fuseseră restituite Ungariei în timpul războiului. De asemenea, țara a devenit oficial stat socialist în 1945, funcționând pe baza unui sistem federal, toate limbile statelor membre devenind oficiale,

precum și maghiara și albaneza. Cu toate acestea, Iugoslavia lui Tito era un stat comunist separatist, care nu dorea să se adapteze la modelul stalinist, iar relațiile dintre Moscova și Belgrad s-au deteriorat curând. În 1948 Tito s-a despărțit de Stalin și a început să construiască propriul său comunism neangajant, dar, în esență, nu s-a îndepărtat de sistemul altor țări socialiste de stat.

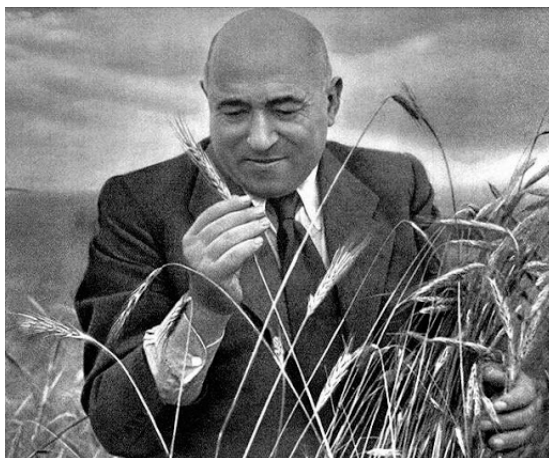
Bulgaria a fost invadată de Armata Roșie în septembrie 1944, iar comuniștii au preluat pozițiile-cheie din țară printr-o lovitură de stat. La sfârșitul războiului, țării i s-a permis să păstreze Dobrogea de Sud, pe care o dobândise de la România, iar în 1946 a fost proclamată o republică populară, forțând exilul țarului bulgar Simeon al II-lea. În același an alegerile au fost câștigate de comuniști care au făcut curând imposibilă viața opoziției rămase, iar liderii lor au fost fie exilați, fie executați. În Albania Partidul Comunist condus de Enver Hodja a fost înființat în 1941, cu sarcina principală de a expulza invadatorii italieni. În 1944 trupele lor partizane au eliberat întreaga țară, Hodja a devenit șeful guvernului și a putut începe o preluare completă a puterii. În Albania a avut loc o adevărată epurare: mii de oameni au fost exilați și executați, întreaga fostă clasă de mijloc a fost anihilată, iar multe familii au fost obligate să se mute în zone ale țării unde condițiile de viață erau dificile. În 1945 au avut loc alegeri, Frontul Democrat Comunist obținând 93% din voturi. Albania a devenit o republică populară.

Special: întâlnirea dintre Josip Broz Tito și Enver Hodja.

De asemenea, în Ungaria a avut loc o preluare a puterii în două etape. În decembrie 1944 invazia sovietică era încă în desfășurare, când partidele democratice și aliații lor comuniști au format o alianță la Szeged, iar la Debrețin a fost constituită o Adunare Națională Provizorie. La sfârșitul războiului a trebuit să se țină seama de restabilirea frontierelor de la Trianon și de pierderile materiale și umane enorme cauzate de război și de marșul pe front. Alegerile au avut loc în noiembrie 1945 și, oarecum surprinzător,

Partidul Micilor Proprietari Independenți a câștigat în mod covârșitor cu 57 % din voturi (comuniștii au obținut 17 %). Cu toate acestea, comuniștii, conduși de Rákosi Mátyás, au intrat cu forța în unele poziții-cheie (inclusiv în Ministerul de Interne) și au folosit tactici de fragmentare pentru a slăbi încet forțele democratice. În 1946 regatul a fost desființat (a fost creată a doua Republică Ungară), iar în 1947 s-a făcut o încercare eșuată de a redobâdi zona de graniță Arad-Satu Mare. Liderii partidelor democratice

Secretarul general Rákosi Mátyás inspectând grâul copt.

au fost exilați sau au fost încarcerați (prim-ministrul Nagy Ferenc a fost, de asemenea, forțat să emigreze), și a început naționalizarea. La alegerile din 1947 (fraudate) Partidul Comunist a obținut 22% din voturi, devenind cel mai puternic partid, dar a fost totuși obligat să formeze o coaliție cu partidele democratice. Rákosi și-a schimbat atunci abordarea și a devenit mai hotărât să preia puterea. În același an locurile unuia dintre partidele parlamentare au fost abolite (majoritatea au fost date comuniștilor), alte câteva partide au fost dizolvate până în vara anului 1948, iar apoi au fuzionat cu Partidul Social Democrat. În alegerile parlamentare din 1948 comuniștii au obținut 95% din voturi sub numele de Frontul Popular pentru Independența Ungariei. Mai târziu, în același an, țara a adoptat numele de Republica Populară Ungară. În timp ce partidele comuniste preluau puterea în Europa Centrală și de Est situația politică din Occident nu era ușoară. Reconstrucția era lentă în multe locuri, economiile multor țări stagnau, șomajul era încă ridicat, iar nivelul de trai era scăzut. În aceste condiții partidele comuniste sovietice de stânga au câștigat rapid popularitate în multe țări, câștigând alegerile în Franța și bucurându-se de un sprijin puternic în Italia și Belgia. Explicația pentru acest lucru, în afară de situația economică, este că cetățenii occidentali care nu cunoșteau realitățile comunismului păreau să creadă că un regim mai strict promitea o mai mare siguranță a existenței.

Toate acestea au fost îngreunate de deteriorarea relațiilor americano-sovietice. Stalin nu permitea nicio interferență în viața teritoriilor pe care le ocupa și dorea să controleze Bosforul și Dardanelele pentru a-și asigura

avantaje pentru țara sa. În curând, în Grecia a izbucnit un război civil, în care au fost implicate trupe de partizani iugoslavi, iar în 1947 a existat o șansă de convertire a țării la comunism; Stalin a făcut presiuni și asupra Turciei, astfel încât acesta a fost la un pas de a cuceri strămtorile.

Artileria progubernamentală greacă în acțiune în timpul războiului civil

În aceste condiții țările vest-europene au considerat că singura modalitate de a-și asigura securitatea era menținerea trupelor americane pe continent. Președintele Harry Truman și conducerea SUA au realizat curând că vor trebui să renunțe la repatrierea trupelor lor pentru a menține stabilitatea. Astfel, în 1947 a fost anunțată Doctrina Truman prin care președintele SUA a declarat că tentativa de preluare a puterii de către comuniști în Turcia și Grecia trebuie împiedicată, altfel va exista un efect de domino în regiune. În consecință, Washingtonul a oferit asistență militară ambelor țări, precum și 400 de milioane de dolari în ajutor economic. Acest lucru a ajutat Grecia să învingă partizanii, iar Turcia să se ferească de o tentativă de preluare a puterii de către comuniști. Pe de altă parte, au precizat că Doctrina Truman a fost completată cu ajutorul Planului Marshall anunțat în același an care a oferit țărilor din Europa de Vest un ajutor financiar în valoare de 14 miliarde de dolari pentru stimularea economiei, crearea de locuri de muncă și creșterea nivelului de trai - toate acestea reducând avantajul pozițional al partidelor comuniste occidentale. În cele din urmă, ajutorul Marshall a stabilizat aceste state, aducând o contribuție semnificativă la menținerea democrației. În același timp, acesta i-a făcut pe șefii de stat din regiune să realizeze că nu vor putea face față singuri unei noi provocări militare și că vor trebui să construiască relații mai strânse, în special în domeniul economic. Această ultimă linie de gândire a pus bazele viitoarei Comunități Economice Europene, precursora Uniunii Europene de astăzi.

Cu toate acestea, soarta statelor din Europa Centrală și de Est era deja decisă, partidele comuniste dominând viața politică de la Varșovia la Tirana.

S-a decis, de asemenea, că jumătățile de vest și de est ale continentului vor merge pe drumuri separate într-o lume condusă de două ideologii diferite. Granița din mijlocul continentului care se întindea de la Elba până în Istria a devenit cunoscută mai târziu drept Cortina de Fier.

Toate acestea nu au fost o provocare ușoară pentru maghiarii din România care au trebuit să facă față unei situații noi de la sfârșitul anului 1944.

Între fascism și comunism. Tranziția și socialismul de stat în România.

Regatul României creat în 1881 a fost beneficiarul clar al tratatelor de pace care au pus capăt Primului Război Mondial. Teritoriul său a crescut de la 140 000 la 297 000 km², în parte datorită rezultatului pozitiv al negocierilor de pace de la Paris, în parte datorită politicii europene care condamna Republica Sovietică Ungară și se temea de amenințarea comunistă și în parte datorită inerției statelor succesoare ale Imperiului Austro-Ungar și ale Imperiului Rus care se dezintegrau. Noua Românie a devenit un stat foarte eterogen: pe lângă teritoriile deja diverse ale Retezatului și Dobrogei, la care se adăugaseră fosta Bucovină austriacă, Basarabia și Buciașul rusesc și câteva provincii din estul Ungariei, adică Transilvania istorică, cea mai mare parte a Crișanei și zone întinse din Maramureș și Banat. Ca rezultat al revoluției industriale târzii, noile provincii erau, de asemenea, foarte diferite între ele, situația economică și socială a teritoriilor de dincolo de Prut fiind o lume cu totul diferită de cea

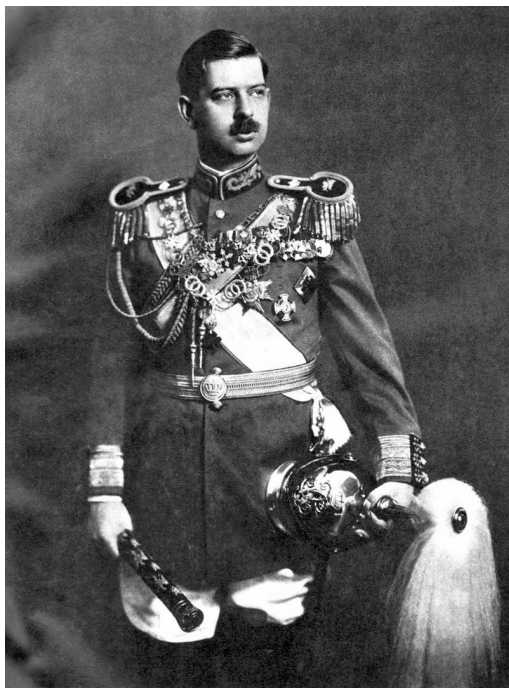
Un târg în Piața Mare din Sibiu, cândva între cele două războaie mondiale. Orașul a continuat să fie capitala sașilor transilvăneni.

a Banatului. Românii, în general omogeni și ortodocși, și liderii lor politici s-au trezit brusc într-un multiculturalism în care rușii de rit oriental, evreii bucovineni, sașii evanghelici și turcii de credință islamică trăiau cu toții ca supuși ai regelui Ferdinand I. Aproape o treime din populație era neromână și nu vorbea limba română. Politicienii se temeau, pe bună dreptate, de ambițiile revizioniste bulgare, rusești și maghiare, neputând conta cu adevărat nici pe Polonia vecină din cauza tradiționalei prietenii polono-maghiare, iar loialitatea naționalităților era cel puțin discutabilă. Dintre vecini, singura țară mai mult sau mai puțin parteneră era Regatul sârbilor, croaților și slovenilor (ulterior Iugoslavia), dar relațiile cu acesta nu erau lipsite de probleme din cauza divizării Banatului. Această instabilitate externă a fost agravată de o viață politică internă mult mai agitată.

În aceste condiții politicienii români au fost nevoiți să meargă pe „repede-înainte”. În interiorul țării ei au declanșat ceea ce sperau să fie o asimilare cât mai rapidă a naționalităților, politicile culturale, educaționale și ecleziastice fiind cea mai sigură cale de a realiza acest lucru. Au fost adoptate o serie de măsuri pentru a limita dominația regională a rușilor și maghiarilor, educația lor a fost uneori tratată cu ostilitate, o parte din terenurile lor agricole au fost expropriate și s-au făcut eforturi pentru a-i stabili pe români în zonele predominant minoritare. Desigur, toate acestea nu au îmbunătățit relațiile dintre guvern și naționalități și nu au fost deosebit de eficiente; sistemul cvasi-democratic însemna că proprietatea privată trebuia să fie mai mult sau mai puțin respectată, țara era obligată prin tratate internaționale să respecte drepturile minorităților, iar maghiarii și sașii din Transilvania nu puteau fi asimilați sau expulzați la fel de ușor cum fuseseră în trecut bulgarii și turcii din Dobrogea. În multe locuri producția și o parte semnificativă a pământului au rămas în mâinile naționalităților (acestea din urmă în ciuda exproprierilor funciare din 1921), iar maghiarii/germanii/rușii erau prezenți în număr suficient de mare pentru a le fi garantată supraviețuirea. De-a lungul anilor, atât partidele politice maghiare, cât și cele germane au militat cu succes pentru interesele naționalității pe care o reprezentau, rețeaua școlară a fost reorganizată în multe locuri prin mijloace private (de obicei ecleziastice), viața culturală a fost susținută cu sprijinul patronilor și a existat o elită intelectuală capabilă să obțină rezultate. În mod logic, politica externă a României și-a găsit principalul partener în Franța; în retrospectivă, acest lucru este adesea criticat ca fiind o alegere greșită, dar, având în vedere circumstanțele din acea perioadă, nu prea exista altă opțiune, iar Parisul era dispus să garanteze noile frontiere ale României. Au fost încheiate alianțe regionale împotriva Ungariei și Bulgariei, prima cu Iugoslavia și Cehoslovacia, a doua cu Grecia și Iugoslavia. Totuși, acestea nu puteau funcționa decât în cazul unor conflicte militare locale și ar fi fost ineficiente dacă o mare putere s-ar fi alăturat Ungariei și Bulgariei.

Între 1930 și 1940 domnitorul a fost Carol al II-lea care și-a dat repede seama că securitatea și integritatea teritorială a țării sale depindeau nu de

conflictele regionale, ci de bunăvoința unei Germanii revigorate; el a fost avertizat de faptul că Franța și Marea Britanie nu au riscat un război cu Hitler pentru Austria sau Cehoslovacia și chiar au fost de acord cu Prima Decizie de la Viena în 1938. În 1938 Marea Britanie și Franța au fost de acord cu dictatul de la Viena prin care Ungaria a recâștigat o parte din Slovacia, recunoscând astfel erorile Tratatului de pace de la Trianon. Carol al II-lea a încercat să facă imposibilul: să treacă de la o țară pro-franceză la o țară pro-germană, să echilibreze apropierea ungaro-germană și să împiedice ca viața politică românească să devină prea de dreapta. În 1938, într-o formă de guvernare care a fost denumită ulterior deictatură regală: a limitat libertatea vieții politice, a desființat toate partidele, cu excepția unuia singur, și s-a autoproclamat lider; a încercat să se apropie de naționalități, în special de maghiari și germani, deși primii nu au avut, pe bună dreptate, încredere în această încercare.

Carol al II-lea - rege al României. Portret oficial din 1938.

Este dificil să judecăm eficiența politicilor lui Carol al II-lea. Cert este că acesta nu a mai putut preveni pierderile teritoriale, iar în 1940, în câteva luni, Basarabia și nordul Bucovinei au ajuns sub stăpânire sovietică, sudul Dobrogei sub stăpânire bulgară, iar nordul Transilvaniei sub stăpânire maghiară, armata română neputând opune rezistență: Franța și Cehoslovacia nu mai existau, Iugoslavia nu îndrăznește să se opună agresiunii germano-italiene, ar fi fost sinucigaș să lupte împotriva Armatei Roșii, iar Hitler nu dorea un război româno-maghiar pentru Transilvania, așa că a optat pentru împărțirea ei. De asemenea, este caracteristic faptul

că singurul lucru la care politica românească a încercat să se opună a fost revizuirea maghiară, ajungând rapid la un acord cu ceilalți revendicatori teritoriali. Este adevărat însă că România nu a pierdut toată Transilvania, ba chiar a păstrat zonele mai puternice din punct de vedere economic (cum ar fi zăcămintele de gaze de la Mediaș sau zonele industriale de la Brașov, Timișoara și Arad), iar cererea lui Adolf Hitler de cereale și petrol românesc ar fi putut contribui la acest lucru, la fel ca și eforturile lui Carol al II-lea de a mulțumi Germania începând cu mijlocul anilor 1930. Ion Antonescu care fusese numit prim-ministru, a cerut curând suspendarea Constituției și abdicarea monarhului. După lovitura de stat Antonescu a devenit liderul fascist al statului, aducând sub influența sa toate ramurile puterii și păstrându-și poziția de șef al armatei. România a rămas un regat doar cu numele, cu Mihai I, pe atunci în vârstă de nouăsprezece ani, ca nou conducător, dar practic acesta nu a avut niciun cuvânt de spus în viața politică pentru o lungă perioadă de timp.

Antonescu a dus curând țara la război. La 22 iunie 1941 armata română a intrat în război împotriva Uniunii Sovietice de partea germanilor, sperând să recucerească Basarabia și nordul Bucovinei și chiar să anexeze noi provincii estice. Cu toate acestea, înaintarea armatei române prost echipate și conduse șubred a fost, de asemenea, lentă în fața Armatei Roșii, care în acel moment nu era în mod clar concentrată pe acest front, avansând doar 100 de kilometri într-o lună, în timp ce aliații lor germani de pe frontul bielorus, mai semnificativ, avansaseră 600 de kilometri. După capturarea Basarabiei avansul românesc a continuat între râurile Nistru și Bug pe fondul unei rezistențe rusești tot mai mari. În momentul capturării Odessei armata pierduse deja aproape 100.000 de soldați, dar ofensiva a continuat totuși: în 1941 și 1942 forțele române au luat parte la operațiunile din Crimeea, Caucaz și Stalingrad care s-au soldat cu aproape o jumătate de milion de pierderi în efective militare, această stare de fapt făcând imposibilă continuarea implicării separate pe frontul din sudul Rusiei, după care au fost s-a conectat la trupele germane. În 1944 o parte dintre soldați au fost evacuați cu succes din Crimeea, iar Armatele III și IV care au fost formate din ei se pregăteau deja pentru invazia Armatei Roșii în România de la sfârșitul verii.

La 23 august 1944 Regele Mihai I l-a înlocuit pe Ion Antonescu în funcția de șef al statului. În ceea ce a fost numită o lovitură de stat (deși din punct de vedere tehnic a fost o operațiune legală), liderii români pro-germani au fost demși, Antonescu a fost întemnițat, monarhul a anunțat restaurarea Constituției și încetarea stării de război împotriva Uniunii Sovietice. Odată cu numirea în funcția de prim-ministru a generalului Constantin Sănătescu țara s-a alăturat curând alianței împotriva Germaniei și a intrat în război împotriva aliaților săi, inclusiv a Ungariei, care a avut o importanță deosebită în recuperarea Transilvaniei de Nord. Trupele române au luptat în ultimele etape ale războiului, participând la operațiunile Armatei Roșii în Ungaria, Cehia, Slovacia și Austria, inclusiv la restabilirea frontierei

de la Trianon cu Ungaria. Rezultatele au fost totuși mixte din punct de vedere românesc; Bucovina de Nord și Basarabia rămânând în mâinile Uniunii Sovietice, iar Stalin a ordonat Bulgariei să păstreze Dobrogea de Sud. Chiar și așa, diplomația română a reușit să împiedice inițiativa comuniștilor maghiari întăriți în încercarea lor de a obține o ajustare a frontierei în Crișana, adică fâșia Arad-Satu Mare să fie atribuită Ungariei.

Mihai I și Petru Groza discută la un eveniment; relația dintre ei a fost doar aparent pașnică.

Prin urmare, România se afla sub ocupație sovietică și, la fel ca alte state din Europa Centrală și de Est, nu a putut evita o preluare a puterii de către comuniști. Ca în multe alte țări, aceasta s-a produs în mai multe etape. În decembrie 1944, sub presiunea sovietică, regele l-a demis de la guvernare pe Sănătescu, dar a fost înlocuit din nou de un militar, Nicolae Rădescu, situația militară justificând acest lucru. În guvernul Rădescu se aflau însă acum politicieni ai Frontului Național Democrat, printre care comunistul Lucrețiu Pătrășcanu și viitorul secretar general Gheorghe-Gheorghiu Dej, primul la Interne și al doilea la Transporturi. Cu ajutorul lor comuniștii (Partidul Comunist Român, ilegal până atunci, avea abia 2.000 de membri la acea vreme, mulți dintre ei de origine maghiară și evreiască) care apăruseră aproape de nicăieri, au câștigat brusc puterea, deși nu au jucat decât un rol marginal în deciziile acestui guvern. Situația s-a schimbat radical atunci când la 6 martie 1945, sub presiunea sovietică, regele a fost obligat să îl numească prim-ministru pe Petru Groza (Stalin amenințase că va revizui chestiunea Transilvaniei de Nord dacă acest lucru nu se va întâmpla), care poate fi interpretat cel mai bine ca un gest de alegere a unui comunist ca tovarăș de drum, chiar dacă era lider al unui partid mai puțin important din punct de vedere politic. În guvernul său comuniștii dețineau deja paisprezece ministere, inclusiv aproape toate posturile-cheie. Groza servea interesele sovietice, dar dorea, de asemenea, să securizeze Transilvania de Nord, acesta fiind unul dintre motivele pentru care a contribuit la crearea Universității Bolyai, menită să arate politica

prominentară a României. Pentru a câștiga simpatia populației a inițiat, de asemenea, o reformă funciară radicală, alocând 1,4 milioane de hectare de pământ pentru 900.000 de familii.

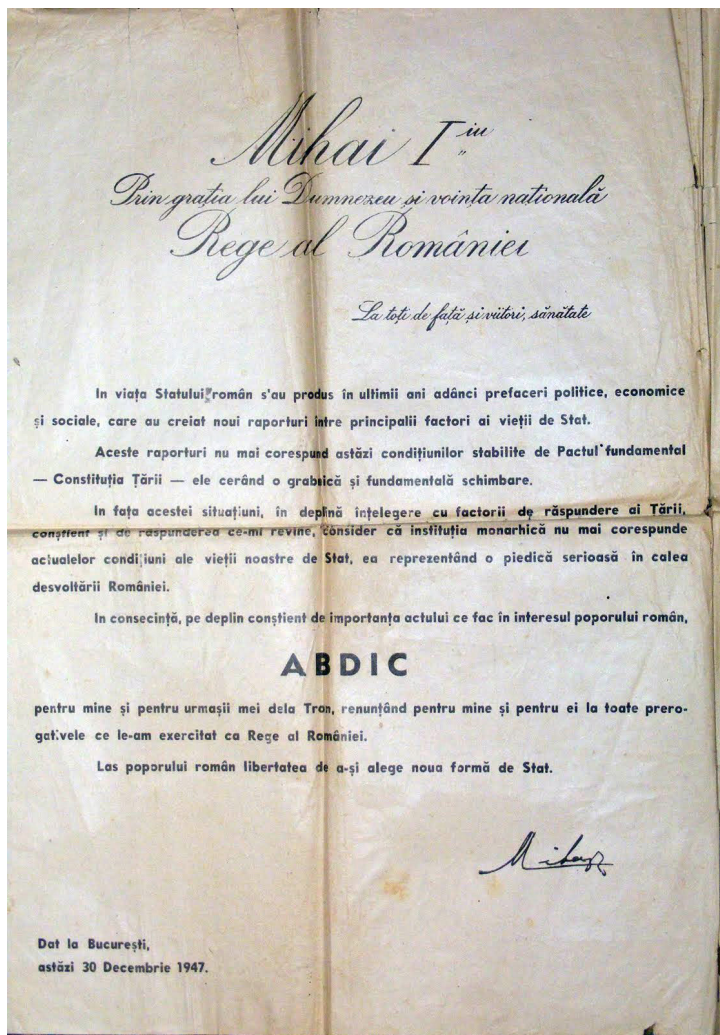
Cu toate acestea, Mihai I era nemulțumit de guvernul Groza și era conștient că acesta pregătea terenul pentru o preluare a puterii de către comuniști. El a cerut demisia lui Groza și, când acesta a refuzat să o facă, la 21 august a intrat în grevă regală, refuzând să semneze și astfel să dea forță juridică deciziilor luate de guvern. Acest lucru nu l-a împiedicat pe Groza să pună în practică reforma agrară și alte decrete; mișcările democratice și promonarhice au fost zdrobite și au început o serie de acțiuni împotriva partidelor istorice, cu scopul clar de a le face imposibilă existența. Sub presiunea Uniunii Sovietice guvernul Groza a fost recunoscut ca legitim de către toate puterile învingătoare în război.

În 1946 guvernul a acordat dreptul de vot femeilor, iar la 9 noiembrie au avut loc alegeri parlamentare. Comuniștii au candidat în alianță cu celelalte partide de stânga sub numele de Blocul Partidelor Democratice și au obținut 69% din voturi într-un scrutin marcat în mod clar de fraudă (Partidul Țărănesc s-a clasat pe locul al doilea cu 12%, iar Alianța Populară Maghiară pe locul al treilea cu 8%). După succesul electoral Groza a rămas în funcție, iar acțiunile politice împotriva partidelor istorice și a monarhiei s-au intensificat. În 1947 Partidul Național Liberal și Partidul Național Țărănesc au fost dizolvate prin lege, o parte a conducerii a fugit în străinătate, alții au intrat în închisoare; dintre liderii mai proeminenți, liberalii Ion I.C. Brătianu și Iuliu Maniu, precum și țărănistul Ion Mihalache au murit în închisoare, în timp ce o parte din elitele partidului au emigrat. În timp, unii dintre ei reintrat în viața politică după 1990. Aceste acțiuni au fost însoțite de o serie de procese spectacol, stilul și metodele urmând fidel tiparele dezvoltate de Stalin în anii 1930 și folosite cu succes împotriva elitei partidului sovietic. În 1947 comuniștii și-au eliminat efectiv astfel toți adversarii politici, întreaga conducere a țării fiind în mâinile lor. Tot ce trebuiau să facă pentru a prelua întreaga putere era să scape de conducător.

Cu toate acestea, instituția monarhiei și persoana lui Mihai I nu puteau fi abordate decât cu prudență, deoarece atât monarhia, cât și instituția regală erau foarte populare în rândul populației; publicul le considera, pe bună dreptate, întruchiparea statalității românești. Pe lângă regele însuși, era în vigoare și Constituția din 1923, iar guvernul Groza trebuia să se descotorosească de ambele.

În noiembrie 1947 monarhul a călătorit în Marea Britanie pentru a participa la nunta viitoarei regine Elisabeta I și a prințului Philip. Autorizațiile politice oficiale pentru participare au fost obținute rapid și aproape întregul guvern l-a însoțit pe Regele Mihai la aeroport - probabil în speranța că regele va folosi călătoria la nuntă ca o oportunitate de a părăsi țara pentru totdeauna (și de a facilita astfel preluarea puterii de către comuniști). După o lună petrecută la Londra, monarhul s-a întors acasă cu trenul și a fost primit cu cea mai mare răceală de către liderii țării, care au refuzat în scurt timp să îi acorde lui Mihai o licență de căsătorie (protocolul impunea ca monarhul să ceară permisiunea guvernului înainte de a se căsători, dar aceasta era doar o formalitate), deoarece el dorea să se căsătorească cu Ana de Bourbon-Parma, pe care o cunoscuse în timpul șederii sale la Londra. Pe 30 decembrie Groza a găsit o scuză pentru a-l invita pe rege la București (familia regală locuia la Sinaia), unde i-a primit la Palatul din Calea Victoriei pe Petru Groza și Gheorghe-Gheorghiu Dej care au anunțat că a venit timpul

ca monarhia și statul să se despartă pașnic. Mihai refuzase inițial să semneze scrisoarea de demisie scrisă în prealabil, dar a fost șantajat să o facă după ce a fost amenințat cu uciderea a peste o mie de tineri proregaliști în închisoare (ulterior s-a dovedit că Groza avea un pistol încărcat, pe care a recunoscut că l-a purtat pentru a evita soarta lui Antonescu). În aceea zi, Camera Deputaților, care nu se întrunise în cvorum din cauza vacanței parlamentare, prezidată de scriitorul Mihail Sadoveanu, a adoptat „demisia” și a anunțat crearea Republicii Populare Române, iar decretul a fost publicat în Monitorul Oficial în aceeași zi, completând ilegalitatea schimbării formei de stat. Monarhul a părăsit țara cu trenul la 3 ianuarie 1948.

Demisia lui Mihai I. Din text reiese clar că el nu ar fi putut să o scrie, deoarece îi lipsește protocolul epocii.

Deoarece Constituția din 1923 a fost abrogată odată cu dizolvarea regatului, România a devenit o țară neobișnuită, fără un statut juridic clar până în aprilie 1948. Guvernul Groza a încercat să guverneze prin decrete, pe care nu mai avea nicio legitimitate legală să le emită și să le aplice. În ciuda acestui fapt, tacticile

de fragmentare ale comuniștilor au continuat: la începutul anului au fuzionat cu Partidul Social Democrat (noua formațiune s-a numit Partidul Muncitoresc Român), în februarie a fost dizolvată Camera Deputaților, iar în martie au avut loc alegeri parlamentare, la care, în esență, s-a prezentat doar organizația umbrelă, Frontul Popular Democrat, care includea Partidul Muncitoresc Român, Frontul Plugarilor și Alianța Populară Maghiară. Frontul Popular Democrat a obținut 93% din voturi, finalizând astfel preluarea puterii. Prim-ministrul Petru Groza a preluat conducerea și a rezolvat în cele din urmă situația fragilă a dreptului public prin adoptarea unei noi Constituții în aprilie care a reafirmat statutul țării de societate populară. În cursul aceluiași an a fost adoptată o lege privind naționalizarea, iar în 1949 a fost lansată cooperativizarea agriculturii.

Maghiarii din România în perioada preluării puterii de către comuniști

(Notă. Scurta prezentare care urmează se va axa pe istoria și situația maghiarilor din România între anii 1944 și 1949 și va face referire la evenimentele din anii anteriori doar acolo unde va fi necesar. Pentru evenimentele dintre 1920 și 1944 vezi volumul „Numele rămâne Arad!”, în timp ce perioada de după 1949 este tratată în alte capitole ale acestui volum).

Maghiarimea din România a supraviețuit împărțită anii Războiului Mondial. Populația maghiară din Transilvania de Nord a considerat dictatul de la Viena ca pe o un act prin care s-a făcut dreptate, dar cei patru ani de apartenență la Ungaria s-au concretizat mai degrabă într-o participare la efortul de război decât în beneficii legate de reconstrucție, coexistență pașnică cu grupurile etnice și redefinirea rolului Transilvaniei. Administrația maghiară revenită nu a fost întotdeauna binevoitoare cu liderii maghiari locali, iar minoritatea română de peste un milion de persoane a fost adesea discriminată (restricții, expulzări, schimburi de populație), în loc să se valorifice șansa oferită pentru a crea un nou consens. Până la sfârșitul războiului 150 000 de evrei căzuseră victime Holocaustului, în special în marile orașe precum Oradea și Cluj-Napoca. Conform recensământului din 1941 puțin peste 50% din populație se declara maghiară, în ciuda faptului că funcționarii numiți și familiile lor, precum și numeroșii militari și familiile mixte (maghiaro-române sau maghiaro-germane) tindeau să se înregistreze ca maghiari, astfel încât regiunea era caracterizată prin multiculturalism. La sfârșitul anului 1944 frontul s-a deplasat prin această parte a țării, forțele de apărare maghiare fiind incapabile să se opună Armatei Roșii sovietice, care a fost întărită cu trupele române după 23 august 1944.

Soarta celor o jumătate de milion de maghiari care au rămas în sudul Transilvaniei în timpul războiului a fost chiar mai rea decât cea obișnuită între cele două războaie mondiale: presa, educația și cultura au fost, cu puține excepții, fie desființate, fie sever restricționate. Partidul Național

Maghiar a fost dizolvat în 1938, iar Asociația Muncitorilor Maghiari, înființată în 1934, a încercat să scoată viața culturală maghiară din ilegalitate. Maghiarii din Transilvania de Sud erau destul de eterogeni, țăranul din Chișineu-Criș făcea parte din regiune la fel de mult ca și muncitorul industrial din Brașov; acest lucru făcea dificilă colaborarea, iar regiunea nu avea un centru natural (sau cel puțin istoric); Timișoara, Aradul sau Brașovul neputând îndeplini acest rol, iar Sibiul era o așezare majoritar româno-germană. Starea de război de la sfârșitul anului 1944 nu a făcut decât să sporească incertitudinea.

La sfârșitul anului Armata Roșie a ocupat Transilvania de Nord, permițând revenirea administrației românești. Presa de limbă română din București a lansat o campanie mediatică împotriva maghiarilor din zonă, căutând să se răzbune pentru cei patru ani pe care îi considera a fi fost de ocupație. Linia politică și tendințele propagandei acesteia erau, de asemenea, antimaghiare și au avut ca rezultat etichetarea băștinașilor drept fasciști alături de invadatori, ceea ce a condus, printre altele, la masacre reale în zonele secuiești, comise de detașamentele cunoscute sub numele de Gărzile Maniu - trebuie remarcat faptul că aceste unități paramilitare nu aveau nimic de-a face cu fostul prim-ministru țărănist Iuliu Maniu care a deținut și funcția de ministru de stat în acea perioadă. Deși Garda Maniu apăruse în nordul Transilvaniei în mod spontan, iar guvernul a desființat organizația la 16 noiembrie, acest lucru s-a dovedit tardiv: conducerea sovietică fiind nevoită să reconsidere ocupația regiunii, impunând o administrație militară sovietică la 11 noiembrie și percheziționând agențiile românești din zonă. Pe lângă asigurarea calmului în spatele frontului, conducerea sovietică se gândea în mod clar la consolidarea simpatiei publice față de aceasta.

Pentru guvernul Groza care a venit la putere în martie 1945 era clar că trebuiau făcute concesii populației maghiare pentru a readuce întreaga Transilvanie sub controlul Bucureștiului. Astfel, într-un mod pe care mulți politicieni români nu l-au putut înțelege, Groza a emis o serie de decrete și a creat o serie de situații care i-au favorizat pe maghiari, contribuind practic la restabilirea vieții culturale și de presă, a rețelei de învățământ sau a funcționării bisericilor istorice. Groza însuși a venit la putere într-un moment în care Moscova amenința cu anexarea Transilvaniei de Nord la Ungaria, astfel că a trebuit să manifeste o atitudine conciliantă și de sprijin față de maghiari.

Partidul Național Maghiar care fusese reprezentantul politic al maghiarilor din România între cele două războaie mondiale, nu a putut fi reînființat și era nevoie de o organizație care să oglindească noua situație. Acest rol a fost preluat de Alianța Populară Maghiară (denumită în continuare MNSZ) care s-a format din Asociația Muncitorilor Maghiari și care și-a ținut ședința inaugurală la Brașov la 16 octombrie 1944. Primul congres al APM / MNSZ a avut loc la Cluj Napoca în mai 1945

la care au participat Petru Groza și László Luka (pe numele românesc Vasile Luca, un politician comunist care era pe atunci secretar general al Alianței Naționale Democrate) la care s-a promis să se așeze noua politică privind naționalitățile pe bazele egalității în drepturi. Pentru observatorul ocazional ar fi putut părea că guvernul român de orientare comunistă era dispus să sprijine o reconciliere națională pe care administrația maghiară nu reușise să o realizeze timp de patru ani. Oricât de calculată ar fi fost această politică, activitatea politică ulterioară a APM / MNSZ și nu puținele realizări ale acesteia pot fi clar legate de guvernul Groza și de politica îngăduitoare a administrației române față de minorități pentru o perioadă. Kurkó Gyárfás și susținătorii săi (ales președinte la Congres) a expus deja aspirațiile pe termen scurt ale maghiarilor din Transilvania, de la reconstrucția rețelei școlare, la crearea unei vieți literare, teatrale și de presă maghiare, până la implicarea profesioniștilor maghiari în politica locală și națională. Unele dintre aceste obiective au fost într-adevăr atinse, cea mai simbolică fiind înființarea Universității Bolyai din Cluj Napoca care a fost fondată la 1 iunie 1945 și a avut sediul în clădirea fostului Liceu de Fete din Piața pietonală. Teatrul a fost recreat (au fost înființate companii de teatru la Oradea, Târgu Mureș, Timișoara și Sfântu Gheorghe), a fost înființată o operă de stat maghiară la Cluj, au fost consolidate produsele de presă existente și au fost înființate altele noi și a fost lansat un program de radio în limba maghiară. Rețeaua educațională a asigurat învățământul primar, elementar și secundar în toate locurile unde exista cerere, printre facultățile nou înființate se numărau cele de inginerie și agricultură din Cluj-Napoca, a fost creat un Institut Maghiar de Artă, nu a mai durat mult până s-a creat o nouă instituție din facultățile de medicină mutate la Târgu Mureș și se planifica chiar înființarea unei rețele școlare pentru ceangăi. Activitatea editorială a Alianței Populare Maghiare a fost semnificativă, acoperind o gamă largă, de la cărți de specialitate la literatură de înaltă calitate, și a inclus publicarea unor lucrări aparținând elitei maghiare din România, precum Kacsó Sándor, Korda István, Kós Károly, Sütő András, Kurkó Gyárfás, Szemlér Ferenc și alții. Se poate spune că Alianța Populară Maghiară a evoluat către forma unei organizație-umbrelă care a acomodat în mod democratic dezvoltarea culturală pe cât posibil, iar până în 1948 acoperea practic majoritatea domeniilor societății maghiare. Cu toate acestea, reconfigurarea situației politice a schimbat curând stabilitatea percepută a Alianței Populare Maghiare și a comunității maghiare din România în general. Congresul al II-lea din 1946 (de la Odorheiul Secuiesc) încă lucra la un proiect de lege a naționalităților, iar la alegerile parlamentare din toamnă Alianța cu cele 570 000 de voturi obținute a devenit a treia cea mai puternică formațiune politică, trimitând 29 de deputați în parlament, care reprezentau 8,2 % din voturi, un rezultat care părea destul de realist din punctul de vedere al maghiarimii, deși alegerile în sine au fost în mod clar fraudate, în principal în detrimentul

Partidului Național Țărănesc și al Partidului Național Liberal. Acordurile de pace de la Paris din 10 februarie 1947 au restabilit oficial frontierele de la Trianon și, ca urmare, a avut loc o schimbare majoră în politica față de minorități a conducerii statului român. Conducerea statului care se apropia tot mai mult de socialismul de stat, a folosit și în acest caz tactica fragmentării. În primul rând, președintele Kurkó Gyárfás a fost demis la Congresul de la Timișoara din noiembrie (în principal pentru că s-a opus desființării cooperativelor maghiare), iar apoi au început lupte interne în cadrul Alianței între cei cu o abordare mai tradiționalistă și cei care interpretau naționalitatea într-un mod socialist. Membrii conducerii de vârf a APMR, Kurkó Gyárfás, Balogh Edgar, Jordáky Lajos, Méliusz József și alții au fost arestați. Kacsó Sándor a devenit liderul Alianței, însă poziția sa a devenit treptat nesustenabilă. Noua conducere, mai socialistă, a fost, de asemenea nedumerită de măsurile care vizau desființarea organizațiilor maghiare tradiționale, cum au fost Asociația Muzeografică Transilvană, Asociația Fermierilor Maghiari din Transilvania sau Institutul Științific din Transilvania. Lichidarea vieții civile a fost un fenomen național (adică nu ataca exclusiv populația maghiară), pentru mulți a fost sfârșitul iluziei create de guvernul Groza în 1945 privind politica sa conciliantă.

O amintire din perioada iluziilor. Liderii APMR în fața sediului asociației.

În 1948 a început expulzarea din România a profesorilor de la Universitatea Bolyai care nu renunțaseră la cetățenia maghiară (profesori renumiți precum Benedek Marcell, László Gyula sau Zolnai Béla au fost obligați să plece), urmată de cea a acelor transilvăneni care nu erau de încredere pentru regim. Dezmembrarea organizațiilor culturale și civile a continuat, iar toate școlile secundare au fost plasate sub administrarea statului. Naționalizarea și federalizarea comunităților antreprenoriale și agricole maghiare au pus în imposibilitate viața economică maghiară. În acel moment APMR era doar o organizație parteneră a Frontului Democrat și a candidat pe liste comune cu acesta la alegerile legislative din 1948. Astfel APMR a fost practic integrată în realitatea românească a tranziției la socialismul de stat și este tipic sistemului faptul că până și cei mai convinși intelectuali comuniști au fost persecutați, precum Gaál Gábor. În cele din urmă APMR s-a autodizolvat în 1953. Epilogul transformării mai rezerva însă câteva surprize maghiarilor din România. În timp ce pseudo-socialismul care se construia aducea populația și forțele de producție sub un control total, influența munca intelectuală și stabilea cadrul de funcționare, în 1950 a fost creată, după modelul sovietic, Provincia Autonomă Maghiară, care îngloba fostele județe Trei Scaune, Cik și Odorhei, precum și partea de est a județului Mureș, cu un procent de peste 70% din populație de origine maghiară. În această provincie, timp de aproape două decenii a fost posibilă cultivarea și consolidarea vieții publice și culturale maghiare într-un mod mai mult sau mai puțin echitabil, într-un cadru controlat. Cu toate acestea, majoritatea maghiarilor din România nu locuiau în această provincie, iar oportunitățile lor s-au diminuat odată cu crearea acesteia și în paralel cu funcționarea ei.

Kurkó Gyárfás , lider al Alianței Populare Maghiare între 1944 și 1947. Din 1949 a fost închis timp de cincisprezece ani, dintre care treisprezece în izolare. Ulterior a fost reabilitat.

Pentru toți maghiarii din România, următoarele patru decenii au însemnat existența în dictatură.

Lista de imagini

<https://europe remembers.com/biography/wilhelm-keitel/>

[https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Iron_Curtain_\(Corecție-2\).PNG](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Iron_Curtain_(Corecție-2).PNG)

<https://www.politico.com/story/2017/08/13/stalin-pressures-allies-to-open-second-front-in-europe-aug-13-1942-241505>

https://gondola.hu/cikkek/81794-Europai_Unioagendas_a_Benes_dekretumok.html

[https://www.quora.com/What-is-the-history-of-the-relation-between-Josip-Broz-Tito și-Enver-Hoxha](https://www.quora.com/What-is-the-history-of-the-relation-between-Josip-Broz-Tito-și-Enver-Hoxha)

<http://erdelyi report.ro/interju/kezi-vezerles-moszkvabol>

https://avax.news/educative/Greek_Civil_War.html

<http://romaniainterbelica.memoria.ro/judete/sibiu/>

https://revelatiialecerului.files.wordpress.com/2017/12/act_abdicare.jpg

https://www.realitatea.net/stiri/actual/ce-spune-fiul-lui-petru-groza-despre-abdicarea-regelui-exlcusiv-realitatea-net_5dcc925f406af85273d6aab2

<https://twitter.com/i/web/status/1120199328763609089>

<https://www.3szek.ro/load/cikk/95286/hencz-hilda:-magyar-bukarest-27-/-reset>

A DOLGOZÓ NŐ

XLI. évf. 4. sz., 1985. április

KIADJA ROMÁNIA SZOCIALISTA KÖZTÁRSASÁG ORSZÁGOS NŐTANÁCSA

Avagy
hogyan éltünk és
fogyatkoztunk a
kommunizmus
idején

Comunismul în Arad

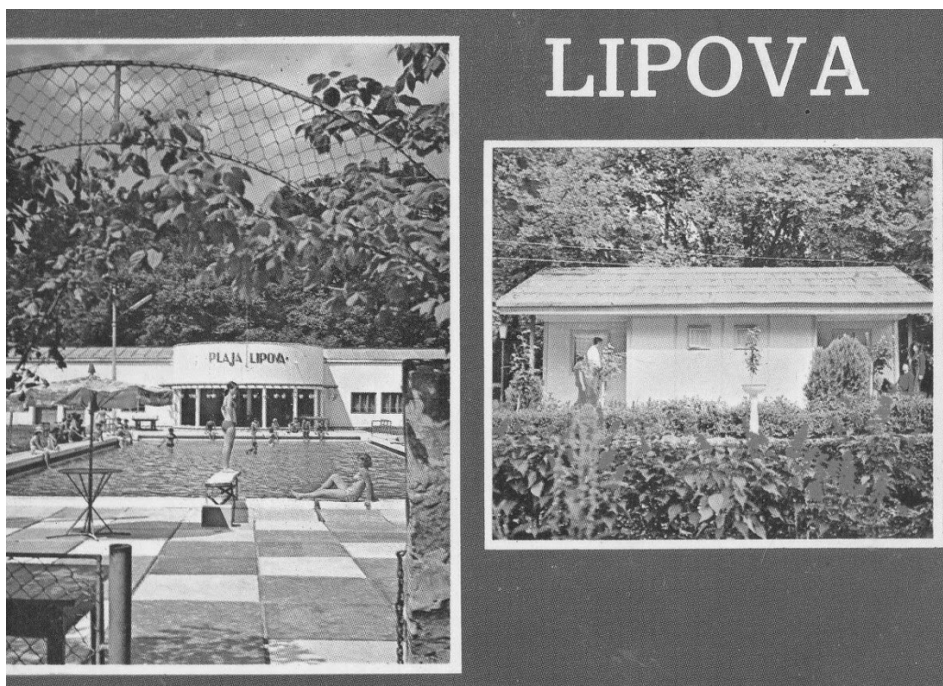
Autor: *Muntean Tibor*

Traducerea în limba română: *Gabriel Roman*

„Partidul nostru consideră soluționarea problemei naționalităților ca parte integrantă a întregii sale politici”, sau a fi maghiar și a rămâne maghiar în anii socialismului

Ce naționalitate aveau Adam și Eva? - întrebarea a fost pusă în timpul epocii Ceaușescu.

- Români, desigur. Mergeau goi, le era foame, iar dacă voiau să mănânce, trebuiau să fure mere... Cu toate acestea, știau că trăiesc în Paradis.

Există puține glume care să exprime atât de perfect caracteristicile unei epoci: șovinismul, „șmecheria” care pătrundea în societate și propaganda care emana absurdități. Și apropo de mere, ne petreceam multe dintre vacanțele copilăriei la Băile Lipova. Cu o ocazie, au venit niște soldați care

vindeau mere mult mai frumoase decât cele din magazine, la un preț foarte mic. Mă întrebam dacă obțineau fructele prin mijloace corecte?

Cealaltă amintire a mea este, de asemenea, legată de acest loc: în zona împădurită din spatele bungalourilor, exista un stâlp de piatră degradat de timp care îl comemora pe fondatorul stațiunii balneare. Desigur, era inscripționat în limba maghiară. Într-un an era încă acolo, în anul următor a dispărut... dar nu a fost îndepărtat într-un stil japonez, «a fost acolo, dar nu era acolo», ci într-un mod tipic balcanic: l-au distrus pur și simplu și au lăsat și molozul. Dar înainte de a deveni prea nostalgici, să trecem la cifrele concrete. Prima întrebare este de unde obținem aceste cifre. În timpul comunismului populația țării a fost «numărată» de trei ori.

În 1948 publicarea rezumatului preliminar al rezultatelor recenzării, care a fost în primul rând motivată economic, vizând pregătirea așa-numitei transformări socialiste a economiei, dar în aspectele sale analitice era încă în conformitate cu cele două recensăminte anterioare, fiind și neobișnuit de rapid publicat, acoperind inclusiv distribuția limbilor materne - cuprindea principalele date demografice.¹ Nu au mai fost publicate alte date deoarece se spunea că au fost distruse într-un incendiu. Următorul recensământ românesc a fost la doar 8 ani distanță. Seriile de date din 1956, după cum spune cu blândețe Varga E.Árpád, „sunt cele mai apropiate de situația reală din momentul culegerii datelor”. Urmează sondajul realizat la începutul epocii Ceaușescu în 1966 în care datele privind minoritatea maghiară sunt deja distorsionate. După cum notează Nyárády R. Károly, recensământul din 1966 arăta 1 652 000 de maghiari după limba maternă și 1 620 000 după etnie. Așadar, dacă aceste cifre ar fi fost reale, se pare că în acești zece ani numărul maghiarilor după limba maternă ar fi scăzut cu 2 mii, iar după naționalitate ar fi crescut cu 32 de mii, ceea ce sună foarte contradictoriu.² Următorul recensământ a avut loc în 1977: „Este datorია noastră patriotică să sprijinim această importantă acțiune politică, economică și socială, să primim și să ajutăm cu încredere recenzorii.³ Ei lucrează pentru binele nostru, în interesul nostru” - avertiza jurnalistul de la „Előre”. Datele din 1987 nu erau disponibile, așa că a trebuit să folosesc datele din 1992. Acestea, desigur, nu reflectă doar impactul măsurilor antimaghiare din anii 1980, ci și emigrația pe scară largă care începuse deja la începutul anilor 1990, inclusiv.

Am menționat deja în volumele noastre anterioare că, deși populația orașului nostru creștea treptat, până în 1910 a fost depășită nu numai de Timișoara, ci și de Oradea. Cu toate acestea, cel de-al Doilea Război Mondial a schimbat oarecum situația.

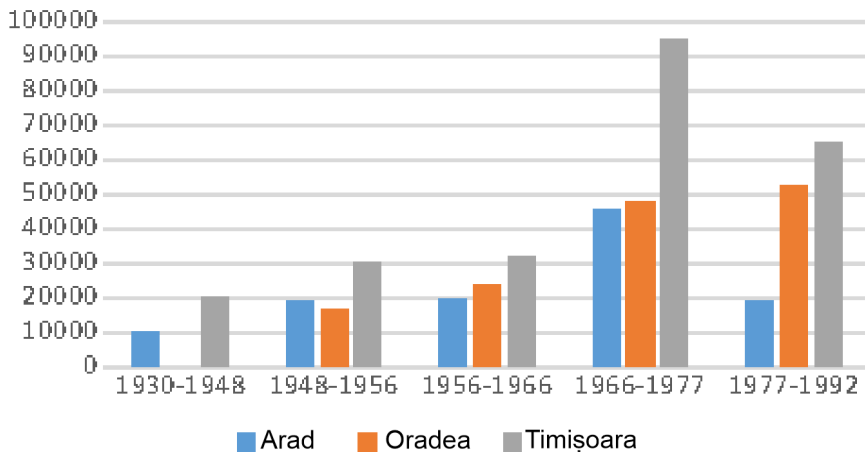
1 Varga E. Árpád, Recensămintele în România postbelică 1948-1977

2 Nyárády Károly, Evaluarea rezultatelor recensământului românesc din 1977, cu referire specială la relațiile de naționalitate și limbă maternă.

3 Előre, vol. 31, 1977-01-06, nr. 9062, pp. 1-4.

Graficul următor arată în ce măsură populația acestor trei orașe învecinate a crescut - sau a scăzut - între 1930 și 1992. Cel mai dezavantajat - din motive lesne de înțeles - a fost Oradea, a cărei populație a scăzut, deși ușor, ca urmare a emigrării și a Marelui Război. Timișoara, ca de obicei, a depășit cu mult vecinii, dar până în 1956 populația Aradului a crescut mai mult decât cea a Oradiei. După aceea, situația s-a schimbat, iar în 1992, în “Parisul de pe malul Peței” (n.n.denumire alegorică a Oradiei) locuiau mult mai mulți oameni decât aici.

Creșterea populației: 1930–1992

În «democrația» de după al Doilea Război Mondial, în ciuda protestelor locuitorilor din Aradul Nou, în 1948 așezarea șvăbească a fost anexată orașului, urmată de Sânicolaul mic în 1950. Să te bucuri de necazul altuia nu este un lucru frumos, dar mă întreb ce trebuie să fi gândit locuitorii din Aradul nou când în 1956 Aradul a fost lovit de soartă: județul a fost împărțit între regiunile Banat și Crișana, iar orașul nostru a devenit o simplă reședință de raion.⁴ Această decizie a blocat dezvoltarea noastră timp de decenii și, deși județul Arad a fost refăcut în 1968 (cu adăugarea zonelor de la sud de Mureș), unii spun că aceasta a fost perioada în care am pierdut chiar și șansa de a concura cu cei doi vecini ai noștri.⁵

Desigur, densitatea populației județului a crescut de la 55,6 la 66,2, iar rata de urbanizare a crescut și ea. Media națională era de 53,2%, dar este de remarcă că au existat și mai există diferențe între un orașel din județul Arad - să zicem Lipova - și o așezare de mărime și statut similar din Oltenia. Astăzi - în timp ce suntem bombardați în fiecare zi cu știri despre sfârșitul lumii - nu este ușor să înțelegem ce au simțit cei care au trecut de la liberalismul relativ al Imperiului Austro-Ungar la infernul Primului Război Mondial, iar după acesta la condițiile haotice care au urmat. Și nu

4 Deși este puțin probabil ca autoritățile de la București să fi fost conștiente de acest lucru, Aradul și-a recăpătat de fapt o mare parte din teritoriul care îi aparținuse în Evul Mediu.

5 Rata de urbanizare este de fapt proporția populației urbane în totalul populației.

s-a terminat aici; cu al doilea Război Mondial și regimul comunist. Soarta celebrului arhitect Szántay Lajos din Arad arată distrugerile pe care secolul al XX-lea le-a provocat... nu numai în ceea ce privește bunurile materiale, ci și asupra valorilor spirituale și a modului de gândire.

Atunci când Partidul Comunist a preluat puterea în România cu sprijinul armatei sovietice, nu numai că s-a schimbat forma de guvernământ și structura socială, dar s-a răspândit treptat o nouă mentalitate. Fiecare dintre regimurile totalitare ale secolului trecut s-a văzut pe sine ca singurul arbitru al adevărului. „Utopia funcționează bine în imaginație, dar de îndată ce încerci să o faci să funcționeze în realitate, devine imediat nefuncțională. Comunismul a fost o utopie. Și, ca toate utopiile, nu putea fi transformat în realitate decât prin violență, și tot prin violență a funcționat atâta timp cât a funcționat.”⁶ Aceasta nu însemna, desigur, că statul comunist ducea un fel de „război” permanent împotriva cetățenilor săi. Chiar și într-unul dintre modelele lui Ceaușescu; am numit aici China, „Revoluția Culturală” a fost urmată de perioade mai pașnice. Scopul principal nu era teroarea, ci crearea unui nou tip de om, a unei noi societăți, care să corespundă prescripțiilor și previziunilor ideologiei, așa cum explica „geniul Carpaților” încă din 1968. „Pe măsură ce ne îndreptăm spre desăvârșirea socialismului, pe măsură ce ne îndreptăm spre comunism, poporul, țăranii și intelectualii, se apropie tot mai mult și mai mult, formând o singură forță, societatea indisolubilă, unită, fără clase, a României comuniste».

Dar cum pot fi realizate toate acestea?⁷ Deoarece, potrivit lui Marx, este evident că baza materială determină paradigma dominantă, comuniștii care au ajuns la putere au încercat să transforme economia și mediul construit în toate țările, cu diferite grade de succes.

Ritmul rapid al industrializării și urbanizării a schimbat fața orașelor, principalul element al peisajului urban fiind blocurile de locuințe înmulțite la nesfârșit în nenumărate cartiere.

Cum a afectat acest lucru populația maghiară? Între 1956 și 1966, din cei 748.149 de oameni care au format sporul cu care a crescut populația care trăia în „mediul maghiar”, doar 167 581 erau rezultatul reproducerii naturale. Cele două extreme sunt ilustrate în tabelul de mai jos care prezintă datele pentru 1977:

	Populație	Naștere (în mii)	Mortalitate (în mii)	Spor (procent)
Populația urbană a județului Arad	260 906	13,7	10,8	0,29
Populația urbană a județului Vaslui	127 447	30,7	7,8	2,29

6 Lucian Boia, *Ciudata istorie a comunismului românesc* (și nefericitele sale consecințe), Editura Koinónia 2017, 46-47 pp.

7 Conform Wikipedia, o paradigmă (sau zeitgeist) este un set de idei, credințe, valori și practici acceptate de toți membrii unei societăți sau, mai exact, ai unei comunități.

Creșterea populației din Timișoara și Arad se datora așadar în întregime imigrației. Dacă la sfârșitul secolului al XIX-lea liderii maghiari considerau importantă dezvoltarea orașelor nu doar din punct de vedere economic, ci și național, pentru că erau „furnalele maghiarizării”, în secolul XX acestea au funcționat tot ca un creuzet, dar promovau deja procesul de românizare. Dar există o mare diferență! După cum arată analiza lui Varga Árpád, „creșterea populației urbane în primul deceniu al secolului - în afară de orașele noi - a fost de numai 101,6 mii. Cu toate acestea, în cei zece ani care au urmat anului 1956, același număr a crescut la 488.000, în alți unsprezece ani la 938,7 mii, iar din 1977 până la mijlocul anului 1989 cu încă 950,7 mii! Aproximativ două treimi din această creștere uriașă - cel puțin până la mijlocul anilor 1980 - s-a datorat afluxului migratoriu spre orașe.”⁸

Desigur, a existat și un răspuns oficial la această întrebare. Și nu de la oricine! Nicolae Ceaușescu a răspuns la o întrebare a unui jurnalist de la Sunday Telegraph: „Este firesc ca industrializarea să producă o schimbare radicală în structura socială a țării, determinând o creștere a numărului de muncitori și o reducere a proporției populației care lucrează în agricultură. Este clar că toate acestea determină un flux de populație de la țară la oraș”.

Cuvintele „conducătorului” sunt infirmate de Gergely András care în analiza articolelor din revista „Korunk”, constata că ritmul record al „urbanizării” (mai ales în anii ,80) nu se baza pe dezvoltarea organică a așezărilor și pe prosperitatea economică, ci servea în primul rând prestigiului puterii, era departe de a fi necesar în economia românească din momentul respectiv.⁹

Următoarea întrebare, care își găsește răspunsul în mare parte în tabelul de mai sus, este de unde au venit „imigranții”? Deja în 1910 doar 42% dintre cetățenii arădeni s-au născut pe plan local, dar orașul, în ciuda faptului că era o peninsulă într-o mare românească și-a păstrat majoritatea maghiară.

„După 1920 declinul populației „indigene” a rămas la nivelul procentului din timpul monarhiei. Ceea ce s-a schimbat, însă, a fost originea emigranților. Dacă înainte de Trianon cei mai mulți dintre ei proveneau din județele de la vest de noi, în 1930 deja 82% dintre ei erau născuți în județul Arad. Proporția maghiarilor din Transilvania a fost remarcată și de demografii vremii. Mai multe studii și articole au fost publicate în revista „Korunk”. Mărioara Salvanu și Készi Harmath Sándor, analizând procesul de urbanizare, arată că în cazul Aradului, de exemplu, 62,5 la sută din populația totală s-a născut în alt municipiu/oraș (față de 69,8 la sută

8 Varga E. Árpád, Városiasodás, vándorlás, nemzetiség. Adatok és szempontok az erdélyi városi térségek etnikai arculatváltásának vizsgálatához.

9 A.GERGELY ANDRÁS, NEMZETISÉG ÉS URBANIZÁCIÓ ROMÁNIÁBAN (A magyar kisebbség és a városfejlesztés, a KORUNK harminc évfolyama tükrében) 1986–1988

în Timișoara și 61,6 la sută în Oradea). Semlyén István în articolul său intitulat „Creșterea pe țară a populației naționalităților” analizează situația mai în detaliu. El evidențiază diferența semnificativă dintre creșterea reală și cea naturală în fiecare parte a țării.

Zona	Spor natural	Spor real	Marja de migrație
Moldova	791 435	441 176	-350 259
Banat	39 406	115 848	+76 442

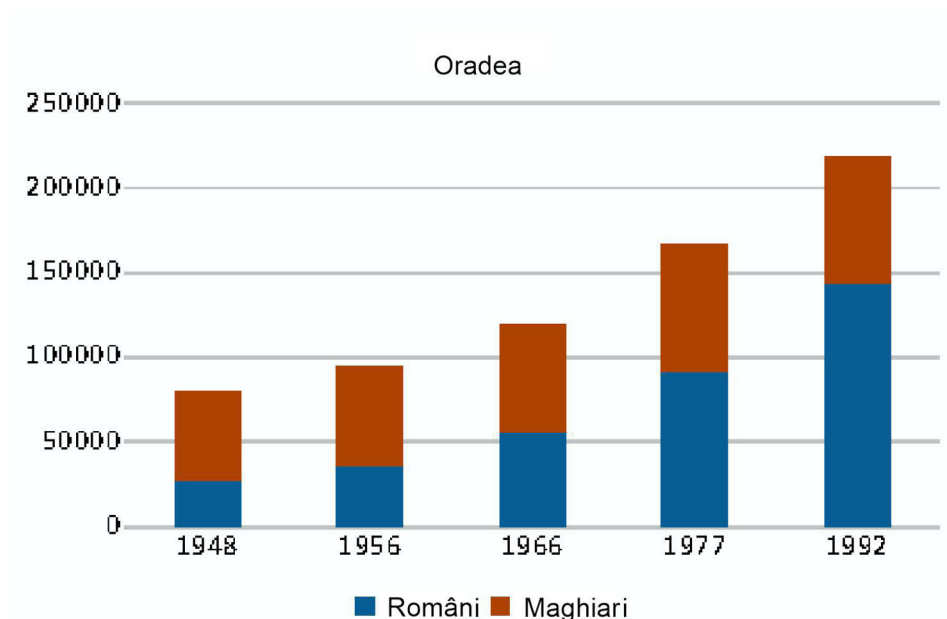
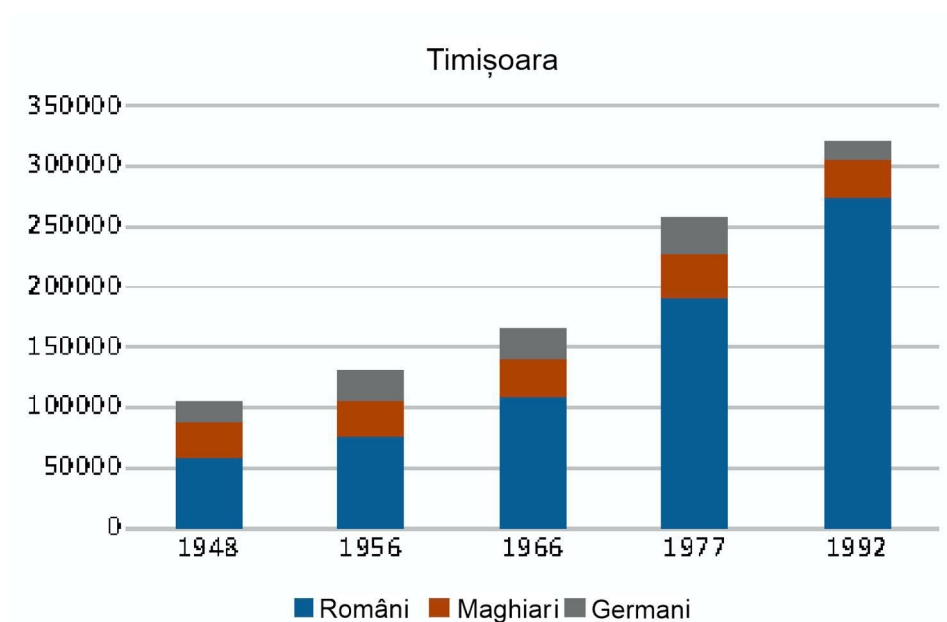
În 1991 Varga Árpád a putut fi mai deschis (adică a putut descrie faptele evidente). Conform datelor sale 66% dintre imigranții din regiunea regățeană s-au mutat în județele de dincolo de Vadul Crișului, 29,1% s-au stabilit în Banat, iar populația din județele din nord-estul țării a ajuns în extremitățile sud-vestice. De fapt, aproape jumătate din sporurile de populație din județele Timiș, Caraș-Severin și Arad proveneau de acolo. Încă din 1980 Semlyén István a tras un semnal de alarmă, afirmând că «rata de creștere a populației maghiare este încă în urma mediei naționale». Potrivit lui Semlyén, „explicația acestui fenomen trebuie căutată în primul rând în comportamentul de fertilitate al naționalității maghiare, care este diferit de cel al majorității”.

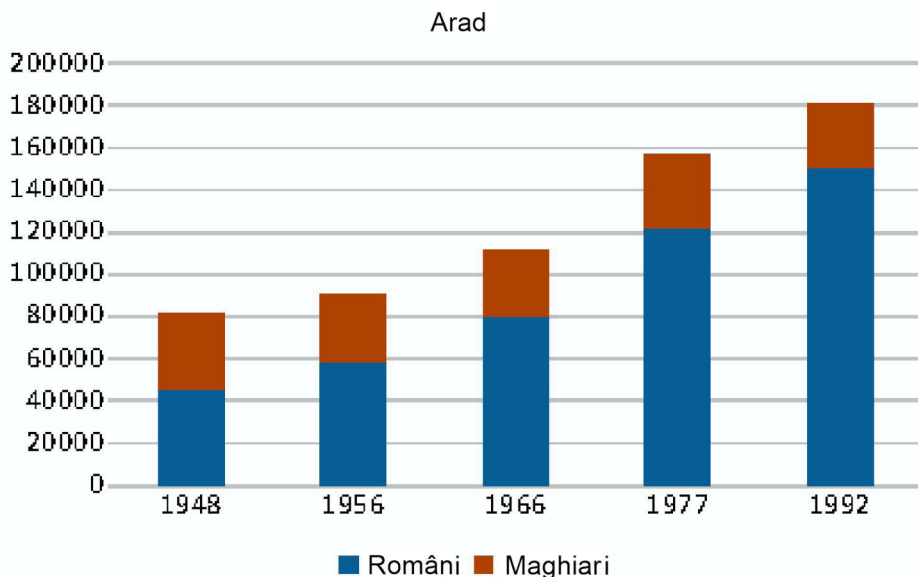
El vede rădăcina problemei în faptul că maghiarii au devenit „naționalitate urbană” pentru prima dată în istoria lor, iar creșterea naturală a populației urbane este mult mai mică decât cea a populației rurale. Acest efect ar fi trebuit, desigur, să fie valabil și pentru români, DAR: „Dezvoltarea rapidă a țării face ca, în timp ce orașul modelează masa imigranților, aceștia să aibă o repercusiune asupra orașului în direcția ruralizării. Acesta este unul dintre multele motive pentru care fertilitatea mai scăzută, asociată în general cu populația urbană, nu se reflectă încă pe deplin în rândul locuitorilor urbani ai țării.” Tradus aici, autorul vorbește despre faptul că o familie de moldoveni care se mută la Cluj-Napoca are totuși mai mulți copii decât o familie de minoritari locali.¹⁰ Acest proces nu se aplica însă maghiarilor, deoarece „acest avantaj temporar al populării este pierdut de majoritatea maghiarilor care locuiesc în oraș tocmai datorită urbanizării mai vechi și numărului mai mic de coloniști maghiari și integrării lor mai rapide în etnosul maghiar urban.” Analiza sa a fost nuanțată de Fábíán Ernő în 1981. Potrivit autorului, explicațiile nu oferă un răspuns satisfăcător la creșterea lentă a populației, deoarece în studiul populației minorităților naționale, pe lângă factorii socio-economici, trebuie acordată o atenție deosebită factorilor socio-psihologici.¹¹

10 Semlyén István, Országos és nemzetiségi népességgyarapodás, Korunk Évkönyv 1980, 41-55 old.

11 Fábíán Ernő, A népességnövekedés kérdőjelei, Korunk 1981, 40. évfolyam, 3. szám 225-228 old.

Dar înainte de a analiza ce ar fi putut înțelege autorul prin „factori socio-psihologici”, să examinăm modul în care procesele descrise mai sus au afectat zona noastră mai restrânsă.

Ca de obicei, comparăm datele din cele trei mari orașe. În cazul Timișoarei, desigur, este inclusă naționalitatea germană care reprezenta aproximativ o treime din populația orașului (în anii 1930). Se poate observa clar că, pe măsură ce populația a crescut, proporția maghiarilor a scăzut. În Timișoara și Oradea numărul românilor a crescut de aproximativ cinci ori, în timp ce în Arad erau doar de trei ori mai mulți în 1992 decât în 1948. Acest lucru poate fi legat și de faptul că în anii '80 orașul nostru nu s-a dezvoltat la fel de dinamic ca vecinii săi. Ceea ce este surprinzător, însă, este că în timp ce numărul maghiarilor din Oradea a crescut cu aproximativ 30 la sută în Timișoara, care nu are un hinterland maghiar semnificativ sau populație rurală, maghiarii au crescut cu aproximativ 3 procente, în timp ce în Arad au scăzut cu aproximativ 20 de procente. Desigur, nu putem trage concluzii universale cu privire la viabilitatea unei comunități doar din datele demografice, dar aceste cifre sunt cu siguranță demne de remarcat. Mai mult decât atât! Dacă spunem că cifrele din 1992 nu sunt relevante pentru că pur și simplu arată că din Arad au emigrat mai mulți oameni decât din celelalte două așezări, și apoi ne întoarcem în 1977, situația este și mai descurajantă: numărul maghiarilor din Timișoara a crescut cu 17% față de 1948, în timp ce numărul celor din Arad a scăzut cu 2%.

Nu avem suficient spațiu să discutăm aici despre diferențele de mentalitate, dar în același timp nu trebuie să uităm șocul pe care maghiarii din Arad l-au trăit în 1940 pentru că cei mai mulți dintre ei sperau foarte mult și erau siguri de «întoarcerea acasă». Szabó József își amintește că, în oraș, «erau oameni care aruncau radioul pe fereastră» când au auzit decizia de la Viena. Potrivit istoricilor diferențele de mentalitate dintre maghiarii din Transilvania de Sud și cei din Transilvania de Nord își

au rădăcinile în experiențele foarte diferite ale sorții între 1940 și 1944. Maghiarii din Transilvania de Nord, întăriți în conștiința lor națională, au privit spre viitor cu mai multă încredere în sine și optimism, chiar și după revenirea stăpânirii românești, decât maghiarii din Transilvania de Sud care se aflau într-o stare de neputință generală după patru ani de opresiune.¹² Dar să nu uităm cel mai important fapt: vorbim despre un stat totalitar în care realitatea era distorsionată în funcție de așteptările în continuă schimbare ale conducerii partidului. Prin urmare, în multe cazuri, metodologia recensămintelor a fost determinată de acești factori și nu de necesitatea de a evalua situația reală. Modul în care autoritățile de la București au tratat minoritățile a determinat soarta maghiarilor mai mult decât oricând înainte.

Lucian Boia descrie această epocă astfel: „Față de România de dinainte, comunismul a dat totul peste cap. În primul rând, a bulversat relațiile dintre națiunea română și minorități. Minoritățile - sau mai exact unele dintre ele - nu au avut și nu vor avea niciodată atât de multă influență ca în primii ani de comunism. Evreii și maghiarii în special sunt cei despre care vorbim aici. Până în 1952 liderul comunist român, Gheorghe Gheorghiu-Dej, apărea alături de evreica Ana Pauker și de maghiarul Luka László în simbolistica vremii. Câțiva ani mai târziu a început o schimbare treptată de direcție și, în cele din urmă, după ce au trecut prin cea mai antinațională fază a comunismului, românii au făcut cunoștință cu cel mai naționalist comunism: nu a lipsit nimic din arsenalul pe care l-a oferit regimul.”¹³

După cel de-al doilea Război Mondial a apărut o situație ciudată. Lumea maghiară din Transilvania a fost încorporată în statul român comunist fără a fi obligată să renunțe la identitatea sa culturală. Acest lucru s-a întâmplat deoarece utopia de a garanta folosirea limbii materne, de a permite simboluri naționale și utopia socialismului maghiar în general au ascuns multora faptul că, în mod inconștient, au contribuit la construirea unei dictaturi foarte crude.¹⁴ Această perioadă a fost marcată de crearea și existența Regiunii Autonome Maghiare, ceea ce, la rândul său, a făcut ca ceilalți maghiari din Transilvania să fie aproape „uitați”. Principiul călăuzitor în această perioadă, în ceea ce privește problemele naționale, a fost îndrumarea lui Révai József care în anii 1930 a creat teza „patriotismului progresist” care urmărea să combine și să armonizeze internaționalismul proletar și sentimentul național.^{15 16}

12 Kiszolgáltatva. A dél-erdélyi magyar kisebbség 1940-1944 között, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda 2013, 19. old

13 Lucian Boia, Româнизarea României, Koinónia, 2016, p. 71.

14 Stefano Bottoni, Sztálin a székelyeknél, A Magyar Autonóm Tartomány története (1952–1960) Pro-Print Könyvkiadó Csíkszereda, 2008, 15. old.

15 Gyurgyák János: Ezzé lett magyar hazátok. A magyar nemzeteszme és nacionalizmus története. Budapest, Osiris, 2007, 510. old.

16 Iosif Rangetz, născut la Arad, a fost un lider comunist ilegalist, membru al Comitetului Central al partidului, iar cea mai cunoscută companie de strunguri din țară îi purta numele.

Aceasta a avut ca efect, de exemplu, și la faptul că; cu ocazia împlinirii a patru sute de ani de la înființare celui mai renumit liceu din Târgu Mureș s-a permis ca acesta să își schimbe numele, de la Iosif Rangheț la Bolyai Farkas, și a fost pusă în discuție celebrarea „oficială” a zilei de 15 martie. După Revoluția maghiară din 1956, situația s-a deteriorat treptat, iar la începutul anilor 1960 Nicolae Ceaușescu a devenit principalul protagonist al campaniei antiungare. După preluarea puterii și reprimarea tuturor celor care îi puteau amenința poziția, el a pus în aplicare reforma administrativă din 1968 (a fost reintrodus sistemul județean) și a pus bazele dictaturii megalomane cu accente șoviniste ulterioare prin redactarea tezelor din iulie 1971.

Conceptul noii „națiuni socialiste” presupunea același spirit, mentalitate și cultură, dar recunoștea doar un anumit grad de separare lingvistică. După aceea, nu mai era vorba de minorități separate, cu excepția cazului în care caracteristicile naționale ale acestor grupuri erau, de asemenea, complet marginalizate. Deși se spunea că minoritățile nu fac parte din națiunea română clasică, pe termen lung li se cerea deja să facă parte dintr-o națiune socialistă omogenă.¹⁷

Relațiile interstatale româno-ungare s-au schimbat și ele. Până la începutul anilor 1970, Kádár János a încercat să așeze relațiile dintre cele două popoare pe o nouă bază. Bucureștiul părea să fie dispus să facă acest lucru. Începând cu a doua jumătate a anilor '70, partea maghiară nu a putut decât să contabilizeze eșecurile din perioada anterioară.

Relațiile dintre cele două țări s-au deteriorat în anii 1980.

O carte scrisă de Ion Lăncrănjan care agita spiritele și mai mult a fost publicată în 1982, în care autorul critica partidul în cartea intitulată „Cuvânt despre Transilvania” pentru politica sa maghiară „permisivă” și nu-l mai considera șovin doar pe Kun Béla, ci îl acuza și pe Kádár János de irendentism. Membrii elitei intelectuale maghiare din Transilvania au protestat împotriva acestui ton - ca de obicei în zadar -, dar dintre membrii maghiari ai nomenclaturii, doar Fazekas János, vicepremier, a îndrăznit să critice publicarea pamfletului. La reuniunea sa din 20 mai, Comitetul Politic Executiv al Comitetului Central al PCR a declarat că „naționalismul dăunător” al pamfletului submina prietenia româno-maghiară și contravenea politicilor partidului privind naționalitățile. Disputa s-a încheiat cu cererea lui Fazekas de a fi pus în pensie de boală din cauza „stării sale precare de sănătate” (potrivit ambasadei Ungariei, Elena Ceaușescu a fost cea mai vocală în a cere înlăturarea sa).¹⁸

Istoricii și-au făcut și ei auzită vocea. În 1986 a fost publicată „Istoria Transilvaniei” în trei volume, despre care, făcând o mică exagerare, s-a

17 Novák Csaba Zoltán, Pe linie moartă. Politica maghiară a epocii Ceaușescu II. 1974-1989, Editura Pro Print, 2017, p. 33.

18 <http://www.lato.ro/article.php/Egy-magyarellenes-pamflet-fogadtat%C3%A1sa-Erd%C3%A9lyben-a-nyolcvanas-%C3%A9vek-elej%C3%A9n/496/>, 2020.07.26

scris în presa vremii mai mult decât despre bomba atomică. În coloanele ziarului „Előre”, Ștefan Pascu, Mircea Mușat și Florin Constantiniu contestau publicația Academiei Maghiare de Științe care „în tezele și afirmațiile sale de bază nu se deosebește de vechea istoriografie șovină și revizionistă maghiară”.¹⁹

Apogeul negativ a fost întâlnirea lui Nicolae Ceaușescu cu Grósz Károly la Arad. Relațiile româno-maghiare au atins un punct minim odată cu anunțarea „sistemizării” românești la 29 aprilie 1988, plan cunoscut în limba maghiară drept „reorganizarea satelor”, și cu manifestarea opoziției de la Budapesta din 27 iunie 1988, la care Bucureștiul a răspuns prin închiderea Consulatului General al Ungariei de la Cluj. Sub conducerea celui de-al doilea și ultimul secretar general al Partidului Muncitoresc Socialist Maghiar, diplomația maghiară a suferit o înfrângere fără precedent. La acea vreme Ungaria avea un avantaj din toate punctele de vedere față de România. Nu numai că Statele Unite susțineau economic și politic modelul maghiar, dar și Gorbaciov îl aprecia. Cu toate acestea, maghiarii din Arad care stăteau de-a lungul bulevardului principal așteptând coloana de mașini a delegației de la Budapesta, au fost dezamăgiți.²⁰

19 Előre, vol. 41, 1987-03-13, nr. 12217, p. 4.

20 Membrii delegației Grosz uu fost urcați în mașini românești și duși la Arad printr-un ocol, pentru a nu se întâlni cu maghiarii români aliniați de-a lungul drumului pentru a-i întâmpina.

Poporul transilvănean și chiar membrii Comitetului Politic al Partidului Socialist Maghiar au fost indignați. Grósz a recunoscut că planificarea sistematizării așezărilor nu era o formă de reorganizare a satelor și a acceptat că diplomații expulzați de la Consulatul General din Cluj care fusese închis ca răspuns la demonstrația anti-reorganizare de la Budapesta, ar fi trebuit să fie arestați, nu doar expulzați. De asemenea, el nu a obiectat nici cu privire la nedeschiderea Casei Maghiare de Cultură din București. Și din moment ce „unele cercuri și foruri oficiale maghiare se pretind preocupate de soarta cetățenilor români de naționalitate maghiară, de fapt ele încearcă să fermenteze divergențe și discordii, să deturneze atenția propriului popor de la gravele probleme economice și sociale cu care se confruntă în prezent această țară, încurajând proprii cetățeni să ia atitudinile și pasiunile cele mai reacționare, vădit antiromânești”, Ceaușescu a afirmat că „am pornit întotdeauna de la faptul că socialismul se construiește în fiecare țară în condiții diferite, că fiecare partid și popor trebuie să-și aleagă independent căile construcției socialiste.» Și pentru a nu ne lăsa nicio îndoială: „Tovarășul Károly Grósz, la rândul său, a declarat cu aceeași ocazie: »Sunt de acord cu tovarășul Nicolae Ceaușescu că judecata și calificarea propriei noastre politici este o problemă a poporului nostru«”.²¹

Există un alt etalon, arădean în mod revelator, pentru a măsura atitudinea liderilor de la București față de maghiari: ziua de 6 octombrie. Mai precis, modul în care această comemorare este - sau nu - relatată în presă. Răsfoind paginile celei mai mari reviste maghiare a vremii, revista *Romaniai Magyar Szó* (redenumită ulterior, „*Előre*”, desigur un nume mai în acord cu spiritul vremii) încă în toamna anului 1948 aflăm nu numai că experiența poporului sovietic în construirea socialismului trebuie adaptată local, dar și că Societatea româno-maghiară din Arad a organizat „Sărbătoarea de 6 octombrie”. Festivitățile din acel an au avut loc la Palatul Cultural, fiindenerate chiar și mormintele lui Damjanich János și Lahner György de la Macea.²² Trebuie să fi fost antrenant să trăiești într-o perioadă în care „visul lui Petőfi s-a împlinit și „toți oamenii sclavi” luptau pentru ideea de libertate mondială”. Ca să nu mai vorbim de faptul că „este un fapt istoric că voința martirilor din 1849 a fost îndeplinită de armatele primei țări socialiste, atunci când au rupt gâtul fantomei cuceririi lui Hitler”. E bine de știut!

A 100-a aniversare a fost comemorată cu o frenezie mult mai mare, în spiritul frăției popoarelor socialiste. Potrivit editorialistului, „se comemorează eroii glorioși care au luptat împotriva forțelor reacționare, anti-progresiste, oamenii care au luptat pentru libertatea popoarelor asuprite, cei a căror viață și moarte dovedesc că popoarele și oamenii iubitori de libertate din lume nu vor ceda niciodată, nu se vor supune niciunei terori

21 *Előre*, vol. 42, 1988-10-04, nr. 12702, p. 4.

22 *Romaniai Magyar Szó* (Cuvântul maghiar din România), vol. 2, 1948-10-07, nr. 331, p. 4.

a reacțiunii internaționale”. Într-adevăr, Kenyeres Paul își permitea chiar să-l pună pe marele preot român Șaguna în aceeași categorie cu aristocrații trădători Zichy, la fel pe Horthy cu Iuliu Maniu.²³ La comemorarea de la Arad nu urma să sosească doar vechea noastră cunoștință Iosif Rangeț, ci și Nógrádi Sándor, membru al conducerii centrale a Partidului Muncitoresc Maghiar, și o personalitate foarte cunoscută de la București care a agitat lucrurile la Budapesta în 1956 în interesul sovieticilor. Acesta era Valter Roman, care îl cunoscuse deja pe omologul său, generalul maghiar încă din timpul Războiului Civil din Spania, deoarece amândoi luptaseră împotriva fasciștilor în anii '30 de partea comuniștilor de acolo. Cât despre Nógrádi, deși nu are legătură directă cu cele prezentate aici, deși a organizat acțiuni de partizanat împotriva naziștilor în Slovacia în 1944, el nu a reprezentat etosul comunist niciodată în viața sa. Nu numai că avea o amantă secretă, dar atunci când ÁVH (Securitatea maghiară) a „demasc-o” ca fiind spioană iugoslavă, britanică și americană în 1950, nu a mișcat nici măcar un deget. Și-a cerut chiar scuze partidului pentru că „i s-a încetșat conștiința de clasă”. Potoczky Mária a petrecut șase ani în închisoare, iar în octombrie 1956, în calitate de membru al Consiliului revoluționar universitar, a ajutat Guvernul Nagy. După 4 noiembrie ea s-a refugiat nu în Iugoslavia, ci la ambasada Franței. A fost dusă clandestin la Viena, cu acte false, de către liderul organizației de tineret a Partidului Social Democrat austriac, Peter Strasser, deputat, căruia i-a devenit ulterior soție.²⁴ Adevărat romantism de stânga!

23 Romániai Magyar Szó, Vol. 3, 1949-10-07, nr. 634, p. 1.

24 <https://168ora.hu/tudas/sztalin-parancsara-megtagadta-szerelmet-a-hos-magyar-partizan-pedig-tudta-hogy-artatlan-148343>, 2020.07.26

La 19 octombrie 1956 apărea pe prima pagină din presă vestea: „Statuia memorială a martirilor din Arad va fi restaurată”. „În Arad, în Piața Avram Iancu, chiar în mijlocul pieței, se decapează asfaltul. Se sparge asfaltul care acoperă pământul pentru a elibera baza mare octogonală de beton de dedesubt.” Deoarece: „În acest stadiu al dezvoltării noastre socialiste, considerăm de la sine înțeles că o operă de artă care proclamă victoria și puterea invincibilă a luptei popoarelor pentru libertate nu poate aduna praf într-un depozit întunecat.”²⁵ Jurnalistul a fost prea optimist: monumentul a fost eliberat abia în 1999, dar nu a fost reamplasat la locul său inițial și pesimiștii spun că nu va fi niciodată.

Cea de-a 120-a aniversare a fost comemorată doar în prezența „personalităților eminente” ale orașului și județului, în studioul teatrului, dar în spiritul tradițiilor revoluționare comune ale poporului român și ale naționalităților conviețuitoare, coloana memorială și mormintele martirilor de la Macea au fostenerate.²⁶ Au urmat anii 1970 când mici reminiscențe istorice mai puteau fi auzite ici și colo, după care a venit o perioadă - pentru a folosi o expresie uzitată - de o tăcere asurzitoare.

În toamna lui 1989 țara (cel puțin conform ziarelor) era interesată în principal de re alegerea lui Ceaușescu. Dar «Conducătorul» este brusc scos din scenă, «Előre» redevine „Româniai Magyar Szó”, iar la 6 octombrie 1990, «la ceremonia de comemorare de la Arad, aproape zece mii de persoane au adus un omagiu memoriei martirilor”. Paragraful care urma acestor rânduri liniștitoare prefigura deja starea de spirit de la începutul anilor 1990: „Prima comemorare liberă după căderea dictaturii a fost umbrită de relațiile tensionate dintre cele două țări: partea română nu a fost reprezentată nici măcar la nivel local.”²⁷

„Gândire profund științifică, creativă în dezvoltarea și aplicarea conceptului de dezvoltare economică”. Sau economia comunistă și averea comuniștilor

Timp de mai bine de patru decenii jumătatea mai săracă a Europei a fost dominată de o ideologie care a încercat nu numai să transforme societatea și economia, ci și să modeleze oamenii după propria imagine. Problema nu este că nu a reușit să facă acest lucru, ci că a avut mai mult succes decât cel scontat. Potrivit lui Alexander Solzhenitsyn:

„Istoria nu a produs niciodată un tip de om mai dăunător și mai periculos decât comunistul. Cinismul, insolența, pofta de putere, lipsa de scrupule, distructivitatea, anticulturalismul și antiintellectualismul lor sunt inimaginabile pentru orice alt om normal, adică necomunist. Comunistul nu cunoaște rușinea, demnitatea umană și nu are nicio idee despre ceea

25 Előre , vol. 10, 1956-10-19, nr. 2797, p. 1.

26 Előre, vol. 23, 1969-10-09, nr. 6822, p. 1.

27 Romaniai Magyar Szó , vol. 2, 1990-10-09, nr. 244, p. 1.

ce etica creștină numește conștiință. Comunistul este un suflet sucit! Un european sănătos la cap nu poate fi comunist! Nu există minciună care necesită o piele groasă pe obraz pe care un comunist să nu o spună fără să clipească, dacă interesele mișcării sau bunăstarea personală a tovarășilor săi o cer”. Scriitorul laureat al Premiului Nobel care a trăit în lagărele de muncă sovietice, poate fi prea tranșant, dar fragmentele de adevăr din cuvintele sale nu pot fi negate.

De ce este important acest lucru? Pentru că, oricât de mult le-ar plăcea unora să definească omul ca o mașinărie care funcționează mai mult sau mai puțin bine, cu scopuri și dorințe ușor de ghicit, previzibile, chiar controlabile, eșecul comunismului s-a datorat și faptului că nu au înțeles, nu a vrut să ia în considerare că suntem mai mult decât ființe materiale. Fără îndoială au avut și „ghinion”. În loc să ajungă la putere mai întâi în Marea Britanie sau Germania, țări avansate, cu o clasă muncitoare puternică, așa cum au prezis profeții lor bărboși, „Marea Revoluție Socialistă din Octombrie” i-au făcut stăpânii a milioane de mujici analfabeți. După al Doilea Război Mondial au ajuns în Europa Centrală și de Est, dar era prea târziu! Cei care ar fi încercat cu bună credință să reformeze sistemul, să-l facă „cu față umană”, au fost nimicți de proprii lor tovarăși. Noi nu am fost, desigur, într-un astfel de „pericol”, cu relaxări de moment, cu gesturi care păreau a fi liberale, dar care erau de fapt doar mijloace de luptă pentru putere, pentru avantaje politice.

Plimbarea lui Ceaușescu în Arad

Ei se considerau materialști, dar nu erau realiști, ci interpretau lumea, inclusiv economia, prin lentilele deformante ale unei ideologii. Aceasta implica pentru ei omnipotența clasei muncitoare, a industriei și, în cadrul acesteia, a industriei grele. Mai întâi la Lenin și Stalin, apoi la sateliții din Europa Centrală și de Est.²⁸

Așa cum a spus Lucian Boia, profilul politic al României comuniste a devenit și el în întregime sovietic. Accentul a fost întotdeauna pus pe „industria grea și precursora sa, industria de mașini”. A fost o modernizare care a privit înapoi în trecut, înspre secolul al XIX-lea. Performanțele

28 Și, desigur, lui Mao Tse-tung în China.

industriale erau determinate de elemente precum producția de oțel. Când mâncarea abia ajungea în farfuriile oamenilor, producția de oțel și ciment era încă în creștere.

Întrucât comunismul nu a fost construit pe consum, ci pe producție, cea mai respectată profesie în acea epocă era ingineria. Așa s-a ajuns la «societatea inginerescă» din Uniunea Sovietică unde jumătate dintre absolvenții de universitate erau ingineri. Dar România și-a depășit modelul și în acest domeniu. În ultimii ani ai regimului comunist mai mult de două treimi dintre studenții români (68,8% în anul universitar 1988-89) au studiat la facultăți de inginerie de toate tipurile - un record mondial absolut!²⁹

Chiar și în țările cu cele mai liberale politici economice, puterea statului poate influența funcționarea economiei în multe feluri. Imaginați-vă posibilitățile nelimitate de care dispune un regim totalitar! În cele ce urmează vom face analiza cea mai simplă, amploarea investițiilor. Conform articolului publicat pe <http://www.analizeeconomice.ro>, cel puțin sub Ceaușescu, nu existau județe privilegiate.

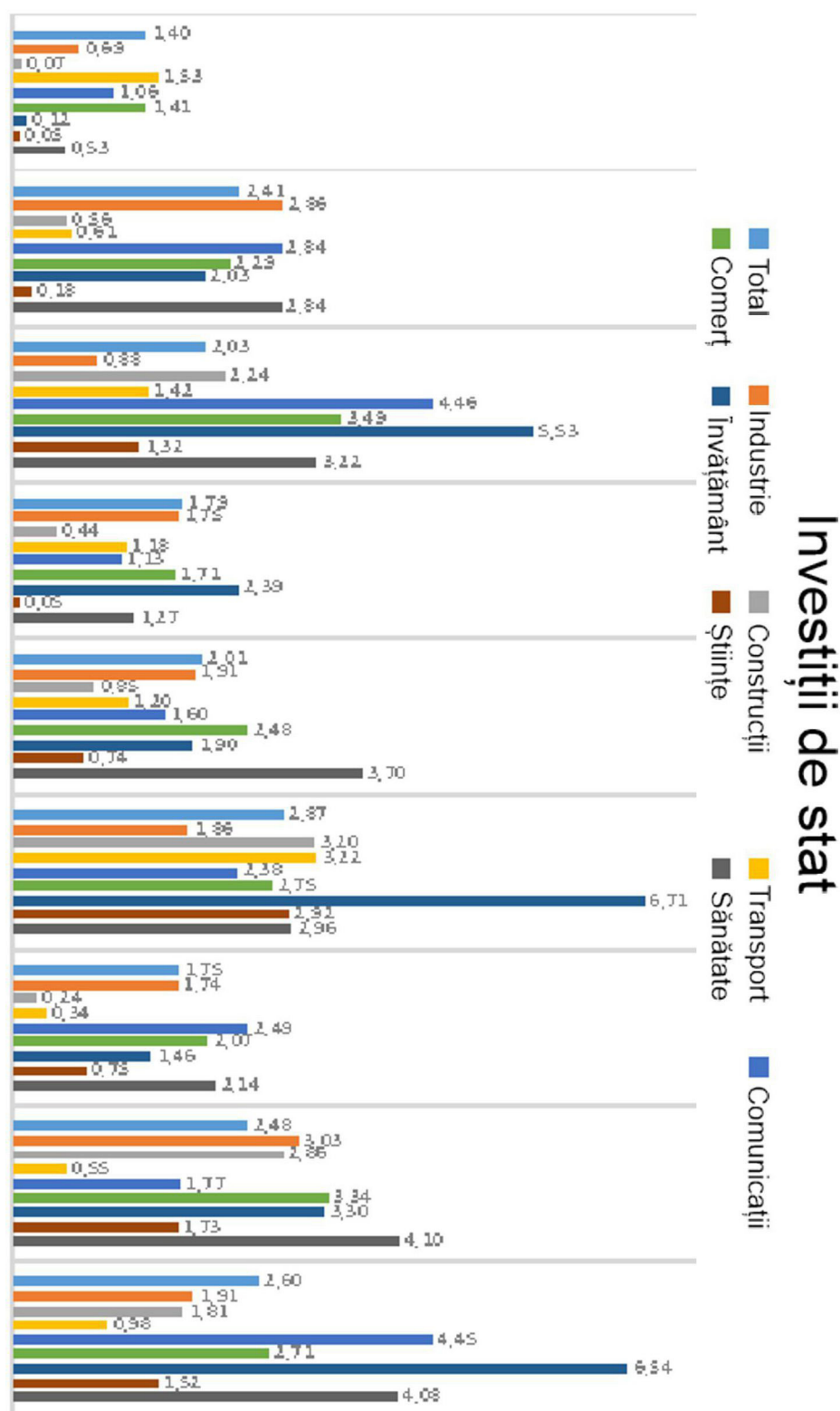
Județele beneficiare au primit toate cote aproximativ similare din investițiile centrale, deși se recunoaște faptul că zonele mai puțin dezvoltate au primit mai mulți bani decât cele mai dezvoltate. Chiar dacă aveau dreptate, este important de observat că Aradul, Bihorul și Timișul - ca și de altfel Clujul sau Mureșul - au primit mai puține fonduri în 1985 decât în 1972.³⁰

Înainte de a începe analiza următorului grafic aparent aglomerat, facem câteva observații: pe de o parte, 2,2% din populația țării locuia în această perioadă în județul Arad, 2,9% în Bihor și 3% în Timiș. Dacă ne uităm la suprafețele celor trei unități administrative, obținem următoarele procente: 3,2%, 3,2% și respectiv 3,7%. De ce am prezentat aceste cifre? Pentru că ele ne ajută să determinăm relația dintre investițiile publice, populație și datele teritoriale. Deoarece nu am avut timp să analizez toate datele pentru întreaga perioadă, am evidențiat trei ani: 1965 a marcat sfârșitul epocii Gheorghiu-Dej, 1975 a marcat începutul unei perioade de industrializare puternică în care chiar și nivelul de trai era încă în creștere, iar 1985 poate fi văzut ca epoca planurilor megalomane. Să ne uităm mai întâi la cele mai izbitoare fapte.

1. În graficul următor cifrele din capetele coloanelor arată procentul din suma totală de bani cheltuiți într-un anumit an pe care județul l-a primit, defalcat pe categorii (industrie, construcții, lucrări publice, telecomunicații, comerț, educație, știință și sănătate).

29 Lucian Boia, Curioasa istorie a comunismului românesc (și nefericitele sale consecințe) Koinonia, 2017, pp. 53-55, și Murgescu Bogdan, România și Europa, acumularea decalajelor economice 1500-2010, Polirom, 389. p.

30 <http://www.analizeeconomice.ro/2016/03/au-fost-unele-județe-preferate-de.html>, 2020.07.26

2. Fluctuația marcată este clar vizibilă.

3. Dacă ne uităm la suma totală (toate categoriile), în toți cei trei ani am primit mult mai puțin decât ar fi justificat populația noastră și, prin urmare, zona noastră.

4. Județele Bihor și Timiș au primit mai multe fonduri decât județul Arad în toți cei trei ani și în aproape toate categoriile.

5. Nivelul investițiilor industriale în județul nostru a fost mai scăzut decât în zonele învecinate în toți cei trei ani. Ratele sunt similare pentru comerț.

6. Situația a fost și mai gravă în construcții, unde cifrele au fost de 0,07, 0,44 și, respectiv, 0,24%.

7. În 1965 eram încă în frunte în ceea ce privește suma cheltuită pentru transport, dar după aceea am coborât pe locul al treilea și la această categorie. Situația este ceva mai bună pentru telecomunicații.

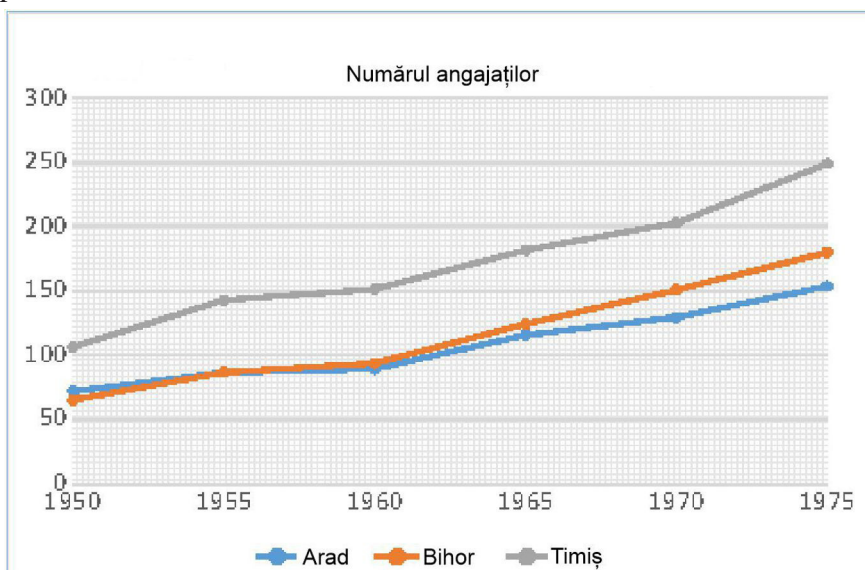
8. Nici cheltuielile pentru „resurse umane” și știință nu sunt cu mult mai bune. În acest din urmă caz, sumele uriașe alocate Timișoarei sunt, desigur, de înțeles, deoarece Timișoara era un oraș universitar. Dar în domeniul sănătății am fost din nou în scădere, ca și (cu excepția anului 1965) în învățământ. Dacă ar fi să formulez concluzia în termeni populaști, aș spune că se făceau economii pe seama viitorului nostru.

De asemenea, la nivel național accentul a fost pus pe dezvoltarea industriei. În statistici erau definite două categorii: A) care includea industria grea, utilaje etc., și B) care cuprindea industriile producătoare în principal de bunuri de consum (de exemplu, textile, produse alimentare). În România chiar și în 1989, 37,7% din sumele investite în economie mergeau către categoria A) și doar 6% către categoria B). Cu patru ani mai devreme, textilele, îmbrăcămintea, pielăria și încălțămintea și produsele alimentare reprezentau împreună puțin sub 1% din totalul sumelor investite în industrie. În partea de vest a țării situația era ceva mai bună: Arad 11,72, Bihor 4,83, Timiș 16,82. Desigur este o altă întrebare ce procent din alimentele, îmbrăcămintea și încălțămintea produse aici a ajuns pe rafturile magazinelor locale.

Și care au fost rezultatele? În aproximativ 40 de ani România a devenit o țară socialistă cu o economie multilaterală foarte dezvoltată, nu doar un concurent demn de celelalte țări din Europa Centrală și de Est, ci și un producător de bunuri pe care oricine, din Orientul Îndepărtat până în America, era fericit să le cumpere. Cel puțin conform statisticilor oficiale. În cele ce urmează, vom reveni la cifre și procente. Să vedem cum a evoluat producția din Arad și din județ sub conducerea partidului, în procente, grație planurilor cincinale.

Industrie	1950-1955	1955-1960	1960-1965	1965-1970	1970-1975	1975-1980	1980-1985	1985-1988
Total industrie	87,3	63,9	114,9	36,64	72,26	74,46	23,6	16,71
Energie	50	33,3	284,5	8,16	15,29	31,49	9,3	82,07
Inginerie mecanică	119,9	166,6	148,4	54,77	77,43	78,66	97,7	17,34
Industria chimică	71,4	108,4	56,1	162,08	71,42	406,44	105	6,08
Industria textilă	62	17,8	48,7	20,59	54,58	114,97	15,2	16,14
Confecții	31,7	173,8	63,6	101,19	139,01	2,10	61,2	26,85
Industria alimentară	83,4	26,9	136,9	5,04	44,31	62,68	24,7	14,45

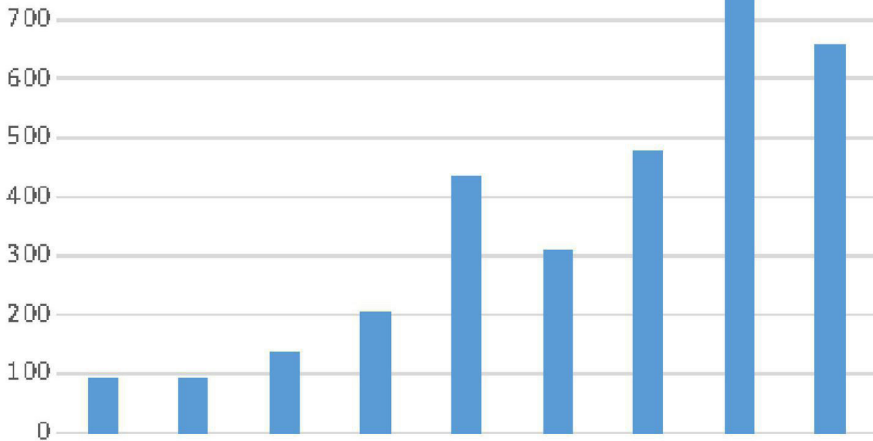
Acestea sunt valori pe care chiar și un oraș japonez sau, sau mai nou, un oraș chinez ar putea fi mândru să le afișeze. Mergând înapoi în timp, declinul din 1980 este clar vizibil. Unul dintre motive este faptul că președintele a decis să consacre toate resursele țării rambursării datoriilor externe. Lipsa de investiții/întreținere suficiente a afectat, de asemenea, producția. Boomul din industria chimică s-a datorat, desigur, Combinatului chimic construit lângă Glogovăț/Vladimirescu. Deși, la prima vedere, importanța industriei grele pare evidentă, rezultatele industriei ușoare sunt, de asemenea, impresionante.

Dacă fabricile sunt grupate în funcție de numărul de muncitori pe care îi aveau, Aradul și-a păstrat dominația de dinainte de al doilea Război Mondial. La acea vreme, în Timișoara existau doar trei firme cu peste 500 de angajați, în timp ce în Arad erau cinci. În 1967 existau deja 11, iar pe deasupra aveam două societăți cu peste 5 000 de salariați, în timp

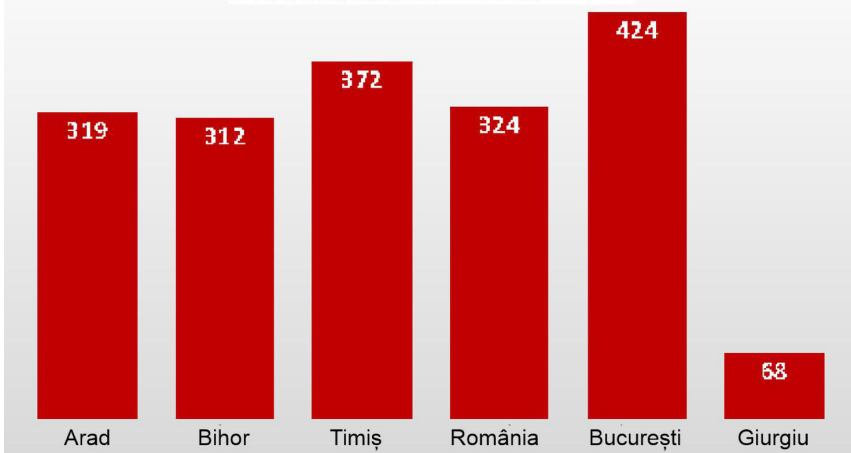
ce în Bihor exista doar una și în județul Timiș niciuna. Dar, așa cum am văzut deja, datorită investițiilor dirijate de la București, economiile celor două regiuni învecinate s-au putut dezvolta într-o măsură mai mare. Acest lucru este ilustrat de graficul de mai jos care arată creșterea numărului de muncitori între 1950 și 1975. Timișul era deja înaintea noastră, dar Bihorul ne-a depășit abia după 1955.

Puterea exprimată în MW

În 1977 producția industrială totală era cu mult peste nivelul din 1938: de 21 de ori în Arad, de 27 de ori în județul Timiș și de 37 de ori în județul Bihor. Aceste cifre, desigur, arată nu numai cât de mult s-a dezvoltat Bihorul, ci și de unde a plecat. Situația este similară dacă ne uităm la creșterea puterii mașinilor în megawați. Dar ceea ce este și mai interesant este graficul de mai jos care arată productivitatea. Cel mai simplu mod de a defini acest concept este că productivitatea este valoarea produsă de o persoană. Cu alte cuvinte, indică cât de eficientă este o anumită forță de muncă - de exemplu, câte biciclete poate asambla un lucrător într-un anumit timp.

Productivitatea – 1960 = 100

Acest grafic ilustrează și schimbarea, adică cât de mult a crescut productivitatea muncii în țara noastră între 1960 și 1985. Pentru a oferi o comparație, sunt incluse nu doar cele trei județe vestice, ci și Bucureștiul și cifrele naționale, și, ca o pildă, județul Giurgiu, unde cifra era cea mai mică și chiar a scăzut. Proeminența capitalei este evidentă, desigur, dar Aradul și Bihorul nu erau prea departe de media națională care era depășită de județul Timiș. Din păcate, nu am găsit serii de date - deși aș fi fost foarte curios să le văd - care să ofere date doar pentru orașe. Am o vagă bănuială că diferența dintre orașele din provincie și capitală este mult mai mică decât diferența dintre județe.

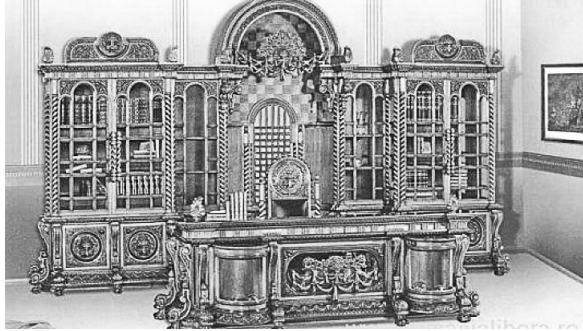
„O mai bună organizare a muncii pentru mai multă ordine și disciplină”, sau instantanee din apogeul și tristul sfârșit al industriei manufacturiere din Arad

Legenda spune că romanii au presărat cu sare locul Cartaginei distruse. Dar fabrica de mobilă din Arad nu merita atât de mult, bălăriile crescând în voie acolo (în 2020) unde acum câteva decenii se afla una dintre cele mai renumite fabrici din țară. Este vorba despre societatea Lengyel (furnizor al curților al caselor regale imperiale și românești), înființată la sfârșitul secolului al XIX-lea, și fabrica de mobilă curbată din Pâncota (înființată în 1912) care făceau parte din Combinatul de Prelucrare a Lemnului, format prin fuziunea societății Kornis în 1923. În ceea ce privește aceasta din urmă unitate, produsele sale au fost mult timp considerate printre cele mai populare mărci din lume și, chiar și în 1988 producea încă 15 milioane de lei pe zi și avea relații comerciale bine stabilite cu Austria, Republica Federală Germania, Franța, Țările de Jos, Suedia, Ungaria și, desigur, Uniunea Sovietică.³¹ De asemenea, „firma-mamă” exporta peste 90 la sută din produsele sale, fiind renumită pentru mobilierul de epocă, setul de sufragerie Regence, vitrinele Rubens și Rembrandt sau setul de mobilier de epocă Louis XIV. Înainte de a merge mai departe, să spunem câteva cuvinte despre oamenii care lucrau acolo, cel puțin în 1971, când un jurnalist de la „Előre” a vizitat compania.

„Unul dintre cele mai importante departamente din fabrica de mobilă este atelierul de montaj. Managerul acestuia este meșterul Gheorghe Manta. Aici este asamblat mobilierul la comandă din componentele finite. Aici am văzut celebra suită de sufragerie Regence în „forma sa finală”. ... Muncitorii Kondor Lajos și Lécz József au realizat o construcție foarte simplă, dar ingenioasă pentru masă. De atunci, ei au fost capabili să livreze mai multe seturi într-un timp mai scurt. ... O altă parte a sălii de asamblare este domeniul meșterului Virok Mihály. Aici sunt asamblate componentele dulapurilor cu 3-4 uși de tip Parisot. Lucrul interesant în legătură cu aceste dulapuri este că sunt livrate beneficiarului dezasamblate și în bucăți; ele sunt astfel construite astfel încât oricine poate cu ușurință să instaleze și să asambleze dulapul în propria casă în cel mai scurt timp. „Marele maestru”

31 Előre, vol. 42, 1988-12-20, nr. 12768, p. 3.

al minuțiozității este muncitorul Schankula Ferenc care acordă cea mai mare atenție pentru a se asigura că fiecare cutie conține un dulap și doar componentele acelui dulap. Dar o muncă la fel de precisă și conștiincioasă este realizată de Mihoc Nicolae, Bús Miklós și Kovács József, pentru a-i menționa doar pe cei mai remarcabili dintre fruntași.... Bújdosó Mihály este șeful departamentului de tapițerie, dar este și una dintre cele mai „neliniștite” persoane din atelier. Întotdeauna lucrează la ceva. Întotdeauna încearcă ceva nou și diferit.³² Există și un mic „consiliu de strategie internă”.

Trebuia să fie cadoul de ziua lui Ceaușescu, dar cum acesta a fost împușcat înainte de a-l primi, fabrica de mobilă a fost „obligată” să îl vândă pentru „doar” 50.000 de euro.

În 1970 nava amiral a industriei arădene, Uzina de Vagoane furniza 30 la sută din producția industrială a orașului, iar treisprezece ani mai târziu 45 la sută. La fel de adevărat este că atunci când Weitzer János și-a fondat fabrica în 1891, niciun arădean nu s-a gândit că urmașii săi vor lucra în fabrica de vagoane G. Dimitrov peste aproximativ 60 de ani. Numele, desigur, nu era cel al jucătorul de tenis bulgar Grigor Dimitrov, ci al comunistului Georgi Dimitrov, arestat de naziști pentru incendierea Reichstagului (și achitat la procesul de la Leipzig). A fost ales președinte al Internaționalei Comuniste.

³² Előre, vol. 25, 11-09-1971, nr. 7416, p. 3.

După 1945, în acord cu Tito, a dorit să unească statele balcanice. Acest plan l-a înfuriat atât de tare pe „omul de oțel”- Stalin, încât Dimitrov a murit pe neașteptate în timp ce se afla sub tratament medical în Uniunea Sovietică. Până în 1970 fabrica de vagoane avea 10.000 de muncitori și producea trenurile pentru metroul din București. În anii 1980 o medie de 4000-6.000 de vagoane erau vândute anual clienților străini, din Peru până în Indonezia. Nu am date despre naționalitatea muncitorilor fabricii care avea unul dintre cele mai moderne departamente de cercetare din țară, dar... în 1985, ziarul „Előre” a publicat un articol al inginerului-cercetător Kis Ákos despre companie și, mai precis, despre inovațiile de nivel mondial implementate acolo. El menționează, printre altele, experimentele realizate de inginerul Tusz Ferenc, cum ar fi sudarea într-o atmosferă de dioxid de carbon, și chiar „Introducerea sudării prin puncte în fabrica noastră a fost o adevărată revoluție. Avantajele sale sunt economisirea de material și păstrarea rezistenței inițiale.” Datorită noilor proceduri Aradul a obținut în această operațiune rezultate similare cu cele obținute în fabricile din SUA. Regulatorul automat de tensiune minimă al inginerului de uzină Visky Ferenc, oprește bateriile atunci când tensiunea scade, protejându-le de o defecțiune bruscă, alături de invenția inginerului Gheorghe Gheorghe constând într-un sistem autoreglabil pentru a asigura un flux constant de aer cald în compartimente. Produsele au fost verificate cu ajutorul unui sistem complex de instrumente de măsură construite de inginerul Mărăștel Ferovian și de inginerul de uzină Weiss Peter. În esență, vagoanele sunt împinse pe atâtea bucați de șină echipate cu electro-tensiometre câte roți există. Acest lucru a permis ca structura șasiului să fie testată la presiune separat de secțiunile caroseriei.³³

Cealaltă fabrică este mult mai tânără. În 1949 o nouă fabrică metalurgică a fost creată prin fuziunea mai multor companii mai mici, sub auspiciile Ministerului Industriei. „Fuziunea Industriei Metalurgice Arad (Armătura), a fabricilor „Janto”, „Invasa”, a „Primei companii de roți dințte” și a fabricii „Juhász” a dus la formarea Fabricii de Strunguri, mai cunoscută sub numele de Fabrica „Iosif Ranget.”

³³ Előre, vol. 39, 1985-10-11, nr. 11778, pp. 2-3.

Inițial au fost produse mașini de pompieri - desigur, „cantitatea țintă” a fost depășită cu 66%. Ulterior, datorită mașinilor sosite din Uniunea Sovietică, s-a început producția de strunguri sub conducerea lui Szatmári Géza, șeful de echipă. Calitatea ridicată a acestor unelte se datora și faptului că aveau angrenaje lustruite care, bineînțeles, erau realizate cu ajutorul mașinilor trimise de sovietici. Apropos de sovietici, bineînțeles că fabrica din Arad avea propriul său strungar stahanovist, Molnár József, care depășea norma de producție cu 200%.³⁴ În 1950 noua clădire a fabricii a fost finalizată grație companiei mixte sovieto-române “Sovromconstrucție”.

Friedmann Benjamin, corespondentul ziarului maghiar din București la Arad, a scris un lung articol despre mutare, despre faptul că mașinile au fost transferate de la „departamentul Jantó” la noul atelier în două zile și nu în două săptămâni. De altfel, în epoca de aur a lui Ceaușescu, acest articol nu ar fi apărut, deoarece autorul său ar fi fost acuzat de naționalism. De ce? Păi a realizat interviuri cu muncitorii din fabrică care au fost în prima linie: Weisz László, care lucra în industrie de 34 de ani, Melák Erzsí, Ekker Károly, Weisz Zoltán, Tóth Erzsike, Salex Antal, Géza Réti, Stella Bordas, Hetmann Márton, Róbert Ratsman, Illés Antal, Wéber Árpád, Pál Horváth, Seidl István, Ferenc Timár, Szendrei Antal, Ráskai János. Deci - cred eu - este de înțeles de ce....³⁵

Ceaușescu era mândru de fabrică, iar în 12 ani a vizitat-o de șapte ori, iar conform „indicațiilor” sale la Arad s-au fabricat strunguri din ce în

34 Sovromurile erau întreprinderi mixte sovieto-române, prin intermediul cărora rușii controlau cele mai importante sectoare ale economiei românești și își însușiseră cea mai mare parte a bogăției produse. Istoria Sovtomconstrucție (nr. 6) este interesantă și pentru că predecesoarea sa a fost o întreprindere germano-română, „Deutsche Rumanisches Bau”.

35 Romaniai Magyar Szo, vol. 3, 1949-02-02, nr. 425, și 1949-09-15, nr. 615. numărul 4, volumul 4, sau 1950-05-24 numărul 822, paginile 1-4.

ce mai moderne. De exemplu, „SF 400-1-CNC cu comandă numerică computerizată” și „strungul vertical SV 2/5 CNC cu comandă numerică”, sau mașina de frezat FUS - 50 NC pentru realizarea numerelor de serie. Mașina de rectificat universală de mare precizie RU 350 - 2 PH - este capabilă de performanțe aproape miraculoase. Datorită caracteristicilor lor tehnice și operaționale mașinile de rectificat sunt, de asemenea, de mare interes pentru profesioniști: came cilindrice, mașini de rectificat angrenaje și mașini de rectificat cilindrice, de exemplu.”

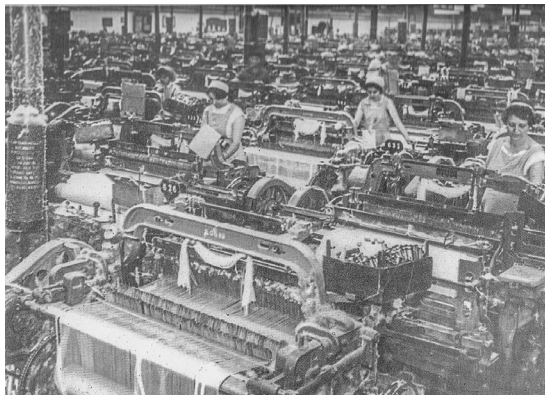
Deși, conform gurilor rele, au existat mai multe cazuri în care o mașină cumpărată din străinătate a fost dezmembrată la Arad, copiată și vândută ca o dezvoltare proprie. Dar cum această metodă este folosită și de superputerea emergentă a secolului XXI, putem ierta ingeniozitatea inginerilor arădeni. Au existat, desigur, și unele greșeli, de exemplu SN 1250, o copie a strungului elvețian Oerlikon, a avut un mare succes în China. S-a întâmplat însă ca unul dintre transporturi să fie deteriorat, iar mecanismele să nu funcționeze corect. Tovarășii de la Beijing i-au rugat pe cei de la București să îi trimită la ei pe cei care s-au ocupat de strung. Delegația a sosit, au fost primiți cu obișnuitul tam-tam, iar cinci zile mai târziu i-au însoțit pe arădeni la o mare adunare. Ei aveau la dispoziție și un interpret, care le traducea cu entuziasm cuvintele vorbitorului: „Tovarăși, aici îi puteți vedea pe cei care ne-au făcut să nu ne îndeplinim planul”. Îmi amintesc că au fost apoi escortați direct la aeroport, iar valizele lor erau deja acolo. Tovarășii chinezi au fost atât de conștiincioși încât au împachetat totul pentru ei, chiar și mucurile de țigară din scrumiere.³⁶

În a doua jumătate a anilor 1980 la comandă cehoslovacă a fost construit un strung marcat SN-281. Doar pentru comparație, echipa de proiectare din subordinea lui Gheorghe Gîrbovan era formată din inginerii Kleits

³⁶ <https://pasareaphoenixremixed.wordpress.com/tag/fabrica-de-strunguri-arad/>,
2020.07.26

Zoltán, Dumitru Tămaș, Kurtzweil Anton și inginerii de instalații Barkász Dániel și Otilia Miclăuș.³⁷

„TEBA”, „Tricolul Roșu”, „UTA”: nume care, probabil, nu mai înseamnă mare lucru în zilele noastre, cu excepția ultimului. Acestea erau bastioanele industriei textile și de confecții din Arad, UTA fiind fondată de familia Neuman, deși, chiar și în vremea comunismului, mulți oameni se gândeau la aceasta doar ca la o echipă de fotbal. „Multă vreme, UTA a însemnat clar pentru mine echipa de fotbal, iar ceea ce este și mai deranjant este că mi-am imaginat că fabrica cu fotbaliștii ei excelenți, era deservită exclusiv de bărbați. Mai târziu, la o oră de geografie, am aflat în sfârșit ce însemnau cele trei litere magice și atunci mi-a fost rușine în secret în fața a sute de țesătoare. De atunci, sutele s-au transformat în mii. Femeile reprezintă aproape 70 % din forța de muncă a fabricii, adică peste 6 000 de persoane. Dar acest număr este mai mare decât cel al celor unsprezece băieți cu „picioare de aur”. În 1970 a luat naștere un uriaș conglomerat, Combinatul Textil Arad din care făceau parte fabrica ITA/UTA înființată în 1909, societatea FITA înființată în 1918 (devenită Societatea de tricotate „Tricoul Roșu” prin fuziunea mai multor societăți mai mici și mai mari), societatea „TEBA” născută în 1926 și Fabrica de confecții. Deși era numită industrie ușoară, munca nu era ușoară aici, iar un articol din „Dolgozó Nő” - „Femeia muncitoare” o lauda pe Püspök Zsófia din Șimand, care „locuiește în Curtici, de unde călătorește cu trenul sau cu bicicleta, iarna cu primul, vara cu a doua”. Iar în fabrică... „aleargă vreo zece kilometri în fiecare schimb pentru că firul se rupe pe mașini; trebuie să-l descurce, iar dacă nu e nimic de descurcat; îndreaptă pânza, dacă nu face asta; pregătește schimbarea bobinei, iar dacă nu face nici asta; „doar” privește firul care intră”. Și, deși salariul său este de 2.800-3.000 de lei, „nu pleacă în vacanță, deoarece o așteaptă grădina, păsările, porcii”, doar „când e un film”, mai face o pauză de vizionare”.³⁸

În perioada sa de glorie, «Tricoul Roșu» (din anii 1980 numele a fost folosit în presă doar în limba română) a întreținut relații active cu societăți

37 Előre, vol. 39, 1985-10-04, nr. 1772, și 1985-10-24, nr. 11789, p. 3.

38 Dolgozó nő, vol. 40, 1984-09-01, nr. 9, p. 4.

comerciale străine din 15 țări. Deși o parte dintre mașinile sale nu mai erau de ultimă generație capacitatea sa de export a continuat să crească. Aproximativ optzeci la sută din producția sa totală a fost exportată în alte țări socialiste, precum și în Statele Unite, Anglia, Franța, Olanda și RFG.³⁹ Un produs popular a fost prosopul din fibră de bumbac, pentru care clienții făceau coadă la propriu. Și nu doar ei. În 1980 un deficit de 377 889 de lei a fost descoperit în departamentul 2 al TEBA.⁴⁰ Furtul a fost organizat de șeful grupului de transport al produselor și a implicat aproximativ cincisprezece persoane. Desigur, presa locală și națională a fost îngrozită, dar până atunci devenise o practică sistemică faptul că cine putea își lua acasă una-alta de la locul de muncă.

În Arad a existat o fabrică despre care s-a crezut multă vreme că a supraviețuit șocului schimbării de regim, fie și numai pentru că nu avea rival în Europa Centrală și de Est. Dar nici acesteia nu i-a mers prea multă vreme. La «Arădeanca» în 1976, 600 de persoane produceau 1.700.000 de păpuși pe an, și nu miniaturi gen Barbie, ci «zugrăvitoare de plafon» cu înălțimi de 75 de centimetri. Printre cele mai noi erau blonda aurie Tabata și păpușa neagră numită Betsy. Câțiva ani mai târziu s-au născut Geta, care avea acum articulații mobile, și Olivia care atunci când i se ridica mâna stângă, mergea alături de copilul care se juca, ca o soră. În mod firesc grupuri de copii din toată țara au vizitat fabrica. «Aceste vizite sunt utile și pentru noi și ne bucurăm când ne vizitează «consumatorii» produselor noastre», declara Berecz Hajnal, șefa atelierului de croitorie, unul dintre cele mai importante departamente ale companiei, în numele colegelor sale. Ele pregăteau păpușile pentru comercializare. «De asemenea, testăm în secret copiii, spune ea - observând ce le place mai mult, ce le stimulează mai mult imaginația.⁴¹

Nadia Comănesci și „păpușa” ei

În 1988 Pereteatcu Carmen își rezuma experiențele de la Londra, subliniind, printre altele, unul dintre defectele tipice ale comerțului

39 Előre, vol. 40, 1986-10-31, nr. 12105, p. 2.

40 Előre, Vol. 34, 1980-11-01, nr. 10248, pp. 2-3.

41 Dolgozó nő, vol. 45, 1989-06-01, nr. 6.

comunist; „Ceea ce m-a enervat a fost de ce nu puneam noi mai mult accent pe prezentarea mărfii și, mai precis, pe faptul că nu puteam prezenta păpușa, considerată impecabilă atât ca și calitate, cât și ca aspect estetic, într-un ambalaj frumos, atrăgător. Ambalajul este în prezent foarte important în vânzare; acesta poate devaloriza bunurile de cea mai bună calitate și poate spori valoarea celor de calitate mediocră. O cutie colorată, concepută cu gust, poate crește semnificativ prețul unei păpuși”

În zilele noastre, poate că astfel de păpuși care sugerează stereotipuri rasiste nu s-ar putea comercializa.

– Care este cel mai tare lucru de pe piața mondială a păpușilor?

– Așa-numita „păpușă mecanică” care plânge, râde, merge. Am început sau de fapt începem să producem și din acestea. Dar, pe lângă acestea, piața caută în continuare așa-numitele păpuși tradiționale, care, totuși, urmează moda vremii în ceea ce privește îmbrăcămintea și coafura. Cele două păpuși pe care le-am menționat, pe care le-am dus la Londra, se deosebeau, de asemenea, de omoloagele lor prin îmbrăcăminte și coafură. În special păpușa cu părul în codiță a avut mai mult succes.”⁴²

Unul dintre cele mai cunoscute produse ale companiei era o replică a gimnastei Nadia Comăneci (prima din lume care a obținut cel mai mare punctaj – zece - la Jocurile Olimpice de la Montreal din 1976).

Doar pentru a vă arăta că nu totul era lapte și miere pe atunci - și chiar și laptele nu era întotdeauna disponibil - iată un exemplu de cum și cât de mult îi păsa statului muncitoresc de muncitori. Următorul articol a fost scris de poetul Kányádi Sándor, redactor la “Dolgozó nő” - „Femeia muncitoare”, despre condițiile din fabrica de pantofi „Libertatea” din Arad.

⁴² Előre, vol. 42, 1988-06-03, nr. 12598, p. 3.

„Una dintre muncitoarele la Fabrica de încălțăminte LIBERTATEA din Arad aflate în concediu se plângea: „Da este frumos aici în aceste douăsprezece zile, la mare. Dar mă duce gândul cu tristețe la căldura și lipsa de ventilație din fabrică. Dacă deschizi fereastra, e curent, dacă o închizi, te sufoci de căldură, noi lucrăm cu acetona...”

– Și de ce nu ați cerut să vă instaleze un ventilator?

– Am cerut inistent, dar fără succes. Conducerea spune mereu că nu sunt bani, nu există fond de investiții alocat în acest scop.

Apoi am mers la fabrică unde s-a dovedit că femeia care se plângea avea perfectă dreptate. Dar pentru a vă face o idee despre situație, trebuie să vă spun următoarele; Fabrica are aproximativ 6 ani. A crescut de la o companie mică la o fabrică de pantofi. Mai mult de jumătate din muncitori sunt femei. Produc în principal încălțăminte pentru copii până la mărimile 26-31. La început muncitorii lucrau la mese, ca niște cizmari obișnuiți, acum sunt echipați cu benzi transportoare, nu tocmai construite pentru o fabrică de pantofi, dar au o clădire luminoasă, spațioasă, iar pentru 1 leu și 78 de bani poți lua un prânz bun la cantină. Așa că nu se poate nega că fabrica a parcurs un drum lung și s-a dezvoltat.

Singura problemă este că atmosfera neplăcută, adică nu există ventilație.

Și de ani de zile se promite și se promite din nou ventilatorul. Odată, sub celălalt director, chiar au instalat unul, a funcționat o jumătate de zi, apoi motorul s-a ars - și totul s-a oprit.

Directorul, tovarășul Tekar, fiind un om direct, pare să-mi fi spus ceea ce le spune muncitorilor despre ventilator:

– Nu avem bani pentru el, nu există fond de investiții alocat.

– Și când va fi?

– Noi nu știm.

Și nici măcar nu mi-a promis, ci a încercat să explice de ce nu există nicio perspectivă pentru un ventilator pentru moment (deși l-au întrebat deja pe directorul general, tovarășul Ene, de mai multe ori și îl vor întreba din nou).

– Dar cât ar costa acel ventilator? - l-am întrebat în cele din urmă pe director.

– În jur de opt mii de lei.

– Doar atât? - am întrebat indignat

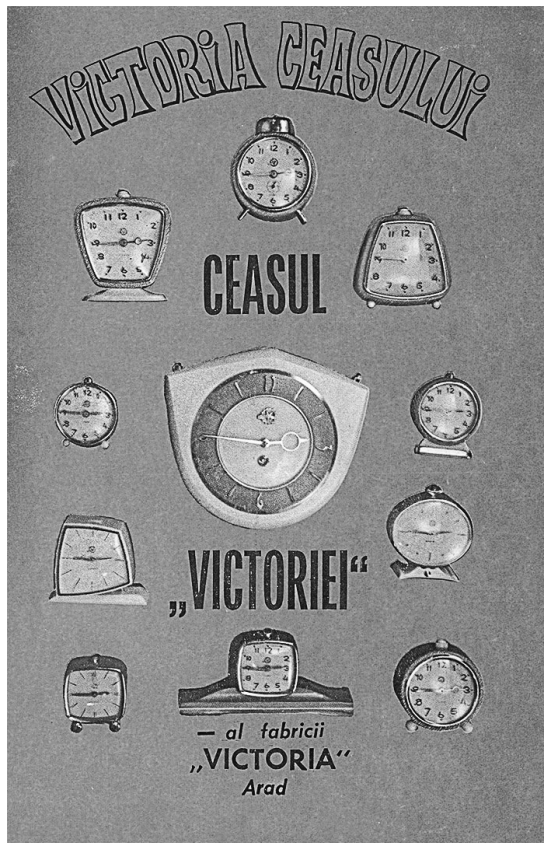
– Da. Într-adevăr”, m-a liniștit directorul, „dar dacă nu există un fond de investiții alocat, nu se poate face nimic.

Nici eu și nici redacția nu putem face altceva decât să vă recomandăm următoarele: Direcția Generală a Industriei Pielăriei să analizeze cât mai repede cum se pot strânge fonduri de investiții pentru Fabrica de încălțăminte Libertatea din Arad, nu doar pentru un ventilator, ci suficiente pentru a se construi o toaletă și un grup sanitar, pentru că cele existente sunt o rușine”.⁴³

43 Dolgozó nő, volumul 12, 1956-09-01, numărul 9

În 1971, în timp ce Ceaușescu vizita China, s-a ivit o altă problemă. S-a trecut la folosirea pieii artificiale, dar pvc-ul furnizat de compania timișoreană nu era, ca să ne exprimăm elegant, la înălțimea așteptărilor. Cizmele din plastic, de exemplu, au crăpat la -10 grade Celsius, distribuitorii au anulat comenzile, iar compania a rămas cu un depozit plin de încălțăminte inutilizabilă. «Bineînțeles, o unitate economică socialistă nu poate da faliment, deoarece întreaga societate îi vine în ajutor, oricum se găsea o soluție». Și care a fost aceasta? Din acel moment doar sandalele de vară au mai fost fabricate din materialul problematic.⁴⁴

Desigur, în „epoca de aur” care era pe cale să înceapă, astfel de gafe nu mai puteau avea loc, deoarece jurnalistul nu avea voie să scrie despre acestea.

Cooperativa „Precizia” a fost înființată în orașul nostru la începutul anilor '50. Ceasornicari de renume din Arad au realizat primele mostre, iar peste doar câțiva ani au devenit și mândria orașului, „angajații primei și timp de zeci de ani a singurei fabrici de ceasuri din țară au pus și bazele singurei fabrici de umbrele din România care aprovizionează întreaga țară. În 1956 pe locul fostelor fabrici Hendl de pe strada Mărășești, a fost construită o fabrică de ceasuri pentru a produce ceasuri cu alarmă.

44 Előre, vol. 25, 1971-06-09, nr. 7335, p. 1.

Și etajul va fi construit în acest an». ⁴⁵ Inițial, sub conducerea lui Berenz József se produceau doar trei sute de ceasuri în fiecare an. Dar fabrica a crescut constant, iar până în 1989 avea 1300 de angajați care produceau aproximativ 1.000.000 de ceasuri în 365 de zile. Compania se numea Victoria (și una dintre mărcile renumite de ceasuri rusești se numea Pobeda, care înseamnă victorie), semn al lipsei de imaginație a celor care au dat numele companiei. Planul nu era doar de a produce un ceas cu alarmă care „...nu va zornăi fără milă în cel mai dulcele somn al cuiva, ci își va trezi proprietarul cu un ticăit discret, secundă cu secundă». ⁴⁶ Dacă trezirea blândă nu ajută, acesta urma să sune la volum maxim după cincisprezece secunde.”, dar s-a încercat și producerea de ceasuri de mână. Guvernului i-a plăcut ideea, dar a făcut o modificare «minoră»: a hotărât înființarea unei noi companii la București. Aceasta a devenit OREX (ORaEXactă = ora exactă).

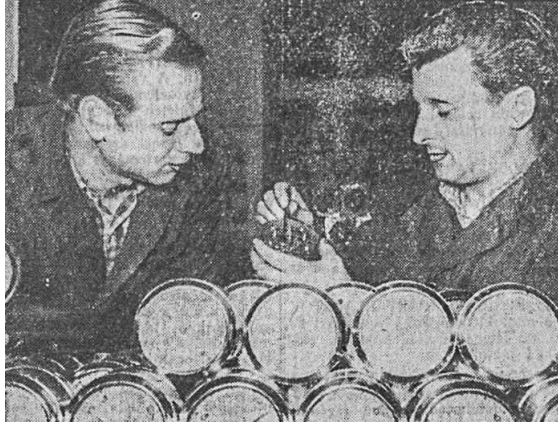
Așa că producția s-a limitat la ceasuri deșteptătoare și ceasuri de perete (care costau între 16 și 60 de lei, în funcție de calitate și de factori externi), și fabricau și ceasuri cu cuc la mare modă la vremea respectivă, dar acestea erau destul de rare și, în multe cazuri, puteau fi cumpărate doar „sub tețghea”. În anii '80 exporturile au luat amploare, 60% din produsele fabricii ajungând în Anglia, Republica Federală Germania, Bulgaria, mai multe țări din Africa, Grecia și Canada. Însă cele mai mari comenzi veneau din partea Republicii Democratice Germane. Existau și zvonuri conform cărora aceste structuri erau adesea vândute în străinătate sub prețul de cost. Chiar și în Japonia specialiștii arădeni erau apreciați - cel puțin conform unui articol din Előre. Inginerul-șef Grubei care se afla într-o misiune economică în Japonia, aducând utilaje moderne la fabrica din Arad, i-a povestit jurnalistului următoarea întâmplare:

„Așa cum am menționat, am cumpărat o mașină de filetat - un fel de tăietor cu scânteii - folosită în construcția de scule în Japonia, dar înainte de a o aduce, am învățat cum să o folosim. Eram patru, așa că ne-am apucat de treabă pentru că, ei bine...Japonia e cam departe, nu putem să dăm o fugă înapoi și să spunem că am uitat să întrebăm sau să încercăm asta sau aia. Când am terminat cu totul, șeful japonez ne spune: știm oare că am reușit să cunoaștem mașinăria mai repede decât celebrii tehnicieni americani? El știa doar pentru faptul că lucrase cu ei și a vândut mai multe astfel de mașini unor companii americane, iar oamenii lor au petrecut de două ori mai mult timp încercând-o. Noi eram mai harnici și mai disciplinați, nu ieșeam și nu ne distram tot timpul, dar japonezii ne vedeau mai bine pregătiți și din punct de vedere teoretic. De asemenea, ne-a întrebat cum era la noi formarea profesională, cum era relația dintre teorie și practică. Desigur, nu trebuia să tragem concluzii pripite dintr-un singur exemplu, dar chiar și în Elveția am fost întrebați la ce fel de școală sau universitate

⁴⁵ Előre, vol. 10, 1956-05-17, nr. 2666, p. 3.

⁴⁶ Előre, vol. 22, 1968-05-28, nr. 6394, p. 3.

am studiat, pentru că ei nu ar fi crezut că avem o idee atât de bună despre ceea ce facem și că la noi profesioniștii sunt atât de receptivi. De aceea spun: trebuie să avem mai mult respect pentru noi înșine, nu trebuie să cădem pe spate, nici măcar în fața tehnicienilor țărilor industrializate care sunt atât de faimoși!⁴⁷ Să învățăm de la alții, să ne uităm la lume, dar să ne uităm și la noi înșine.”

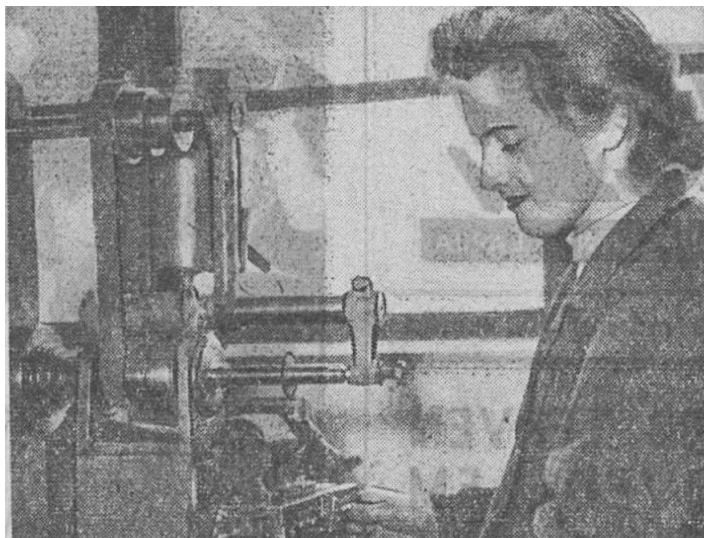
Lebovits Béla și Haász György erau mecanicii fabricii de ceasuri din Arad

Nu a fost însă totul lapte și miere. În același ziar - în special în anii '70, dar și la începutul anilor '80 - puteți găsi o mulțime de articole și opinii ale cititorilor care erau foarte negative. Este probabil că, la fel ca în cazul multor alte produse, exista o mare discrepanță între produsele destinate pieței interne și cele destinate pieței externe. Într-un articol plin de umor intitulat „Misteriosul ceas de perete” Majtényi Erik atrăgea atenția asupra unei neglijențe minore, dar obișnuite în timpul regimului comunist.

„Roșu, în formă de tigare și ieftin! Ceasul de perete pentru bucătărie produs de fabrica de ceasuri Victoria din Arad. L-am cumpărat, l-am agățat, urma să-l trag a doua zi. Ei bine, arcul abia se mișca. Dar ceasul funcționa. A treia zi am uitat să-l trag. Și a patra zi la fel. Ce l-a apucat? Tocmai mi-am amintit să verific garanția. E lungă... Dacă nu era scrisă cu litere atât de mici, nu încăpea pe două file. Dar, după un lung studiu, aflu că ceasurile de perete P7 și P71 funcționează după tragere 24 de ore, iar P10....13, 14, 15 și 16 zile, iar unele durează două săptămâni. Care dintre ele? Genial! Ceasul de două săptămâni funcționează două săptămâni după o tragere!

Mă întreb oare al meu de care este? Nu era scris pe cardul de garanție. Mă uit la ceasul în sine. Scrie Ni 1 95260-74. Da, cu acest număr, ar putea funcționa un an © Dar nu există indicativul P7 sau P10 care să mă ghideze. În cele din urmă adopt abordarea empirică: aștept. Și ceasul a funcționat timp de opt zile și jumătate. Punctual, disciplinat. Așa cum îi stă bine unui bun Ni 1 95260-74... Așa că îl voi trage în fiecare luni dimineța. Și anul acesta îmi voi aminti de cercetările mele exhaustive asupra misteriosului

ceas de perete de 52 de ori. Și tot de 52 de ori pe an, când cineva lansează un produs excelent, nu strică să îi fac puțină publicitate: un ceas ieftin, dar totuși funcționează după o tragere timp de până la o săptămână! Sau poate că asta au vrut modeștii arădeni? Ca să pierd puțin timp, să experimentez puțin, să învăț puțin și să mă bucur de tigiăie pentru a doua oară? Opt zile și jumătate mai târziu...”

Helstern Margit, producător de piese de ceas

În Arad, tot mai mulți oameni se plâneau că există câteva fabrici de ceasuri în oraș, dar nu există ceasuri publice. Au existat. Dar a existat și obișnuitul „dar”: „după un timp, când se oprea un ceas, când celălalt... Se întâmpla ca în tot orașul să nu funcționeze niciun ceas. Tehnicienii însărcinați cu întreținerea lor puneau apoi ceasurile din nou în funcțiune, iar acestea funcționau o zi sau două, uneori o săptămână. Apoi se opreau din nou. Și acest lucru se întâmpla de ceva timp: uneori ceasurile funcționau, alteori nu. Dar chiar și atunci când mergeau, nu se putea avea încredere în ele, pentru că, în mod curios, atunci când erau pornite, nu erau reglate; așa se făcea că un ceas arăta șapte fără un sfert, altul unsprezece și trei sferturi, sau altul trei și zece”.⁴⁸ Aradul trebuie să fi semănat puțin cu castelul de învățătură al lui Jókai Mór din „Micii regi”: „ceasul de pe turnul calvinist arăta ora șase seara, iar ceasul papist ora douăsprezece amiază, de unde oricine înțelege astronomia putea calcula că era aproximativ ora trei după-amiaza.”

În 1983 Fabrica de Orologerie Industrială își deschidea porțile, fiind probabil cel mai modern centru din țară pentru producția de repere de mecanică fină, inclusiv producția de programatoare de timp pentru operarea mașinilor concepute pentru a efectua diverse sarcini complexe în mod independent.

⁴⁸ Előre, vol. 28, 1974-07-07, nr. 8291, p. 5.

La 21 decembrie 1989 la ora 7 dimineața, tinerii muncitori de la Intreprinderea de Orologerie Industrială au refuzat să înceapă lucrul, au ieșit în oraș și au mărșăluit spre sediul Comitetului Județean de Partid conduși de muncitorul Dănilă Onofrei. Pe drum ei i-au chemat să li se alătore pe muncitorii de la Uzina de Mașini Unelte, de la Fabrica de Vagoane de Marfă și Fabrica de Vagoane Călători, de la Intreprinderea de Textile UTA, de la Combinatul de Prelucrare a Lemnului și pe cei de la „Tricoul roșu”, iar mulți dintre aceștia au dat curs chemării.⁴⁹

În mai puțin de un deceniu, majoritatea acestor companii fie au dat faliment, fie erau în pragul falimentului. A meritat? - ne-am putea întreba, dar nu o facem. Pe de o parte, pentru că suntem printre cei care dau vina pe „democrație” pentru lichidarea industriei manufacturiere tradiționale din Arad, iar pe de altă parte, suntem siguri că adevăratul vinovat este regimul comunist. Dar să începem cu faptele. Schimbarea de regim din 1989 nu a făcut prea mult bine Aradului care la începutul secolului avea un potențial industrial enorm. Privatizarea întreprinderilor de stat a semănat mai mult cu o economie de pradă decât cu o privatizare în interes public. Procesul a fost lung și dureros, iar o mare parte a populației industriale, încă activă în 1989, a devenit șomeră. Chiar dacă privatizarea fabricilor de vagoane din Arad a fost un succes relativ, toate celelalte privatizări au fost în mare parte eșecuri răsunătoare. Cea mai mare fabrică de zahăr din Crișana fost prima victimă și a fost urmată de dispariția Uzinelor textile UTA, înființate între cele două războaie mondiale, a fabricii de mașini-unelte și, nu în ultimul rând, a faimoasei distilerii Neuman, devenită Indgrara, care a murit și a fost închisă după 150 de ani activitate.⁵⁰

Desigur, putem vorbi despre transformarea economiei mondiale, invazia de produse chinezești ieftine, acuzația că întreprinderile occidentale și-au eliminat în mod sistematic concurenții din Europa Centrală și de Est pentru a transforma oamenii de aici în consumatori și forță de muncă ieftină. Este, de asemenea, un fapt că în ultimele trei decenii au dispărut în regiunea noastră „profesioniștii” de modă veche, competenți, precum Rátz István de la fabrica de ceasuri, care era „renumit pentru ingeniozitatea sa constantă. El lucra aproape întotdeauna în rezervă, schimbându-și natura muncii în fiecare zi, uneori în fiecare oră. Prin urmare, inovațiile și raționalizările sale ocazionale nu ajungeau niciodată la biroul tehnic.⁵¹ „El le introducea și le elimina „operațional”.” Astfel de specialiști ne lipsesc acum, fie și numai pentru că întreprinderile care administrează actualele „fabrici din tablă modulară” caută în principal muncitori calificați. Altă chestiune este, desigur, că nici aceștia nu au un viitor strălucit în față, nu se știe cât timp

49 Együtt és külön: az erdélyi magyarok önszerveződése (1989–1990), Publisher kiadó, 2015, 60. old.

50 <https://erdelyinaplo.ro/aktualis/osszeallitasok/az-erdelyi-magyar-ipar-multideje#>, 2020.07.26

51 Előre, vol. 14, 1960-02-19, nr. 3828, p. 1.

va mai fi nevoie de ei, ce se va întâmpla cu ei atunci când robotizarea va prelua controlul în următoarele decenii?

Nu este ciudat că întreprinderile care au supraviețuit primului și celui de-al doilea război mondial, crizei economice devastatoare din 1929, s-au prăbușit ca un castel din cărți de joc la începutul anilor 1990? Cred că ceea ce le-a lipsit cel mai mult nu au fost banii, nu capitalul care a fost venerat, ci oamenii care au deținut proprietatea, care au creat și au făcut aceste fabrici mari. Neumannii, cei din familia Andrény și alții ca ei au dispărut, iar comunismul a distrus burghezia talentată care a condus economia orașului nostru, la bine și la rău.

„Sunt un om mulțumit”, sau viața de zi cu zi și prețurile ei în socialism

Autor: Muntean Tibor

Traducerea în limba română: Witman Anikó

„Munca, responsabilitatea și dragostea față de copii, umilința combinată cu hărnicia ce tinde mereu spre mai mult, sunt trăsături de caracter care i s-au înrădăcinat adânc în sânge încă din copilărie, în căminul familiei de pădurar cu șase copii din care provenea.

Meseria de strungar a învățat-o chiar aici, la Arad, și pentru a demonstra la ce nivel a dus perfecționarea cunoștințelor sale profesionale, doamna Zsófia ne prezintă o mică și ingenioasă piesă: un cub din metal prelucrat perfect la strung. Fiecare latură a cubului este perforată, iar în interior se poate observa un alt mic cub ce poate fi rotit, care – se înțelege – nu a fost introdus ulterior, ci a fost modelat dintr-o singură bucată pe mașina de strung. Pentru a-i dovedi dragostea față de copii, este suficientă fotografia atașată, în care sunt surprinse trei fetițe drăgălașe; doar pentru că în momentul vizitei noastre, Emese se afla în vacanță la mare, nu sunt toate patru la poză. Fiica lor cea mare, Zsófia, va da examenul de bacalaureat anul viitor, Emese este în clasa a zecea, Annamária în clasa a noua, iar Ildikó în clasa a opta.”

– Mă bucur să mă obolesc, să muncesc pentru ei, ca să nu le lipsească nimic, dar, în schimb, cer mult de la ei”, spune capul familiei. Doamna Zsófia se alătură conversației cu o mândrie maternă liniștită: „Nu sunt probleme cu ei, învață bine. Pe rând, fiecare dintre ele primesc la școală aprecieri, diplome, sunt premiate cu cărți, participă la olimpiade... De când au crescut și eu am revenit la vechiul meu loc de muncă, la fabrica de ceasuri, ne ajută mult cu treburile gospodărești. Și nu sunt pretențioase, se mulțumesc cu ceea ce putem oferi. De fapt, și noi am făcut la fel când ne-am căsătorit. Pe mine, din cele cinci surori câte eram acasă, soțul meu m-a adus de pe Valea Nirajului, mai întâi am locuit în Valea Jiului, iar primul nostru cămin din Arad ne-a fost luat de inundații. Atunci am primit de la întreprinderea soțului meu o garsonieră, iar apoi, pe măsură ce copiii

veneau pe rând, am avut nevoie de o locuință mai mare. Încă nu am fost în vacanță împreună, doar la socrii, care s-au mutat la bătrânețe într-un sat din apropiere. Totuși, nu ne-am plans. Cele două fete, mai mici au fost la tabără la munte, iar Emese a fost la mare. Zsófi, însă, a renunțat la vacanță vara aceasta, se pregătește serios pentru examenul de bacalaureat și pentru admiterea la universitate.”

Ildikó, Édesanya, Zsófia, Annamária és Édesapa.

Și ce vise au fetele, ce își doresc să devină? Din vorbele și planurile lor se simte ghidajul părintesc, înțelept și echilibrat. Zsófia se pregătește pentru filologie, dar va decide viața dacă va deveni profesoară sau jurnalistă. Oricum, a scris deja de mai multe ori articole proaspete, ingenioase și tinerești în ziarul județean, fiind o studentă sânguincioasă la cursurile de jurnalism organizate pentru tinerii din redacție. Emese iubește matematica, dar adună într-un caiet separat rețetele testate ale mamei sale. Annamária își dorește să devină coafeză. Privind cum îi încadrează fața fermecătoare o coafură interesantă pe care și-a făcut-o singură, nu pot decât să-i aprob alegerea. Ildikó ar vrea să lucreze alături de mama ei la fabrica de ceasuri. Și, având talent la desen și o îndemânare naturală, nu visează la idealuri imposibile.⁵²

Imagine idilică și text? Probabil, da, dar cu toate acestea, printre contemporanii familiei Simó, chiar și la treizeci de ani după schimbarea de regim, mulți încă simt că, pe atunci, aproape totul era mai bine. După ce am trecut în revistă datele macroeconomice, să vedem cum s-au reflectat aceste cifre în viața de zi cu zi.

România a fost redenumită din 1965 Republica Socialistă Română (în timp ce Ungaria era doar o republică populară, stagnând astfel la un nivel inferior de dezvoltare), astfel încât mai lipsea doar un mic pas pentru a ajunge în „raiul” comunist. Până atunci însă, oamenii nu trebuiau doar să muncească pentru a-și câștiga traiul – lucru care era desigur, obligatoriu, spre deosebire de „decăzutul” Occident, unde capitaliștii își savurau vodca-martini în Monaco (agitată, nu amestecată) – dar primeau și un salariu pentru munca lor. Cât câștigau, în medie oamenii în Arad în funcție de locul de muncă, ne va arăta următorul tabel:

Anul	1965	1975	1985	1988
Salariul mediu net în Județul Arad	1059	1553	2721	2874
Industrie	1112	1756	2699	2917
Construcții	1047	2115	3089	3303
Agricultură	1045	1855	2833	2798
Transporturi	1107	1884	2867	3021
Telecomunicații	986	1453	2434	2555
Comerț	905	1561	2451	2502
Educație	1016	1744	2756	2837
Sănătate	1025	1640	2654	2735
Administrație publică	1103	1896	3128	3341

În regiunea noastră, în anii '60, salariile erau mai mari decât media națională, iar în anii '80 erau puțin mai mici (aproximativ 97% din media națională). La aceste cifre trebuie adăugată inflația, care în „epoca de aur” ajungea și până la 18%, precum și faptul că în această perioadă impozitul pe venit era de aproximativ 13%. Calculând la valoarea în dolari din 2016, acest lucru însemna că salariul mediu în 1989 în România era echivalentul a 421 de dolari, iar în 2016 acesta era de 517 dolari.⁵³ Având în vedere că, cheltuielile erau mai mici (de exemplu, nu erau necesare cheltuieli mari pentru telefoanele mobile), în 1985, media economiilor pe cap de locuitor era de aproximativ 6742 lei (salariul net fiind de aproximativ 2827 lei), iar după 30 de ani, în 2015 această valoare era de 6326 lei (salariul net fiind de 1813 lei).⁵⁴ Dacă analizăm raportul dintre salariul minim și salariul mediu, observăm o coincidență interesantă: în 1950, la doar cinci ani după cel de-al Doilea Război Mondial, în perioada de apogeu a stalinismului, salariul minim reprezenta 45% din salariul mediu, exact aceeași valoare (cu 1% diferență) ca în 2017. Cel mai bun raport a fost, desigur, în anii '70, când salariul minim reprezenta 65% din salariul mediu.⁵⁵ Un raport

53 <http://www.analizeeconomice.ro/2016/12/ce-salarii-raportate-in-dolari-au.html>, 2020.07.26

54 <http://www.analizeeconomice.ro/2015/10/cat-reuseau-sa-economiseasca-romanii-in.html>, 2020.07.26

55 <http://www.analizeeconomice.ro/2017/06/cum-evoluat-salariul-minim-in-raport-cu.html>, 2020.07.26

similar exista și între pensii și salariul mediu: în 1989, acesta era de 69,7%. În prezent, acest raport nu depășește 50%, ceea ce poate părea destul de puțin, dar trebuie luat în considerare că în acea perioadă raportul dintre pensionari și salariați era de 1 la 5, iar acum este de 9 la 10. Aici diferența este semnificativă!

Banii sunt pentru a fi cheltuiți. Nu este important doar că ce cheltuieli facem, dar este interesant să observăm și în ce proporții. În tabelul următor, vom analiza datele referitoare la trei categorii importante de cheltuieli:⁵⁶

Articole de consum	1930 România (clasa mijlocie urbană)	1979 România (populația urbană)	2020 România (medie națională)
Alimente și băuturi	39,45%	45,70%	41,7%
Îmbrăcăminte și încălțăminte	16,07%	17,60%	6,7%
Întreținerea locuinței	32,91%	32,60%	23,2%

Este evident că, spre deosebire de Europa de Vest, unde mai puțin de un sfert din venituri erau cheltuite pe alimente și băuturi, la noi acest raport s-a schimbat foarte puțin în ultimii 90 de ani. Pe baza datelor de mai sus – și din punct de vedere comunist, desigur, acest lucru ar suna foarte bine – am putea spune că nivelul de trai al unei familii medii în anii '70 se apropia de cel al unei familii din clasa mijlocie din 1930. Desigur, acest lucru nu este adevărat – un exemplu: nu este același lucru să îți întreții o locuință cu patru camere în palatul Szántay sau un apartament cu două camere într-un bloc de locuințe.

În același timp, dacă trecem cu vederea calitatea, este evident că, după cel de-al Doilea Război Mondial, în Europa Centrală și de Est, statul a construit sute de mii de locuințe. Datorită acestui fapt, și în prezent, în regiunea noastră trăiesc mult mai puțini oameni în chirie decât în vest. În județul Arad, între 1950 și 1989 au fost construite în total 98.175 de locuințe, dintre care 24% erau cu o cameră, 46% cu două camere și 30% cu trei camere. Cele mai multe locuințe – mai exact 16.612, – au fost construite între 1961 și 1965.⁵⁷ Mai târziu, ritmul a scăzut, iar în ziare au apărut din ce în ce mai multe articole despre faptul că „în timpul vizitei noastre, doi oameni săpau plictisiți, iar un al treilea muncitor dormea la umbra copacului. Conducătorul șantierului sau adjunctul său – nicăieri. După mult timp, a apărut cineva care a susținut că de câteva zile se ocupă de construcția din cartier, dar nu cunoștea planurile și nu a putut oferi

56 Adrian Nițu, Arad, Economie și societate, Presa Universitară Clujeană, Cluj Napoca 2015, 145.-146. old.

57 Adrian Nițu, Arad, Economie și societate, Presa Universitară Clujeană, Cluj Napoca 2015, p. 155

informații detaliate despre stadiul lucrărilor.” Titlul articolului este și el grăitor: „Trei specialiști pe șantier, treizeci la birou.”⁵⁸ Sau, de exemplu: „dacă analizăm mai atent această performanță, ne dăm seama că din cele 1367 de locuințe planificate pentru construcție și finalizare în acest an, doar 425 au fost terminate, ceea ce reprezintă o realizare de 30% în cazul locuințelor de stat și DOAR 6% în cazul locuințelor deținute individual de populație! Cred că orice comentariu este de prisos.”⁵⁹

Nu există nicio îndoială că au existat numeroase probleme, iar moralitatea muncii în comunism a lăsat și ea de dorit, dar și munca pripită și grăbită și-a avut prețul. Mai mult, acest preț nu a fost plătit (doar) de inovatori, ci și de cei neinovatori. În orașul nostru, în noaptea de 1 spre 2 septembrie 1970, nu departe de piața UTA, pe strada Cocorilor (cunoscută anterior ca strada Dembinszky), s-a prăbușit o aripă a unui bloc de locuințe. Cincisprezece victime! S-a descoperit ulterior că au fost comise erori la întocmirea studiului geodezic, betonul folosit era de calitate proastă și, la recepția clădirii, deficiențele s-au trecut cu vederea cu multă îngăduință. Aceasta este caracteristica sistemului: presa locală și națională nu a mediatizat pe larg evenimentul. A relatat pe scurt despre cele întâmplate, iar aproximativ un an mai târziu despre pronunțarea sentinței.⁶⁰

Au trecut ani, decenii, și noile blocuri de locuințe au apărut ca ciupercile după ploaie – de menționat totuși că multe dintre ele erau la fel de confortabile pentru a trăi precum o ciupercă. În 1988, Doru Chișbora, arhitectul-șef al orașului Arad, a oferit un interviu unui jurnalist de la „Előre”. În acest interviu, el a vorbit despre planurile lor de perspectivă.

58 *Előre*, an 23, 1969-11-01, nr. 6842, p. 1.

59 *Idem*, an 24, 1970-10-23, nr. 7141, p. 4

60 *Flacăra Roșie*, an 27, 1970-09-04, nr. 8088, p. 2, respectiv *Előre*, an 25, 1971-07-04, nr. 7357, p.3.

Având în vedere că există și un simț al mândriei locale, am selectat doar din planurile de dezvoltare ale celui mai frumos cartier al Aradului pentru a vedea ce „am pierdut” odată cu schimbarea de regim. „Avem deja planuri aprobate pentru construcțiile de pe Calea Aurel Vlaicu, unde trebuie să construim 2345 de noi locuințe. Pot spune că vom lucra la diferite niveluri de înălțime, deoarece aspectul acestei părți a orașului va rezulta din combinația mai multor blocuri noi, de la cele cu patru etaje la cele cu zece etaje. Cât despre infrastructura planificată aici, această zonă va include o școală cu 24 de săli de clasă, o creșă, un ștrand, un motel cu 100 de locuri, un camping cu 80 de locuri, un cinematograful cu 500 de locuri, un complex de tratament, precum și 15.360 de metri pătrați de spațiu comercial util.”⁶¹

Un alt factor important este suprafața de locuit repartizată fiecărei persoane. În 1977, aceasta era, în medie, de 8,86 metri pătrați. Această cifră a crescut oarecum până la sfârșitul anilor '80, iar Aradul, cu cei 14,3 metri pătrați pe persoană, s-a situat în frunte. Și a rămas acolo – cel puțin în 2011, când media națională era de 15,80 metri pătrați, iar județul nostru, cu 18,15 metri pătrați pe persoană, ocupa locul al treilea, ceea ce desigur, este tot mai puțin în comparație cu cei 25 de metri pătrați din Cehia.⁶²

Dar cum puteai obține mult-dorita locuință? Cei care au văzut serialul iugoslav „Forró szél” (Vânt Fierbinte) în secolul trecut, probabil își amintesc că în sistemul comunist acest lucru nu era deloc simplu. Existau liste lungi, pe care un cuplu putea avansa sau retrograda în funcție de diverse criterii, cum ar fi dacă avea sau nu copii, unde lucrau cei doi, dar ajuta și dacă știau de la cine să ceară „ajutor” în această privință.

61 Előre, an 42, 1988-06-23, nr. 12615, p.3

62 Strategia de Dezvoltare Teritorială a României. Studii de fundamentare 2014, p.20, 26.07.2020

Dacă tânărul cuplu reușea să treacă de primele obstacole birocratice și se ajungea la semnarea mult-așteptatului contract, urma a doua întrebare (care în capitalism este, de obicei, prima): prețul locuinței. La începutul anilor '70, un apartament cu două camere de confort 1 costa între 78.000 și 80.000 de lei. Reamintim că salariul mediu net al unui muncitor în acea perioadă era în jur de 1.500-1.700 de lei. Statul era, desigur, generos: doar 20% din preț trebuia plătit inițial, restul fiind finanțat de CEC. Dar ce se întâmpla dacă tânărul cuplu nu avea niciun ban economisit? Trebuia să se mute sub pod? Evident că nu, deoarece constituția aproape că „garanta” dreptul la locuință, așa că CEC nu ezita să ofere un alt împrumut, de data aceasta pe o perioadă de 15 ani, nu de 25. Cât trebuia returnat? Pentru apartamentul nostru de 80.000 de lei, suma totală de rambursat era de aproximativ 101.000 de lei. Până la urmă, și sectorul bancar trebuia să supraviețuiască. Totul trebuia plătit în decurs de un sfert de secol. Lunar, la începutul perioadei, aceasta însemna aproximativ 650 de lei – o sumă considerabilă, dar suportabilă dacă erau două salarii în familie.

Deși nivelul de trai s-a deteriorat treptat în anii '80, un apartament cu două camere (de 50 de metri pătrați) costa încă 123.700 de lei în 1989, ceea ce echivala cu aproximativ 40 de salarii medii, adică un metru pătrat costa 80% din salariul mediu lunar. Nu știu exact care este situația actuală, dar în 2018 aceste proporții erau următoarele: media națională era de 224%, la Timișoara 225%, iar la Cluj-Napoca 287%.⁶³

„Puterea sovietică plus electrificarea este egal cu comunismul.” – spunea Lenin și cuvintele sale au fost ascultate. În județul Arad, în 1944, din 273 de sate, doar 13 aveau electricitate. În 1985, acest număr crescuse deja la 269, adică din 98.600 de locuințe, 83.800 aveau curent electric. În ceea ce privește alimentarea cu gaze, județul se afla în frunte; lungimea rețelelor a crescut de patru ori în județul Timiș, de șase ori în județul Bihor, în timp ce în Arad a crescut de opt ori, ajungând la 105 kilometri. Noile cartiere aveau nevoie de utilități noi, iar sistemul nu reușea întotdeauna să facă față consumului crescut. Pentru asigurarea alimentării cu apă potabilă de bună calitate și necontaminată, rețeaua de conducte s-a extins constant. În 1950, doar în Arad existau aproximativ 55 de kilometri de rețea, iar până în 1983, în 22 de localități ale județului s-au construit în total 531 de kilometri de rețele. Deși aceasta plasa județul pe locul 11 la nivel național, rămânea în urmă față de vecinii săi: în județul Bihor existau 753 km de conducte, iar în Timiș 1169 km. Ca un detaliu suplimentar, canalizarea nu era rezolvată peste tot, rețeaua de canalizare având o lungime de doar 380 de kilometri.⁶⁴

63 <http://www.analizeeconomice.ro/2018/04/cu-cat-s-au-scurpuit-apartamentele-din.html>, 26.07.2020

64 Adrian Nițu, Arad, Economie și societate, Presa Universitară Clujeană, Cluj Napoca 2015, p. 157 – 160.

Dar omul nu trăiește doar cu apă, ci și cu mâncare. Să vedem ce și cu cât a ajuns/s-ar fi putut ajunge în farfurie. Menționăm că prețurile de atunci și cele de acum nu sunt ușor de comparat.

Produs (pe kilogram)	Preț (lei)
Pâine (600 grame)	3,5-4
Pui	14
Carne de porc	30-35
Brânză de vaci	35
Pește congelat	13
Zahăr	11
Făină	5
Sare	2
Cartofi	2
Orez	17
Ouă (buc.)	1,5
Lapte (litru)	4,5
Ulei (litru)	9 – 17
Salam Victoria	50
Mere	2
Portocale	18
Banane	28

Conform economiștilor, în zilele noastre, leul are o putere de cumpărare mai mare, ceea ce face ca alimentele să fie, de fapt, mai ieftine decât în trecut. De aceea am enumerat mai sus salariile medii, astfel încât oricine poate calcula dacă în 1989 sau în 2020 putea cumpăra mai multe banane. Apropo de banane, acestea erau considerate o delicatose specială acum treizeci de ani, așa că, în copilărie, așteptând cu nerăbdare să văd dacă Moș Nicolae (cunoscut în epoca comunistă ca Moș Gerilă) a adus ceva sau nu, nici măcar în cele mai ciudate vise ale mele nu m-aș fi gândit că, într-o zi, vor fi mai ieftine decât merele.⁶⁵

Din acest punct de vedere, cea mai mare diferență între cele două epoci nu constă în prețul produselor, ci în „disponibilitatea” acestora, deoarece în anii '80 magazinele erau tot mai goale. Tabelul de mai jos reprezintă, de asemenea, o statistică – deci datele sale nu sunt neapărat cele mai fiabile – dar ilustrează bine cum a crescut, apoi cum s-a diminuat consumul de alimente între 1970 și 1989.⁶⁶

65 [http://www.analizeeconomice.ro/2019/02/cum-sunt-preturile-de-la-piata-din-](http://www.analizeeconomice.ro/2019/02/cum-sunt-preturile-de-la-piata-din-html,respectiv,https://ingerisidemoni.ro/amintiri-din-epoca-de-aur-preturile-din-anii-80/)

[html,respectiv, https://ingerisidemoni.ro/amintiri-din-epoca-de-aur-preturile-din-anii-80/](https://ingerisidemoni.ro/amintiri-din-epoca-de-aur-preturile-din-anii-80/), 26.07.2020

66 Murgescu, op.cit., p. 370

Produs	1970	1980	1985	1988	1989	2018
Produse din carne (kg)	31,2	62	55,1	52,4	50,2	76,7
Produse lactate (litri)	110,7	162,9	170,6	149,8	135,9	250,8
Ouă (buc.)	142	232	254	260	229	236
Zahăr (kg)	19,3	28,2	26,3	25	24,7	25,4
Făină și produse din făină (kg)	196	172,7	143	152,9	157,3	205,4
Cartofi (kg)	62,3	70,6	78,4	58,3	71,7	95,5
Legume (kg)	86,7	121,4	169,8	138,9	135,6	202,2
Fructe (kg)	34,6	45,8	71	52,9	53,9	110,8

Fără îndoială – și am subliniat acest lucru și în cartea „Arad, a név marad” – că între cele două războaie mondiale, România era considerată, din acest punct de vedere, o țară înapoiată. Avea așadar, mult de recuperat. În mod firesc, largi categorii de oameni simțeau că trăiesc și se hrănesc mult mai bine decât părinții și bunicii lor. Situația a început să se deterioreze în anii '80 din cauza crizei economice și a politicilor greșite ale dictatorului. Totuși, este incontestabil faptul că, în prezent, consumăm, în medie, mult mai mult decât oricând în istoria orașului nostru. O altă întrebare este dacă mâncăm oare lucruri mai sănătoase?

Paltonul „Alain Delon”

Să vorbim și despre cum și cu ce ne-am „otrăvit” în perioada „epocii de aur” și cât ne costa acest lucru. Printre cele mai ieftine țigări fără filtru se număra faimosul „Carpați”, care costa 3,75 lei. Categoria superioară era reprezentată de „Snagov”, care avea un preț de 10,50 lei. Dintre produsele din tutun de import, se remarcă „Kent”, nu doar din cauza prețului său (100 lei), ci și pentru că era acel produs pe care trebuia să-l oferi, alături de cafea (jumătate de kilogram costa 105 lei), dacă voiai să obții ceva sau să ai acces la anumite lucruri. Era folosit ca o „monedă forte” într-o lume în care „favoarea” era cheia funcționării. Băuturile alcoolice nu erau nici ele ieftine: Berea costa 5-7 lei. O sticlă de 750 ml de vin costa 40 lei. La fel costa și o jumătate de litru de țuică (40 lei).

Desigur, nu strica să porți ceva adecvat când coborai la cârciumă la o bere. O pereche de pantofi costa 250-350 lei iar un costum 1200-1500 lei. Unul dintre cele mai dorite articole vestimentare ale epocii era haina Alain Delon, care costa 2700 lei. Totuși, nu era ușor de obținut și funcționa ca un indicator al statutului social, ea fiind purtată inclusiv de Ceaușescu. Un alt hit al vremii erau blugii, care se găseau în principal pe piața neagră la prețuri cuprinse între 800 și 1400 lei.

În Arad nu au fost întotdeauna suficiente tramvaie

Pentru relaxare, iată și o ghicitoare: care este acel produs pe care l-am vândut în cantități uriașe (inclusiv) Ungariei și pe care, după schimbarea regimului, l-am răscumpărat ieftin de la ei? Desigur, este vorba despre mașina națională, Dacia. În perioada sa de glorie, prețul varia între 70.000 și 90.000 de lei, în funcție de echipare și model, dar cei care doreau să o achiziționeze în mod complet legal trebuiau să aibă... multă răbdare. Convertită în valoarea de astăzi, ar însemna aproximativ o sumă între 6.200 – 8.600 de euro. Cu acești bani, și astăzi putem cumpăra o Dacia Logan. Cei care nu aveau mașină puteau călători cu autobuzul sau tramvaiul. Un bilet costa aproximativ 0,50 bani, iar transportul public, inclusiv trenurile, era mai ieftin pe atunci decât în zilele noastre. În 1955, 23 de tramvaie și 11 autobuze operau în orașul nostru, iar acest număr a crescut treptat, ajungând în 1979 la 127, respectiv 142. La acest capitol eram aproape la același nivel cu Oradea. Două treimi dintre călători foloseau tramvaiul, iar

o treime autobuzul. Lungimea șinelor de tramvai a ajuns, în anii '80, la 147 de kilometri – aproape de nivelul Capitalei. Această extindere uriașă s-a datorat situației create după desființarea „Săgeții verzi”, ocazie cu care rețeaua de tramvaie s-a extins până la Ghioroc.

Despre dispozitivele electronice nu voi intra în detalii, deoarece prețurile acestora ajungeau la stele, iar oamenii... ar fi fost în stare să coboare și chiar stelele de pe cer pentru un televizor color sau un casetofon de bună calitate.

Secolul XX era deja era comunicațiilor în masă. În 1965, poșta din județul Arad a livrat 7.106.000 scrisori. În 1977 numărul acestora a crescut la 23.476.000, iar în 1985 a scăzut la doar 10.913.000. Această schimbare se datorează răspândirii telefonului fix, cu fir. În județul Arad, în 1965 existau doar 5.749 astfel de telefoane. În comparație, douăzeci de ani mai târziu numărul lor s-a înmulțit de nouă ori. Totuși, privind din perspectiva zilelor noastre, rata de răspândire pare amuzantă: doar 9,74% din populația județului dispunea de un telefon. În Bihor, situația era și mai slabă: doar 7,48% din cetățeni având instalat un post telefonic.

O altă inovație a epocii a fost așa-numitul telefon cuplat. Abonamentul costa doar jumătate, însă pe aceeași linie erau conectate două aparate. În viața de zi cu zi, asta funcționa cam așa: sună telefonul, răspunzi atât tu, cât și „cel cuplat cu tine”, de exemplu vecinul tău. Dacă se dovedea că apelul era pentru tine, el închidea... sau, dacă era curios din fire, asculta mai departe conversația ta. Desigur, nici obținerea unui aparat telefonic în sine, nu era o treabă simplă.

Un televizor „Rubin” de fabricație rusească din anii '60 și omologul său românesc din anii '80 oferă o privire interesantă asupra evoluției tehnologiei în perioada comunistă.

În ceea ce privește divertismentul, cinematograful, radioul și televiziunea reprezentau „Sfânta Treime” a vremurilor. Apariția și răspândirea televiziunii a dus însă treptat la declinul celorlalte două forme de divertisment. Tabelul de mai jos ilustrează creșterea numărului de abonamente la televiziune:

	1972		1985	
	Numărul abonamentelor de Radio	Numărul abonamentelor TV	Numărul abonamentelor de Radio	Numărul abonamentelor TV
Arad	86 270	51 563	79 567	99 598
Bihor	91 536	63 201	91 625	122 790
Timiș	113 910	87 722	122 184	155 464

Desigur, televizoarele, care erau scumpe (chiar și cele alb-negru produse local costau 3.000–4.000 de lei) nu erau cumpărate doar ca să le folosim ca mobilier (deși modelul Rubin fabricat în Rusia avea un design atrăgător – și greu – cu o carcasă din lemn), ci pentru a le porni. Și atunci s-a întâmplat minunea: ceva ce, încă de la inventarea radioului, visaseră toți cei care doreau să-și controleze semenii. Astfel, decenii la rând, această „cutie a trubadurilor”⁶⁷ a devenit instrumentul principal al manipulării în masă! În consecință, programele TV reflectau perfect – într-o anumită măsură și în Occident, dar mai ales în statele totalitare – viziunea grupurilor conducătoare asupra lumii, societății și asupra lor înseși. Deoarece nu am posibilitatea (și poate ar fi plictisitor) să mă aventurez într-o analiză mai detaliată, am ales la întâmplare patru zile pentru a oferi un mic „aperitiv”. În 1960, televiziunea era încă la începuturi, timpul de emisie abia depășea trei ore, iar cea mai mare parte a acestuia era umplută cu propagandă comunistă. Deși se mai difuza seara câte un film bielorus, iar ca un semn al deschiderii naționale, în program a fost inclus și Aurel Vlaicu. Semn că nu mai erau vremurile în care toate lucrurile erau descoperite doar către oamenii de știință sovietici, ca în anii ‘50.

67 Les Visiteurs – Vizitatorii, film francezesc din 1993

1960		1970		1980		1989	
Sâmbătă 18 iunie		Sâmbătă 7 februarie		Sâmbătă, 1 mai		Sâmbătă 17 noiembrie	
19.00	Știri	17.00	Emisiune în limba germană	10.00	Album literar – Mesajul patriotic al literaturii pașoptiste	13.00	Telex (jurnal de știri pe scurt)
19.05	Emisiunea pionierilor și școlărilor	18.05	Bună seara băieți, bună seara fete – emisiune pentru tineret	10.20	Telecinemateca	13.05	Sfârșit de săptămână
19.40	Colecție literară	19.00	Știrile de seară	12.05	ADAS Reducerea prin amortizare	14.45	Revista politică săptămânală
20.05	Programul de știri al televiziunii	19.20	Desene Animate	12.15	Concert lecție	19.00	Știri
20.25	Emisiune despre Aurel Vlaicu	19.30	Emisiune de muzică și dansuri – transmisiune de la Sofia	13.00	De la Alfa la Omega / Caracteristicile unui ciclu legislativ / Cu ocazia Zilei Internaționale a Femeii / H. Bogart în filmul <i>Falconul din Malta</i> / Manuscrisele Odiseei / Caiet de casă / Handbal	19.25	Țara salută Congresul al XIV-lea al partidului pentru îndeplinirea completă a planului anual.
20.50	Mireasa furată – film bielorus	19.55	Promo TV	17.25	Dosarul energiei	19.45	Lider strălucit la conducerea partidului și a țării: tovarășul Nicolae Ceaușescu – film documentar

1960		1970		1980		1989	
Sâmbătă 18 iunie		Sâmbătă 7 februarie		Sâmbătă, 1 mai		Sâmbătă 17 noiembrie	
22.10	Din dansurile și cântecele popoarelor	20.00	Teleenciclopedia	17.45	Clubul tineretului	20.10	O eră, un lider, o țară – program festiv din județe
	Știrile de noapte	21.00	Răzbunătorii – serial	18.30	Revista politică a lunii februarie	21.10	Cer de palme – film românesc
		21.50	Emisiune de varietăți	18.50	O mie și una de nopți	22.20	Știri
		22.30	Știrile de noapte – Sport – Campionatul mondial de schi	19.00	Știri		
		23.00	Seara romantică	19.20	Pe ordinea de zi: pregătirile pentru alegerile din 9 martie.		
				19.35	Călătorii prin țara noastră		
				20.00	Teleenciclopedia		
				20.30	Dallas – compania petrolieră Ewing		
				21.20	Emisiune muzicală și de divertisment		
				21.45	Știri		

În 1970, minoritățile încă mai contau, astfel că televiziunea națională difuza emisiuni extinse în limba germană și maghiară. Nu am reușit să aflu ce fel de serial era „Răzbunătorii” (Bosszúállók), deoarece algoritmiile Google duc imediat la universul cinematografic Marvel. Este oricum o confuzie, deoarece, deși benzile desenate existau deja, Iron Man avea doar cinci ani la acel moment.

În 1980, telespectatorii puteau privi aproape 12 ore de programe TV, iar oferta era destul de variată. Mai mult, într-un stat socialist, la o oră de maximă audiență, a fost difuzată o telenovelă care prezenta viața personală și luptele de afaceri ale magnaților petrolului americani. În Ungaria, spre exemplu, acest faimos serial a început să fie difuzat abia în 1990.

Până în 1989, nu doar că am sărit în timp cu 9 ani, dar și în spațiu, cu aproximativ 8000 de kilometri. Diferența era doar că aici „Conducătorul Suprem” nu se numea Kim, ci Ceaușescu.

Alb, negru și gri, sau comerțul în „epoca de aur”

Comercianții, mai ales dacă erau și baroni pe deasupra, nu erau îndrăgiți de comuniști. Acest lucru este bine ilustrat de ceea ce s-a întâmplat cu familia Andrényi după 1948. Îi dau cuvântul lui Péter Puskel: „După naționalizare, casa lor a fost confiscată. În oraș, a fost o adevărată senzație să-l vezi pe bătrânul baron, care, timp de câțiva ani, transporta nisip cu o căruță trasă de cai. Dintre cei doi fii, Károly lucra ca șofer pe o cisternă vidanją, iar Tamás, cel mai mic, își câștiga existența ca electrician.”

Desigur, era în continuare nevoie de magazine și vânzători, astfel că s-a construit o rețea de magazine „loiale regimului”. În 1948, la Arad, și-a deschis porțile al doilea magazin de stat, numit „Lanțul”. Pentru ca magazinul să fie deschis cât mai repede posibil, angajații au lucrat în total 3.000 de ore de muncă voluntară. În ziua inaugurării, în depozitul magazinului, pe cumpărători îi așteptau nu mai puțin de 37 de vagoane de mărfuri. Printre acestea se numărau pluguri, grape, tablă, becuri electrice, precum și vopsea și articole din cauciuc.⁶⁸ Aproape simultan, a fost deschis un alt magazin cunoscut – cel puțin pentru cei născuți în secolul trecut. Magazinul „Aradul” a realizat în această perioadă un volum de vânzări de 180 de milioane de lei, iar diferitele raioane au deservit 160.000 de persoane. „Amplourea dezvoltării este demonstrată și de faptul că magazinul universal a început cu 85 de angajați, iar astăzi acest număr aproape s-a dublat. În prezent, în diferitele secții ale magazinului lucrează 160 de angajați care sunt la dispoziția publicului.”⁶⁹ Așadar, totul pare frumos și bine, ca să nu mai vorbim de faptul că, prin aceste mijloace, se putea pune capăt „speculei din comerțul privat”.

Au existat însă și mici încurcături. De exemplu, conducerea magazinului „Alimentara” din Arad s-a confruntat cu dilema dacă uleiul trebuie măsurat în litri sau în kilograme. Această confuzie a apărut deoarece nu citiseră ordinul ministerului, care reglementa acest aspect. În spiritul construirii unui viitor mai luminos, s-a decis că trebuie folosită unitatea de măsură bazată pe greutate. De ce era acest lucru important? Ordinul specifica exact câte decagrame de ulei trebuiau distribuite pentru fiecare bon alimentar – în 1950 nu se putea face risipă de ulei de floarea-soarelui, fiecare primea strict

68 Româniia Magyar Szó, an 2, 1948 – 08 – 28, nr. 297, p. 6

69 Idem, an 2, 1948 – 09 – 02, nr. 301, p. 5

cât îi alocă partidul. Și, cum un litru de ulei este cu 10% mai puțin decât un kilogram, această măsurătoare arbitrară îi dezavantajează pe muncitori.⁷⁰ Rămâne doar întrebarea: cine a gătit oare puiul pane cu uleiul rămas?

„Piața Mare”

Chiar și în anii '70, când exista o relativă abundență de produse, unele articole continuau să lipsească. Deși „vitrinele din orașul nostru sunt izbitor de atrăgătoare”, Lázár Edit nu a reușit să găsească nicăieri un „taior model 1970”, pentru că pe umerașe erau doar articole vechi, mai ales costume din tergal gri și demodate de la fabrica de confecții din Cluj, care umpleau magazinele. Ca să nu mai vorbim de faptul că „comerțul din Arad nu anticipează schimbările de sezon. Deși la sfârșitul lunii aprilie s-a instalat o căldură de vară în oraș, în niciun magazin nu am văzut, nici măcar ca exemplu, rochiile de vară ușoare.”⁷¹

Măcelărie la sfârșitul anilor '80

Există probleme și cu magazinele de prezentare ale fabricilor din Arad, precum și cu introducerea metodelor „moderne” de comerț. În 1972, fabrica

70 Idem, an 4, 1950 – 03 – 10, nr. 762, p. 5

71 Előre, an 24, 1970 – 05 – 12, nr. 7001, p. 1 – 2

de mobilă a deschis un „...magazin de prezentare în clădirea fabricii, într-un spațiu destul de restrâns. Locul nu este potrivit pentru a expune toate produsele întreprinderii. Totuși, cum se explică succesul și afluența mare de vizitatori la magazinul de prezentare? Probabil, în primul rând, prin faptul că în Arad nu există niciun magazin de mobilă, iar cumpărătorii sunt obligați să meargă la depozitul de la marginea orașului dacă vor să cumpere sau măcar să se intereseze. Este mult mai simplu și mai convenabil să viziteze magazinul fabricii de mobilă și să aleagă din cele două tipuri de mobilier pentru camera de zi disponibile aici. Conducerea fabricii ar putea obține o imagine mai clară asupra cerințelor clienților dacă nu s-ar baza doar pe cantitatea comenzilor și a vânzărilor pentru a evalua cererea, ci ar aplica metode de cercetare de piață mai complexe și mai moderne.

Magazinul de prezentare al fabricii de încălțăminte Libertatea era deja mic și aglomerat chiar și atunci când comercializa doar produsele fabricii din Arad. Însă de când a început să vândă și produsele altor unități din cadrul combinatului de pielărie, magazinul seamănă mai degrabă cu un bazar oriental decât cu un magazin de prezentare. Din cauza lipsei de spațiu în depozit, cutiile pline cu încălțăminte erau stocate direct în spațiul destinat vânzării. Pe rafturi, încălțăminte de toate tipurile – pentru bărbați, femei, copii, de primăvară, de vară sau de tranziție – era expusă într-o dezordine completă. În ciuda acestui haos, magazinul înregistra un volum de vânzări impresionant, deoarece mereu se găsea ceva nou, ceva „exclusiv”. Clienții apreciau acest mic magazin, chiar dacă uneori, pentru a încerca pantofii, din cauza aglomerației din interior erau nevoiți să iasă pe trotuar.

Ziaristul de la „Előre” laudă un singur magazin de prezentare: **Triada**, unitatea comună a trei fabrici textile din Arad – fabrica „30 Decembrie” (cunoscută popular ca UTA), fabrica de tricotaje „Tricolul Roșu” și fabrica de confecții. Acesta este descris ca fiind singurul magazin de prezentare cu adevărat modern și atractiv din Arad. Triada are inclusiv o orientare spre cercetarea opiniei clienților, utilizând chestionare și formulare speciale pentru comenzi, pe care le aplică periodic. Potrivit Floricăi Gurban, adjuncta șefului magazinului, directorul comercial al UTA, tovarășul Léb László, vizitează magazinul de două ori pe săptămână. Acesta analizează formularele de comandă, chestionarele și se interesează despre succesul produselor UTA în rândul clienților. Dintre cele trei fabrici arădene implicate, doar UTA acordă o importanță reală opiniei cumpărătorilor și investighează creșterea cererii pentru produse noi. Acest lucru demonstrează o abordare mai modernă și orientată spre consumator, deosebită față de standardele obișnuite ale vremii.⁷²

În anii '80, tot mai multe articole subliniau importanța politetii în comerț. „Servirea cât mai bună și mai politicoasă a clienților este

principala sarcină a lucrătorilor comerciali. În acest scop, se organizează cursuri de formare profesională: pentru absolvenții liceelor de specialitate se desfășoară cursuri de perfecționare, pentru cei fără calificare – cursuri de formare, iar pentru managerii de magazine – cursuri de conducere.”⁷³ De ce era necesar acest lucru? Cred că nu mai trebuie detaliat. Oricine a călătorit în acea perioadă în străinătate, chiar și în Ungaria, își amintește cât de șocantă era diferența în atitudinea personalului comercial față de clienți.

În 1978 a fost finalizat marele magazin „Ziridava”, care și-a primit numele de la așezarea dacică din zona Pecica. Un articol din 1987 contrazice într-atât lipsa de produse caracteristică acelei perioade, încât merită citit pentru a vedea cât de bine trăiam pe atunci! Să urmărim dialogul dintre jurnalist și director:

– „Apropo, cosmetice! Am văzut și pachete cadou pe rafturi. Într-adevăr, ambalaje de bun gust, bine selectate, cu produse populare și mărci căutate...”

– Asta a fost, de fapt, intenția noastră. Și un lucru deloc neglijabil: cosmeticele bucură orice doamnă. Dar, după cum ați observat, am încercat să facem acest lucru mai ușor și pentru femei, pentru soții. La urma urmei, un cadou stilat ne bucură la fel de mult și pe noi, bărbații!” – a explicat ghidul meu.

Ziridava

Când am ajuns la departamentul de produse tehnice, un tânăr care părea de vreo douăzeci de ani testa un radio portabil nou. În timp ce îl urmăream, a apărut o doamnă care s-a adresat imediat vânzătorului: „Ce pick-up îmi puteți recomanda...?”

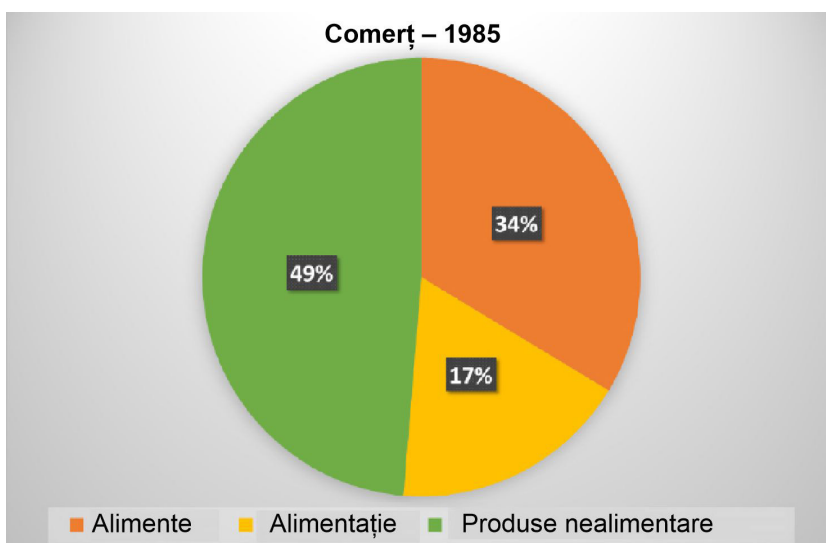
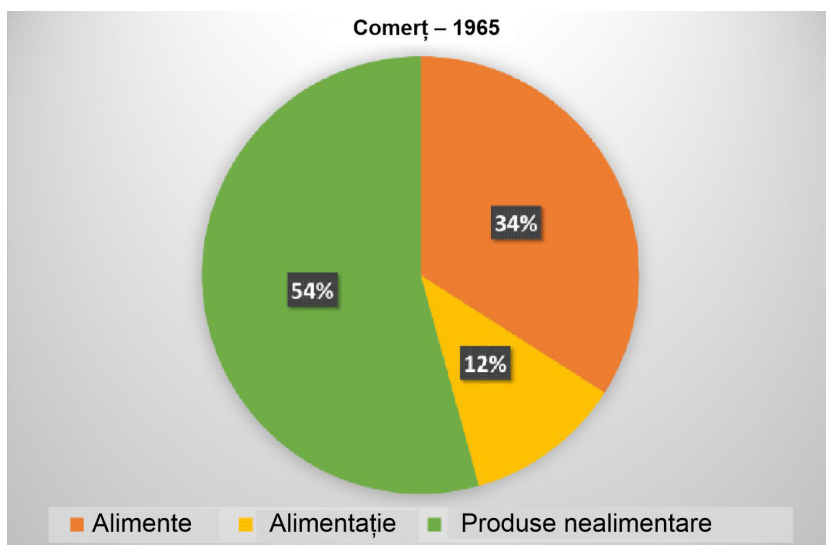
– Momentan avem patru modele pe stoc! – a răspuns politicos vânzătorul.

Nu am mai așteptat finalul „târgului”. Curând, atenția ne-a fost atrasă de o mamă răbdătoare care trăgea după ea o mașinuță de jucărie uriașă... și un băiețel de vreo patru ani, având grijă să nu se lovească nici unul, nici celălalt. La câțiva pași în spatele lor, un bărbat de vârstă mijlocie se grăbea, balansând un covor atent rulat și legat în mai multe locuri, în timp ce ieșea din magazin.

⁷³ Dolgozó Nó, an 36, 1980-07-01, nr. 7, p. 8

Se apropia deja amiaza. Tot mai mulți oameni se opreau la standuri. În mai multe locuri, câte un articol vestimentar atrăgător trecea din mână în mână. Unii îl probau pe loc, alții preferau doar să-l împacheteze frumos. Și, în sinea mea, mi-am repetat de câteva ori sloganul de iarnă actual al Magazinului Ziridava: „**O idee – un cadou!**”⁷⁴

Statisticile privind comerțul din Arad relevă un aspect interesant. În 1965, la fel ca în 1985, alimentele reprezentau 34% din cifra de afaceri a magazinelor universale. Diferența, deși douăzeci de ani reprezintă mult timp, este că în 1985 oamenii au cheltuit mai mult în restaurante, baruri și cârciumi decât în 1965. O tendință similară se observă și în județele Bihor și Timiș. În toate cele trei cazuri, s-a „economisit” la categoria produselor non-alimentare.

74 Előre, an 41, 1987 – 12 – 27, nr. 12464, p. 4

Am lăsat la final una dintre cele mai vechi forme de comerț, care era în totală contradicție cu „moralitatea comunistă”. Un articol din revista „**Femeia Muncitoare**”, bazat pe cazuri din Arad, a abordat acest subiect.

„Din punct de vedere educativ, cazul lui C. D. S. merită menționat. Cu câteva luni în urmă, tânăra, care abia împlinise 18 ani, fusese scutită de autoritățile miliției de strictetea decretului 153/1970; i s-a aplicat doar o amendă de o mie de lei. Totuși, nu a trecut mult timp până să fie surprinsă în circumstanțe similare, din nou în compania unor bărbați (străini). În holul hotelului Mureș, era „curtată” de italieni; în sacoșa ei s-au găsit o sticlă de băutură tare de marcă străină, patru cutii de bere, patru pachete de țigări Salem, 400 g de cafea și săpunuri. Potrivit declarației sale, băutura o primise mai demult, de la un „Romeo” în hotelul Park, iar acum intrase doar să salute în celălalt hotel și dăduse peste niște italieni cunoscuți (își amintea de ei din Astoria); unul se numea Natale, celuilalt nu-i mai știa numele – poate Franco sau Jean. A fost condamnată la patru luni de închisoare corecțională. Totul s-a întâmplat în timpul programului de lucru: părăsise laboratorul de cofetărie pentru „a-și rezolva chestiuni personale”, cu permisiunea supraveghetorei ei. Dragostea altruistă poate avea uneori un preț mare. Cu atât mai periculos devine când acționează din interes.”⁷⁵ Citind cele de mai sus, se naște întrebarea: ce era considerat un păcat mai mare – faptul că se împrietenise cu străini pentru țigări și cafea sau că și-a părăsit locul de muncă?

Concluzie, sau de ce trăiam mai prost atunci și de ce suntem mai puțini acum

Nu este ușor, poate nici măcar posibil, să conturăm o imagine obiectivă despre o epocă ce s-a încheiat cu doar treizeci de ani în urmă. Sursele istorice adesea falsificate, amintirile din copilărie sau tinerețe înfrumusețate de „ceața aurie” a trecutului, ori sentimentul de siguranță și bunăstare relativă care a urmat distrugerilor celui de-al Doilea Război Mondial, toate acestea distorsionează ceea ce ne dorim să considerăm a fi realitatea. Nu intenționez să mă lansez acum în dezbateri complicate și inutile despre diferențele dintre realitatea obiectivă și cea subiectivă – poate că, până la urmă, Platon are dreptate cu alegoria peșterii, sau Neo cu ideea matricei – dar vreau să subliniez că nu mi-am propus să fiu un arbitru al unei epoci. Mi-am dorit doar să prezint ceea ce am considerat important despre cele peste patru decenii de comunism.

În încheiere, doresc să clarific două întrebări: s-a aliniat țara, în această perioadă, la statele din Europa Centrală sau nu? Și de ce a fost regimul Ceaușescu atât de eficient în ruinarea comunității maghiare din Arad? La prima întrebare voi încerca să răspund prin prezentarea unor date statistice, iar la cea de-a doua, voi schița doar propria mea opinie – una profund subiectivă.

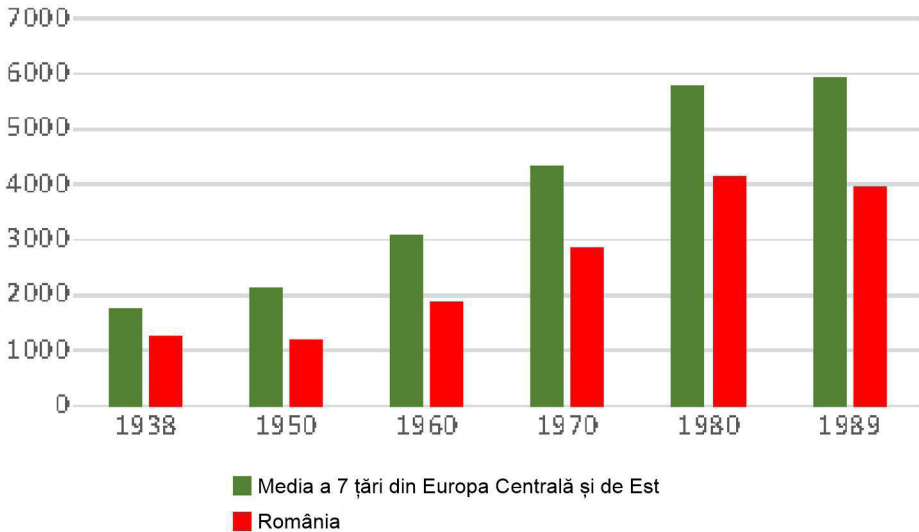
Țara	Producția de cereale (kg/ ha)	Consumul zilnic de calorii	Consumul zilnic de proteine – valoare dată în grame	Numărul de mașini personale raportat la 1000 de locuitori	PIB (raportat la valoarea brută a puterii de cumpărare)
Austria	5.407	3.496	64,8	366	13.063
Cseho-slovacia	4.591	3.609	63,3	138	7.420
Polonia	3.136	3.464	56,1	119	4.770
Ungaria	4.772	3.668	55,5	169	6.245
Iugoslavia	3.550	3.620	40,4	131	5.095
Bulgaria	3.991	3.683	52,2	137	5.064
România	3.109	3.252	38,3	50	3.000

Prima coloană nu necesită prea multe explicații. La capitoul randamente agricole, suntem mult în urma Cehoslovaciei, deși acea țară nu este renumită pentru câmpiile sale fertile. În privința consumului zilnic mediu de calorii, situația nu pare atât de gravă – deși, desigur, contează enorm dacă cineva ia micul dejun cu salam Pick sau este nevoit să înghită parizerul maroniu-verzui cu soia al Elenei Ceaușescu înainte de a pleca la muncă. Următoarea coloană este deja mai elocventă. Deși, în zilele noastre, popularitatea vegetarianismului a schimbat percepțiile, timp de secole nivelul de dezvoltare al unei țări era măsurat și prin cantitatea medie de carne consumată de populație. Între cele două războaie mondiale, România – în special regiunile din Vechiul Regat – se clasau printre ultimele. Situația s-a îmbunătățit oarecum, dar, în 1989, eram totuși pe penultimul loc în această privință, depășind doar Albania. Datele din penultima coloană sunt șocante, dar explicabile, având în vedere că, în „epoca de aur”, Daciile erau produse în principal pentru export. În cele din urmă, produsul intern brut pe cap de locuitor, calculat la paritatea puterii de cumpărare, deși nu este o măsură perfectă, rămâne un indicator larg acceptat al stării economice. Iar, în acest caz, cifrele vorbesc de la sine.

Evident, contează mult de unde am pornit. Graficul de mai jos prezintă performanța economică a țării, exprimată în PIB, mai exact modul în care aceasta a evoluat între 1938 și 1989, comparativ cu media țărilor din Europa Centrală și de Est. Se observă clar că eram deja în urmă înainte de al Doilea Război Mondial, iar dezavantajul nostru a crescut până în 1950. Proportional, asta însemna că, în anul destrămării Cehoslovaciei, PIB-ul nostru era aproximativ 70% din medie, iar la cinci ani după Hiroshima, ajunsese la doar 56%. Întârzierea a fost însă recuperată treptat, astfel încât, în 1970, am depășit nivelul din 1938 (71,47%). Am încercat să formulez acest aspect într-un mod pozitiv, dar, în opinia mea, aceste cifre nu reflectă în niciun caz declarațiile triumfaliste ale partidului. După această perioadă

de recuperare, însă, a venit dezastrul. Și nu doar unul! A fost, de exemplu, criza iraniană, unde, pe de o parte, șahul – care avea o relație destul de bună cu „geniul Carpaților” – a fost înlăturat, iar, pe de altă parte, a izbucnit războiul irakiano-iranian, care a afectat serios importurile de țiței.

Produsul Intern Brut al României

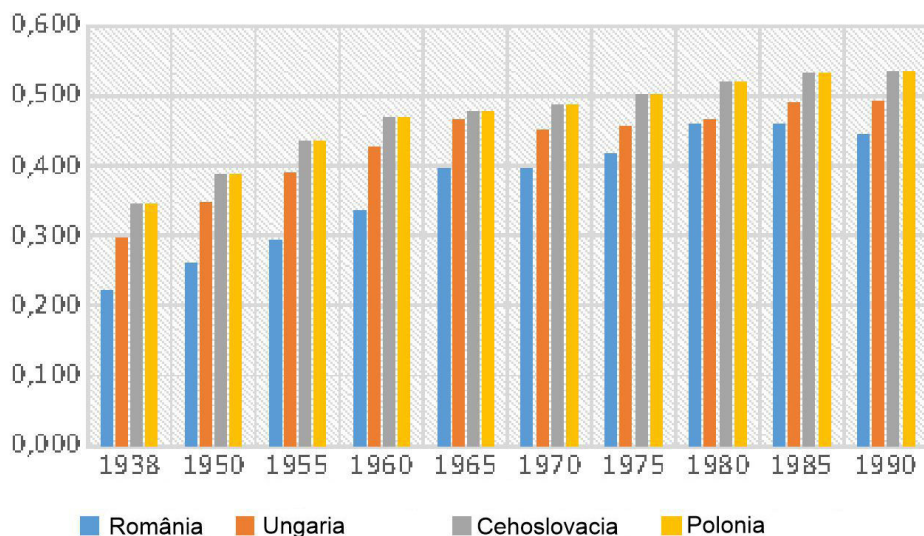
Producția industriei grele și chimice, umflată artificial, nu era profitabilă nici în „timp de pace”. Creșterea prețurilor la resursele energetice a transformat-o într-un sac fără fund. În timp ce Ceaușescu încerca să-și plătească datoriile, unele estimări arată că plătea anual cel puțin 2 miliarde de dolari pentru petrol. Însă economia nu s-a făcut pe seama marilor companii, ci a populației. Au început penele de curent. Decizia guvernului – care, la acel moment, era sinonim cu dictatorul și familia sa – a fost, parafrazându-l pe Talleyrand, atât o crimă împotriva propriului popor, cât și o greșeală. De ce? Pentru că, în 1980, consumul de energie al gospodăriilor reprezenta doar 7,2% din consumul total, iar în 1989 scăzuse la 5,1%. Cu alte cuvinte, impactul macroeconomic al acestor măsuri a fost nesemnificativ. Așa cum indică și ultima coloană din diagramă, România a regresat, ajungând în jurul nivelului din 1970.

Dar atunci, toate acele cifre impresionante pe care unii economiști încă le menționează – sunt ele doar minciuni? În 1989, țara producea de 25 de ori mai multă energie electrică și de 18 ori mai mult oțel pe cap de locuitor decât în 1950. S-au construit spitale, cartiere de blocuri, iar o parte semnificativă a populației și-a permis să meargă în concedii. Nivelul de trai părea să fi crescut. Totuși, aceste cifre ascund realitatea: cantitatea de bunuri și servicii produse nu reflectă neapărat calitatea vieții. Deși statisticile arată progres, ele ignoră sacrificiile uriașe și suferințele zilnice ale populației.

Următorul grafic ilustrează exact aceste realizări. Folosind datele lui Leandro Prados de la Escosura, acesta compară țările lumii pe baza **Indicelui Dezvoltării Umane (IDU)**. Acest indicator nu reflectă doar capacitatea economică a unei țări, ci ia în considerare și **speranța de viață la naștere, nivelul de educație, rata alfabetizării și nivelul de trai**.

Astfel, oferă o imagine mai completă asupra progresului social și economic al unei națiuni, depășind simpla evaluare a PIB-ului. Datele din acest grafic pot să pună în context performanțele epocii Ceaușescu, arătând cum se poziționa România în raport cu alte state la capitolele care definesc bunăstarea reală a populației.

Indicele dezvoltării umane

Este clar că România a rămas semnificativ în urmă și la acest capitol în 1938, dar a început treptat să se dezvolte, ba chiar ritmul dezvoltării a fost mai rapid decât cel al țărilor din Europa Centrală, deoarece până în 1980 indicele dezvoltării umane al țării s-a dublat, pentru ca apoi, până în 1990, să înregistreze din nou o tendință descendentă. În studiul publicat de ONU apar valori diferite, dar imaginea de ansamblu este similară, deși în acela reușim măcar să depășim Bulgaria.

În 1990 nu doar sistemul economic și social comunist a ajuns la final, ci și modul de gândire „socialist”. Sau poate că nu? În cartea sa apărută recent, profesorul polonez Ryszard Legutko formulează astfel: „Nu era vorba doar despre faptul că, odată cu apariția celei de-a III-a Republici, s-a activat imediat în țara noastră anti-anticomunismul, deși, împreună cu numeroși cunoscuți de-ai mei, credeam că Polonia va fi ultimul loc de pe pământ unde un astfel de fenomen ar putea lua amploare. Nu doar că și-a făcut apariția, dar aproape imediat a fost declarat un element esențial al ortodoxiei liberal-democratice. Oricine era anticomunist punea în pericol

democrația liberală, iar cel care era anti-anticomunist dobânda un statut echivalent cu trecerea celui mai important și dificil examen politic în noua lume. ... Acest lucru s-a întâmplat într-o perioadă în care comuniștii distrugeau documentele care conțineau informații despre activitățile lor și intrau în noile instituții din poziții mult mai favorabile decât oricine altcineva, iar dacă cineva îndrăznește să spună un cuvânt critic la adresa lor, acest lucru nu era considerat doar o ticăloșie, ci, în esență, un atentat la cel mai bun sistem existent. Foștii membri ai partidului comunist, după o ușoară „retușare”, s-au adaptat cu adevărat remarcabil la democrația liberală, la mecanismele acestui sistem și la explicațiile ideologice care îl însoțesc. În foarte scurt timp, au ajuns chiar în poziția de gardieni ai noii ortodoxii. Ziarele care, în Polonia comunistă, îndemneau timp de decenii proletariatul lumii să se unească pe prima pagină, în cea de-a III-a Republică chemau cu un zel similar toate forțele luminate să apere democrația liberală de forțele întunecate.”⁷⁶

Imagine panoramică din „epoca de aur”

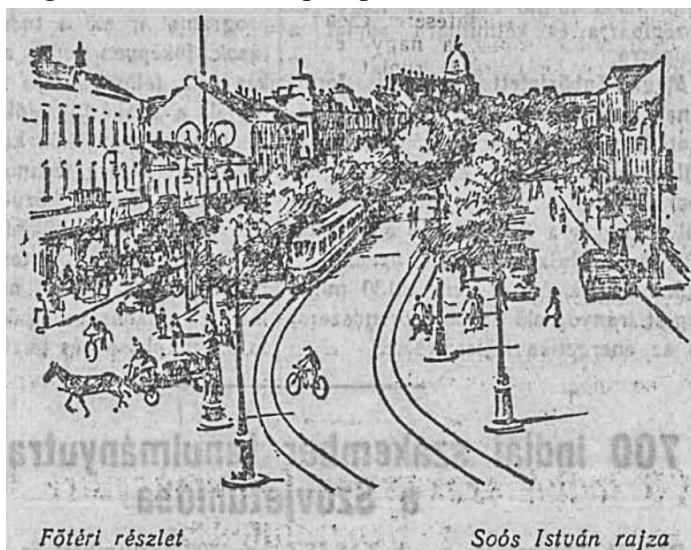
Revenind la patria noastră mai restrânsă, suntem nevoiți să recunoaștem că, deși, dacă cercetăm cu atenție putem găsi serii de date statistice favorabile, adevărul trist este că între 1945 și 1990 Aradul nu s-a dezvoltat în același ritm ca Timișoara sau Oradea. Un impact major l-a avut absorbția județului în regiunea Banat, iar după redobândirea autonomiei, s-a încercat recuperarea decalajului crescând investițiile de stat. Cu toate acestea, până la sfârșitul perioadei, s-a reinstalat ierarhia existentă între cele două războaie mondiale: Timișoara, Oradea, Arad. „Rezumând cele de mai sus, putem afirma că maghiarimea din Arad a trecut prin perioada interbelică împuștinată, dar nu înfrântă. Numărul lor a scăzut, însă vorbitorii de limbă maghiară au continuat să constituie majoritatea populației orașului. Deși au fost marginalizați în anumite sectoare ale economiei, au rămas influenți și, cu ajutorul acestei influențe, și-au menținut și reconstruit rețeaua de instituții culturale. Vorbind în clișee, am putea spune că pilonii existenței lor s-au slăbit, dar au continuat să rămână solizi, coloana lor vertebrală nu s-a frânt. Acest lucru se va întâmpla după cel de-al Doilea Război Mondial, în perioada comunistă.”

După 1945, din păcate declinul comunității maghiare din Arad a continuat. În 1956 mai rămăsesem 37.633, iar în 1992 doar 29.414. Datele la nivel de județ arată un minus de aproximativ douăzeci de mii de oameni,

⁷⁶ Ryszard Legutko, Triumful omului obișnuit, <https://kurier.plus/hu/node/112>, 26.07.2020

în timp ce în județul Timiș, asemănător din multe puncte de vedere cu al nostru, scăderea numărului de maghiari după schimbarea regimului a fost „doar” de circa 15.000 de persoane. Recensământul din 1930 a arătat că nici măcar un stat pseudoliberal, cum era România între cele două războaie mondiale, nu era capabil să-și „restrângă” eficient minoritățile. Pentru aceasta era deja nevoie de invenția lui Hitler și a lui Stalin, statul totalitar.⁷⁷ Indiferent dacă vorbim despre o elită de partid mai permisivă în numele internaționalismului proletar sau despre Ceaușescu, îmbătat de fumul opiaceu al comunismului naționalist, un obiectiv comun le-a definit pe amândouă: eliminarea vechilor elite. Folosind o metaforă, am putea spune că, după 1947, coloana vertebrală a maghiarilor din Arad nu a fost doar frântă, ci decupată. Treptat, vechea intelectualitate și toate instituțiile care sprijineau supraviețuirea maghiarimii au fost marginalizate sau desființate. Unele dintre acestea au fost înlocuite, au apărut altele noi, unele devenind chiar de succes, dar și acestea erau complet la mila și la bunul plac al puterii.

Desființarea teatrului maghiar a reprezentat o pierdere semnificativă. Cum Aradul nu era nici oraș universitar, viața culturală a devenit, până în anii '80, destul de provincială. Poate că am fi putut supraviețui și acestui fapt, deoarece orașul nostru nu a fost niciodată „orașul celor de la *Holnap*” (Oradea, unde activa grupul literar – cultural, progresist maghiar cu același nume); în schimb, a avut o burghezie puternică, talentată și ambițioasă, care, am putea spune, a știut să se descurce în orice situație. Această burghezie a fost coloana vertebrală a maghiarimii din Arad, iar regimul comunist a desființat-o. În „epoca de aur”, care a urmat bunăstării și libertății relative din anii '70, guvernul a urmărit aproape deschis asimilarea minorităților.

Főtéri részlet

Soós István rajza

⁷⁷ Conceptul de stat totalitar a fost utilizat pentru prima dată de Mussolini, însă Italia fascistă era insignifiantă în comparație cu al Treilea Reich nazist sau Uniunea Sovietică comunistă.

S-a răspândit celebrul slogan „mai bine să studieze la o școală românească, pentru că astfel va avea mai multe șanse de reușită”, adesea completat de mitul liceelor românești „mai bune”. Pentru a da cel puțin o aparență de adevăr acestor afirmații, liceul maghiar de elită, care timp de secole a fost în avangarda în acest domeniu, a fost desființat. În locul învățământului teoretic a rămas un liceu industrial de petrol, lipsit de autonomie. Procesul de asimilare a fost facilitat și de noile cartiere de blocuri, unde o mare parte a populației maghiare din oraș a fost dispersată printre românii relocați.

Câteva componente, însă – se pare – au împiedicat asimilarea. Unul dintre ele este deja cunoscutul efect „al palmierului care crește sub greutate”, adică oprimarea brutală provoacă întotdeauna o formă de rezistență. În această lume, i se spunea tânărului elev să nu îndrăznească să scrie cu verde, pentru că, dacă profesorul îi corecta lucrarea cu roșu... presupun că nu trebuie să continui. Așadar, au fost mulți care nu doar că se declarau maghiari, ci se străduiau să își păstreze cultura și tradițiile străvechi, iar dacă puteau, mergeau în acea zi anume la Locul de Execuția celor 13 generali.

Deși componența populației Aradului s-a schimbat considerabil, o parte a arădenilor a păstrat o mentalitate „multiculturală”, adică în relația dintre majoritate și minoritate rolul mai important a fost ocupat de respect și de prietenie în locul conflictelor. Aceasta, bineînțeles, în anumite cazuri, a putut facilita și asimilarea. Al treilea factor a fost apropierea de graniță și Televiziunea Maghiară, ale cărei emisiuni erau urmărite nu doar de minoritari, ci și de majoritari, mai ales din a doua jumătate a anilor '80. În același timp, diferența evidentă dintre nivelul de dezvoltare al celor două țări i-a determinat pe mulți să încerce să treacă granița. În 1990, după evenimentele de la Târgu Mureș, dezamăgiți definitiv de viața cotidiană din România, și mai mulți au ales calea emigrării.

În ajunul celui de-al Doilea Război Mondial, comunitatea maghiară din Arad era suficient de puternică pentru a se putea redresa prin propriile forțe în condiții favorabile. După rău însă a urmat și mai rău; nu doar că suntem mai puțini, ci suntem mai slabi din punct de vedere social, cultural și economic decât eram în 1940, ca să nu mai vorbim de 1920. La fel ca acum șaptezeci, cincizeci de ani, și în 1990 s-a ridicat întrebarea „încotro?”. Dar aceasta este deja o altă poveste.

Bibliografie

sau scuze, dând vina pe coronavirus pentru toate

În timpul mării epidemii de ciumă din secolul al XIV-lea, un călugăr irlandez și-a încheiat cronică cu următoarele cuvinte: „las câteva pagini de pergament goale, pentru ca, dacă va mai rămâne vreun om viu pe Pământ, să poată continua munca mea.”

Desigur, situația nu este atât de gravă în zilele noastre, dar, din moment ce arhivele și sălile de lectură ale bibliotecilor au fost închise, am fost nevoit să mă bazez doar pe surse disponibile în format digital. Deși GOOGLE ne este cel mai bun prieten și pe internet se poate găsi orice, dintr-un motiv anume circulă mult mai multe informații despre iubitele lui Ronaldo decât despre apartenența etnică a angajaților de la fabrica de ceasuri din Arad. „*O tempora, o mores*” ar spune românii, dar am senzația că și ei ar fi fost mai curioși în privința primului subiect.

Situația a fost agravată de faptul că Biblioteca A. D. Xenopol a considerat mai importantă digitalizarea revistei șoviniste „*Gazeta Antirevizionistă*”, apărută între cele două războaie mondiale, decât, de exemplu, „*Aradi Közlöny*” sau, să nu mai vorbim, „*Vörös Lobogó*”. Astfel, am rămas cu „*Flacăra Roșie*”, „*Korunk*”, „*Dolgozó Nő*”, disponibile în baza de date Arcanum, și cu cel mai oficial periodic de limbă maghiară din acea vreme, „*Előre*”, alias „*Româniai Magyar Szó*”, apărut la București.

Situația este similară și în privința recensămintelor: din 1784, toate datele statistice referitoare la Ungaria sunt disponibile online

(https://library.hungaricana.hu/hu/collection/kozponti_statiztikai_hivatal_nepszamlalasi_digitalis_adattar), însă la noi acest lucru încă se lasă așteptat. Am reușit să găsesc o parte din anuarele statistice ale Institutului Național de Statistică (*Anuarul statistic al Republicii Socialiste România*), dar problema a fost că unele dintre ele păreau fotografiate de un copil de cinci ani, folosind un aparat de jucărie.

În schimb, recomand lucrările lui **Varga E. Árpád** (<https://mek.oszk.hu/00900/00983/pdf/> și <https://varga.adatbank.transindex.ro/>), care nu doar a colectat și sistematizat datele statistice despre minoritatea maghiară, dar le-a și analizat la un nivel de înaltă calitate. Despre „peripețiile” economiei românești există numeroase articole interesante pe site-ul <http://www.analizeeconomice.ro/>, iar lucrarea de referință este cartea lui **Murgescu Bogdan**, „*România și Europa, acumularea decalajelor economice 1500-2010*”.

În ceea ce privește cărțile, oferta este ceva mai bogată. Opinii interesante și unice sunt formulate de **Lucian Boia** în *Istoria ciudată a comunismului românesc și România și procesul de românizare*.

O lucrare detaliată recent apărută este „*Arad. Economie și societate 1945-1989*”, coordonată de **Adrian Nițu**. Aceasta ia de bună datele statistice și economice comuniste și comite o „mică” greșală, omitând aproape complet comunitatea maghiară din istoria Aradului.

Situația maghiarilor din Transilvania este prezentată în volumul „*Hetven év. A româniai magyarság története 1919-1989*” (*Șaptezeci de ani. Istoria maghiarilor din România 1919-1989*). Mult mai detaliat este volumul de studii „*Kiszolgáltatva. A dél-erdélyi magyar kisebbség 1940-1944 között*” (*La cheremul sorții. Minoritatea maghiară din sudul Transilvaniei între 1940-1944*), precum și lucrarea lui **Stefano Bottoni**,

„Sztálin a székeleyknél. A Magyar Autonóm Tartomány története (1952-1960)” (*Stalin printre secui. Istoria Regiunii Autonome Maghiare 1952-1960*). Alte cărți relevante includ „*Nemzetiség és urbanizáció Romániában*” (*Naționalitate și urbanizare în România*) de **A. Gergely András** și „*Holtvágányon. A Ceaușescu korszak magyarságpolitikája*” (*Pe o linie moartă. Politica față de maghiari în epoca Ceaușescu*) de **Novák Csaba Zoltán**.

În ceea ce privește imaginile și fotografiile, situația este cea mai favorabilă. Cei care doresc să retrăiască nostalgia vremurilor trecute pot vizita următoarele colecții:

<http://www.fortepan.hu/>

<https://www.azopan.ro/>

<http://fototeca.iiccr.ro/>

<https://www.comunismulinromania.ro/>

<https://retroalmanah.ro/reclame-almanahuri/>

Învingătorul ia totul

Autor: Király András

Traducerea în limba română: Witman Anikó

*„Scopul scuză mijloacele”
Machiavelli - „Principele”*

Orașul în anii de tranziție

Al Doilea Arbitraj de la Viena nu a afectat teritoriile din sudul Transilvaniei, astfel că Aradule a rămas neschimbat. Drept urmare, nici după încheierea războiului prin aplicarea legii administrative din 1942 pe întreg teritoriul țării, nu s-a modificat nimic. În conformitate cu aceasta, s-a reintrodus sistemul județean, iar Arad a rămas centrul județului cu același nume.

Orașul Arad s-a extins teritorial, deoarece între cele două războaie mondiale i-au fost alăturate Subcetate, Mureșel, Micălaca și Kádas-Szilvás, în 1947 Aradu Nou, iar în cele din urmă în 1950, Sânicolaul Mic.

Orașul, în perioada de tranziție după sfârșitul războiului, era condus de un primar numit și de biroul pe care îl coordona. În cadrul biroului funcționau următoarele departamente: juridic-administrativ, economic-financiar, cultural-educational și sănătate-publică/apărare socială. Competențele primarului se extindeau asupra tuturor birourilor, doar Secția de Tutelă având un statut separat.

Deși „ieșirea” României din alianța cu Germania în august 1944 nu a adus modificări administrative, aceasta a lăsat o amprentă de durată în viața locuitorilor orașului, din cauza abuzurilor și dezordinilor constante comise de soldați sovietici „eliberatori”. Ulterior, prezența sovietică a avut consecințe serioase și la nivel național. De multe ori în istorie s-a dovedit că perioadele de tranziție nu sunt nici ușoare, nici simple. În cazul nostru, în conformitate cu planurile sovietice, conducerea țării a trecut, încet dar sigur, în mâinile comuniștilor români. După rețeta sovietică, au fost create mai multe blocuri, fronturi și alte alianțe pentru a sprijini „transformarea democratică” a țării. Este interesant însă că în toate aceste structuri comuniștii erau majoritari și dețineau conducerea.

Pe tot cuprinsul țării începând din toamna anului 1944, a fost inițiat un proces prin care susținătorii „vechiului regim” erau înlăturați din viața publică și, în general, din funcțiile de conducere. În acest scop a fost creat

Blocul Partidelor Democratice. Această alianță formată din patru partide mobiliza mase semnificative de oameni pentru a-și atinge obiectivele, ceea ce a reprezentat începutul epurării politice.

Pe 29 noiembrie 1944, în fața Primăriei, 15.000 de protestatari au cerut demisia primarului Octavian Lupaș și a prefectului Petre Bălan. Mulțimea mobilizată, în numele „voinței populare”, i-a ales la fața locului pe avocatul Ion Palincaș ca primar și pe juristul Petre Simandan ca prefect. Alegerea a fost transmisă imediat prin telegramă guvernului, solicitându-se oficializarea cât mai rapidă a actului revoluționar.

Procesul de epurare nu s-a oprit, iar la 1 februarie 1945 a intrat în vigoare decretul care reglementa activitatea comisiilor locale de epurare, având ca scop eliminarea susținătorilor vechiului regim din administrație.

Acțiunile s-au accelerat după martie 1945, când guvernele interimare au fost înlocuite de guvernul condus de Petru Groza. Groza era un politician popular, președintele Frontului Plugarilor, și și-a consolidat rapid popularitatea prin implementarea unei reforme agrare radicale. Pe 10 martie 1945, sovieticii au cedat administrarea teritoriilor din nordul Transilvaniei înapoi României. Groza i-a convins pe sovietici că este dedicat democrației și că guvernul său va rezolva problema minorităților, inclusiv relațiile româno-maghiare, dar a promis și sprijinirea expansiunii comuniștilor în toate domeniile vieții sociale. Simultan, au fost adoptate legi care au transformat complet structura politică, economică și socială a țării. Pentru a combate inflația, în august 1947 a fost naționalizată Banca Națională, s-a efectuat o schimbare monetară și a fost introdus leul „forte”. La 30 decembrie 1947, parlamentul a luat act de abdicarea regelui Mihai I și detronarea dinastiei de Hohenzollern, proclamând Republica Populară Română. La 11 iunie 1948, a urmat un val de naționalizări, prin care toate proprietățile au trecut în proprietatea statului. Despăgubirile promise au fost uitate rapid. În aprilie 1950, au fost naționalizate și palatele, clădirile mari ale burgheziei, bancherilor și moșierilor.

Pe plan politic, activitatea a fost intensă. Între 21-23 februarie 1948, s-a format Partidul Muncitoresc Român (PMR), prin fuziunea dintre Partidul Comunist și Partidul Social-Democrat. Secretarul general al partidului unificat a devenit Gheorghe Gheorghiu-Dej. La congresul de unificare, Dej a declarat că scopul final al luptei de clasă este preluarea și exercitarea puterii de către alianța muncitorilor și țăranilor. Pentru a atinge acest obiectiv, era necesară o serie de schimbări, dintre care cea mai importantă era reorganizarea administrației centrale și locale. Astfel, puterea urma să fie exercitată de popor prin Sfaturile Populare. Acestea urmau să fie alese prin sufragiu universal, de locuitorii unităților administrativ-teritoriale respective. Responsabilitățile Sfaturilor Populare includeau asigurarea respectării legalității, dezvoltarea economică și socială a regiunii, elaborarea și controlul execuției bugetului și asigurarea dezvoltării în interesul clasei muncitoare. Reprezentanții erau aleși pe o perioadă de

patru ani, urmând să activeze în comisii permanente (CP), corespunzătoare competențelor lor. Dintre membrii acestor consilii se alegea Comitetul Executiv (CE), care reprezenta organul de conducere al sfatului local. Până la organizarea alegerilor locale, unitățile administrative erau conduse de comitete interimare.

Administrarea unităților teritoriale, indiferent de context, a fost mereu o responsabilitate importantă. Însă, în perioada de tranziție postbelică, aceasta a reprezentat o provocare majoră chiar și pentru specialiștii cu experiență în conducere. Era necesară relansarea vieții civile, repornirea producției, organizarea aprovizionării populației, a sistemului de educație și a serviciilor medicale. În plus, trebuia oferit suport pentru dezvoltarea sportului, culturii și a altor nevoi sociale.

În această parte a Europei, prioritățile au fost influențate de factori specifici regiunii. Schimbarea politică a adus cu sine o neîncredere față de specialiștii fostului regim, astfel că noii funcționari numiți erau aleși mai degrabă pentru loialitatea politică decât pentru competențele în administrație sau economie. Acest lucru a dus la situații în care gestionarea problemelor cotidiene ale orașului depășeau atât capacitățile acestora, cât și posibilitățile reale de soluționare.

Analizând perioada ce a urmat după luna august a anului 1944, se poate spune că nu era o experiență plăcută să lucrezi în administrație sau să trăiești în oraș. Deoarece construirea noilor structuri de putere nu s-a putut face de pe o zi pe alta, problemele de rezolvat erau dificil de grupat. Una dintre cele mai mari dificultăți a fost aprovizionarea populației afectată de o penurie cronică de bunuri, ceea ce a dus la înflorirea comerțului la negru și la o explozie a prețurilor. În acest context dificil, administrația orașului a trebuit să se preocupe de funcționarea instituțiilor publice, de repornirea transportului public și de rezolvarea altor probleme zilnice urgente. În ciuda problemelor, conducătorii orașului au încercat să facă ca această perioadă să fie dacă nu complet funcțională, măcar suportabilă.

Viața orașului în această perioadă de tranziție a fost ilustrată prin intermediul publicației democratice „Jövö”, ziar local apărut la Arad. Aceasta a reflectat situația comunității maghiare din oraș și perspectivele sale în contextul construirii „noului regim”.

În timp ce politica națională se concentra pe implementarea noii ordini sociale și politice, la nivel local, problema cea mai urgentă era restabilirea ordinii. Administrația din Arad a încercat să rezolve disputele prin decrete și hotărâri emise de primărie.

Deși războiul se încheiase, acesta a lăsat în urmă nu doar sarcini de reconstrucție, ci și probleme cronice în ceea ce privește locuințele. Profitând de situația instabilă, au fost mulți oameni din alte regiuni ale țării care s-au mutat în oraș și au ocupat locuințe ilegal.

Se cerea rezolvată și situația arădenilor care în timpul războiului părăsiseră orașul pentru a-și încerca norocul în străinătate și după eșecul

acestei tentative s-au întors. Cei mai mulți dintre aceștia proveneau din Ungaria. La revenirea în țară, aceștia trebuiau să dovedească cum și-au asigurat existența în timpul războiului și dacă au desfășurat activități politice. Celor care aveau documentele în regulă li s-a restaurat statutul de cetățean.

Pentru identificarea persoanelor și familiilor care s-au mutat ilegal la Arad între 1940 și 1944, primăria a înființat trei comisii teritoriale. Acestea au verificat fiecare locuitor al orașului în ordine alfabetică, iar cei ale căror acte nu erau în regulă au fost imediat trimiși înapoi spre domiciliul de origine. Măsura nu a rezolvat însă problema locuințelor, așa că, în toamna anului 1946, conducerea temporară a orașului a ordonat **recensământul spațiilor de locuit**. Pentru a acoperi întreaga zonă, s-au înființat **38 de centre de recensământ**, iar întreaga activitate a fost supravegheată de primarul Palincas și viceprimarul Sabou.

În cazul celor care s-au întors, **comisia politică a orașului** a examinat cererile de cetățenie. Comisia era una interpartinică și includea și un reprezentant al **Uniunii Populare Maghiare (MNSZ)**. Cei care s-au întors și cei care au optat pentru cetățenie trebuiau să dovedească faptul că nu au fost implicați în activități politice extremiste, nu au fost membri ai **Partidului Nyilas** din Ungaria și nu au luptat împotriva armatei sovietice sau române în timpul războiului. La intervenția MNSZ, pentru a primi certificatul printr-o **procedură de urgență**, a fost suficient ca cei întorși să dovedească faptul că au o ocupație stabilă. Procesul de verificare a fost foarte lent. Pentru că Uniunea a solicitat tuturor celor vizați să se prezinte în fața comisiei, într-o lună au fost examinate doar 2000 de persoane. Cu toate acestea toată lumea a încercat să își finalizeze documentele până la **15 august**, având în vedere **recensământul și alegerile iminente**.

Deși planificările pe termen lung erau dificile, orașul trebuia totuși întreținut, iar măsurile administrative erau necesare. Aradul a scăpat în mare parte de distrugerile războiului, cu excepția bombardamentului din **iunie 1944**, ale cărui urme erau încă vizibile în primăvara anului 1946 în Grădiște și în unele părți din centrul orașului. Pe lângă curățarea ruinelor, s-a oferit posibilitatea de reconstruirii caselor. Cu toate acestea, dorința de a construi era scăzută; au fost eliberate doar **17 autorizații** pentru case mici. Pentru a stimula inițiativa privată, **inginerul-șef Traian Vlad** a prezentat, în **august 1946**, un plan de dezvoltare urbană ce includea un proiect amplu de canalizare, construcția de locuințe muncitorești lângă fabrici și dezvoltarea unor cartiere.

Prin decret național, aprovizionarea cu alimente s-a realizat printr-un sistem de raționalizare, astfel încât persoanelor li s-au distribuit cartele de alimente, care puteau fi valorificate la locuri și ore prestabilite. În cazul cărnii și produselor din carne, pentru un tichet se ofereau 250 g la prețurile fixate: carne de porc – 10.000 lei/kg, carne de vițel – 8.800 lei/kg, carne de vită – 8.500 lei/kg, slănină – 11.500 lei/kg, untură topită – 13.500 lei/

kg. Cererea depășea cu mult oferta, motiv pentru care carnea se vindea doar de două ori pe săptămână, joia și duminica, iar în celelalte zile – dacă exista – se putea cumpăra carne de pasăre. Biroul de Alimentație Publică a reglementat și activitatea restaurantelor. Acesta a fixat prețurile și a impus obligativitatea servirii unui meniu complet între orele 12 și 14. În restaurantele de clasa întâi, prețul meniului era de 2.800 lei, în cele de clasa a doua – 2.600 lei, iar în cele de clasa a treia – 2.500 lei. Indiferent de clasă, meniul trebuia să includă o supă, o mâncare cu carne și un desert.

Pe 4 iunie, șeful Biroului de Alimentație Publică și viceprimarul Ioanaș au emis un decret prin care au înăsprit reglementările privind funcționarea pieței, deoarece în piața de legume, precupeții, speculanții și cumpărătorii veniți din alte orașe generau o situație imposibilă. În zori, aceștia cumpărau legumele proaspete și de calitate direct de la producători la prețuri mici, iar apoi le transportau în piețele din Deva, Sibiu și Brașov. Conform decretului, angrosiștii erau obligați să obțină un permis de la primărie și să cumpere doar după ora 10 dimineața. Produsele lor puteau fi transportate mai departe doar cu trenurile de după-amiază.

**Körültekintés, előzékenység és kifogástalan szervezethez jesszé beu
folyt le az M. N. Sz. tündérkerti népünnepélye**

A Magyar Népi Szövetség vasárnap délután népiünnepélyt tartott a Tündérkertben. Ez a megállapítás nem csupán sajtóbeszámoló jellegű, hanem eleven világos kép, amit láthat mindenki, aki résztvevett az újradíjazott Tündérkertben megrendezett ünnepélyen. Körültekintés, előzékenység, kifogástalan szervezethez és az ötletek egész sorozata gondoskodott arról, hogy minden résztvevőnek legyen elég magától az MNSz és a demokrácia szellemének megfellelő jóra népszerűsítésén jól szorakoztassa a tömeget.

Már reggel kilenc órakor benépesedett a Tündérkert, melynek területét kellemes varázsolta a rendezők gondos körültekintése. A központi terekben ételek és italok ingyen változatot sorakoztatta fel a női gárda. Gazdagon felszerelt tanulószoba és a szórakozási lehetőségek végtelen sorozata várta az érkezőket. A cukrászsátor bekezdésére emlékeztető izletes süteményekkel, hársító fagyalattal várt mindenkit.

Tizenegy óra tájban már a konyhák is megkezdtek a kiszolgálást. Az MNSz körületek egyik csoportján az „Életség rogyásig csárdá” elnevezésű viselő konyhán szorakoztak fel a legizetesebb ételeket és legjobb hűsítő italokat. A körületek egy másik csoportja „Becsali csárda” elnevezés alatt versengett a vendégek kedvéért. Az IFA fuvósorokara és cigányzenekar felállva gondoskodtak a táncpalatáiról. Közben hangszórón keresztül, a népi ötletekkel szorakoztatták az egyre emelkedőbb hangulatban hullámzó közönséget.

A délutáni órákban fejlődött fel a népiünnepély a maga valódi méretében. Népi viseletben táncoló fiúk és lányok tömegében gondtalanul szórakozó emberek tömege állt fel a Tündérkertet és valóságos közönség köré, hogy mindenki kivége részét szórakozási lehetőségekben.

Enek a népiünnepélynek mind résztvevője élvezte a körületek rendezőség gondoskodását és ez magyarázható, hogy senki nem érette a szokványos népiünnepély kimerítő hangulatát. A hatóság képviselői is megjelentek a délutáni folyamán és igen kellemesen töltötték el idejüket.

Az MNSz közvetlen népiünnepély a késő esti órákban ért véget, a kor a közönség a legjobb hangulatban hagyta el az ünnepély színterét, sok hálaival gondolva mindkire, aki lelkes munkájával hozzájárult ennek a kellemes napnak megvalósításához.

Kölcsonós gyanakvás és félreértés buktatja meg a dunavölgyi népek negyvennyolcas szabadságmozgalmát

Topliceanu tanár érdekes előadása a Kulturpalotában

Pentru a asigura o aprovizionare mai bună și pentru a reduce prețurile, cooperativa Solidaritatea a vândut cartofi, ceapă și caise în două corturi în Piața Mare. Prețurile cooperativei erau mult mai mici decât prețurile pieței. Cartofii se vindeau cu 1600 lei/kg, în timp ce prețul pieței era de 2500 lei/kg. Ceapa verde putea fi cumpărată cu 1600 lei/kg, în condițiile în care în piață legătura costa 500 lei. Prețul caiselor era de 4000 lei/kg, în timp ce în piață se vindeau cu 7000 lei/kg. Începând cu a doua săptămână vânzările s-au desfășurat deja în șase corturi, iar datorită grădinii de legume a orașului oferta a fost completată cu legume.

Deoarece aprovizionarea era o problemă națională, guvernul a emis o ordonanță la începutul lunii august conform căreia, nu se puteau scoate din județ nici alimente, nici cereale. Până pe 20 august însă se mai puteau cumpăra 60 kg de făină de persoană. Ca urmare a dispozițiilor, situația s-a îmbunătățit, speculanții din piață au dispărut, însă precupeții nu au putut fi eliminați din agitația pieței. În piața din Arad era suficientă marfă. Potrivit observațiilor generale, deși piața era scumpă, măcar exista marfă, iar sistemul de raționalizare pe bază de cartele probabil îi salvează pe oameni de la foamete, constată jurnalistul.

Care era oferta pieței? Lapte – 3.000 lei/litru, unt – 45.000 lei/kg, ulei – 25.000 lei/litru, varză murată – 8.000 lei/kg, porc în viu – 20.000–24.000 lei/kg, vițel – 8.000–10.000 lei/kg, piept sau pulpă de găscă – 15.000–20.000 lei.

Aradvárosa erélyes lépéseket tesz a piaci áruzsora meofékezésére

Rozsza, amely meggyőző adatokat szolgáltatott a zöldségkereskedők és kofák garázdálkodásáról

Az aradi piaci árak állandó emelkedése miatt mind hangsúlyosabb panaszokat lehet hallani. Zsűfőlebb még talán sohasem volt az aradi piac, mint a mostani napokban és ennek ellenére lelkeken emberek az árukat napról-napra feljebb hajtják. Aradváros vezetősége elhatározta, hogy erélyes rendszabályokkal fogja lefogni ezt a tarthatatlan helyzetet és ezért ma Joanas alpolgármester Serban igazgatóval, a közlekedési hivatal vezetésével és Ney ellenőrrrel, a megyei ellátási hivatal tisztviselőjével razzárt tartott az aradi piacon. A bizottság már korán reggel ott talált azokat a zöldségnyereskedőket, akik Erdély különböző megyéi városáiba, Brassóba, Dévára, Szebenbe, stb., szállítják az aradi piacról a zöldséget. Ezek az emberek a tilalom ellenére már korán reggel hatalmas kosarakkal mászra vásároznak. A bizottság tagjai felkeresték a raktáraikat és mindenütt már javában folyt a zöldségmunkák eszmálgolása és szállítása. Ezért mindegyiknél jegyzőkönyvet vettek fel és szabotázs címén a törvényszéken eljárás indul meg Ristó Petru, Radulescu, Klein és Lángurár zöldségnyereskedők ellen. Megállapította a bizottság azt is, hogy az aradi kofák is megrohanják a piacra érkező termelőköt és korán összevásárolják a piacra hozott árukat. Egy kofa az alpolgármester előtt vásárolt hagymát az egyik lemeztől 206 lejért és a következő percben ugyanazt 606 lejért kínálta a vevőknek. Ezek azok az okok, amelyek az aradi piac drágulását elidéztek. Kofák és a városnőledek 10 óra előtt nem vásárolhatnak árut és ezt a rendelkezést holnaptól kezdve a város vezetősége a legszigorúbban fogja ellenőrizni. Joanas alpolgármester lépéseket tett, hogy a vasúti állomáson a délelőtti vonalokkal ne lehessen semmilyen zöldségmunkát elszállítani Aradról és a szállítókat csakis a város engedélyezheti, Reméni lehet, hogy abban az esetben ha a város tényleg erélyes lépéseket tesz, megszűnik a türelhetlen piaci áruzsora.

Pe piețele din Arad, activitatea denumită „piață clandestină” a fost temporar restrânsă, dar nu a putut fi complet eliminată. Ioan Lupuțiu, șeful Oficiului de Aprovizionare, a constatat cu amărăciune că zilnic sunt oprite 10 camioane încărcate cu alimente având ca destinație Timișoara, Brașov sau Sibiu, însă acestea reprezintă doar o mică parte din cele care sunt încărcate înainte de deschiderea pieței, în zori.

Cantitatea alocată de zahăr era variabilă: uneori 250 g, alteori 300 g, iar în perioada sărbătorilor se distribuiau și 500 g de persoană. Prețul zahărului tos era de 12000 lei/kg, iar zahărul cubic costa 12200 lei/kg, însă angajații plăteau doar 2545 lei, diferența fiind suportată de angajatori,

Nici obținerea pâinii noastre cea de toată zilele nu era o sarcină simplă. Pentru a crește cantitatea disponibilă, Ioan Lupuțiu, șeful Oficiului de Aprovizionare, a permis amestecarea făinii de grâu cu făină măcinată din orz în proporție de 60-40. Pensionarii și funcționarii publici beneficiau de pâine la preț redus.

La sfârșitul anului 1947, au avut loc schimbări în aprovizionarea cu pâine: s-a evaluat stocul de făină și s-a permis angajaților să cumpere pâine la un preț oficial de mai mult de trei ori pe săptămână. Cei care nu doreau

rația oficială de pâine aveau posibilitatea să cumpere 25 kg de făină pentru familie, pe care o puteau coace acasă sau o puteau duce la brutărie în zilele destinate coacerii. Pentru a facilita distribuția pâinii, brutarii aveau voie să coacă doar pâini de jumătate de kilogram sau de un kilogram.

Nu doar aprovizionarea cu alimente era deficitară, ci și obținerea combustibilului pentru încălzire. Conform dispozițiilor municipale, fiecare persoană trebuia să-și declare necesarul de lemne pentru foc la începutul anului, la unul dintre comercianții de lemn. Promisiuni au fost destule: pentru a satisface cerințele Aradului, guvernul a rezervat stocurile din pădurile de la Bocsig și Ineu și a promis 2000 de vagoane de lemn, deoarece, pe lângă populație, trebuiau încălzite și instituțiile publice, spitalele și școlile.

Începutul a fost încurajator, deoarece au sosit rapid 140 de vagoane de combustibil. Însă, ulterior, promisiunea a rămas doar o promisiune, pentru că, deși orașul avea documente de transport pentru 537 de vagoane, căile ferate nu aveau capacitatea de-a le livra. Avertismentele că situația este critică, că spitalele nu aveau combustibil, au venit degeaba. În cazul acestora, pentru încălzire a fost folosite lemne de la copacii din curte, care au fost tăiați. Pentru pacienți nu se putea găti sau spăla. De asemenea, 400 de săli de clasă au rămas neîncălzite. CFR a promis că, în măsura posibilităților, va încerca să livreze zilnic între 5 și 20 de vagoane de lemne. Având în vedere gravitatea situației, Ministerul Comerțului a luat o decizie privind distribuția combustibilului la nivel național. Din cantitatea exploatată, 60% urma să fie alocată instituțiilor și autorităților publice, 10% intra în gestiunea Ministerului Comerțului și Industriei, iar 30% putea fi vândută la liber. În funcție de mărimea locuinței și numărul locatarilor, fiecăruia i s-a stabilit cât combustibil i se cuvenea. Astfe, unei persoane care locuia într-o garsonieră, i se alocau 1800 kg de combustibil. În cazul unui apartament cu două camere, ocupat de două persoane, maximum era de 3000 kg. Pentru locuințele cu patru sau mai multe camere, locuite de patru sau mai multe persoane, se alocau 5000 kg de combustibil pe sezon.

Deoarece aprovizionarea cu cărbune era deficitară, nici Uzina Electrică nu a avut zile mai ușoare în acea perioadă. Situația era similară cu cea de după 1918, dar din motive complet diferite. Pentru funcționarea normală ar fi fost necesare 60 de tone de cărbune, însă în condițiile unui consum raționalizat, ar fi fost suficiente și 40 de tone pentru a asigura furnizarea neîntreruptă a electricității. Aprovizionarea cu cărbune întâmpina mai multe obstacole, dar unul dintre motive era faptul că o parte semnificativă a consumatorilor nu își plăteau facturile în mod regulat, astfel încât deficitul lunar al uzinei era de 10–12 milioane de lei. Pentru remedierea situației, în decembrie 1946, comitetul politic provizoriu a luat următoarele măsuri:

- reducerea consumului de electricitate în unitățile industriale cu 50%;
- limitarea circulației trenurilor de pe linia ferată Arad - Podgoria la doar 2-3 garnituri pe zi;

- reducerea consumului casnic de electricitate cu 50%;
- interzicerea furnizării de electricitate de către uzina electrică către comune.

Decizia nu l-a liniștit pe inginerul Butuescu, directorul uzinei, care a informat primăria că întreaga uzină ar putea fi oprită dacă aprovizionarea cu cărbune va continua să fie deficitară. El a sugerat să se întrerupă furnizarea de energie electrică nu doar în locuințele private, ci și în fabrici. Propunerea nu a fost acceptată, iar între timp, primarul Palincaș a găsit o soluție de compromis. În stocul Fabricii de Zahăr erau disponibile 40 de tone de cărbune, care au fost redirecționate către Uzina Electrică.

Printre grijile zilnice ale administrației orașului se numărau colectarea gunoiului, menținerea curățeniei pe străzi și în piețe, asigurarea ordinii publice și iluminatul stradal pe timp de noapte.

Colectarea gunoiului din gospodării și spații publice a reprezentat o problemă semnificativă pentru administrația orașului timp de mai mulți ani. În vara anului 1946, conducerea s-a ocupat de două ori de această chestiune și a planificat achiziționarea a două camioane destinate exclusiv colectării gunoiului. De asemenea, au solicitat autorităților superioare să închirieze servicii pentru această activitate, deoarece mormanele de gunoi de pe străzi și piețe deveniseră periculoase pentru sănătatea publică. Temerile primarului s-au adevărat, deoarece la 20 februarie 1948 a apărut și la Arad tifosul, primele cazuri fiind raportate din cartierul Șega. Boala era cauzată de mușcăturile insectelor dezvoltate în mizerie și se răspândea rapid de la o persoană la alta. Din păcate, nu a fost un incident izolat, iar Ministerul Sănătății a fost nevoit să lanseze o campanie la nivel național împotriva agenților patogeni. Pentru combaterea insectelor s-a folosit o soluție de DDT amestecat cu petrol, preparată într-o concentrație de 2%. Doctorul Romulus Tiriță, președintele comisiei de sănătate publică a orașului, a împărțit orașul în șapte districte. În fiecare district funcționa o comisie sanitară din care făceau parte profesori, reprezentanți ai bisericilor și delegați ai partidelor politice. Membrii comisiilor au mers din casă în casă. Unde era cazul, persoanele erau transportate la centrul de dezinfecție amenajat în gară, iar locuințele au fost de asemenea dezinfectate. Transportul persoanelor infectate se făcea cu două camioane achiziționate de oraș în acest scop.

Măsurile luate au avut succes: în timpul campaniei au fost inspectate 4.656 de case iar în 144 dintre acestea s-au găsit păduchi; au fost examinate 13.553 de persoane, dintre care 339 infestate cu păduchi au fost dezinfectate pe loc, iar alte 37 de persoane au fost transportate la centrul de dezinfecție. Potrivit raportului comisiei, începând cu 27 februarie nu au mai fost raportate cazuri de tifos exantematic. Probabil că epidemia a contribuit la decizia orașului de a cumpăra cinci camioane pentru colectarea gunoiului și de a folosi și căruțele trase de cai în acest scop. S-a hotărât ca spațiile publice să fie curățate zilnic, iar gunoiul să fie colectat de pe străzi și din gospodării de trei ori pe săptămână.

Deoarece s-au înmulțit furturile și spargerile nocturne, se cereau măsuri urgente și în ceea ce privește siguranța orașului și a locuitorilor. Conducerea orașului a solicitat poliției să analizeze exemplul Oradei, unde s-a înființat o poliție mobilă, iar la patrulele de noapte participau și armata, precum și garda civilă. Prima reacție a poliției a fost semnalarea faptului că noaptea, multe zone, în special în cartierele periferice îndepărtate, nu erau iluminate. Acest lucru era adevărat, deoarece în cartierul Grădiște se furau în mod constant becurile, iar uzina electrică nu făcea nimic pentru a le înlocui sau pentru a preveni furturile. Ziarele au evidențiat serviciul altruist al lui Márton Füzesi, care, în calitate de locuitor al cartierului, a montat din banii proprii douăzeci de coșuri de protecție pentru becuri, însă exemplul său nu a fost urmat de nimeni. În octombrie 1946, primarul Pălincaș a reușit să obțină 2.500 de becuri și s-a înțeles cu uzina electrică ca instalarea lor să înceapă în cartierele periferice, în următoarea ordine: Bujac, Gai, Pârneava, Grădiște, Micălaca și, în cele din urmă, în centrul orașului.

Pentru anul 1946, orașului i s-a aprobat un buget de 4,65 miliarde de lei, la care Ministerul de Interne a adăugat încă 750 de milioane de lei. Cele mai mari alocări din acest buget au fost următoarele:

- 210 milioane de lei – pentru renovarea Primăriei, a Palatului Culturii, a vămilor, a azilului de săraci și a restaurantului din incinta Chioșcului din Parc (actualul Cazinou Vechi);
- 379 milioane de lei – pentru întreținerea străzilor, a piețelor, a promenadei de pe malul Mureșului, precum și pentru reparațiile drumurilor către Curtici, Turnu și Bodrog;
- 250 milioane de lei – pentru întreținerea școlilor;
- 286,4 milioane de lei – pentru colectarea gunoierului și măturarea străzilor;
- 50 milioane de lei – pentru sănătate.

Munca în serviciul comunitatii, a rămas la 5 zile și era impusă bărbaților cu vârste între 21 și 60 de ani, dar putea fi răscumpărată prin plata unei sume de 1.500 de lei pe zi. Comercianții și liber-profesioniștii plăteau în funcție de veniturile lor.

În vara anului 1946, Aradul a fost declarat oraș de clasa I, alături de Iași, Galați și Oradea. Angajații orașului au primit o creștere salarială de 85% și în consecință, au fost introduse noi taxe municipale: taxa anuală de parcare pentru taxiuri era de **100.000 de lei**, pentru trăsuri de **20.000 de lei**, certificatul de căsătorie costa **10.000 de lei**, certificatul de divorț **25.000 de lei**, pentru menajere sau alt personal auxiliar se plătea o taxă de **15.000 de lei**, iar pentru chiriași se percepea o taxă de **3%**.

Pentru a liniști populația, s-a anunțat că, în loc să majoreze taxele de zece ori, conform limitei permise, acestea au fost crescute doar de șase ori. Totuși, cum spune proverbul, „ce întârzie nu se pierde”, deoarece locuitorii orașului au fost nevoiți să contribuie la bugetul municipal cu justificarea

că devalorizarea banilor a făcut imposibilă realizarea lucrărilor planificate. Interesant este că noile taxe majorate nu au fost stabilite în funcție de categoriile de venituri, ci pe baza chiriilor anuale plătite. Meșteșugarii și comercianții au plătit taxe în valoare de 120% din chirii, locuințele din centru – 100%, cele din cartierele rezidențiale – 80%, iar cele din suburbii – 60%.

Sumele plătite astfel au fost folosite pe jumătate pentru colectarea gunoii și asfaltare, cealaltă jumătate fiind absorbită în buget. S-a clarificat și faptul că locuitorii primesc o contraprestație pentru taxa plătită, în timp ce pentru impozit nu există contraprestație. Serviciile de curățare a coșurilor de fum, taxele de pompieri și colectarea gunoii erau plătite în comun de locatari. Păstrarea curățeniei în spațiile comune și în conductele de scurgere reprezintă, de asemenea, o responsabilitate comună.

Din cauza inflației, dispozițiile erau mai degrabă teoretice, deoarece din a doua jumătate a anului 1946 până la schimbul monetar din 1947, prețurile au scăpat complet de sub control. În cazul lemnului de foc, prețul „oficial” al unui vagon de lemn era de 15,8 milioane de lei, însă comercianții nu îl vindeau sub 22 de milioane de lei. Oamenii cumpărau lemnele la metru, prețul stabilit de comercianți fiind de 2 milioane de lei pe metru, iar într-un vagon se încărcău 20 de metri de lemn; în consecință, pentru un vagon de lemn comercianții obțineau un profit dublu. Impozitele au crescut de douăzeci de ori, iar prețurile tuturor bunurilor au crescut proporțional. Se plătea taxă pentru sobe, iar taxa anuală pentru un aragaz de bucătărie era de 48.000 de lei. Pentru sobele de fontă se plătea între 36.000 de lei și 48.000 de lei.

Nici a fost obișnuit nici modul în care Uzina electrică a crescut prețurile. În ianuarie, oamenii plăteau 1500 de lei pe kilowatt-oră, iar în februarie deja prețul a crescut la 1700 de lei.

„Din ce să trăiască omul?” – pune întrebarea retorică jurnalistul vremii, deoarece salariul funcționarilor și al muncitorilor era de doar 3 sau poate 4 milioane de lei pe lună. Ca o curiozitate, alte prețuri din această lume a milioanei: 1 litru de ulei de floarea-soarelui costa 170.000 de lei, 1 kg de pâine la preț plafonat era 20.000 de lei, 1 kg de cireșe costa 100.000 de lei, o cutie de chibrituri 3.000 de lei, un bec de 100 W costa 154.000 de lei, un bec de 25 W costa 8.000 de lei, un bilet la cinema 20.000 de lei, iar un pahar de sticlă costa 5.300 de lei.

Pe 7 august 1947 a fost emis un decret guvernamental privind naționalizarea Băncii Naționale și introducerea leului consolidat – „greu”. Rata de schimb a fost stabilită la 20.000 la 1, ceea ce însemna că 1 milion de lei vechi valora 50 de lei noi. S-a stabilit că angajații puteau schimba maximum 3 milioane de lei, în timp ce agricultorii care furnizau cereale puteau schimba până la 7,5 milioane de lei în noua monedă. La Arad, schimbarea banilor a început pe 13 august. În prima etapă, cei care doreau să-și schimbe bani au fost înregistrați în centre desemnate, iar mai apoi, pe baza

înscrierii, schimbul s-a efectuat timp de o săptămână, în 14 locuri. Prețul oficial al aurului era de 160.000 de lei/kg, iar 1 dolar valora 150 de lei.

După schimbarea banilor, au fost stabilite 12 clase de salarizare. Cea mai înaltă clasă era prima clasă de salarizare, cu un salariu lunar maxim de 14.350 de lei. Clasa a VI-a avea un salariu de 6.348 de lei, iar cei din clasa a XII-a primeau 3.192 de lei pe lună. După 10 ani de muncă, se acorda o creștere de 6%, iar după 30 de ani sau mai mult, creșterea era de 12%.

Restaurantele din Arad au fost împărțite și ele în trei clase, iar pretutindeni trebuiau aplicate prețuri uniforme. Meniul „popular” costa 41 de lei, dar în cazul comenzilor din meniu, prețurile erau următoarele, în funcție de clasificarea restaurantului: supă de carne 15–14–13 lei, ciorba de vițel 16–15–14 lei, mâncarea de legume simplă 20–18–17 lei, cu carne 35–33–30 lei, tocănița de vițel 34–31–28 lei, șnițelul vienez 55–50–45 lei. Prețul pâinii pe felie era uniform, 1,50 lei, iar salatele costau 6–8 lei. Era improbabil însă ca după schimbul valutar, oamenii să fi mers imediat la restaurant. Iată care erau câteva din noile prețuri la alimente: ulei de floarea-soarelui 42,50 lei/litru, slănină crudă 48 lei/kg, untură 50–60 lei/kg, carne de porc 52 lei/kg, carne de vită 38 lei/kg, pereche de pui 30–50 lei, lapte 6 lei/litru, unt 75–90 lei/kg, ouă 2–2,50 lei/bucată, cartofi 5–6 lei/kg, mazăre verde 6 lei/kg, pâine 14 lei/kg, bere 15 lei/litru, mere 7,50 lei/kg, prune 8,50 lei/kg.

Leul greu sau consolidat nu a însemnat sfârșitul problemelor de aprovizionare; sistemul de cartele a rămas, iar lupta împotriva precupețelor și a cumpărătorilor „en gros” din piețe a continuat însă, după cum constatau ziarele vremii, oamenii și-au luat rămas-bun cu bucurie de la lumea milioaneilor.

Conducerea orașului a rămas în continuare pe cap cu problemele zilnice și cu încercarea găsirii soluțiilor pentru acestea. În toamnă, primarul Pălincaș a prezentat planurile de dezvoltare a orașului, care includeau modernizarea Abatorului, organizarea Serviciului de Ambulanță, întreținerea drumurilor, extinderea rețelelor electrice în cartierele periferice și revizuirea problemelor existente. Pentru un oraș mai sănătos și mai frumos, prin dispoziție s-a interzis aruncarea și depozitarea gunoaielor pe străzi și în spațiile publice, precum și distrugerea copacilor și a rondourilor de flori. Curățenia trotuarelor era responsabilitatea proprietarilor de case. Proprietarii de terenuri neconstruite din intravilan erau obligați să amenajeze rondouri de flori în termen de 60 de zile. Dispoziția a interzis de asemenea vânzarea semințelor de dovleac în piețe și în alte spații publice. Cei care nu respectau regulile erau amendați pe loc, iar încălcarea era consemnată într-un proces-verbal. Contravenienții primeau chitanță dacă plăteau amenda pe loc, în caz contrar, cazul era trimis la judecătoria de ocol. Conform ordinului, între 8 și 14 martie a fost organizată „săptămâna curățeniei”, iar administrația a folosit toate vehiculele disponibile pentru îndepărtarea gunoaielor.

Poate fi considerată o realizare importantă refacerea podului spre Aradul Nou. Primăria a hotărât asfaltarea podului și instalarea pe el a două linii de tramvai. La început, tramvaiul circula doar până în centrul Aradului Nou, însă până la sfârșitul anului șinele au fost prelungite până la gara Aradul Nou. Astfel, au fost eliminate toate obstacolele pentru mult așteptata unificare, care a fost votată în unanimitate de consiliul local din Aradul Nou pe 30 august.

Orașul a mai decis începerea lucrărilor pentru construirea rețelei de canalizare și a conductei de apă în cartierul Grădiște, urmând ca șantierul să înceapă dinspre pod de pe partea cu cartierul. La deschiderea lucrărilor au fost prezenți primarul Palincas și Hollander János din partea consiliului tehnic.

În anii de după război, la apelul sindicatelor, a fost inițiată o mișcare voluntară pentru sprijinirea spitalelor. Pe lângă alimente, s-au strâns și instrumente medicale și combustibil pentru lunile de iarnă. Pornind de la premisa că spitalele tratează toți bolnavii din județ, colecta a început în sate. Rezultatul unei luni de colectare a fost de 988 kg de făină, 1434 kg de cartofi, 982 kg de fasole uscată, 6921 de ouă și 19 kg de untură, toate fiind distribuite imediat spitalelor, acordându-se o atenție specială Maternității și Spitalului de Copii. Problema lemnelor de foc a fost rezolvată inițial prin tăierea copacilor de pe terenurile spitalelor. Tot pentru sprijinirea spitalelor, elevii au organizat o colectă, reușind să strângă într-o săptămână 1.780.000 de lei vechi. În vara anului 1948 voluntariatul deja se făcea din conștiință proletară, astfel că administrația orașului împreună cu poliția locală a instituit munca în folosul comunității. S-a înființat un comitet de reconstrucție condus de Josan Ludovic, membru al conducerii județene a Partidului Muncitoresc Român, sprijinit în activitate de primarul Pălincaș, de Guzei Gh., secretarul consiliului tehnic, și de Mircea Panait, din partea organizației de tineret. Pentru că ordinea este sufletul oricărei reușite, au fost desemnate opt fronturi de lucru: zona din jurul Gării, reconstruirea școlii elementare distruse din Gai, curățarea completă a Grădinii Publice, renovarea orfelinatului din Aradul Nou și înființarea a patru parcuri: în cartierul Mureșel, în fața fabricii FITA, în fața fabricii ITA și la intersecția străzii 1 Decembrie cu Bulevardul Lenin.

La sfârșitul lunii octombrie 1948, membrii comitetului provizoriu al orașului au vizitat fiecare cartier, prezentând activitatea desfășurată pe parcursul anului, realizările și dificultățile care au împiedicat obținerea unor rezultate mai bune. La întâlniri au fost prezenți un membru al conducerii și un reprezentant al departamentului de servicii publice al orașului. Printre realizări s-au numărat deschiderea policlinicii pentru copii, centrul de îngrijire a bolnavilor cronici din Aradul Nou, deschiderea unor cinematografe în cartierele Micălaca și Aradul Nou și înființarea unor case de cultură în Pârneava și Aradul Nou. Cei prezenți au apreciat aceste realizări, dar au și formulat câteva cerințe la adresa conducerii orașului: a

fost solicitată întărirea secțiilor de poliție din Grădiște și Aradul Nou, iar în Bujac s-a cerut instalarea urgentă a unei centrale telefonice. S-au exprimat plângeri generale privind calitatea pâinii, s-a cerut distribuirea rapidă a lemnelor de foc și regularizarea aprovizionării cu petrol lampant pentru uz casnic.

Aceasta a fost ultima apariție publică a conducerii provizorii, realizările lor au reprezentat tot ce au putut face pentru oraș și pentru populație în situația de tranziție și incertitudine totală.

Se clatină, dar nu se scufundă

Acest motto, împodobește stema Parisului și face referire la o epocă în care totul este nesigur, asemenea situației unei nave aflate în mijlocul furtunii, dar rezultatul solidarității este că nu se scufundă, ci merge mai departe – la fel cum, după situațiile dificile, viața continuă, iar credința în progres rămâne vie.

În partea anterioară am văzut că pentru locuitorii Aradului, tranziția nu a fost deloc ușoară. În ciuda dificultăților însă, aceștia nu s-au lăsat învinși, și supraviețuind situațiilor grele au încercat să ducă o viață asemănătoare cu cea din „vremurile de odinioară”. Pe lângă muncă, aveau dreptul legitim să învețe, să facă sport și, de ce nu, să se distreze în timpul liber. Conducerea orașului a apreciat aceste nevoi ale locuitorilor și, în ciuda resurselor limitate, a sprijinit ideile bune, în special în formă instituționalizată. Astfel, educația și teatrul au fost considerate prioritare, fără a fi neglijate nici sănătatea sau locurile obișnuite de petrecere a timpului liber, precum strandul și Insula Insula a treia. În paralel – sau chiar înainte de toate acestea – trebuiau îndeplinite și cerințele impuse de autoritățile centrale.

Din 7 iunie 1946, Arad a fost clasificat ca oraș de prim rang și, în plus, a fost declarat oraș închis. Conform datelor locale, orașul avea 84.380 de locuitori, semnificativ mai puțini decât în 1941, când populația era de 97.406 persoane. Scăderea populației poate fi explicată în multe feluri, dar este sigur că războiul a jucat și el un rol semnificativ în acest proces. Mulți locuitori s-au mutat peste graniță sau în zone mai îndepărtate, alții s-au întors în locurile de origine, și din păcate, foarte mulți și-au pierdut viața pe unul din fronturile celui de-al Doilea Război Mondial.

După Tratatul de la Trianon, orașul a devenit majoritar românesc, lucru care a rămas valabil până în acele vremuri. Conform datelor, în 1946, în oraș locuiau 24.038 de persoane de naționalitate maghiară și 10.378 de persoane de naționalitate germană. Acest lucru înseamnă că populația maghiară reprezenta 28,5% din total, iar cea germană 15,2%. În oraș mai locuiau și sârbi, slovaci și câțiva bulgari care se ocupau cu grădinăritul.

Existența noastră ca minoritate și menținerea noastră depindeau, probabil în cea mai mare măsură, de organizarea unei educații de calitate în limba maternă. Guvernul Groza a oferit posibilitatea construirii unei rețele

de școli cu predare în limba maghiară, de la grădiniță până la universitate. Orașul și județul Arad aparțineau inspectoratului școlar din Cluj. La 14 aprilie 1946, inspectorul regional Bakó Béla s-a întâlnit cu învățătorii și profesorii din județul Arad. Acesta a discutat despre situația învățământului în limba maghiară, iar dintre localnici au luat cuvântul, Kilin Sándor, Acsay Rozália, Návrády Ágoston și Ficzay Dénes. În cadrul dezbaterii, cadrele didactice din Arad au solicitat îmbunătățirea condițiilor în care lucrează, iar întâlnirea s-a încheiat într-o notă pozitivă, cu speranța că modificările promise vor elimina dificultățile cu care se confruntă învățătorii. Ca rezultat al întâlnirii, județul a fost împărțit în zone pedagogice și au fost desemnați responsabili: Kilin Sándor pentru Arad și împrejurimi, Babuskov János pentru Pecica-Vârșand, Mátray László pentru zona Podgoriei și Kovács János pentru regiunea Crișului. Cadrele didactice au format o comisie culturală județeană, ai cărei membri includeau pe Návrády Ágoston, Acsay Rozália și Répáczky Ferenc.

Ziarele locale au anunțat că elevii Liceului Catolic au susținut bacalaureatul la Oradea; din cei 19 înscriși, 15 au promovat, iar cel mai bun rezultat a fost obținut de Reusz Erzsébet, cu o medie de 8,33. Reabilitarea clădirii Liceului Catolic a fost anevoioasă, astfel că procesul de învățământ a continuat în clădirea de pe strada Flórián. În noul an școlar, 403 elevi au început studiile la liceu. Bugetul școlii a fost susținut în parte de stat, însă majoritatea costurilor au fost acoperite de comunitatea religioasă și din taxele școlare. Taxele au crescut cu 50%, cea mai mare sumă fiind de 150.000 lei, plătită de patru elevi, în timp ce majoritatea plăteau 12.000 lei, iar unii studiau gratuit.

Conform unui comunicat al orașului, în anii transformării democratice au fost renovate 28 de școli și 18 grădinițe. Merită menționat că pentru eliminarea analfabetismului s-au organizat cursuri săptămânale de trei ori pe săptămână pentru tinerii maghiari de peste 16 ani, iar la finalul acestora cei care promovau primeau un certificat oficial. În anul 1946, în Arad funcționau 11 școli primare de stat cu predare în limba maghiară și două școli primare confesionale. 34 de învățători predau unui număr de 1.500 de elevi. Din partea comunității, responsabili de problemele legate de învățământ au fost Kilin Sándor, inspector școlar, și Acsay Rózsa, responsabil cu educația din partea Uniunii Democratice Maghiare din România (MNSZ).

La 4 august 1948 a fost promulgată noua lege a educației, conform căreia dreptul la învățătură era garantat pentru toți, fără discriminare pe criterii de naționalitate, rasă, sex sau religie; minoritățile aveau dreptul de a studia în limba maternă. Instituțiile de învățământ au devenit în întregime proprietate de stat. Legea a subliniat că sistemul educațional va suferi o transformare fundamentală, având ca obiectiv formarea unui „om de tip nou” conform principiilor marxist-leninist-staliniste. Ministerul Educației a anunțat că, în spiritul noii reforme, au fost tipărite 9 milioane de manuale în 19 limbi.

Orașul avea tradiții culturale importante. Unul dintre simbolurile acestora era Teatrul Național de dinainte de 1920, iar programele culturale organizate de Asociația Kölcsey răspundeau nevoilor comunității maghiare din oraș. Melomanii erau răsfățați de filarmonică. După război, intelectualii orașului, sprijiniți de MNSZ, au contribuit la reînființarea Asociației Kölcsey și a asociației culturale EMKE. Redeschiderea Muzeului de relicve în octombrie 1946 a fost un motiv de bucurie pentru comunitatea maghiară. La deschidere au fost prezenți primarul Pălincaș, prefectul Vostinar și, din partea MNSZ, dr. Csákány Béla, secretar general al Uniunii Naționale, și Kővágó Mihály, președintele pe județ.

La începuturile regimului „democratic” problema teatrului maghiar a devenit complicată. În urma unei decizii centrale, din februarie 1946 teatrul din Arad a trebuit să organizeze reprezentații și în alte orașe din județul Hunedoara, în special în centrele muncitorești. Trupa maghiară era condusă de Jódi Károly, iar cea română de Marinescu. Singurul sprijin financiar al turneelor era alocația de 30 de milioane de lei oferită de minister. La Cluj, pe 5 iunie, la o conferință a teatrelor maghiare, s-a înființat Subinspectoratul pentru Artă Maghiară, care funcționa sub autoritatea guvernului, menținând legătura cu acesta printr-un reprezentant delegat de MNSZ. Directorului Jódy i s-a atras atenția că repertoriul nu reflecta suficient transformările și realizările vremii, sugerându-se înființarea unui consiliu artistic. Deși nu îi cunoaștem opinia, Consiliul probabil că a sprijinit reprezentațiile umoristului popular Salamon Béla la Palatul Cultural, spectacole care s-au ținut cu săli pline pe 24, 25 și 26 iunie. Tot în luna iunie, la Palatul Cultural a concertat și Ungár Imre, artist cu renume internațional. Trupa maghiară a inclus în repertoriu operete din ciclul Lehár pentru stagiunea următoare, cum ar fi „Nebáncsvirág”, „Țara zâmbetelor” și „Văduva veselă”. Senzația anului la Arad însă, a fost vizita actorului Jávör Pál pe 25 iulie. Popularul artist, împreună cu mai mulți colegi, a răspuns unei invitații de la București, unde delegația a fost primită și de prim-ministrul Groza. A făcut un popas la Arad și împreună cu soția sa, s-a cazat la hotelul Fehér-Kereszt, unde la cererea sa, a petrecut o seară într-un salon mic al hotelului alături de vechii săi prieteni. A doua zi, a acordat un interviu colaboratorilor publicației **Jövő** și a mărturisit că era o dorință mai veche să-și revadă orașul natal. Seara a fost la teatru, iar în cursul dimineții i-a arătat soției orașul, casa și camera unde s-a născut, situate pe strada Bem József, precum și strada Lipót, unde și-a petrecut copilăria.

La 17 septembrie 1948, comisia provizorie care conducea orașul a decis să sărbătorească dubla aniversare a teatrului arădean. Evenimentul marca 175 de ani de la prima reprezentație a unei trupe temporare în oraș și 75 de ani de la construirea actualei clădiri a teatrului. Trupa română a început cel de-al doilea sezon cu piesa *Cumpăna* de Lucia Demetrius în timp ce trupa maghiară, a deschis la rândul ei stagiunea, cu *Bánk Bán* de Katona József, la fel cum s-a întâmplat și în 1874, de această dată însă în interpretarea Teatrului Secuiesc din Târgu Mureș.

Înainte de spectacolul, filarmonica din Arad a interpretat *Uvertura* a operei *Hunyadi László* de Erkel Ferenc, adăugând un plus de solemnitate evenimentului.

Viața culturală a orașului includea în mod organic cinematografele. La început, funcționau doar două săli de cinema, Corso și Uránia, dar ulterior au fost organizate proiecții și în cinematografele Royal, Forum și Savoy. Privind retrospectiv, este remarcabil faptul că între 1946 și 1948 au fost prezentate numeroase filme maghiare. În octombrie 1946, Forum și Royal au avut mare succes cu proiecția filmului *Kalotaszegi menyasszony* (*Mireasa din Călata*), iar ARO a rulat *Álomkeringő* (*Valsul visurilor*).

În contrast cu viața culturală, administrarea instituțiilor sanitare din oraș s-a dovedit a fi o nucă mult mai tare de spart, mai ales în ceea ce privește aprovizionarea cu combustibil și alimente. În numeroase cazuri, voluntarii au organizat colecte pentru a aduna resurse. Într-o astfel de inițiativă, fabrica TEBA a donat 5 milioane de lei, Neuman Ferenc 1 milion de lei, iar orașul și județul au contribuit cu 40 de milioane de lei în bani și alimente pentru spitale.

În noiembrie 1946, Alexandru Montegna, comisar al Ministerului Sănătății, aflat în vizită la Arad, a constatat cu tristețe starea deplorabilă a spitalelor. Situația era oarecum mai bună doar la Maternitate și la Spitalul de Copii.

Lăsând la o parte problemele, viața a intrat încet încet în normal, producția a fost reluată, ceea ce a făcut necesar refacerea și reluarea transportului urban. Pe baza deciziei conducerii provizorii a orașului, între centru și cartierele orașului traficul autobuzelor a fost reluat la 16 mai 1946. Autobuzele transportau pasagerii, cu trecere prin centru, până la Cimitirul de Jos. După punerea în funcțiune a tramvaielor, autobuzele au circulat doar între cartiere și centru. Cu o ușoară întârziere, dar spre bucuria locuitorilor, la 30 noiembrie a fost reluat și traficul tramvaielor, în prima fază doar pe ruta dintre Piața Libertății și gară. Prețul unui bilet pe segment era de 1500 lei de la Piața Libertății până la strada Carolina, și 1000 lei de la strada Carolina până la gară. Bucuria și un strop de mândrie au fost amplificate de faptul că vagoanele de tramvai au fost recondiționate de muncitorii fabricilor din Arad, care au declarat că nu au nevoie de vagoanele furate din Odesa.

Traficul feroviar s-a pus în mișcare relativ repede, iar pasagerii puteau călători cu trenuri rapide și personale, în funcție portofelul fiecăruia, la clasele întâi, a doua sau a treia.

Călătoria cu avionul era considerată o noutate. Cu scopul de a permite avioanelor care circulau din Uniunea Sovietică spre Europa de Vest să aterizeze la Arad pentru o scurtă pauză tehnică, aeroportul a fost pus în ordine de personalul tehnic sovietic la mijlocul lunii februarie 1946. Aeroportul și aerogara din Arad au fost preluate de compania aeriană sovieto-română TARS, ceea ce a făcut ca Aradul să fie integrat rapid în traficul aerian internațional. Puțin mai târziu, pe 11 aprilie, a fost inaugurat și traficul aerian între Arad și București, cu trei curse pe săptămână. Prețul unei călătorii, care permitea un bagaj de maximum 10 kg, era de 150.000 de lei. Ulterior, pe 22 octombrie 1946, TARS a introdus ruta Arad-Timișoara-Arad-Oradea-Satu Mare, utilizând avionul Junkers 52. Tarifele de călătorie erau: Arad-Timișoara – 30.700 lei, Timișoara-Oradea – 89.400 lei, Timișoara-Satu Mare – 102.900 lei.

Ca să complice și mai mult lucrurile, administrația provizorie a orașului a trebuit să îndeplinească sarcinile primite de la centru, care având în vedere că atingeau interesele populației locale, au crescut semnificativ sarcinile instituției.

Printre acestea s-a numărat și aplicarea locală a reformei agrare a guvernului Groza. Radu Ostoian, președintele comisiei agrare din Arad, declara că pentru aceasta s-au înscris 1800 de persoane, dar doar 1100 dintre ele și-au putut dovedi dreptul de a primi terenuri. În zona Aradului urmau să fie distribuite 1800 de hectare de pământ, însă mulți au solicitat terenuri în alte localități, urmând să le primească acolo. Potrivit declarațiilor sale, 20% dintre cereri au venit din partea familiilor maghiare. Conform legii toată lumea primea pământ, indiferent de naționalitate, însă condițiile de aplicare conțineau câteva prevederi care dezavantajau solicitanții maghiari. Nu au primit pământ absenții, categorie în care au fost incluși și cei care au fugit în nordul Transilvaniei de regimul dictatorial al lui Antonescu. În schimb, românii care au fugit în sudul Transilvaniei după Dictatul de la Viena nu au fost considerați absenți și nu au fost afectați de această prevedere.

În țară a început tragerea la răspundere a criminalilor de război, principalul acuzat fiind Ion Antonescu. Nu avea nimeni nicio îndoială în privința verdictului care urma să fie dat.

Guvernul a considerat că, dacă fiecare județ își va pronunța propriul verdict, atunci nimeni nu va putea contesta legitimitatea sentinței pronunțate în capitală. În consecință, la Arad pe 18 mai 1946, a fost organizată o mare adunare în Palatul Cultural. Muncitorii, sosiți în mod organizat au umplut sala, iar în jurul clădirii s-au adunat mii de oameni care au urmărit evenimentele prin megafoane. Vorbitorii au cerut în unanimitate aplicarea pedepsei cu moartea pentru „Conducător” și complicității săi. În numele

comunității maghiare din Arad, Palásti József, redactorul-șef al ziarului *Jövő*, a declarat în discursul său că și maghiarii din România îl acuză pe Antonescu, deoarece, din ordinul său, nu doar evreii, ci și maghiarii au fost deportați în lagăre de muncă forțată. Verdictul nu poate fi altul decât pedeapsa cu moartea.

Tot conform instrucțiunilor autorităților centrale, în vederea pregătirii alegerilor, s-a cerut înregistrarea populației orașului, ocazie cu care apartenența etnică putea fi declarată liber. MNSZ (Uniunea Populară Maghiară) a atras atenția maghiarilor să-și declare etnia, deoarece, în caz contrar, vor fi considerați automat români. Declararea etniei și a limbii materne era importantă, deoarece utilizarea limbii maghiare în instituțiile publice putea fi introdusă doar dacă numărul maghiarilor reprezenta 30% din populație. Conform datelor MNSZ, numărul maghiarilor din oraș era mult mai mare, însă statisticile oficiale indicau 24.038 de maghiari, ceea ce reprezenta puțin peste 28%. Pentru că recenzorii nu s-au deplasat la domiciliul cetățenilor, maghiarii își puteau face declarația doar personal la birourile MNSZ.

Orașul avea o tradiție importantă și în domeniul sportului, care nu se limita doar la fotbal și alte jocuri cu mingea, ci includea și ciclismul, sporturile nautice, turismul și gimnastica. De aceea, administrația orașului a considerat o ofensă gravă la adresa vieții sportive arădene vizita la Arad făcută de Iuliu Orban, președintele național al Organizației Populare de Sport, care a anunțat că țara a fost împărțită în 14 regiuni sportive, iar Aradul va aparține de regiunea sportivă Timișoara, alături de Lugoj, Caransebeș, Reșița și Turnu Severin. Din fericire, această decizie nu a afectat și fotbalul, iar pe 14 iulie a fost stabilită Liga Națională cu diviziile A și B. În Divizia A au fost incluse patru echipe din București, două din Cluj, și câte o echipă din Arad, Timișoara, Oradea și Reșița. Pentru cele patru locuri rămase, s-au organizat meciuri de baraj între Craiova și Turnu Severin, Petroșani și Sibiu, Târgu Mureș și Mediaș, precum și Brașov și Ploiești. Câștigătoarele urmau să joace în Divizia A, iar învinsele în Divizia B. Echipele clasate pe locul al doilea din orașele reprezentate în Divizia A urmau să evolueze de asemenea, în Divizia B. Aradul a fost reprezentat în Divizia B de AMTE.

Administrația orașului a sprijinit, pe cât posibil, și programele de petrecere a timpului liber. Din acest punct de vedere, orașul a avut noroc în principal datorită poziționării sale. Pe malul drept al râului Mureș s-a amenajat ștrandul Neptun, foarte îndrăgit de locuitorii Aradului. În plus, au apărut mai multe plaje libere, cea mai populară fiind în Mureșel, vizavi de vechea fabrică de zahăr, unde se putea ajunge cu compa. Compul era administrat de familia Philip din Mureșel, iar pe vreme frumoasă, duminica, întreaga comunitate, de la mic la mare, își petrecea acolo ziua de dimineață până seara. Distracția de seară era asigurată de restaurantul Port Arthur, aflat lângă plajă. Vechiul strand de pe plajă rămâne una dintre amintirile frumoase din copilăria mea. Un alt loc de agrement, datorat râului Mureș,

era Insula a treia, situată la câțiva kilometri de oraș. Această insulă sălbatică era vizitată de mulți mai ales în weekenduri cu bicicleta iar cei mai curajoși campau pe poiana mare. Administrația orașului a recunoscut potențialul insulei și a renovat prin intermediul secției de turism a Clubului Sportiv Arădean cabana neîngrijită de acolo pe care muncitorii o puteau folosi la sfârșit de săptămână.

Ștrandul Neptun își are propria sa poveste. În „vremurile de demult”, era un ștrand bine gestionat și o sursă importantă de venituri pentru oraș. Tradițional, se deschidea pe 1 mai, iar prețurile biletelor și abonamentelor erau cunoscute, inclusiv în 1946, cu mult înainte. Prețul abonamentelor pentru adulți varia: liber-profesioniștii, antreprenorii și comercianții plăteau 30.000 de lei, iar muncitorii, dacă salariul lor lunar era sub 200.000 de lei, plăteau 15.000 de lei. Pentru elevi, ucenici și copii, prețul era de 5.000 de lei. Biletul de intrare zilnic era de 1.500 de lei pentru prima categorie și de 1.000 de lei pentru celelalte. Aceste tarife presupuneau că serviciile de bază erau asigurate dar s-a dovedit repede că orașul nu investise prea mult în ștrand. Dușurile fie nu funcționau, fie, dacă funcționau, lipseau capetele de duș. Vizitatorii se plâneau de bănci prăfuite, gunoi neridicat, lipsa udării spațiilor verzi și de faptul că trebuiau să plătească o „taxă pentru muzică”, deși muzica lipsea cu desăvârșire.

În tot acest timp, administrația orașului avea și obligații protocolare, cum a fost ocazia ivită pe 6 martie 1946, când Petru Groza și-a sărbătorit la Arad primul an de guvernare. Ziarul *Jövő* a abordat evenimentul într-un editorial, în care apăreau formulări de genul: „Egalitatea în drepturi a maghiarilor din România a devenit realitate” și „O mulțime uriașă l-a sărbătorit pe prim-ministru în fața Primăriei”. Liderii locali ai partidelor din Frontul Popular Democrat au exprimat o multitudine de declarații de loialitate față de premier. Kóvágó Mihály, în numele MNSZ, l-a salutat pe Groza, spunând, printre altele: „6 martie reprezintă renașterea democrației românești, fiind o certitudine că soarta poporului român și a celui maghiar este comună”. După discursuri, zeci de mii de oameni au defilat în fața tribunei oficiale.

O sarcină mai scurtă și mai ușoară a fost primirea, pe data de 13 august, a delegației române care pleca spre Conferința de Pace de la Paris. Membri delegației erau vicepremierul Tătărescu, ministrul transporturilor Gheorghiu Dej și ministrul justiției Pătrășcanu. Delegația și-a întrerupt călătoria pentru 20 de minute și a purtat discuții cu prefectul Vostinar, subprefectul Istrare și secretarul județean al Partidului Comunist Român, Petre Cuedan, care îi așteptau.

Pe 1 mai a fost sărbătoare oficială, însă în mod deosebit a fost sărbătorită cu mare pompă ziua Victoriei, pe 10 mai, care marca încheierea celui de-al Doilea Război Mondial în Europa: „Libamáj (ficat de gâscă), kacsamáj (ficat de rață), nu va mai fi zece mai”, ar fi putut cânta ungarii noștri, pentru că până atunci aceasta era ziua sărbătorii oficiale a regatului.

Primăria a emis un decret prin care populația a fost instruită să decoreze casele cu drapeluri naționale și ale statelor aliate, în centrul orașului vitrinele magazinelor și balcoanele urmau să fie împodobite cu covoare și flori, iar de la ora 21:00 toate ferestrele dinspre stradă trebuiau să fie cu lumina aprinsă. În mod similar, clădirile publice au fost decorate festiv. Seara a avut loc o comemorare festivă la Palatul Cultural, al cărei motto a fost „Unitate deplină înainte”. Pe podiumul amenajat pe scenă au luat loc prefectul Voștinar, primarul Pălinceș, reprezentanții confesiunilor, dr. Gruber Ernő, superiorul ordinului minoriților, dr. Schönfeld Miklós, rabinul șef, precum și liderii partidelor și instituțiilor. Kővágó Mihály a ținut un discurs în limba maghiară, subliniind importanța unității și a vieții pașnice împreună, în speranța că noua eră care va veni după război va fi rodul muncii comune. Sărbătoarea s-a încheiat cu o procesiune cu torțe, dar grupuri neidentificate au strigat lozinci anti-maghiare și anti-democratice. Potrivit raportului poliției, „necunoscuții” erau îmbrăcați în „verdele lui Maniu”, informație confirmată și de ziarul „Patriolul”.

În perioada de tranziție, invocând pregătirile pentru centenarul revoluției din 1848, administrația orașului a decis să redenumescă câteva străzi. Astfel, strada Moise Nicoara a primit numele de Petőfi Sándor, Piața Liceului a devenit Piața Moise Nicoara, strada Comșa a fost redenumită strada Kálvin, iar strada Episcopiei a fost rebotezată strada Comșa. Strada Brătianu, cunoscută anterior ca Weitzer, dar mai popular sub numele de strada Bisericii, a fost „botezată” cu numele revoluționarului I.C. Frimura.

În acest tot acest timp, pe lângă deciziile locale și problemele cotidiene, un impact semnificativ asupra vieții orașului l-au avut și deciziile luate la nivel național. În urma unei succesiuni de evenimente politice care au favorizat forțele de stânga, alegerile din 1946 și 1948 au fost câștigate de Blocul Partidelor Democratice condus de comuniști. O consecință imediată a acestui fapt a fost abdicarea forțată a regelui Mihai și a dinastiei Hohenzollern, urmată de schimbarea numelui țării în Republica Populară Română. În februarie 1948, cele două partide ale muncitorilor s-au unit formându-se astfel Partidul Muncitoresc Român. Alegerile din martie 1948, câștigate cu o majoritate covârșitoare de Blocul Democrației Populare, au eliminat orice obstacol în calea construirii unui nou stat bazat pe alianța muncitorilor și țăranilor. Tot ce a mai rămas de făcut a fost consolidarea acestui nou sistem. În iunie 1948, a avut loc naționalizarea, prin care resursele minerale, pădurile, întreprinderile industriale, comerciale și de transport au trecut în proprietatea și sub administrația statului. Procesul de naționalizare a continuat în etape, în august fiind naționalizate școlile și instituțiile de învățământ, iar în octombrie, spitalele, farmaciile și alte instituții de sănătate. În 1950, palatele, vilele și proprietățile industriale ale întreprinzătorilor, industriașilor, comercianților și bancherilor au fost, la rândul lor, naționalizate.

Popular. Teritoriul țării era împărțit în comune, raioane și județe, sfaturile populare fiind organizate corespunzător la nivelurile respective. Interesant este că, în locul termenului „oraș”, s-a utilizat denumirea de „comunitate urbană”. Centrul de județ – în cazul nostru Arad – era o comunitate urbană cu statut de județ. Prefectura a fost desființată, această instituție fiind înlocuită de Sfaturile Populare. Membrii sfaturilor populare erau aleși pentru o perioadă de patru ani, conform principiilor votului universal, egal și secret. Sfaturile populare coordonau activitatea economică, socială și culturală. Alte atribuții ale acestora includeau elaborarea și aprobarea bugetului local, precum și apărarea legalității. Sfatul popular era condus de Comitetul Executiv, ales dintre membrii săi, al cărui președinte era primarul unității administrative respective. Sfaturile populare erau subordonate sfaturilor populare de nivel superior și organelor de stat. Pe lângă principiile și prevederile generale, inclusiv în județul Arad, a început organizarea Sfaturilor Populare provizorii la nivel național. Pe 10 aprilie 1949, în Palatul Cultural, a fost constituit Comitetul Provizoriu al Sfatului Popular Județean. În funcția de președinte a fost numit Petre Belle, jurnalist, redactor-șef al publicației *Patriotul* și fost prefect. În funcția de vicepreședinte a fost numit Horváth Sándor, iar ca secretar provizoriu Kővágó Mihály. Membrii comitetului au fost Floare Sârb și Aurelian Scutariu. Tot în aceeași zi a fost constituit și Sfatul Popular provizoriu al comunității urbane Arad. Președinte provizoriu și primar a fost numit Vasile Mureșan, vicepreședinte Vékus Lajos, iar secretar Csibi Ilona.

Județul Arad

Ziarul *Jövő* (Viitorul) relatata în articolul său din 25 iulie că în cadrul ședinței comune a Comitetului Central al PMR și a Consiliului de Miniștri care a avut loc pe 20 iulie a fost adoptată legea administrativă privind reorganizarea teritorială a țării pe raioane. Elaborarea legii a fost încredințată lui Teohari Georgescu. Principalul obiectiv al reorganizării pe raioane a fost apropierea aparatului de partid și de stat de poporul muncitor, consolidarea sistemului politic condus de partid, dezvoltarea economiei, în special a industriei și finalizarea transformării socialiste a agriculturii.

Conform legii, erau în funcțiune următoarele unități administrativ-teritoriale: regiunea, raionul, orașul și comuna. Raionul era subordonat regiunii și a fost creat cu scopul de a permite o dezvoltare mai rapidă și mai ușor de controlat. Centrul raionului era un oraș, iar teritoriul său administrativ includea mai multe comune.

Pe 9 septembrie 1950, Marea Adunare Națională a adoptat legea privind alegerea sfaturilor populare. Până la organizarea alegerilor, unitățile administrativ-teritoriale urmau să fie conduse de comitete provizorii. Comitetul provizoriu al regiunii Arad era format din 15 membri, avându-l ca președinte pe Aurel Scutariu, vicepreședinte era Kővágó Mihály și secretar Eugen Bocu. Printre membrii comitetului se numărau Makó

Piroska, ma József, Cseke István și liderul minorității germane, Ferdinand Gerold. Președintele Comitetului provizoriu al orașului Arad și totodată primarul orașului era Petru Cristici, vicepreședinte Vékus Lajos, și secretar Ioan Stoian .

În octombrie 1950 a fost constituit consiliul central al Frontului Democrației Populare, format din 25 de membri, avându-l ca președinte pe Petru Groza și ca vicepreședinte pe Teohari Georgescu. Printre membri se numărau Bányai László, reprezentant al Uniunii Populare Maghiare (MNSZ), și Nagy István, rectorul Universității Bolyai.

Conform prevederilor legii, reprezentanții sfaturilor populare au fost aleși pe 3 decembrie 1950, toți candidații reprezentând Frontul Democrației Populare, în fiecare circumscripție fiind propus un singur candidat. În consiliul regional constituit pe 16 decembrie au fost aleși 121 de reprezentanți. Organul său de conducere era Comitetul Executiv, format din 15 membri, avându-l ca președinte pe Aurel Scutariu, ca vicepreședinte pe Kővágó Mihály și ca secretar pe Bocu Eugen. Din Comitetul Executiv făceau parte, printre alții, Makó Piroska, Cseke István și Gedeon József. Cei 121 de reprezentanți au fost repartizați în 11 Comitete Permanente. 23 dintre ei erau de naționalitate maghiară și membri ai Uniunii Populare Maghiare (MNSZ).

Dintre membrii comisiilor permanente, menționăm doar pe cei de naționalitate maghiară:

- Buget – finanțe – Lovass Imre
- Industrie, economie locală – Hekker József, Gedeon József, Kelemen Sándor, Kővágó Mihály
- Sănătate publică – Török Anna, Bencsik Sándor
- Învățământ – Acsay Rozália, Kolozsvári Piroska, Kristóf Sarolta, Visnek Károly
- Cultură și artă – Bakács Béla
- Cooperativă – Gáll Sándor, Kondora Vera
- Aprovizionare, comerț – Faragó József, Trapp János
- Asistență socială – Varga Mihály, Bökös Mária
- Urbanism – Somogyi György, Balázs Károly, Ambruss Zoltán
- Agricultură – Guttman József, Misik István
- Colectare – În această comisie nu erau membri de naționalitate maghiară.

Pe 18 decembrie s-a constituit și Sfatul Popular al orașului Arad, format din 95 de reprezentanți și un Comitet Executiv de 11 membri. Președintele a fost Petru Cristici (primar), vicepreședintele Vékus Lajos (viceprimar), iar secretar Ioan Stoian . Printre membrii Comitetului Executiv, alături de Vékus Lajos, s-au numărat dr. Singer József și Takács Rozália. Cei 95 de reprezentanți au fost repartizați în 11 comisii, iar persoanele de naționalitate maghiară au făcut parte din următoarele comisii:

- Finanțe – Robotka János, Fekete Irén, Aczél Éva, Babits Anna
- Industrie și economie locală – Varga Béla, Czobor Ferenc, Goschlik Károly, Schwartz László, Vékus Lajos, Horváth Sándor
- Colectare – Szatmári János, Nádudvari Lajos
- Sănătate publică – Takács Rozália, dr. Singer József, Sárközi István
- Învățământ – Dózsa László, Szántó György, Kiss Kató, Náhlik László
- Cultură și artă – Hajós Imre, Soós István, Török István, Zala Béla
- Aprovizionare și comerț – Ordódi István, Horváth Lenke, Hunyadi Irén
- Cooperativă – Pál Mátyás, Rieger József, Nagy Dezső
- Asistență socială – Mathaisz Péter, Szabó Erzsébet
- Urbanism – Rangepcz József, Horváth Erzsébet, Höfler Sándor
- Agricultură – Salamon Jenő, Csandli Pál

În 1958 s-a modificat din nou împărțirea administrativ-teritorială a țării. Numărul regiunilor a fost redus la 18, ceea ce a dus la extinderea acestora. Astfel, regiunea Arad a fost extinsă prin adăugarea raionului Sănnicolau Mare. În 1956, o altă schimbare a redus numărul regiunilor la 16, ceea ce a dus la desființarea regiunii Arad, teritoriul său fiind împărțit între regiunile Timișoara și Oradea. Odată cu această reorganizare, s-au ținut noi alegeri pentru reprezentanți regionali, municipali, raionali și comunali. Locuitorii Aradului au votat pentru 32 de candidați regionali și 200 de candidați municipali. În fiecare circumscripție, un singur candidat reprezenta Frontul Democrației Populare (FDP) și nimeni nu a fost surprins că alianța electorală a obținut 99,1% din voturi. Din punct de vedere profesional, candidații aleși au fost: 10 muncitori, 2 tehnicieni, 2 ingineri, 4 directori de întreprinderi, 1 învățătoare, 3 casnice, 1 meșteșugar, 1 medic, 1 președinte de cooperativă, 3 funcționari și 4 secretari ai PMR la diferite niveluri.

Sfatul Popular al raionului Arad s-a constituit avându-l ca președinte pe Ștefan Oniță, prim-vicepreședinte pe Gasser Tibor, iar vicepreședinte pe Gedeon József. Din Comitetul Executiv raional, format din 13 membri, alături de Gedeon József au mai făcut parte Gabnai Erzsébet și Frey Mátyás.

Conform relatărilor din *Vörös Lobogó*, cetățenii orașului Arad au avut posibilitatea de a vota pentru 200 de candidați. 44 dintre aceștia erau de naționalitate maghiară, 119 erau noi reprezentanți, 127 erau membri ai PMR și 73 erau neafiliați politic. Din numărul total, 71 de mandate au fost obținute de femei. Printre reprezentanții de naționalitate maghiară aleși, majoritatea – 31 – erau muncitori, iar printre femei se numărau și cinci casnice. Pe 15 martie s-a constituit Sfatul Popular al orașului Arad, al cărui președinte, respectiv primar, a fost ales Irimie Șimândan. Comitetul Executiv al orașului a fost format din 15 membri, dintre care trei de naționalitate maghiară: Kelemen Sándor, Schmidt Mária și Kelemen Dezső.

Din ziar aflăm că pe 21 februarie 1956 a avut loc un recensământ, iar rezultatele au fost publicate pe 8 mai. Populația totală era de 17.489.794 de

persoane, dintre care 5.475.424 locuiau în orașe, iar 12.014.362 trăiau în mediul rural. Este de remarcat faptul că ponderea populației urbane era de 31,3%, ceea ce demonstra că România era încă un stat agricol și anticipa politica de industrializare a decadelor următoare. Conform datelor, alături de cele 1.589.443 de persoane de naționalitate maghiară, se aflau și 382.400 de germani și 144.198 de evrei. În acea perioadă, maghiarii reprezentau puțin mai mult de 9% din populația totală a țării.

În Arad locuiau 106.457 de persoane, ceea ce înseamnă că în decurs de 20 de ani populația a crescut cu aproape 22.000 de locuitori. Conform statisticilor, Aradul era cel mai mare oraș care nu era reședință a unei regiuni. Cele mai mari orașe reședință de regiune erau Cluj-Napoca cu 154.752 de locuitori și Timișoara cu 142.253 de locuitori. Compoziția etnică a populației din Arad era următoarea: 58.444 români, 31.850 maghiari și 9.037 germani. Procentual, majoritatea românească reprezenta 54,8%, urmați de maghiari cu 29,9% și germani cu 8,48%. Restul de 7-8% era constituit din minoritățile tradiționale ale orașului: sârbi, slovaci, evrei, bulgari. Deși orașul avea cartiere și locuitori de etnie romă, această populație nu era înregistrată la acea vreme ca o naționalitate distinctă.

Pe 26 mai, Irimie Șimăndan, președintele Comitetului Executiv al Sfatului Popular al orașului și totodată primarul în funcție, a prezentat direcția principală de dezvoltare a Aradului, care de asemenea, reprezenta sarcina tuturor reprezentanților aleși și a întregii autorități în perioada următoare. Pentru toți era obligatorie respectarea disciplinei financiare, iar îndeplinirea obligațiilor financiare față de stat reprezenta o prioritate. Bugetul orașului pentru anul 1956 a fost de 54.673.300 lei, sumă din care au fost modernizate instituțiile de sănătate, au fost efectuate lucrări de renovare la clădirea teatrului, la teatrul de păpuși, precum și în sălile folosite de filarmonică. Nu au fost neglijate nici lucrările de întreținere a drumurilor și străzilor, iar o sumă semnificativă a fost alocată activităților ținute de organizațiile de tineret și sport. Sfatul Popular a discutat de multe ori în cadrul ședințelor sale propunerile venite din cartiere. Cererea lucrătorilor din Grădiște a fost prezentată de tovarășul Friedrich Vilmos. Locuitorii cartierului au solicitat redeschiderea Casei de Cultură și a bibliotecii, dar și înființarea unei băi publice. Kogler János, reprezentantul cartierului Gai, a semnalat și el o problemă, și anume că puțurile de apă potabilă instalate în cartier nu funcționau.

În octombrie, Comitetul Executiv al Sfatului Popular a emis o hotărâre prin care a atras atenția asupra menținerii curățeniei și protejării bunurilor publice. Hotărârea interzicea aruncarea gunoiului pe întreaga suprafață a orașului, precum și spălarea lenjeriilor, ștergarelor și covoarelor pe stradă sau în locuri publice. Era interzisă realizarea de lucrări de construcție și de montaj fără aprobarea prealabilă a biroului de locuințe. De asemenea, era interzisă păstrarea animalelor vii în centrul orașului și circulația vehiculelor trase de cai între Piața Avram Iancu și stația Podgoria. S-au

stabilit locuri speciale de așteptare pentru taxiurile auto și pentru trăsurile închiriate. Taxiurile auto puteau parca lângă Primărie, în fața Cofetăriei Tineretului și în piața din fața gării, iar trăsurile închiriate aveau locuri de așteptare în Piața Mare, în fața gării și pe strada 7 Noiembrie.

Visszaállítják a Szabadság-szobrot

...eltakaró aszfalt-burkolatot
dtek...

széltettünk Varjas Lajos elöl,
a városi néptanács közseg-
ilkodási osztályának főmérnö-
, aki a következőket mondotta:

Az aszfalt-burkolat felszedése
megállapítottuk, hogy a szobor
ata jó állapotban vészelte át az
viharait. A kö-
ző lépés az
hogy az alap-
még egy be-
pot helyezünk,
e majd felépít-
a szobrot. A
rozási helyen
szabdódt a
or darabjainak
lyozása. Az
zat szürke
márvány da-
i között van-
sérült részek
vittatjuk s ép-
ezért egy kö-
zóval is érint-
sbe léptünk.
észtesen a
or visszaállítási
kájába bevon-
eket is. Soós
in aradi képző-
éssel már be-
ünk erről...

Varjas Lajos elv-
zizgő papir-
kat vesz elő. A
zaállítandó szo-
terorajzait. Rá-
ek a vonalakra,
szabályos mér-
rajzra, a-
yeb az újrapí-
keze nyomán

életrekelnek és nincs messze az az
idő, amikor a Szabadság-szobor is-
mét ott áll méltó helyén...

A szobor története

Forgassuk vissza a történelem
sárgult lapjait. A kiegyezés után
1867-ben a széles néptömegek kez-
deményezésére mozgalom indult

A közeli hónapokban az Avram Iancu téren
felállításra kerülő Szabadság-szobor, amely né-
hány évtized után majd ismét eredeti helyén áll.

hogy a jorradalmi harcnak, a tizen-
három kitözgett tábornoknak méltó
emlékművet állítsanak Arad legszebb
helyén. Megalakult a bizottság
amely 998 gyűjtőlevelet bocsátott ki és
azokat szélesította a járak, jöftiszt-
viselőik és a gazdag polgárok ké-
zét. Tíz évtelt el és mindössze 272
gyűjtőlevelet használtak fel és küldték
vissza a gazdagok, a hatalom birto-
kosai, nagyon csekély adománnyal
Erdékes megemlíteni, hogy a rég
Magyarország főispánjai közül csak
egy alakozott a szoborra. Es ez az
egyetlen Marmaros-megye román
főispánja, a haladó gondolkodásu
szabadságeszmékhez mindenkor hi-
maradt Man Iosif volt. A mármaros
szigeti román főispán egyébként
1848—1849-ben a magyar ország-
gyűlés képviselőjeként csatlakozott a
magyar és román nép közös jorra-
dalmi harcához...

A gyűjtés tovább folyt, de a kez-
deményező bizottság most már a
néphez fordult. A magyar, román,
német, szerb és más nemzetiségű tö-
megekhez. Es nem csalódott. Az
1848—49-es jorradalom hagyomá-
nyain nevelkedett néptömegek jállér-
jéiből összegyűjt a szükséges összeg.
Lássuk, mit mutatnak az egykori
feljegyzések: „A vértanuk szobrát a
nemzet zöme, kisbirtokosok, földmü-
vesek, munkások, hivatalnokok emel-
ték, ezek gyűjtése 132.921 forint
volt. A délvideki románok és szerbek
jelentős összegeket adtak. A román
községek gyűjtése 8.057 forint 57
fillér volt”.

Összegyűjt a szükséges összeg. A
Szabadság-szobor tervét Huszár
Adolf szobrász készítette, de utra-
tan halála következtében Zala György
szobrászművészt bízták meg a szobor
kivitelezésével, aki az eredeti el-
gondoláson néhány módosítást esz-
közölt.

A gyönyörű és jelbecsületlen

Un articol a lui Messer Sándor publicat pe 21 octombrie a umplut de speranță și emoție nu doar pe maghiarii din Arad ci și pe cei din alte locuri, deoarece în el se vorbea despre reinstalarea Statuiei Libertății. Proiectul a fost inițiat de către angajații Muzeului Județean, în frunte cu tovarășul Zala Béla, iar planul a fost aprobat de către autoritățile superioare. Mai mult, inginerul-șef Varjas Lajos și șeful departamentului economic, Cornel Soritean, au și realizat planurile. „Vestea aceasta poate fi considerată un fapt împlinit”, a încheiat Messer Sándor articolul său. Lucrările au început, au fost ridicate cele trei nivele ale soclului dar apoi... pe fondul declanșării protestului intelectualității naționaliste românești, dintr-un vis s-a ajuns din nou la sărăcie. Izbucnirea revoluției din Ungaria avea să contribuie și ea la închiderea definitivă a șantierului.

Până în 1968 ca raion aflat în umbra Timișoarei, Aradul nu a reușit să se dezvolte semnificativ. A pierdut instituțiile de învățământ superior, iar

instituțiile și autoritățile importante pentru administrația publică s-au mutat la Timișoara. Aradul a crescut din punct de vedere al populației datorită întreprinderilor industriale, dar mai degrabă s-a „dilatat”. În 1960, printr-o decizie a partidului au fost schimbate numele provinciilor și acolo unde a fost posibil, s-au dat nume geografico-istorice. Astfel regiunea Timiș a fost redenumită „Banat”.

În 1968, printr-o decizie a Comitetului Central al partidului referitoare la administrația publică, țara a fost din nou împărțită în județe. Motivația a fost că, în vederea dezvoltării economice, teritoriile administrative mai mici asigură o dezvoltare mai rapidă. Noile unități administrative erau județul, municipiul, orașul și comuna. Municipiile erau în toate cazurile centrele județelor, dar un astfel de rang putea fi acordat și altor orașe din județ dacă acestea constituiau centre economice semnificative.

Județul Arad a fost înființat pe 17 februarie 1968. În cadrul unei ședințe comune a Comitetului provizoriu a Partidului și al Consiliului Județean Provizoriu, Teodor Has președintele provizoriu al Consiliului Județean a fost numit prim secretar al județului. A fost desemnat un Birou Executiv format din 21 de membri, iar una dintre funcțiile de vicepreședinte a fost atribuită lui Komlódi László. Între membri se număra și Nagy Olga care era și vicepreședinte al Comitetului Județean al Femeilor. Pe 21 februarie a fost numită conducerea provizorie a Biroului Executiv al Municipiului, precum și membrii acestuia. Președinte și primar a fost Ioan Baba, Lazăr Pădurean a devenit primul vicepreședinte, iar Petru Cristea a fost numit vicepreședinte.

În noiembrie 1968, politica de față afișată a dat un exemplu clar modului în care tendințele naționale erau desființate treptat. La cererea „centrului”, pe 8 noiembrie, la Casa de Cultură a Sindicatelor din Arad, a avut loc înființarea Consiliului Județean al Muncitorilor de Naționalitate Maghiară. Teodor Has, liderul județului, a deschis plenul făcând referire la documentele Congresului IX al Partidului precum și la deciziile Partidului din 24-25 octombrie, care aveau drept scop pe lângă dezvoltare, întărirea fraternității și unității oamenilor muncii. La propunerea inițială au intervenit: inginerul Horváth László, profesorul Bera Zoltán, tehnicianul textil Takács Judit, jurnalistul Mózer István, avocatul Pápay Sándor, Szanda Antal (Iratoșu), Kőmíves Antal (Pecica) și Kocsik József. Consiliul a fost alcătuit din 25 de membri, iar din rândul acestora au fost aleși membrii Biroului Executiv: președinte Kocsik József, vicepreședinți: Balázs Károly, Kőmíves Antal, Ponyori Anna și secretar Káposzta Imre.

Înființarea organizațiilor județene și a Consiliului Național au căzut în sarcina lui Takács Lajos. În scopul înființării Consiliului Național, organizația județeană și-a trimis reprezentanții la București pe 15 noiembrie. Conducerea supremă a partidului și a statului a fost reprezentată de Paul Niculescu-Mizil, Fazekas János și de viceprim-ministrul Péterfi István. Mizil a declarat că scopul Consiliului este analizarea problemelor

specifice și căutarea soluțiilor. Președintele Consiliului a fost Péterfi István, vicepreședinți Takács Lajos, Király Károly, Méliusz József, Maros Tibor, iar secretar Kopáncsi Sándor. Consiliul a decis să adere la Frontul Unității Socialiste. Consiliile naționale și județene au fost reorganizate pe 27 iunie 1968. Prin aceasta, a fost eliminate orice posibilitate de a analiza situațiile speciale, soluțiile fiind deja prevăzute în documentele partidului. Consiliul a primit un nou nume, Consiliul Muncitorilor de Naționalitate Maghiară din România. Pentru a evita orice controversă, având în vedere că maghiarii au fost excluși din conducere, greutatea a căzut pe „muncitori” și pe „România”. De la Arad îl amintim pe regretatul Tiberiu Hegyi, care atunci când partidul i-a atribuit această sarcină, s-a simțit jenat de situația în care a ajuns.

Pe 2 martie 1969, au fost aleși reprezentanții Consiliilor Județene și Municipale. Județul a fost împărțit în 199 de circumscripții electorale, fiecare candidat reprezentând Frontul Unității Socialiste, iar în fiecare circumscripție a existat un singur candidat. La alegeri, și-au câștigat mandatul și 19 candidați de naționalitate maghiară.

Din partea comunității maghiare, orașul Arad a fost reprezentat în Consiliul Județean de către următoarele persoane: Mucsi Gábor, Nagy József, Nagy Olga, Szőke Mária, Tóth Lajos și Ujj Jenő. În circumscripțiile rurale au fost aleși: Bodó Katalin, Horváth Erzsébet, Izsák Márta, Kisházi Emília, Kocsik József, Komlódi László, Kőműves Antal, Nagy Mátyás, Olasz Éva, Péterfi Rozália, Szőke Lajos, Vezér István, Zsíros Erzsébet.

Președinte al Biroului Executiv a fost ales Teodor Has, iar primvicepreședinte a fost Pascu Zimbran. Vicepreședinți au fost Komlódi László, Florin Mezea și Mihai Ploșoreanu. Funcția de secretar a fost atribuită lui Vasile Ignat. Au fost înființate opt comisii, dar niciunul dintre reprezentanții comunității maghiare nu a fost desemnat președinte al vreunei comisii.

Consiliul Popular al Orașului Arad a avut 201 membri, împărțiți în 6 comisii permanente. Biroul Executiv avea 17 membri și era condus de un președinte, secondat de primarul Ion Gornic și de primul vicepreședinte Lazăr Pădurean. Singurul membru maghiar al Biroului Executiv era Kovács István, iar din comisiile permanente, Comisia pentru Gospodărirea Localităților era condusă de Fazekas György.

Ultimii douăzeci de ani au fost poate cea mai tristă perioadă din viața orașului. Începând cu 1965, Ceaușescu și-a construit pas cu pas dictatura bazată pe documentele partidului. Din 1967 funcțiile de partid și cele de stat s-au contopit, în fiecare domeniu respectarea directivelor partidului devenind o sarcină obligatorie. Din cauza industrializării nesăbuite, populația orașului a crescut, dar mai mult s-a umflat, ajungându-se în 1977 la 170.193 de locuitori: 121.815 vorbitori de limba română, 34.728 de maghiari și 10.207 germani. Populația română reprezenta 71,57% din totalul populației, iar ponderea maghiarilor era încă destul de bună, 20,5%.

Germanii erau 6% din populație. În 1989, populația a crescut la 191.428 de locuitori, în principal din cauza atragerii forțate a tinerelor forțe de muncă din sate în fabrici. Veneau oameni din toate părțile, mai ales români, și astfel numărul acestora a ajuns la 154.582, ceea ce reprezenta 80,7% din totalul orașului. Numărul maghiarilor a scăzut la 29.414, adică 15,3%, iar germanii s-au fost asimilați treptat, rămânând doar 3.453, ceea ce reprezenta 1,8% din populația Aradului. Procesul de vânzare a germanilor era în plină desfășurare, iar maghiarilor le mai rămăsese doar fâșia verde de pe graniță sau alte încercări de a părăsi oficial țara.

Și imaginea orașului a avut de suferit în condițiile în care cartierele de blocuri au crescut ca ciupercile după ploaie. Alimentele au dispărut, combustibilul s-a epuizat iar Uzina electrică a falimentat din nou, împreună cu întreaga structură de tip castel de cărți a societății socialiste. Din fericire, Crăciunul din 1989 a marcat începutul unei noi vieți, al unor noi oportunități.

Aspecte ale Asociației Populare Maghiare din Arad

1946-1952

Minoritățile naționale simt din mai multe motive că au nevoie de o organizație care să-și asume promovarea ideilor pe care le consideră legitime, în scopul păstrării și dezvoltării lor. Este pe deplin justificat ca acestea să simtă nevoia de a-și sărbători festivitățile împreună, în cadrul comunității, și să aibă dreptul la o rețea educațională adecvată și la instituții culturale, deoarece, în lipsa acestora, procesul de asimilare s-ar putea accelera. Pe baza unei astfel de concepții s-a constituit, între cele două războaie mondiale, Uniunea Națională a Muncitorilor Maghiari (denumită în continuare MADOSZ), iar după august 1944, Uniunea Populară Maghiară (MNSZ).

Pe 16 octombrie 1944, la Brașov, asumându-și toate dificultățile perioadei de după război, grupul format în jurul lui Kurkó Gyárfás a înființat și apoi a organizat pe ruinele MADOSZ – Uniunea Populară Maghiară (MNSZ). Probabil și cu sprijinul tacit al guvernului Groza, organizațiile județene au fost formate destul de rapid prin intermediul cunoștințelor și al prietenilor.

Ca urmare a unei munci intense și pline de entuziasm, la Arad organizația județeană a fost formată până la sfârșitul anului 1945 și începutul anului 1946. Pregătindu-se pentru alegerile din 1946, fondatorii locali ai uniunii își aminteau cu mândrie de dificultățile începutului când străbăteau județul cu trenul, cu căruța și în multe cazuri pe jos, explicând oamenilor importanța uniunii pentru comunitatea maghiară. La formarea organizației din orașul Arad au contribuit cei zece membri rămași ai MADOSZ, care în speranța noilor oportunități recrutau membri vechi și noi mergând din cartier în cartier. Datorită unei organizări eficiente, într-un an organizația

orașului Arad număra deja treisprezece mii de membri.

Organizația județeană a fost construită după modelul uniunii naționale, fiind create organizații locale și de cartier, fiecare având o conducere în funcție de numărul de membri. Conducerea era desemnată de către Comitetul Executiv (IB) ales.

Președintele organizației județene a fost Kóvágó Mihály. Ajuns la Arad în copilărie, acesta a învățat după absolvirea liceului meseria de strungar. Era fost participant în război și a trecut prin infernul lagărelor de concentrare. Revenit acasă, s-a implicat în activitatea MADOSZ și a luat parte încă de la început la organizarea MNSZ. Deși în prima fază membri erau puțini, în doi ani organizația județeană a ajuns să aibă douăzeci și șase de mii de membri. Printre liderii uniunii îi regăsim pe dr. Ráduly István - președintele executiv, Czabai Pál – secretarul, și pe Prohászka Elvira – conducătoarea comitetului pentru femei. Sediul uniunii a fost inițial pe strada Karolina, astăzi Crisan, la numărul 5, iar mai târziu pe strada Kossuth, astăzi Mărășești, la numărul 29. Biblioteca permanentă funcționa pe strada Episcopiei, numărul 32 (fostă strada Batthyány).

Kóvágó Mihály
a Magyar Női Szövetség aradmegyei elnöke

Datorită structurii lor, organizațiile județene aveau o legătură strânsă cu conducerea națională, iar organizațiile locale erau în relație directă cu cele județene.

La 8 februarie 1946, delegația din Arad a participat la conferința juridică și administrativă organizată pentru pregătirea congresului de la Odorheiu Secuiesc. Profesorii Facultății de Drept ai Universității Bolyai și peste șaptezeci de juriști din diverse localități au discutat despre protecția juridică unitară a maghiarilor din România și au elaborat propuneri pentru soluționarea eventualelor situații problematice.

Cel de-al II-lea Congres, denumit în unele documente Adunarea Generală Națională, a început cu discursul lui Kurkó Gyárfás. Potrivit

președintelui, era nevoie de o politică activă în domeniul minorităților, deoarece comunitatea maghiară nu era unitară. Maghiarii din nordul Transilvaniei erau descurajați, iar cei din sudul Transilvaniei începeau să se trezească la realitate, motiv pentru care era necesară o organizație în care să aibă încredere. Deoarece reușise să găsească soluții la problemele comunității, această organizație nu putea fi alta decât MNSZ. Kurkó Gyárfás i-a îndemnat pe delegați ca, atât ei înșiși, cât și cei pe care îi reprezentau, să aibă încredere în noua democrație românească și în guvernul Groza.

Congresul a formulat o serie de solicitări către guvern dintre care cele mai importante au fost: libertatea de a-și exprima naționalitatea și limba maternă, asigurarea unei finanțări proporționale pentru bisericile și instituțiile culturale maghiare din alocațiile statului, dreptul de a folosi limba maghiară în localitățile unde maghiarii constituie cel puțin 15% din populație, iar în unitățile administrative unde maghiarii reprezintă cel puțin 65% din populație, să fie permisă desfășurarea administrației în limba maghiară.

În Comitetul Executiv de 17 membri al Congresului au fost aleși dr. Takács Lajos și dr. Csákány Béla din Arad. Printre membrii Comitetului de Administrare format din 100 de persoane din partea Aradului se numărau Kővágó Mihály, Czabai Pál, Víg Kató și Arató János. Conform deciziilor Congresului, biroul central al Uniunii a fost mutat de la Brașov la Cluj. Sprijinul acordat micilor producători agricoli trebuia adaptat vremurilor noi, astfel încât cooperativele *Hangya* (*Furnica*) au fost reorganizate și au început să funcționeze sub denumirea *Kaláka* (*Claca*). Directorul *Kaláka* din Arad a devenit Kővágó Mihály, iar, potrivit unui jurnalist, numirea sa reprezenta o garanție pentru funcționarea democratică a cooperativei.

Pe 18 martie, conform deciziei Comitetului Național de Administrare, Uniunea a participat la alegerile parlamentare pe o listă separată, dar

a continuat să sprijine guvernul Groza, care construia democrația. Președintele a cerut o acțiune unitară și a îndemnat la explicarea pe scară largă a importanței alegerilor, precum și la pregătirea pentru selectarea unor candidați adecvați. Pe ordinea de zi s-a aflat și s-a discutat importanța învățământului, inclusiv clasificarea legală a personalului didactic și deschiderea în cadrul educației în limba maternă a școlilor de ucenici industriali și agricoli. În plus, s-a acordat o atenție deosebită aplicării corecte a reformei agrare și problemelor legate de CASBI (Casa de Administrare și Supraveghere a Bunurilor Inamice), care afectau grav comunitatea maghiară, solicitându-se la nivel local ridicarea sechestrului de pe bunurile oamenilor de rând.

Organizația județeană Arad a început pregătirile pentru alegeri pe 9 aprilie. Președinții organizațiilor județene și de cartier au fost informați despre deciziile Comitetului de Administrare. După discursul de deschidere al președintelui Kővágó, Juhász Lajos, reprezentantul regional al districtului Timișoara, a vorbit despre importanța alegerilor, iar Prohászka Elvira, lidera Comitetului Județean pentru Femei, a încurajat femeile să participe la alegeri.

La apelul Comitetului Național Executiv, organizația din Arad a adunat și ea plângerile maghiarimii din județ, legate de repartizarea pământului și de problema CASBI, deoarece au fost semnalate abuzuri din mai multe locuri. Materialul a fost prezentat reprezentantului guvernului Groza de către Kővágó Mihály, dr. Ráduly István și Karmanszky Jenő, secretarul organizației. În plus, aceștia solicitat intervenția guvernului și a ministerului de specialitate pentru rezolvarea deficitului de cadre didactice din Arad.

Homolka Ervin

Pe 11 mai 1946, organizația orășenească a MNSZ (Uniunea Populară Maghiară) și-a ținut ședința de constituire în Casa de Cultură Minorităților. Deasupra scenei, un banner uriaș proclama idealurile de LIBERTATE - FRATERNITATE - EGALITATE, care reprezentau de asemenea, una din așteptările legitime ale comunității maghiare din Arad. Membrii l-au ales pe Homolka Ervin ca președinte al organizației orășenești. Homolka Ervin, descris de jurnalist drept un om foarte tânăr, era probabil cel mai activ membru al uniunii. S-a născut în Karlovac, în regiunea de sud (Délvidék), dar la vârsta de 9 ani familia sa s-a mutat la Pecica. A fost elev al Gimnaziului Catolic și prin propriile eforturi a învățat meseria de tehnician dentar. Pentru funcția de vicepreședinte, au fost aleși Oláh Ferenc, liderul ordinului minorit, și Gedeon József. Secretarul organizației orășenești a devenit Kovács István.

Sarcina comitetului executiv format din 10 membri și a celor 6 comisii de specialitate era să asigure un rol cât mai activ al organizației în viața comunității maghiare. Comisiile formate și responsabilii acestora au fost următorii:

- Comisia economică: Apponyi Gyula
- Grupul de femei: Kotvány Luca
- Cultură: Koppauer Lajos
- Tineret: Czápos Ferenc
- Presă și propagandă: Ádám Elek
- Organizare: Péterfi Miklós

Uniunea se pregătea pentru alegeri, iar organizația orășenească dispunea de forța și capacitatea necesară pentru a organiza și desfășura numeroase evenimente culturale, comemorări și activități caritabile, fie la nivel de cartiere, fie centralizat. Cartierele au participat foarte activ, străduindu-se să organizeze întâlniri și conferințe pentru cei interesați cel puțin o dată la lună. Organizația din Aradul Nou a înființat un cerc de lectură, iar cei din Pârneava, cu sprijinul școlii de pe strada Kapa, au organizat o sărbătoare de Ziua Mamei la Casa de Cultură Minorităților, eveniment de înaltă ținută. Membrii celui de-al II-lea cartier obișnuiau să se întâlnească la restaurantul Múnich, unde s-au organizat numeroase seri muzicale și cu cântece tradiționale. Tot acolo, în februarie 1946, au fost primiți cu căldură cei întorși de pe front.

În colaborare cu organizația din Sectorul III, în onoarea zilei de 15 martie, s-a organizat un program de mare succes pentru tineret. La centrul de pe strada Karolina a fost lansată universitatea populară, care s-a bucurat de un mare interes.

Tot sub organizarea MNSZ-ului local, pe 6 martie, la sediul de pe strada Karolina, a avut loc o comemorare în cinstea lui Szabó Árpád. Viața tânărului secui luptător pentru libertate a fost prezentată de Palásti József, redactorul-șef al publicației *Jövő*. Szabó Árpád a fost arestat la Arad și ucis în arestul Securității în februarie 1943. La finalul evenimentului, Kővágó

Mihály a anunțat organizarea unei străneri de fonduri în sprijinul mamei lui Szabó Árpád, care trăia singură. După naționalizare, casa de cultură care fusese transformată din fostul restaurant Múnich a primit numele lui Szabó Árpád. În această casă de cultură aveau loc festivități, serbări de final de an ale grădiniței din Piața Süveg și ale școlii de pe strada Fürj. De asemenea, se organizau proiecții de filme, iar pentru că locuiam aproape, uneori mergeam și eu acolo la cinema.

1946 október 17. Csütörtök. II. évfolyam 409. sz.

4 oldal Ára 300 lei

JÖVŐ

FÜGGETLEN · DEMOKRATA · NAPILAP

A „Jövő” elbírálási díja: Egy hósa 8000
lej. Munkások részére: 4000, kisközteljesítőknek: 2000, helyi munkásoknak: 1000, vállalkozóknak: 2000,000 lej.

Felolós szerkesztő: PALASTI JOSEF

Telefon: SZERKESZTŐSÉG: 20-76
KÖZVETLEN: 20-77
VONAL: 20-77

Magyarnak születünk,
Magyarak maradunk.
Egyenlőség = jelünk,
Csak erre szavazunk.

Döntött a minisztertanács

November 19-én választ az ország

Egyórás minisztertanácson, Groza Péter dr. indítványára, egyhangu határozattal állapította meg a kormány a parlamenti választások időpontját

Előre, a demokrácia arcvonalán, az MNSz-listák győzelméért!

Fegyelmessé vártakozással tekintett a választási hadjárat teljében az egész ország minden dolgozója Bukarest felé, készen állva az utolsó jelesre kiadásra. Ez most megtörtént. A kormány egyöntetű határozattal megállapította a választás időpontját s ma már mindenki tudja, hogy a sorsdöntő nökötés, a választás napja, november tizenkilencedike.

Ez történelmi határpont jelent ez a határozat az ország számára. Nem kétszemes választási ezota, nem a múlt hazug és már senki által nem becsült szavazási játéka az, ami most következtek. Fialat demokráciának sorsdöntő ütközése vája november tizenkilencedikén és legnagyobb jelentőségű kell teljesíteni: döntő csapást kell mérnünk a múlt kiserő árnyaiak acsarokódó, áskálós letevényesére.

A demokrácia fegyverével történel meg a reakcióval való nagy lezámolás. Románia népe szavazólapok fegyveréhez nyul és ezzel a nökötés nökötés arányosított megcsúszott, de a nép kezében változatlanul nagy kezek nyulnak ezen a történelmi napon a szavazólapok után, hogy minden öntudatos munkás, értelmis épi, föltámaszó — egyszóval: minden ember, aki tudja mit jelent a szabadság kivívása tul a szabadság megörzése és megvédése, — teljesítse önmaga és a közösség iránti kötelességét. Románia népe 1946 november tizenkilencedikén nyilatkozik meg a demokrácia mellett!

Ebben a hadseregben sorakozik, külön hadtestként, de mint a nagy egész szerves része, a romániai ma gyarság közel kétmilliós tömege. Öndóli listával bulat az MNSz a választási küzdelemben, ugyanazért a célért: a demokrácia megvédése és fejlődésének biztosítása érdekében. Sorsunk, a román demokrácia részéről megnyilatkozó tagadatlann jöndület teljes kibontakozása, minden attól függ, hogy ez a demokrácia hogyan kerül ki a választási urakból. Legjobb bizonyíték erre, hogy az MNSz azokban a megyékben, ahol nem él zárt tömegű

Comisia culturală a organizației municipale a ținut o comemorare dedicată zilei de 15 martie la Palatul Cultural. Discursul festiv a fost susținut de Kővágó Mihály, iar din partea Frontului Național Democratic (FND) a vorbit Ioan Moț. Discursurile au fost urmate de un program cultural bogat, care a inclus interpretări vocale, piese de vioară și pian, iar între lucrările muzicale s-au recitat poezii. După pauză, artiștii teatrului maghiar din Arad au prezentat piesa într-un act *Eliberarea lui Táncsics* de Károly Sándor.

Pe lângă organizarea evenimentelor și comemorărilor, Uniunea a desfășurat o activitate caritabilă semnificativă. De exemplu susținerea Universității Bolyai, care a fost o inițiativă la nivel național, s-a bucurat și ea de contribuția organizației din Arad. În acest scop, în luna februarie, s-au strâns următoarele sume: Variașul Mare – 699.000 lei, Sânpaul – 242.000 lei, tineretul – 204.000 lei, Bélzerind – 257.000 lei. Deoarece organizația națională a încheiat campania de colectare la sfârșitul lunii februarie, conducerea județeană a solicitat organizațiilor locale să predea donațiile într-o săptămână. Până la sfârșitul lunii, județul Arad a strâns 5,5 milioane

de lei. Pentru Liceul Catolic organizația din Pârneava a donat din colecta realizată 1,6 milioane de lei. În primăvara anului 1946, la cererea MNSZ, maghiarii din Arad și județul Arad, au găzduit copii aflați în dificultate proveniți din Budapesta și din Ținutul Secuiesc, asigurându-le întreținere completă.

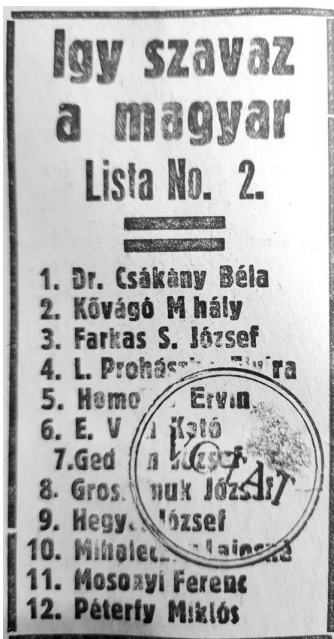
Pentru a uita de grijile cotidiene, pentru a se încărca cu energie prin sărbătoare și pentru a întări sentimentul de comunitate și legătura cu MNSZ, organizația locală a avut o inițiativă îndrăzneță și a invitat comunitatea maghiară din oraș la un eveniment de divertisment comun. Astfel pe 23 iunie, s-a organizat o mare sărbătoare populară în Tündérkert (grădina zânelor), din centrul Aradului Nou, o zonă amenajată frumos, cu parc, restaurant și grădină. Evenimentul a durat de la ora 9 dimineața până la ora 9 seara. Un bufet a fost la dispoziția oaspeților pe tot parcursul zilei, oferind gustări reci, dulciuri, prânz cald, băuturi, iar după-amiaza, produse de patiserie proaspete, fructe, bere și vin din abundență. După prânz participanții au fost încântați cu muzică lăutărească iar seara s-a încheiat cu un bal.

Din cauza apariției legii electorale, în viața Uniunii, distracția a fost repede înlocuită de muncă. Conform acesteia, la fiecare 40.000 de locuitori se alegea un deputat, iar județul Arad putea trimite 10 reprezentanți în Adunarea Națională. Fiecare partid sau organizație trebuia să întocmească o listă cu 10 candidați. Legea stipula, de asemenea, că Adunarea Națională ce urma să fie constituită va fi unicamerală. Dreptul de vot era universal, pentru cei care împliniseră 21 de ani până la 15 septembrie, iar candidații trebuiau să aibă cel puțin 25 de ani împliniți în ziua alegerilor. Totuși, legea avea anumite condiții restrictive: nu aveau drept de vot persoanele care între 1940 și 1944 au fost miniștri, secretari de stat, șefi de stat-major, prefecti, primari, membri ai organizațiilor fasciste din Transilvania de Nord sau au desfășurat activități horthyste sau nyilas (*Mișcarea Crucilor cu Săgeți*, Nyilaskeresztes Párt). Militarii activi și membrii corpului judecătoresc aveau dreptul să fie aleși, dar nu puteau vota.

În cadrul pregătirilor interne pentru alegeri, pentru a avea succes, uniunea și-a îndemnat membrii să contribuie cât mai mulți la Fondul Electoral care urma să fie creat. Majoritatea membrilor fiind muncitori și agricultori cu resurse financiare limitate, apelul a vizat și intelectualii și persoanele mai înstărite. Din păcate, deși organizația era deschisă tuturor claselor sociale, aceste grupuri ezitau să se implice în viața publică și să se alăture Uniunii. Organizația din Lipova a răspuns cel mai rapid apelului, colectând pentru Fondul Electoral 5 milioane de lei.

Organizația din Arad a considerat ca importantă implicarea tinerilor, motiv pentru care președintele Kővágó și Czápos Ferenc, organizatorul de tineret, au purtat discuții cu elevii claselor superioare de la Liceul Catolic. La eveniment a participat și directorul dr. Berte Nándor, care și-a exprimat bucuria, considerând esențial ca tineretul să se implice în rezolvarea

problemelor comunității. În editorialul său intitulat „Pató Pál”, publicat în *Jövő*, Ádám Elek a subliniat importanța alegerilor care se apropiau: „La următoarele alegeri vor participa cetățeni români, indiferent de naționalitate. Problema cetățeniei va fi reglementată imediat pentru toți, însă până acum doar câteva sute de persoane au solicitat redobândirea cetățeniei. Cine stă deoparte, dăunează atât sieși, cât și comunității maghiare.”

Organizația județeană a MNSZ simțea intensificarea luptei politice, întrucât și Partidul Comunist s-a implicat în campanie. Pe 11 august, în Parcu Pădurice, și pe 22 august, pe terenul Clubului Athletic Arad, au avut loc adunări populare care au atras un interes considerabil. La ambele evenimente, vorbitorii principali au fost lideri din Arad. În parc, Káli János a vorbit în calitate de delegat al provinciei Timișoara, iar pe terenul CAA, discursul a fost susținut de Rangetz József.

În limitele posibilităților sale, MNSZ a încercat să explice pe scară largă miza alegerilor. Oláh Ferenc, superiorul ordinului minorit și vicepreședintele organizației orașului, a invitat intelectualii din oraș la o discuție ținută la Casa de Cultură a ordinului. De asemenea, Gedeon József, vicepreședintele orașului, a organizat o întâlnire cu liderii organizației municipale, cu reprezentanții de încredere ai străzilor și cu conducătorii sectoarelor. Sarcinile și responsabilitățile au fost distribuite pe domenii de activitate, iar întreaga activitate era coordonată de președintele Homolka Ervin. Conform datelor biroului electoral, peste 60.000 de persoane erau eligibile să voteze, însă doar cei înscriși în listele electorale aveau dreptul de a vota. În consecință, MNSZ a informat comunitatea maghiară prin organizațiile sale locale, să se prezinte între 17 august și 5 septembrie în circumscripțiile de domiciliu pentru înscriere.

1945 november 12 Keddi (L. évfolyam 493. sz.) 6 oldal Ára 400 ler

JÖVŐ

FÜGGETLEN DEMOKRATA NAPILAP

A „Jövő” előfizetési díja: Egy hóra 8000
lel. Munkásszervezeteknek és azok tagja-
inak 6500 vállalk. előfizetés 200.000 lel

Felolón szerkesztő:
PALASTI JOZSEF Telefon

Szerkesztőszob: 20-76
Kiadóhivatal: 20-77
Nyomda: 20-77

November 10: A magyarság nagy seregszemléje a Kulturpalotában

Egy emberként áll Arad és a megye magyarsága az MNSz választási listája mellett!

Ezrekre menő tömeg jelenlétében fogadalmat tettek a népi
érdekek és a demokrácia ügyére a magyar képviselőjelöltek

**„Jövendő sorsunk alakulása függ ettől
a választástól”**

Már csak nyolc nap választ el bennün-
ket a választásoktól. A romániai magyar-
rélegének képviselőit, megdönthetetlenül
igazolva, hogy
nőést, mert a jövőben is, a kivoltok
győzelem után is kéz a kézben együtt

Astăzi am spune că pe 10 noiembrie la Palatul Cultural a avut loc închiderea campaniei electorale, atunci însă evenimentul s-a numit marea adunare electorală. Conducerea MNSZ din Arad și candidații s-au întâlnit cu alegătorii. Potrivit relatării din presă, probabil abia dacă mai rămânea loc pentru un ac de gămălie, deoarece sala era complet plină. Datorită organizării excelente – un lucru greu de imaginat astăzi – mii de oameni au stat în jurul Palatului Cultural și au ascultat discursurile prin difuzoare. Kővágó Mihály, președintele județean, a deschis adunarea subliniind în mod special faptul că maghiarii participă la alegeri cu o listă separată, iar candidații sunt atât lideri, cât și servitori ai poporului. „Este o datorie istorică să votăm lista MNSZ. După luptele din trecut, trebuie să ne asumăm toate provocările prezentului” – și-a încheiat el discursul. Apoi, în ordinea listei, candidații s-au prezentat și au ținut fiecare scurte discursuri electorale. Campania s-a bazat în mare parte pe realizările în organizarea educației, evidențiind importanța educației în limba maternă pentru viitorul minorității.

Iată câteva date naționale privind situația educației maghiare:

Categorie	În trecut	Astăzi
Elevi care învață în maghiară	68.000	300.000
Grădiniță	21	289
Școli primare	771	1.781

Categorie	În trecut	Astăzi
Elevi de școală primară	60.000	180.000
Învățători	1.780	4.584
Licee	46	262
Profesori	647	1.195
Elevi de liceu	8.000	40.000

Cu aprobarea guvernului și intervenția MNSZ, au fost reînființate Universitatea Bolyai, Conservatorul de Muzică și Artă Dramatică și Institutul de Agricultură în limba maghiară. Educația minorității maghiare era supravegheată de un secretar de stat desemnat în persoana lui dr. Felszeghy Ödön.

La alegeri, au fost depuse liste în 17 județe pe care au figurat 119 candidați care au concurat pentru mandate. Rezultatul final a fost un succes de 24,3%. Până la urmă listele pe electorale s-au înscris 47.000 de persoane. 4.000 de maghiari au lipsit de pe liste pentru că nu își rezolvaseră documentele la timp.

Csákány Béla

Atât la nivel național, cât și în Arad, rezultatele au fost sub așteptările conducerii MNSZ. Povestea este bine cunoscută și din ce se întâmplă în zilele noastre. La nivel național, MNSZ a obținut 558.021 de voturi, ceea ce a însemnat 29 de mandate. Printre cei care au câștigat mandate se numără Kós Károly la Cluj și Kurkó Gyárfás în Ciuc. La Arad, doar liderul

listei, dr. Csákány Béla, a obținut un mandat. Csákány era un tânăr notar de 35 de ani din Brașov, care participase de timpuriu la activitățile MADOSZ și era membru al conducerii centrale a MNSZ.

În Arad, din cele 202.126 de voturi exprimate, 117.041 au fost câștigate de DPB (Blocul Partidelor Democratice), reprezentând aproape 58% din voturi. MNSZ a obținut 25.507 voturi, adică 12,6%.

Trecerea spre stânga

Schimbările politice care aveau loc în țară au influențat posibilitățile MNSZ și, în același timp, perspectivele de viitor ale organizației. Rezultatele sub așteptări au demonstrat totuși două lucruri importante. În primul rând, că există un grup numeros care are încredere în organizație și pentru care merită să se continue munca. În al doilea rând, că există un alt grup, de asemenea semnificativ, mai greu de „mobilizat”, cu interese diferite, pe care nu îl mai interesează educația, arta sau cultura maghiară. În acest context, noțiunea de comunitate a început să dispară. Această situație a fost nu doar recunoscută, ci și exploatată de „putere” în propriul beneficiu.

Practic, întreaga țară se îndrepta încet, dar sigur, spre stânga. Cu sprijinul sovieticilor, comuniștii au câștigat din ce în ce mai multe funcții importante în sectoarele centrale și locale ale puterii, preluând astfel controlul.

În februarie 1947, conducerea MNSZ a decis să adere la Blocul Partidelor Democratice (BPD) și a declarat că organizația dorește să joace un rol activ în cadrul acestui grup. Totuși, nu a trecut mult timp până când au apărut semnale că lucrurile nu se desfășoară așa cum s-a sperat. Vasile Luca (fost Luka László, secui din Lemnia), membru al conducerii Partidului Comunist Român (PCR), a scris în mai că politica frontului popular promovată de MNSZ se bazează pe o unitate lipsită de principii și că organizația nu înțelege cerințele noilor vremuri sau ideea unității proletariatului. El a subliniat că și maghiarii trebuie să urmeze noul drum, contribuind la întărirea ordinii democratice.

La Arad însă, deoarece deocamdată MNSZ-ul local se concentra pe propriile probleme, lucrurile erau încă destul de departe de influența Bucureștiului. Pe 20 martie, conducerea organizației municipale s-a întâlnit cu președinții de cartiere. Informarea politică actuală a fost susținută de Ádám Elek, iar Karczagi József, responsabilul financiar, a prezentat situația financiară a organizației, pe care a considerat-o gravă având în vedere creșterea bruscă a prețurilor, în timp ce veniturile rămăseseră la același nivel. Din această cauză, el a solicitat în special maghiarilor mai înstăriți din Arad o dată să doneze o sumă mai mare, dar și să contribuie lunar, pe lângă plata cotizației. În ciuda dificultăților financiare, organizația a continuat să sprijine copiii săraci din Secuime și Moldova care ajungeau în județ, plasându-i în familii și asigurându-le întreținerea completă.

În ședința din aprilie, Comitetul Executiv al organizației orășenești a dorit să dezvolte spiritul comunitar pe căi tradiționale. Comisiile trebuiau să colaboreze pentru progres, întocmind un cadastru comunitar și agricol. Biblioteca Uniunii trebuia reorganizată, iar la Palatul Cultural, cu implicarea specialiștilor, se intenționa organizarea de vizite de grup la Muzeul Relicvelor și la Galeria de artă. În spiritul apelului din martie, cotizațiile de membru urmau să fie majorate. Din cauza situației economice în deteriorare, oamenii deveniseră apatici, iar participarea la evenimente era mai redusă decât în urmă cu un an. Conducerea națională a simțit acest lucru și a lansat un manifest către toți maghiarii din România. În cinstea zilei de 15 martie, au formulat 12 puncte cu sarcinile ce se cereau a fi rezolvate. Cel mai important era adoptarea Legii naționalităților, care să aibă ca obiective principale dezvoltarea în rețeaua școlară a învățământului industrial și agricol, înființarea unei universități tehnice în Secuime și realizarea marelui vis al premierului Groza: uniunea vamală româno-maghiară. Președinția a cerut includerea acestor cerințe în planul de construire a țării propus de Blocul Partidelor Democratice (BPD). În contrast, mesajul președintelui Kurkó Gyárfás s-a axat pe un alt aspect, dar a fost la fel de important: „15 martie înseamnă chemarea la unitate pentru toți maghiarii de bună-credință. Cea mai mare susținere pentru realizarea obiectivelor este munca pe care o putem face prin forțele noastre proprii.” Deși erau gânduri frumoase, în cadrul Uniunii vânturile schimbării au început să bată în altă direcție iar scopurile au fost redefinite de alte persoane. La Arad, încă se credea în mesajul zilei de 15 martie: fraternitate, libertate și egalitate.

Întru-un Palat Cultural plin până la refuz, evenimentul a fost deschis de un discurs al responsabilului cultural al organizației județene, Frenkl Gyula. Acesta a fost urmat de preotul reformat Nagy Zoltán, care a vorbit despre semnificația revoluției, și de primarul Ioan Pălincaș. Actorii Teatrului Maghiar din Arad au prezentat un program de poezie și muzică potrivit momentului. După pauză, Balogh Edgár, membru al Comitetului Executiv Național, a ținut și el un discurs festiv. Situația emergentă a fost ilustrată prin faptul că, la final, corul MNSZ a interpretat „Marseieza”.

Organizația orășenească se separase de cea județeană cu un an înainte, iar pe 18 mai, președintele Homolka Ervin a vorbit despre realizări și neajunsuri. El a remarcat că există încă mulți „maghiari inactivi” care nu doresc să se implice în activitatea organizației. A considerat că apartenența la BPD a fost benefică, deoarece membri ai MNSZ au ocupat funcții în comitetele provizorii județene și orășenești. Raportările au arătat că în ultimul an au fost organizate 28 de evenimente, au fost oferite medicamente și alimente prizonierilor de război, iar cu ajutorul Asistenței Populare au fost găzduiți copiii secui în familii.

Având în vedere situația economică dificilă, cotizația a rămas 700 de lei. În urma alegerilor, Homolka Ervin a fost reconfirmat ca președinte,

Apponyi Gyula și dr. Berthe Nándor au fost numiți vicepreședinți, iar Salgó Szigfrid a devenit secretar.

Homolka Ervin

În 27 august Comitetul Executiv Județean a ținut o nouă ședință. Președintele Kővágó Mihály a raportat că pentru a oferi informații rapide celor implicați în viața economică națională, Uniunea Națională a decis înființarea în cadrul ei a unui Consiliului Economic Maghiar. Kővágó a subliniat că „experiențele noastre trebuie folosite pentru munca viitoare”. Secretarul Czápos Ferenc, invocând directivele centrale, a declarat că cei care nu sprijină ordinea democratică trebuie înlăturați. Gutbrod Pál a discutat despre motivele absenteismului tinerilor și a învinuit pentru scăderea cotizațiilor atât numeric, cât și valoric, dificultățile financiare. Reprezentantul central Borsi József a afirmat că adevăratul prieten al MNSZ este Partidul Comunist Român (PCR) și liderul său, Gheorghiu-Dej, care „nu au abandonat poporul”.

Adevărul este că în interiorul MNSZ, începeau să câștige teren dogmele comuniste, iar organizația s-a distanțat tot mai mult de sloganul electoral din 1946, „toți maghiarii într-o singură tabără”. S-a început o epurare fără scrupule căreia nimeni nu i s-a opus cu adevărat. Eforturile pentru consolidarea democrației și eliminarea celor care nu înțelegeau această cale au fost evidente. La decizia conducerii, organizația orășenească a exclus mari proprietari din cartierul Gai, precum Virágos și Halász János, dar și pe Institoris Ferenc, fost președinte al EMG, și arhitectul pe Szántay Lajos, care deținea mai multe case și refuzase să plătească cotizația sau să accepte majorarea acesteia.

În seara comemorării organizate de MNSZ Arad pentru ziua de 6 octombrie, atmosfera sugera că se apropiau schimbări iminente. Evenimentul ținut la Palatul Cultural a fost deschis de discursul lui Homolka Ervin, urmat de cel al președintelui județean PCR, Cuedan Petre, și de Turcea, un tânăr ofițer al Diviziei Horea, Cloșca și Crișan. Discursurile

au fost urmate de un program artistic și de intervenția lui Kacsó Sándor, vicepreședinte al Uniunii.

În acest context, pe 21 noiembrie 1947, la Timișoara, MNSZ a organizat al treilea congres. Președintele Kurkó Gyárfás a vorbit despre importanța schimbărilor, necesitatea transformării democratice și crearea unui partid muncitoresc unit în care MNSZ să joace un rol activ pentru a-și păstra relevanța și libertatea de acțiune. La congres au participat lideri precum Vasile Luca și premierul Groza.

Luca a vorbit despre fraternitate și solidaritate (citate din Rejtő: „și nu i s-a făcut rușine”) iar Groza a subliniat importanța muncii în comun, dar și faptul că democrația populară este garanția egalității. La sfârșitul discursului său Petru Groza, a anunțat că dr. Lajos Takács va fi ministrul pentru problemele naționalităților în guvernul său. Prezența lui Luca și Groza a fost descrisă de un reprezentant din Satu Mare astfel: „iată dovada că țara este și a noastră”.

Organizația din Arad a fost reprezentată de 18 persoane, dintre care patru au devenit membri ai comisiei de 100: Béla Csákány, Ferenc Czápos, Kató Víg și Mihály Kővágó. Până la alegerea noii conduceri, adunarea a fost condusă de Károly Kós, iar președintele comisiei de nominalizare a fost arădeanul János Káli, care a prezentat decizia comisiei. Sándor Kacsó, scriitor, a fost ales președinte național, iar vicepreședinți au fost aleși profesorul László Bányai, muncitorul Lajos Juhász și țaranul Márton Vass. A fost format comitetul politic, din care au făcut parte Lajos Takács, Gyárfás Kurkó, Nándor Czikó, Ilona Révai și Béla Csákány. Comitetul a fost completat cu trei membri ai Comitetului Executiv: Edgár Balog, Gábor Gáll și János Káli.

Președintele ales, Sándor Kacsó, a declarat că cea mai importantă sarcină a alianței este „lupta de partea forțelor democratice larg bazate împotriva imperialismului”.

O încheiere sugestivă a anului 1947 poate fi citită în numărul de Crăciun al revistei *Jövő*, scrisă de Mihály Kővágó, sub titlul „Crăciunul realizărilor”: „Trecutul s-a încheiat, iar cel mai important lucru este reînnoirea spirituală. Dispare conflictul dintre naționalități, incitarea la ură aparține trecutului. Popoarele din sud-estul Europei se sprijină unele pentru altele, având în spatele lor sprijinul Uniunii Sovietice. De aceea, Crăciunul din 1947 este o sărbătoare adevărată.”

Aceasta este completată de apelul de la sfârșitul anului al lui Sándor Kacsó către organizațiile locale, conform căruia cea mai importantă sarcină a întregii Alianțe în 1948 a fost colaborarea cu forțele democratice populare, în primul rând cu Partidul Comunist și Frontul Plugarilor.

Un rezultat cu adevărat pozitiv pentru maghiarii din Arad în anul 1947 a fost retrocedarea pe 29 august către biserică a clădirii Gimnaziului Catolic. Pentru restaurarea rapidă și profesionistă a clădirii, a fost format un comitet din care au făcut parte Mihály Kővágó, Ervin Homolka, Károly Czedly și directorul Nándor Berthe.

1948, coborârea pe pantă

În perspectiva alegerilor pentru Adunarea Națională, comuniștii au aplicat rețeta cunoscută și au format o alianță electorală numită Frontul Democrației Populare (FDP), alcătuit din Partidul Muncitoresc Român (PMR), Frontul Plugarilor și Partidul Național Popular. Pe 6 martie, Alianța a ținut ședința Biroului Politic al celor 100 de membri, în care președintele Kacsó a declarat: „Suntem recunoscători pentru invitația de a participa pe lista electorală a Frontului Democrației Populare.” Uniunii Populare Maghiare (UPM) i-au fost alocate 31 de locuri. Printre candidații s-au numărat Bányai László și Rác György (județul Bihor), dr. Takács Lajos (Cluj), Csögör Lajos (Mureș), Kurkó Gyárfás (Ciuc), Balogh Edgár (Sălaj) și Kacsó Sándor (Odorhei). După negocieri, în județul Arad lista electorală a fost stabilită astfel: șase locuri pentru candidații PMR, cu Avram Bunaciu (ministrul justiției) și Iosif Ranghet pe primele două locuri, iar pe locul cinci dr. Csákány Béla. Frontul Plugarilor și Partidul Popular au primit câte două locuri fiecare. Alegătorii și-au putut ridica certificatele de vot timp de zece zile începând cu 8 martie.

Cu sau fără alegeri, pentru maghiari, comemorarea zilei de 15 martie reprezenta mai mult decât o obligație. În acel an, evenimentul a fost sărbătorit sub semnul centenarului și în concordanță cu noile vremuri, organizarea a fost încredințată Societății de Prietenie Româno-Maghiară. Candidații la alegeri au participat la ceremonia de la teatru, în frunte cu Avram Bunaciu

și Iosif Rangheț. Alături de ei mai era Petre Cuedan (președintele județean al FDP), Ion Pălincaș (primarul orașului) și, bineînțeles, Kővágó Mihály, președintele județean al UPM. După discursuri, a avut loc un program artistic cu poezii și muzică în română și maghiară.

Maghiarii nu au rămas nici ei pe lângă cu această ocazie organizând la rândul lor o ceremonie la sediul UPM, intitulată „Lumea în schimbare.” Sala a fost decorată cu steagurile Uniunii Sovietice și ale democrațiilor tinere. Koppauer Lajos a vorbit despre semnificația revoluției, iar Kővágó Mihály a discutat despre conflictele româno-maghiare din 1848, subliniind că acestea aparțin trecutului. În final, Pozderka Béla a recitat poezia „Nemzeti dal.”

Pentru buna desfășurare a alegerilor, în oraș au fost amenajate 26 de secții de votare. Frontul a câștigat cu o majoritate covârșitoare: 405 din cele 414 mandate disponibile. În Arad, FDP a obținut 11 mandate, iar cei doi candidați ai UPM au devenit parlamentari.

Deplasarea Uniunii spre stânga a devenit evidentă prin declarațiile și ordinele liderilor, atât la nivel central cât și local, care își demonstau constant loialitatea față de noii aliați. Pe 9 iunie, la adunarea națională de la Oradea, președintele Kacsó a justificat ruptura de „linia Kurkó,” explicând că o abordare de tip „front larg” ar fi izolat comunitatea maghiară. La finalul lunii, în ședința Biroului Politic al celor 100, s-a reiterat că UPM se aliniază spiritului vremurilor. Aceeași direcție a fost explicată și la adunarea generală din 25 august, unde Béla Bakács, responsabilul județean de presă și propagandă, a declarat că sloganul „toți maghiarii într-o singură tabără” este depășit, deoarece muncitorii maghiari trebuie să urmeze calea indicată de Partidul Comunist. Gedeon József, reprezentantul organizației județene, s-a exprimat și mai clar: „decizia conducerii naționale este că maghiarii muncitori trebuie să se alinieze în spatele Partidului Muncitoresc Român (PMR).”

După acest moment activitatea organizațiilor locale a început încet – încet să dispară, iar mai apoi a și fost pornit procesul de auto-dizolvare.

Pe 6 octombrie, chiar și în condițiile de atunci, ca semn de respect față de eroi s-a încercat comemorarea tristelor și dureroaselor evenimente petrecute în trecut. Acesta de altfel, este un eveniment care constituie o parte imposibil de șters din istoria orașului nostru. Potrivit relatării din *Jövő*, „Aradul a comemorat ziua de 6 octombrie în cadrul actualei lupte de clasă.” Pentru a facilita accesul la locul de execuție, orașul a construit lângă sediul clubului sportiv Hellas un pod plutitor peste Mureș, ceea ce a făcut ca un număr mare de oameni să poată participa la eveniment. La ora 11 dimineața, la obelisk, au ținut discursuri Mihály Kővágó și Béla Csákány, iar după-amiaza, înaintea programului festiv de la Palatul Cultural, a luat cuvântul prefectul Petre Belle. După pauză, și-au susținut discursurile și Béla Csákány și Ervin Homolka.

Pe 10 octombrie, organizația locală a ținut o adunare generală pentru alegeri în cadrul căreia vorbitorii i-au mulțumit lui Sándor Kacsó, al cărui

simț de observație a făcut posibilă înlăturarea reprezentanților vechiului regim, făcând astfel din UPM reprezentantul maghiarilor muncitori. Alegerile l-au reconfirmat pe Ervin Homolka ca președinte, iar ca vicepreședinți au fost aleși Ferenc Szikora și Lajosné Schmidt. Au fost create cinci comisii de specialitate: organizare – Lajos Szénási, cultură – Lajos Molnár, economie – Márton Füzessi, finanțe – Lajos Markovits și educație populară – Lajos Koppauer.

Pe 24 octombrie a venit rândul alegerii conducerii organizației județene. Ferenc Czápos, reprezentantul Aradului și delegatul central, a subliniat că sprijinul primit de la Partidul Muncitoresc Român (PMR) trebuie folosit în beneficiul organizației și al poporului. La adunare a participat și Petre Cuedad, președintele județean al PMR. Ședința a fost deschisă de Kővágó, care a trecut rapid la subiect, cerând să fie eliberat din funcție, deoarece nici el nici vechea conducere nu au reușit să identifice inamicul de clasă. S-a ales un comitet executiv de 39 de membri, iar comisia l-a propus pe Ferenc Ottrok ca președinte, pe Mária Bökös și József Kosztor ca vicepreședinți și o conducere formată din 11 membri. Propunerile au fost votate de adunare. Anul s-a încheiat tot cu Kővágó Mihály, care ca o recunoaștere a activității sale a fost numit viceprimar pe 15 decembrie. Hotărârea Marii Adunări Naționale a fost citită de prefectul Belle. Kővágó a mulțumit pentru numire, afirmând că dorește să fie viceprimarul tuturor muncitorilor din Arad.

Se spune că e ușor să fii înțelept după ce lucrurile s-au întâmplat – și poate că este adevărat – dar în acest caz ar fi interesant să ne gândim ce s-ar fi întâmplat dacă lucrurile ar fi evoluat diferit și dacă UPM ar fi putut realiza planurile sale de construcție a comunității.

În octombrie 1948, organizația din Arad a prezentat un raport despre activitatea sa de un an și jumătate. Raportul a început prin a mulțumi aliaților, care pe plan politic au fost PMR și Frontul Plugarilor, iar pe plan cultural, Uniunea Democratică Evreiască. Merită să fim atenți la cifre: s-au organizat 128 de adunări populare la care au participat 34.000 de persoane. La adunările organizației județene au fost prezenți 173 de reprezentanți din 43 de organizații comunale. Pe lângă 424 de vizite în sate, s-au ținut 24 de conferințe regionale. În activitatea culturală au fost implicați 1.100 de oameni, care au ajutat și la organizarea evenimentelor. La alegeri, mai multe mii de voluntari au lucrat pentru a asigura succesul.

Așadar, muncă a fost suficientă și au fost și oameni care au muncit. Se poate spune că UPM avea „potențial,” dar s-a considerat că era suficient.

Odată cu alegerea lui Ferenc Ottrok ca nou președinte, lucrurile s-au schimbat, sau poate că tocmai de aceea a și fost ales el, pentru a facilita absorbția Uniunii în mișcarea de stânga. Ca președinte județean, Ottrok a declarat imediat că UPM este „pe drumul drept către obiectiv,” subliniind rolul de conducere al PMR. Poate că atunci și-a pus bazele carierei ulterioare, sau poate aceștia au fost anii săi de formare ca ales.

În decembrie 1948, Alianța a ținut cel de-al IV-lea congres, la care au participat 20 de delegați din Arad. Au fost prezenți și invitații permanenți ai congreselor, Vasile Luca și Petru Groza. Singurul rezultat concret a fost pierderea tuturor funcțiilor de către Kurkó, un semnal pentru toți cei care nu doreau să înțeleagă sensul profund al vechiului cântec „Cine nu ține pasul, nu primește plăcintă seara.” Președintele Alianței a rămas Sándor Kacsó.

Cert este că, până în 1949, activitatea organizației din Arad s-a redus complet, fiind privită mai mult ca o organizație afiliată PMR.

Un eveniment important din 1949 a fost comemorarea centenarului din 6 octombrie, dar și aceasta a fost organizată de la centru. La eveniment au participat delegații ale guvernelor maghiar și român. Delegația maghiară a fost condusă de Sándor Nógrádi, adjunctul ministrului apărării, iar delegația română de Parvulescu, adjunctul ministrului apărării. Printre participanți s-au numărat Iosif Rangheț, membru supleant al comitetului central al PMR, și Sándor Kacsó, președintele UPM. Locul de Execuție a fost amenajat frumos pentru eveniment; de-a lungul drumului spre obelisc s-au ridicat coloane decorate cu ghirlande verzi, iar în fața obeliscului o poartă decorată cu flori purta inscripția: „Trăiască prietenia și alianța dintre Republica Populară Română și Republica Populară Maghiară.”

Membrii delegațiilor guvernamentale oficiale au defilat în fața gărzii de onoare și s-au așezat în fața obeliscului. La comemorare au participat mii de muncitori, purtând drapelul național românesc și steagul roșu care simboliza Uniunea Sovietică. Evenimentul a fost deschis de Mureșan Ion, primarul interimar al orașului. Primul discurs a fost susținut de Iosif Ranghet, care a subliniat rolul revoluționarilor și al generalilor eroici, explicând că aceștia nu au putut învinge doar din cauza faptului că nu au unit armatele revoluționare române și maghiare. Nógrádi Sándor a evidențiat faptul că, și după 100 de ani, reprezentanții popoarelor aliate român și maghiar își amintesc de eroi. Kacsó Sándor a declarat că, în urmă cu 100 de ani, libertatea a fost zdrobită și a fost nevoie de un secol pentru ca, cu ajutorul Uniunii Sovietice, să ne eliberăm de opresiune și să intrăm pe calea dezvoltării. La teatru, trupa din Târgu Mureș a pus în scenă „Bánk Bán”. La spectacolul de seară au fost invitați doar muncitori fruntași.

Adevărul este că și cea de-a 70-a aniversare a lui Stalin a fost sărbătorită la Palatul Cultural, unde în fața unui public numeros, dr. Takács Lajos, adjunctul ministrului pentru minorități, a vorbit despre viața generalisimului. În ceea ce privește activitatea UPM (Uniunea Populară Maghiară), aflăm că, în primul district, cu sprijinul PMR (Partidul Muncitoresc Român), organizația devenea mai puternică, iar fotografiile fruntașilor erau expuse în sala mare. În onoarea celei de-a 70-a aniversări a lui Stalin, cotizațiile au fost colectate în proporție de 100% iar organizația din Grădiște a organizat după-amieze culturale româno-maghiare în sala Atheneum-ului Popular.

În timp ce propaganda UPM afirma că totul merge perfect, pe baza unor acuzații fabricate, au fost arestați și închiși Kurkó Gyárfás, Demeter János, Csögör Lajos și Méliusz József.

Nici anul 1950 nu a abundat în programe ale UPM. Ziarul „Jövő” (Viitorul) menționează despre 15 martie doar că „această zi continuă să inspire lupta neîntreruptă, deoarece nici SUA, nici lacheii săi plătiți – precum Rajk, Tito sau Kostov – nu pot opri lupta pentru pace”.

Pe 12 octombrie, conducerea regională a organizației a organizat alegeri. Ottrok, deja membru al conducerii naționale, l-a propus pe Gedeon József în fruntea organizației. Din conducere mai făceau parte Hitt Mihály – responsabil cu organizarea, Robotka János – secretar, Andó Antal – responsabil cultural, Méhes József – responsabil cu controlul cadrelor, și Barabás József - responsabil pentru organizațiile rurale. Ottrok a lăudat decizia înțeleaptă a partidului de a restabili împărțirea administrativă regională.

În 1951, ziarul a relatat despre un succes important al UPM: înființarea unei grădinițe maghiare în zona Szilvás. Vestea bună a fost anunțată de educatoarea Szabó Ilona, care a mulțumit organizației din Arad. Însă vestea rea, despre care nu s-a vorbit, a fost că, la ordinul partidului, s-a revizuit calitatea de membru al organizației, iar cei acuzați din diverse motive de activități reacționare sau subversive au fost excluși. „Jövő” a oferit două exemple: la Pecica, un preot catolic tânăr, Szoboszlai Aladár, a încercat să împiedice unirea căminelor culturale maghiar și român, argumentând că cel maghiar va fi românizat. La Chișineu-Criș și Pădureni, chiaburii locali au refuzat să permită formarea unor grupuri culturale comune maghiaro-române, insistând asupra formării unor grupuri separate. În ambele cazuri, voința partidului a prevalat.

Pe 3 iulie 1952, printr-o hotărâre a partidului, Prezidiul Marii Adunări Naționale a emis un decret prin care l-a demis pe tovarășul Takács Lajos din funcția de adjunct al ministrului pentru naționalități și l-a numit în locul său pe tovarășul Ottrok Ferenc. Decizia din 8 iulie a Comitetului Central i-a surprins pe mulți, dezvăluind că liderii anteriori, Vasile Luca, Ana Pauker și Teohari Georgescu, erau oportuniști de dreapta și, prin urmare, au fost eliminați din viața publică. Conducerea UPM a reacționat rapid, emițând o directivă conform căreia liderii aleși trebuiau să fie întăriți în lupta de clasă, deoarece multe elemente de dreapta pătrunseseră în organizație, slăbind vigilența de clasă. În spiritul hotărârii partidului, la alegerile următoare, doar candidații aprobați de PMR puteau fi incluși pe listele Frontului Democrației Populare. Cei trei candidați maghiari din județul Arad – Mataisz Péter, Sárközi Aranka și Nagy József – erau membri de partid, în timp ce Juhász Lajos, membru al comitetului central al UPM din 1946, juca din 1948 un rol important și în PMR.

În februarie 1953, membrii UPM și PMR au discutat despre desființarea organizației și au convenit ca Ottrok Ferenc, care era și președintele

organizației, Robotos Imre și Sütő András să elaboreze un proiect de hotărâre explicând de ce nu mai era nevoie de organizație. Partidul a aprobat hotărârea, iar din martie acel an s-a început diseminarea și explicarea acesteia în județe, justificându-se de ce s-a încheiat activitatea Uniunii Maghiarilor. Ziarul nu a scris niciun cuvânt despre acest subiect.

Privită din perspectiva a aproape 70 de ani, povestea este una plină de învățăminte. Participanții fie au uitat, fie nu au cunoscut vechiul proverb antic care spune: „Puterea este ca focul: dacă te apropii prea mult, te arzi; dacă stai departe, îngheți.”

Surse utilizate, bibliografie:

- Jövő**, Arad, Ziar Democrat Cotidian, 1946, anul II
Jövő, Arad, Ziar Democrat Cotidian, 1947, anul III
Jövő, Arad, Ziar Democrat Cotidian, 1948, anul IV
Jövő, Arad, 1949, anul V
Jövő, Arad, 1950, anul VI
Vörös Lobogó, 1951, anul VII
Vörös Lobogó, 1952, anul VIII
Vörös Lobogó, 1956, anul XII
Vörös Lobogó, Arad, 1960, anul XVI
Flacăra Roșie, Arad, 1969, anul 26
Arad. Monografia orașului, 1999, Arad
Vincze Gábor, *Illúziók és csalódások*, 1999, Miercurea Ciuc
Nițu Adrian, coordonator, *Arad. Economie și societate*, 2015, Cluj-Napoca

50 de ani de educație maghiară la Arad

Autor: Matekovits Mihály

Traducerea în limba română: Gabriel Constantinescu

„Ce fel de școală – și profesor – a fost, începe să se afle doar la 10 ani după ce ai absolvit școala.”

(Németh László)

Cincizeci de ani – în istorie, doar o jumătate de secol, dar în istoria unui (mic) oraș, poate fi considerat o perioadă lungă. Mai ales când vorbim despre secolul al XX-lea, când evenimente extrem de variate s-au desfășurat în lume, în Europa sau în România. Pe deasupra, încercăm să schițăm un portret al vieții unor oameni forțați să trăiască în minoritate sau al destinului unor instituții.

Din punct de vedere al istoriei școlare, perioada 1940-1989 poate fi împărțită în patru etape distincte: între 1940 și 1948, între 1948 și 1959, între 1959 și 1968, respectiv între 1968 și decembrie 1989. Politica de organizare a școlilor, supusă constant schimbărilor, nu a rămas constantă nici în aceste perioade, dar marile transformări pot fi delimitate de aceste date-cheie.

În 1940, după Dictatul de la Viena, Arad a rămas parte a României, iar majoritatea politicienilor din educație au transmis clar celor care activau în învățământul maghiar că acesta nu era nordul Transilvaniei și că trebuiau să se supună celor care conduceau – fie învățători, fie profesori, mai ales dacă erau directori de instituții. Spre finalul războiului, la începutul ocupației sovietice, încă administrau ei, dar curând controlul a fost preluat de politicienii români. O oarecare relaxare a venit în 1945, odată cu guvernul lui Petru Groza, care, până la semnarea tratatului de pace (10 februarie 1947, Paris), a încercat să acorde concesiile formale maghiarilor pentru a-i induce în eroare (redeschiderea școlilor, Universitatea Bolyai, discursuri ale lui Groza în limba maghiară). Totuși, în 1948, noua Reformă a Învățământului Românesc a fost prima lovitură adusă sistemului educațional din Arad după război. Dintr-o singură mișcare, toate școlile confesionale au fost desființate, iar procesul de învățământ a devenit laic. Toate clădirile deținute de biserici, împreună cu bunurile lor mobile, au fost confiscate printr-o singură decizie și trecute în proprietatea statului român.

În orașul nostru, acest fapt a afectat cele mai mari două școli cu predare în limba maghiară: Gimnaziul Romano Catolic și „Zárda” (Școala pentru Fete-Mănăstirea). De asemenea, a fost desființată Școala Elementară

Catolică de Băieți, care funcționa în aceeași clădire de pe strada Vârful cu Dor (Kálvin János). Gimnaziul Catolic a fost transformat în Liceul Mixt Maghiar (denumirea „mixt” indicând faptul că atât băieții, cât și fetele puteau fi elevi). Dr. Berthe Nándor a fost păstrat în funcția de director pentru un an, iar majoritatea profesorilor au continuat să predea, cu excepția preoților, iar religia a fost eliminată din curriculum. Limba rusă a fost introdusă ca materie obligatorie din 1946, chiar și în școlile confesionale sau private.

Reforma Învățământului din 1948 a lovit și mai puternic „Zárda”, unde majoritatea cadrelor didactice erau maici din Ordinul Notre-Dame (Surorile Maicii Domnului). Călugărițelor calificate li s-a propus să renunțe la ordinele religioase și, după susținerea anumitor examene, să rămână cadre didactice „laice”, dar, din câte știu, toate au refuzat. Problema era că aceste călugărițe locuiau în prima parte a clădirii „Zárda”, iar în decurs de un an li s-au atribuit locuințe confiscate de la persoane particulare, dar în general doar câte o cameră pentru 2-3 maici. Ordinele religioase pentru femei au fost desființate, iar pensiile lor simbolice de stat nu le erau suficiente pentru întreținere. Multe au fost susținute în secret cu alimente de către foști elevi¹.

Faptul că naționalizarea clădirilor școlilor confesionale a avut consecințe s-a văzut mai clar abia în 1959, când statul român a început să dispună ca proprietar de aceste imobile. Totuși, înainte de acest moment a avut loc un eveniment care nu poate fi considerat favorabil pentru Arad: în 1956, regiunea Arad a fost desființată, iar orașul a trecut sub autoritatea Timișoarei, devenind parte a Regiunii Banat². În noua structură administrativă, Arad a fost retrogradat la rangul de centru raional. De ce este acest lucru interesant? Pentru că, de acum, „supraveghetorii profesionali” ai școlilor erau inspectoratele școlare orașemnești, raionale și regionale, precum și Ministerul Educației. Pe lângă această subordonare în patru trepte și sfaturile populare municipale, raionale și regionale, precum și comitetele de partid, trimiteau ordine instituțiilor de învățământ. Am găsit chiar un document (privind participarea la defilarea de 23 august) care a fost transmis tuturor celor șapte „autorități superioare”³.

În această perioadă s-a făcut trecerea la actualul sistem de notare. Până în 1957, era utilizată clasificarea sovietică, de la 1 la 5, unde notele 2 și 1 însemnau că elevul a picat. Din al doilea pătrar al anului 1957 (pe atunci, anul școlar era împărțit în pătrare, începând la 1 septembrie), s-a introdus, chiar în timpul anului școlar, noul sistem de notare românesc, de la 1 la 10. Notele de 4 sau mai mici însemnau corigență. Deși eram

1 Din amintirile Mariei Blanka Radermacher, o călugăriță specializată în matematică, care a ieșit la pensie la vârsta de 34 de ani.

2 Arad a devenit din nou un centru administrativ independent în 1968, în perioada reorganizării pe județe.

3 Arhiva Liceului Nr. 4.

doar în clasa a șasea, îmi amintesc cât de dificil a fost pentru profesori să se adapteze la acest nou sistem și să acorde note mai mari de 4. În același timp, notele din primul trimestru au fost recalibrate. În toamna anului 1959, orice orientare către Occident a fost abandonată; guvernul român colabora exclusiv cu Moscova sau executa ordinele primite de acolo. La Cluj, universitățile românească Babeș și maghiară Bolyai au fost unite sub numele de Universitatea Babeș-Bolyai, în ciuda protestelor și opoziției.

Aproape toate școlile maghiare din întreaga țară au fost comasate cu școli românești apropiate, formând secții românești și maghiare. Chiar și în satele etnic maghiare (cum ar fi Dorobanți sau Zerind, din județul Arad), au fost create secții românești, câțiva părinți maghiari fiind convinși să își înscrie copiii acolo.

La Arad, aceste comasări școlare au provocat multă nemulțumire în rândul comunității maghiare. Liceul Mixt Maghiar, redenumit ulterior Liceul nr. 3, a primit clasele VIII-XI ale fostului Liceu nr. 5 (românesc) de pe strada Lucian Blaga (pe atunci, strada I.C. Frimu). În același timp, clasele VIII-XI ale fostului Liceu nr. 4 (fosta Școală Pedagogică Maghiară de Fete, cunoscută ca Mănăstirea- „Zárda”) au fost mutate la Liceul Moise Nicoară, o instituție exclusiv românească la acea vreme, unde au funcționat ca secție maghiară. Clasele I –VII ale liceelor maghiar și românesc, împreună cu clasele I–IV ale unei școli germane de pe strada Lucian Blaga (fosta școală germană nr. 9), au fost mutate în clădirea fostei „Zárda” (de pe actuala stradă Episcopiei (Batthyány, redenumită apoi strada 7 Noiembrie), formând Școala Generală nr. 1, cu secții română, maghiară și germană – devenind cea mai mare instituție de învățământ din Arad.

Dificultățile conviețuirii comune nu s-au manifestat atât în procesul de învățământ din clase, ci mai degrabă în cadrul evenimentelor organizate. La deschiderile anului școlar, festivitățile de închidere sau serbările comune, în primii ani, era firesc să se vorbească în limba maghiară, să se recite poezii sau să se cânte în această limbă. Cu toate acestea, pentru că elevii români nu înțelegeau limba, de cele mai multe ori vorbeau între ei sau făceau gălăgie, iar învățătorii și profesorii lor fie încercau să îi calmeze, fie nu interveneau. În școlile cu mai multe secții, cu timpul, conducătorul secției maghiare se rezuma la câteva cuvinte de salut pentru cei prezenți.

Situația s-a schimbat puțin după septembrie 1968, când orașul Arad a devenit centrul județului și s-au format inspectoratele școlare județene. În această perioadă (adică între 1968 și 1989), a existat întotdeauna un inspector general adjunct pentru secțiile maghiare, în ordine, Réhon József, Szilvy Julianna și Czeglédi József. În plus, au existat și inspectori școlari maghiari, cum ar fi Princz Pál, profesor de limba maghiară, Erdélyi Károly, profesor de fizică, Szilvy Julianna, specializată în pedagogie maghiară, și Mézes Ibolya, educatoare. Pentru inspecțiile desfășurate în școlile cu secții maghiare, erau deseori invitați profesori și învățători maghiari recunoscuți pentru rezultatele lor bune. Este interesant de observat că, în anii '50 și

'60, inspecțiile școlare durau între două și trei zile, uneori o săptămână întreagă, iar rapoartele întocmite aveau între 20 și 30 de pagini. Rareori cineva primea recunoaștere maximă (calificativul „foarte bine” sau nota 10, atunci când erau acordate note), deoarece evaluările se făceau separat pentru activitatea de predare, activitățile culturale și, la un moment dat, pentru educația adulților (analfabeți) din district. Este interesant de citit raportul din 1955 al fostului inspector școlar municipal Bognár Gergely, despre o săptămână de inspecție la școala nr. 16 (de pe strada Petru Rareș, fostă Ardealului), unde a vizat cel puțin două lecții ale fiecărui profesor maghiar din școală și a scris un raport detaliat de 24 de pagini despre desfășurarea lecțiilor și activitățile extracurriculare.

După 1968, inspecțiile au continuat, dar au fost scurtate și s-au concentrat în principal pe activitatea din clasă. Totuși, reorganizările au continuat – în detrimentul rețelei educaționale maghiare. Sub pretextul reducerii personalului, mai multe școli vecine au fost comasate, necesitând mai puțini angajați administrativi și directori, iar clasele mai mici au fost unite pentru a forma clase mai mari. Astfel, școala de pe strada Mărășești a dispărut ca entitate juridică, fiind comasată cu Școala Generală nr. 1. Toate școlile din cartierul Grădiște au fost reunite sub o singură conducere, iar același lucru s-a întâmplat și cu unitățile educaționale din cartierul Drăgășani. La prima vedere, acest lucru părea să afecteze doar școala nr. 5 (de pe strada Mărășești), dar, în realitate, proporția elevilor și claselor maghiare a scăzut și în celelalte două instituții menționate, ceea ce a dus destul de repede la dispariția lor completă.

De la începutul anilor '80, învățământul a fost tot mai puternic influențat de deciziile Partidului Comunist. Majoritatea liceelor teoretice au fost transformate în licee industriale, sub îndrumarea fabricilor sau întreprinderilor. Directorii acestora erau, de regulă, ingineri fără experiență în probleme educaționale. În întreaga țară, mai ales școlile tradiționale maghiare au fost victimele acestei „industrializări”, dar nici liceele românești de succes nu au fost scutite. Școlile generale din oraș au fost repartizate sub tutela unor întreprinderi industriale. Aceasta a dus la declinul profesional complet al liceului arădean nr. 3.

În școli trebuiau formate comisii speciale pentru coordonarea decorării coridoarelor și sălilor de clasă. Pereții trebuiau să fie dominați de ultimele decizii ale partidului și de imaginile vizitelor recente ale secretarului general al partidului. Era obligatorie creșterea viermilor de mătase, activitate desfășurată în ultimele 2–3 săptămâni ale anului școlar în 5–7 săli de clasă, iar elevii participau la ore după-amiaza. Toamna, timp de 2–4 săptămâni, elevii erau implicați în munca agricolă, care, deși interesantă pentru ei, necesita recuperarea materiei școlare pierdute.

Multiplele comasări, desființări și schimbări deliberate de reglementări au dus, în decembrie 1989, la existența a doar cinci școli generale în Arad cu secții maghiare pentru clasele I–VIII (școlile nr. 1, 10, 12, 13 și 21).

Clasele de liceu maghiare au fost dispersate, deoarece secțiile puteau fi înființate doar în școlile cu profil adecvat. În fostul Gimnaziu Catolic (mai târziu Liceul Mixt Maghiar, Liceul nr. 3, apoi Liceul Industrial nr. 11) existau, la acel moment, doar două clase maghiare (cu profil petrolier), la Liceul Industrial nr. 2, de pe strada Radnei funcționau 6 clase maghiare, iar la Liceul Industrial nr. 1 (de pe bulevardul Dragalina), 4 clase. La Liceul de Prelucrare a Lemnului din Aradul Nou erau două clase maghiare, iar la Liceul de Construcții (de pe Calea Victoriei), tot două. Această dispersare a avut drept consecință directă faptul că, în afară de limba maghiară și matematică, alte discipline nu erau predate în limba maghiară. Unii profesori, precum Matekovits Mária (biologie) sau Scherer Péter (geografie), mergeau cu bicicleta între școli pentru ca elevii să poată învăța materia în limba maghiară. Aceștia făceau acest efort în ciuda faptului că aveau norma completă la Școala Generală nr. 1, însă au continuat să accepte această sarcină suplimentară timp de ani de zile. Despre secția maghiară a liceului Moise Nicoară se va discuta într-o secțiune separată.

Pentru a evita repetițiile, iată câteva date generale care au afectat toate școlile și secțiile maghiare din Arad (sau din Transilvania). În octombrie 1944 a fost înființată Uniunea Populară Maghiară din România (MNSZ), iar în februarie 1945 a apărut Statutul Naționalităților, care prevedea utilizarea limbii minorităților în instituțiile publice din localitățile unde acestea reprezentau cel puțin 30% din populație. Deciziile UPM și prevederile Statutului Naționalităților erau deseori ignorate la nivel local.

Pe 13 martie 1946 a fost promulgată o lege care stipula că istoria, geografia și educația civică ale României trebuiau predate în limba de predare a clasei respective, iar limba română urma să fie predată în aceste școli de la clasa a III-a. Inspectoratele școlare maghiare au fost înființate la Cluj și Brașov în 1945, iar în alte cinci orașe, inclusiv Timișoara, au apărut structuri similare. Școlile din Arad erau subordonate Clujului și Timișoarei, însă, adesea, și inspectoratul școlar românesc din Arad intervenea în activitatea lor (de exemplu, pentru amplasarea portretului regelui Mihai, sărbătorirea zilei de 7 noiembrie sau a zilei de 1 mai). Cele trei școli confesionale maghiare din Arad erau, pe lângă acestea, subordonate Episcopiei Romano-Catolice din Timișoara și Parohiei Romano-Catolice din Arad.

Merită menționat unul dintre sloganurile Uniunii Populare Maghiare din 1946: „Fiecare copil maghiar în școală maghiară!” O asemenea declarație ar fi putut aduce ani de închisoare doar câțiva ani mai târziu. Reforma Învățământului din 1948 a divizat organizarea școlilor în trei niveluri: învățământ primar (clasele I–IV), școala generală (clasele V–VII) și liceul (VIII–X, adică trei clase). Predarea limbii române a devenit obligatorie începând cu clasa I. În 1956, învățământul liceal de patru ani (clasele VIII–XI) a fost introdus, iar în școlile maghiare predarea limbii române a început din clasa a II-a. În anul școlar 1965–1966, ciclul gimnazial s-a

extins la patru ani (clasele V–VIII), iar liceele au fost reorganizate în patru clase (IX–XII).

În 1973, Consiliul de Stat a emis un decret care prevedea că „în școlile generale și liceele în care se predă în limbile minorităților conlocuitoare, indiferent de numărul elevilor, pot fi înființate clase cu predare în limba română”. Acest decret era evident neconstituțional, chiar și în acea perioadă. Începând cu 1985, pentru absolvenții de universități, posturile didactice disponibile... nu mai erau marcate în funcție de limba claselor, astfel că mulți profesori care știau doar româna au ajuns să predea în școli și secții maghiare.

Dacă analizăm situația în intervale scurte de timp, observăm că între 1968 și 1972 presiunile asupra școlilor maghiare s-au redus oarecum (în principal în perioada în care România a refuzat să participe la invazia Cehoslovaciei), însă, după 1973, Partidul Comunist Român a adoptat modelul revoluției culturale chineze pentru (asimilarea)omogenizarea țării. Din anul școlar 1976–1977, liceele au fost împărțite în două trepte: clasele IX și X erau considerate general obligatorii, iar pentru accesul în treapta a doua (clasele XI și XII) se susținea un examen de admitere. Clasele aveau un efectiv obligatoriu de 36 de elevi, ceea ce a redus drastic numărul claselor maghiare din întreaga Transilvanie.

Predecesorii juridici ai actualului Liceu Csiky Gergely

În ultimii 100 de ani, despre cea mai importantă instituție educațională din Arad, din perspectiva învățământului în limba maghiară, s-au scris multe lucruri în diverse locuri, unele dintre ele fiind incluse în bibliografia semnalată ca sursă. De aceea, acum voi menționa doar „reperele importante”, fie că sunt fizice, scrise sau legate de persoane.

În 1940, instituția era cunoscută sub denumirea de Gimnaziul Romano-Catolic din Arad, iar directorul său, din 1921 până în 1943, a fost dr. Fischer Aladár, profesor de maghiară, latină și greacă. De mai multe ori, dreptul de publicitate al liceului a fost suspendat de mai multe ori. Asta însemna că, deși școala putea să funcționeze, elevii trebuiau să susțină examenele de sfârșit de an (uneori chiar semestriale) în altă parte, de obicei la Liceul Moise Nicoară, în limba română. Acest lucru presupunea taxe de examinare, astfel că, de exemplu, în anul școlar 1941–1942, elevii maghiari au plătit suma de 141.944 lei, o sumă considerabilă pentru familiile acestora.

Începând cu 1941, timp de cinci ani, în clădirea școlii nu s-au mai ținut cursuri, deoarece aceasta a fost transformată, pentru trei ani, într-un spital militar german, iar pentru alți doi ani, într-un spital militar sovietic (singura dintre liceele din Arad care a suferit această transformare). Totuși, cadrele didactice perseverente și, desigur, părinții maghiari, nu i-au lăsat pe elevi în voia sorții. Profesorii au continuat să predea, în internatul din

strada Flórián (astăzi strada Ceaikovski), în câteva camere ale Palatului Minorităților, precum și în locuințele închiriate.

La 15 iunie 1941, la festivitatea de încheiere a anului școlar, care a avut loc în sala de sport a Gimnaziului, (după Te Deum și slujba religioasă), directorul Fischer Aladár i-a premiat pe cei mai buni elevi din fiecare clasă. Printre aceștia s-au aflat și câțiva elevi care, mai târziu, au devenit profesori: Merkle Jenő, Urbán József, Bognár Gergely, Czeglédi József, Glück Jenő și Farkas Ágoston. Asociația Kölcsey a donat școlii suma de 5000 de lei pentru organizarea unui concurs de compuneri.

În decembrie 1943, directorul Fischer Aladár a decedat, iar locul său a fost preluat de un alt cadru didactic de prestigiu al școlii, dr. Berthe Nándor. Dr. Fischer Aladár, cel care a fost directorul școlii pentru cea mai lungă perioadă din istoria sa, a fost înmormântat la Budapesta, dar la Arad, în biserica minorităților, a fost celebrată o slujbă de pomenire, oficiată de episcopul Pacha Ágoston din Timișoara.

La slujbă a contribuit corul Bisericii Sfântul Anton, condus de părintele minorit Karácsonyi István⁴ și acompaniat de părintele minorit Mezey Tibor⁵ la orgă. La această ceremonie, ca acompaniament muzical, profesorul Gimnaziului Catolic, Ürmössy Jenő, a cântat la vioară.

În timpul conducerii lui Berthe Nándor, învățământul din cadrul Gimnaziului Catolic a continuat să fie unul de înaltă calitate, chiar și atunci când, până în 1946, clasele erau dispuse în locații separate. O parte dintre elevii care au terminat școala în acea perioadă au susținut examenul de bacalaureat în limba maghiară într-un oraș din nordul Transilvaniei, iar alții au dat examenul la Liceul Moise Nicoară, în limba română. În 1946, s-au reluat cursurile în clădirea de pe strada Vârful cu Dor (Kálvin János), care, după plecarea spitalului sovietic, se afla într-o stare deplorabilă.

Sute de maghiari din Arad s-au unit pentru renovarea sălilor de clasă și a laboratoarelor. Au organizat concerte caritabile, baluri și au contribuit cu muncă fizică pentru îmbunătățirea condițiilor școlii. Directorul, întors din lagărul de prizonierat organiza excursii de weekend, în special în zona Podgoriei și zona de deal a județului, iar florile și frunzele adunate erau presate și etichetate pentru a îmbogăți laboratorul de științe naturale al școlii. Pozele realizate în aceste excursii erau folosite pentru a decora pereții școlii. Înainte de război, părintele Wild Endre și, ulterior, părintele minorit Gruber Ernő au însoțit de mai multe ori pe grupul de excursioniști și au celebrat Liturghia în aer liber.

4 Karácsonyi István a fost un călugăr minorit născut la Arad, un organist și compozitor de excepție. În procesul Szoboszlai, a fost condamnat la 22 de ani de muncă silnică și a murit într-un lagăr de deținuți politici în Delta Dunării, la vârsta de 55 de ani. Memoria sa este păstrată într-o placă de marmură în biserica minorităților din Arad.

5 Mezey Tibor, tot din Arad, a fost și el călugăr minorit și este înmormântat în cimitirul Eternitatea din Arad, nu în parcela minorităților, ci în apropierea acesteia, în cavoul familiei sale.

Liceul Teoretic „Csiky Gergely” succesorul juridic al Liceului Romano-Catolic, al Liceului Mixt Maghiar și al Școlii Medii Nr.3

În această perioadă, Ficzy Dénés a primit numirea definitivă pentru funcția de profesor al școlii din Arad, iar Fábíán (Firneisz) György s-a întors în instituție după exilul său autoimpus, Calvasina Károly, dr.Schweitzer József, Ürmössy Jenő sau Gnant János, care a fost prizonier de război. Printre profesorii școlii s-a numărat și părintele Gruber Ernő, care era paroh. În această perioadă, a fost destul de greu să se implementeze predarea limbii ruse, care devenise obligatorie (chiar și în școlile confesionale), dar întotdeauna au găsit profesori care, cel puțin, „se pricepeau” să vorbească limba rusă (manualele pentru acest subiect au apărut abia după doi ani, iar în primii ani s-au făcut doar conversații).

Deși zvonuri existau deja, reforma educațională din 1948 a venit ca o mare surpriză pentru biserici și pentru școli. Aceasta a naționalizat toate școlile confesionale și private (inclusiv grădinițele) din România. Legea a fost publicată pe 3 august 1948 în Monitorul Oficial⁶ și trebuia să intre în vigoare la 1 septembrie.

Liceul Romano-Catolic din Arad a fost afectat atât fizic, cât și spiritual. Printr-o singură semnătură, s-a confiscat clădirea, cu toate obiectele și echipamentele din interior, iar acestea au devenit proprietate de stat. Autoritățile locale au trebuit să se asigure că inventarul detaliat al tuturor obiectelor era corect și că acestea erau transferate în evidențele statului.

Din punct de vedere al conținutului, influența Bisericii asupra școlii a fost eliminată, iar preoții profesori au fost excluși (li s-a oferit posibilitatea de a părăsi calea religioasă și de a deveni profesori laici pentru statul român, cu jurământ de fidelitate). Printre materiile care au fost eliminate se număra religia. Privind retrospectiv la această perioadă, un fapt interesant

⁶ Monitorul Oficial – , publicat pe 3 august 1948 (Legea nr. 175).

este că dr. Berthe Nándor a rămas director (deși doar pentru un an) și nu a fost demis niciun profesor de specialitate. Numele școlii a fost schimbat în „Liceul Mixt Maghiar din Arad” (prescurtat MVL), iar acest acronim a fost purtat cu mândrie de elevi pe șepcile lor. În realitate, școala a păstrat aceeași esență și spirit, continuând să promoveze tradițiile deja existente.

Acest lucru nu a fost pe placul autorităților comuniste din acel moment, care au început să vizeze schimbarea esenței școlii. Astfel, în septembrie 1949, școala a avut un nou director, Kafflikiewiczné Mang Ilona, profesoară de matematică, numită să schimbe direcția școlii. Totuși, autoritățile nu au fost mulțumite de ea, astfel că la mijlocul anului școlar a fost demisă și conducerea școlii a fost preluată de un consiliu de trei membri, condus de profesorul de geografie Gnandt János.

Din septembrie 1951, Schön István, profesor de matematică, a devenit director al Liceului Mixt Maghiar (MVL). Fiind un evreu maghiar cu o educație solidă, el nu a încercat niciodată să schimbe tradițiile deja stabilite ale școlii, păstrând astfel esența acesteia. La vechii profesori consacrați s-au adăugat tineri, unii dintre ei integrându-se foarte bine în viața școlii și luând în serios munca pedagogică, atât în timpul orelor, cât și în cadrul activităților extracurriculare. Printre aceștia s-a numărat și Solymos Mária, care a predat limba franceză, Ioan Scrima, profesor de limba română, care a fost deportat în zona Canalului Dunăre-Marea Neagră, unde a murit. Czilling Antal a înființat o trupă de muzică a școlii (care a și cântat la Palatul Culturii din Arad), iar profesorul Láng István, a condus corul școlar timp de mulți ani, cu succes până când a devenit directorul școlii de pe strada Mărăeșști (Kossuth).

Szántó György, profesor de biologie, a reușit să trezească interesul elevilor față de natură, iar Ficzy Dénes le-a arătat elevilor frumusețile orașului Arad. Se pot menționa și multe alte acțiuni individuale, aparent banale, dar care au lăsat o amprentă de neșters. Totuși, este incontestabil că, în această perioadă, educația a fost plină de „vorbărie goală” și discursuri obligatorii. Cu toate acestea, mulți elevi, „scuturându-se” de apelurile IMSZ⁷ și sloganurile „prietenei veșnice” sovietice, au excelat la examenele de admitere la universități și au avut o carieră profesională de succes.

Un exemplu caracteristic pentru perioada respectivă a fost faptul că, pe modelul sovietic, autoritățile au stabilit că există prea puțini „specialiști cu educație universitară de tip nou” și, astfel, în anul școlar 1951–1952, elevii buni au putut termina două clase de liceu într-un singur an. Conform documentelor existente, 13 elevi ai MVL au beneficiat de această oportunitate.

În septembrie 1957, Schön István a fost schimbat din funcția de director (la doar câteva luni după aceea, a decedat la vârsta de 39 de ani) și a fost înlocuit de Kristóf Ilona, care însă a ocupat funcția doar trei luni, fiind numită apoi la Universitatea Bolyai din Cluj, la Facultatea de Filologie, pe

7 UTM (Uniunea Tineretului Muncitor (U.T.M.) IMSZ – Ifjú Munkás Szövetség

un post de profesor de limba franceză. Succesorul ei a fost Réhon József, tânărul profesor de chimie de la Liceul nr. 4 din vecini (fosta „Zárda”), care a condus școala timp de opt ani.

În 1958, nu au avut loc examenele de bacalaureat (niciunde în țară), deoarece s-a trecut la învățământul liceal de patru ani (clasele VIII–XI). Dar în toamna anului 1959 a venit o nouă lovitură: după unirea universităților românești și maghiare din Cluj, școlile au fost și ele comasate acolo unde era posibil. Astfel, clădirea școlii maghiare de pe strada Vârful cu Dor (Kálvin János) a găzduit clasele VIII–XI ale liceului românesc nr. 5 de pe strada Lucian Blaga, unde secțiile română și maghiară au fost formate. Clasele I–VII s-au mutat în fosta Mănăstire („Zárda”), unde s-a înființat Școala Generală nr. 1 cu trei secții.

Deoarece școala de pe strada Lucian Blaga (Templon) s-a desființat complet (secția primară a fost mutată și ea la Școala Generală nr. 1), mobilierul a fost distribuit altor unități școlare. Din cauza lipsei de spațiu, timp de ani de zile, dulapurile uriașe de științe naturale au rămas în holurile instituției care purta acum numele de Liceul nr. 3.

Autoritățile locale s-au arătat binevoitoare, iar în noua configurație au păstrat pe Réhon József ca director al Liceului nr. 3, iar adjunctul său a fost Alexandru Roz, profesor de istorie. Directorul adjunct al secției de seral a rămas Gnant János. Clasele X și XI ale secției maghiare și-au păstrat literele lor (A și B), dar la clasele VIII și IX, primele litere ale alfabetului (A, B și C) au fost folosite de secțiile românești, urmate de secțiile maghiare.

La prima ședință a colectivului profesoral, din 14 septembrie 1959, au participat 32 de profesori, dintre care 17 erau din „secția maghiară”. Este demn de menționat numele lor (conform procesului-verbal aflat în arhiva liceului „Henri Coandă”): Réhon József (profesor de chimie), Amigó Sándor (limba germană și engleză) Balogh Anna (fizică), Benkert Klára (limba rusă), Bogdan Reghina (limba română), Calvasina Károly (istoria), Fábrián György (fizică, chimie), Gnant János (geografie, istorie), Horváth László (geografie și desen), Kiss Margit (limba rusă), Kovács Mihály (matematică), Lupșa Ana (limba română), Nyitray Ágoston (matematică), Sánta Alajos (limba maghiară), Szalma Magda (biologie), Urbán József (chimie și științe sociale), și Vadász Ernő (educație fizică). Am găsit încă o propoziție interesantă în acest proces-verbal: „Colectivul profesoral al școlii salută decizia luată de partid pentru îmbunătățirea educației.” Procesul-verbal a fost întocmit în limba română, iar cum a fost rostită exact această propoziție nu am putut afla. Cei câțiva profesori menționați mai târziu au povestit că și colegii lor români au primit cu o oarecare reticență mutarea în această clădire.

Se pare că, la această ședință, a lipsit Kovách Géza (profesor de istorie și geografie). Mai târziu au venit în școală Salgó Dénes (politehnică) și Kocsik Ágnes (științe sociale), iar ca profesori suplینitori au predat Láng

István (muzică) și Berger Margit (limba rusă). Conducătorul internatului a fost Répáczky Ferenc, un învățător, iar soția sa a fost asistent medical al școlii și al internatului. Ei locuiau acolo. La început, internatul a fost destinat exclusiv elevilor maghiari, dar câțiva ani mai târziu au început să vină și elevi români. Până în 1961, fiecare elev primea tichete de alimente de la secretariat, în principal pentru pâine, dar aceasta a încetat ulterior.

Un personaj interesant al școlii a fost nenea Kling, care locuia cu familia sa la subsol și era responsabil cu întreținerea școlii, fiind o adevărată „mână dreaptă” pentru toți directorii.

Secția de seral a avut un rol semnificativ în viața școlii. Între 1951 și 1981, 724 de tineri maghiari au absolvit acest program. Mulți dintre aceștia au continuat studiile la universitate sau la școlile tehnice. După absolvire, Gnant János a continuat să le urmărească traseele profesionale și familiale, iar pe unii i-a ajutat să găsească locuri de muncă la fabrici și întreprinderi.

Pe 19 martie 1960, școala a primit oficial numele de Ocskó Terézia, ceea ce a fost o decizie destul de nepotrivită, având în vedere că Ocskó Teréz, o tânără muncitoare textilistă, comunistă ilegalistă din Timișoara, doar cu câteva clase, fusese ucisă de Siguranță în apropierea școlii. Deși acest nume a fost aplicat pe antet și pe sigiliu, pentru locuitorii din Arad, școala a rămas cunoscută drept „vechea școală mixtă” sau „școala numărul trei”.

Conviețuirea româno-maghiară a fost formal corectă, dar printre elevi au existat neînțelegeri care, deși nu puteau fi întotdeauna atribuite disputei etnice, de multe ori se transformau în astfel de conflicte. Puțini profesori români înțelegeau evenimentele organizate în limba maghiară și un impediment în plus era și faptul că nu se putea organiza un concurs de recitare sau o piesă de teatru comună. Adesea, românii invidiau rezultatele bune ale elevilor maghiari la examenul de bacalaureat, regretând că proprii lor elevi nu obțineau aceleași rezultate bune la admiterea la universități. Trebuie spus că fostul Liceu nr. 5 din Arad nu era însă o instituție de top a învățământului românesc din oraș.

În 1965, Réhon József a fost înlocuit în funcția de director de Fiștioc Melania, iar alături de ea, pentru o perioadă, au fost directori adjuncți: Princz Pál, Szlahotka István sau Cupșa Emil, care vorbea foarte bine limba maghiară. Director adjunct pentru secțiile de seral a fost numită Nagy Olga.

În a doua jumătate a anilor 1970, s-a pus tot mai mult accent pe înființarea liceelor industriale, în detrimentul secțiunilor teoretice (real și uman). Conform reglementărilor în vigoare, fiecare liceu industrial putea avea doar un singur profil, adică nu putea pregăti elevii pentru mai multe meserii și nu putea avea secții teoretice. Acest lucru a fost fatal pentru educația în limba maghiară, nu doar la Arad, ci în toată Transilvania.

Din anul școlar 1977–1978, întreaga școală a devenit parte dintr-o rețea mai mare: a fost absorbită de Grupul Școlar CFR din Arad. Conducerea școlii

s-a mutat la școala de lângă lacul Pădurice, iar pe lângă clasele terminale de real și uman, se puteau înființa doar secții de mecanică auto. Chiar și așa, câteva zeci de părinți și elevi maghiari au rămas fideli tradiționalului liceu arădean, iar în cinci ani, 201 de elevi au obținut bacalaureatul. Dar acest lucru nu a fost suficient pentru conducerea centrală și locală de partid, care puneau o presiune tot mai puternică, pentru ca să desființeze școlile maghiare.

Începând cu 1981, numele școlii a fost schimbat din nou, devenind Liceul nr. 11, cu profil petrolier. Aceasta nu mai era deloc convenabil elevilor maghiari, iar în secțiile românești erau repartizați cei mai slabi elevi din oraș. Profesorii (români și maghiari) încercau să se mute în școli mai bune și mai sigure din perspectiva viitorului. Directorul Cupșa Emil, care vorbea fluent atât română cât și maghiară, simțea și el că nu poate convinge colegii că școala ar trebui să rămână așa cum este. Cu toate acestea, au rămas dedicați școlii Kori Erich și Péter András, profesori de matematică, și veșnic tânărul Vadász Ernő. Din cauza presiunii susținute și direcționate spre industria petrolieră, în decembrie 1989, fostul Liceu Romano-Catolic Maghiar (Aradi Katolikus Főgimnázium „Liceul Mixt Maghiar, Liceul nr. 3) a găzduit doar două clase maghiare, una în clasa a IX-a și una în clasa a XI-a.

De la Mănăstire la Școala Generală nr. 1

În clădirea de pe strada Episcopiei nr. 40-42, din 1875, a început învățământul. Numele străzii a fost schimbat de mai multe ori, fiind Batthány Lajos, apoi Consistorului, Vasile Alecsandri, Episcop dr. Grigore Comșa, și 7 Noiembrie în decursul anilor, dar oamenii vârstnici din Arad încă o mai numesc fosta Mănăstire (Zárda).

În 1917, a fost înființată aici Școala Catolică de Fete din Arad, unde au predat călugărițele Notre-Dame (Miasszonyunk). Instituția nu a avut niciodată un caracter de formare a călugărițelor, ci întotdeauna o educație laică, oferind instruire în principal fetelor din Arad și județul Arad. Din 1922, școala a funcționat în clădirea cu două etaje (care este încă folosită astăzi), iar la etajul al doilea erau camere pentru dormit, iar la subsol funcționau bucătăria, depozitul de alimente și cantina. În clădirea din curte locuiau călugărițele, iar în partea dreaptă a curții, lângă poartă, se afla capela, iar lângă aceasta, grădinița.

Ca și toate celelalte școli, Mănăstirea (Zárda) a fost grav afectată de schimbările din 1919, când a fost transferată de la Episcopia Csanad la nou înființata episcopie din Timișoara, iar mai târziu, în timpul războiului, a avut noi responsabilități, precum adăpostirea fetelor din familiile evreiești sau germane persecutate. Deși profesorii își primeau salariile regulat (de la episcopia din Timișoara, apoi de la Inspectoratul Școlar Maghiar din Cluj), erau în mare măsură nevoiți să se sprijine financiar pe ei înșiși.

În schimbul taxelor de școlarizare, părinții fetelor din mediul rural nu plăteau bani, ci ofereau produse (cartofi, legume, porci vii, animale mici etc.), iar pentru procurarea acestora aveau câteva cai în curte. Munca asiduă a călugărițelor a fost coordonată mai mult de 20 de ani de către Kirchner M. Emerita⁸, călugărița directoare, care a înființat și clase de limba germană, mai ales pentru siguranța instituției. La începutul anilor 1940, nu existau clase paralele, și am găsit în arhivă o notă în care se menționează că maica Lakatos M. Alba, se ocupa singură de 76 de elevi din clasa întâi.

Când germanii și mai târziu rușii au transformat câteva săli de clasă în spitale de campanie, călugărițele predau fetelor care puteau veni la școală în propriile lor apartamente, iar pentru sprijinul școlii au fost folosite temporar și camerele de la Liceul Catolic. Totodată, câțiva profesori ai Liceului Catolic (cum ar fi Berthe Nándor, Czilling Antal și alții) au ajutat la predare.

În 1993, am discutat cu Radermacher M. Blanka, o fostă elevă a școlii, care a devenit călugăriță în Ordinul Notre Dame, obținând ulterior licența în matematică la Cluj. Am întrebat-o despre cum a ajuns la școala Mănăstire (Zárda), iar ea mi-a spus că a fost necesar să susțină un examen de admitere pentru clasa a V-a, dar nu se lua în considerare apartenența religioasă sau etnică. Toți candidații trebuiau să prezinte o notă de religie de la preotul de cult corespunzător. Directorul, profesorii și educatoarele erau numiți de superiorii ordinului din Timișoara, iar educația religioasă era predată de călugări părinții minoriți.

Este interesant de menționat că, în timpul unui an școlar de război, din cauza lipsei de profesori, P. Oláh Ferenc, călugăr minorit (ulterior superior al Ordinului), a predat la clasa a II-a.

Deși se zvonea, nimeni nu credea că școlile vor fi naționalizate atât de curând. La 9 mai 1948, corul copiilor din Școala Romano-Catolică pentru Băieți și Școala Primară de Fete, dirijat de Láng István, a susținut un concert la biserica minoriților din Arad. La începutul evenimentului, părintele dr. Gruber Ernő a rostit un cuvânt de deschidere, iar la orgă au acompaniat Fischer Ernő și Csóty János.

Reforma educațională din 1948 a zguduit profund călugărițele din Ordinul Notre-Dame. Mănăstirea (Zárda) a fost desființată și transformată într-o școală de stat, călugărițelor nu le-a fost permis să mai predea, iar întreaga proprietate a școlii a fost confiscată. Ultima directoare a Mănăstirii, Gimes M. Franciska⁹, a solicitat ajutorul unui respectat antreprenor din oraș, Cziszter Kálmán, pentru a întocmi evaluarea bunurilor școlii.

Această evaluare totaliza 1.100.339 lei, iar la unele puncte s-a menționat că nu bunurile școlii, ci ale ordinii călugărești au fost evaluate. Totuși,

⁸ În numele călugărițelor din Ordinul Maicii Noastre (Notre Dame), numele Maria apare la toată lumea, fiind în mod obișnuit indicat în documentele oficiale prin litera M.

⁹ La înmormântarea ultimei directoare a Mănăstirii, Gimes M. Franciska (1980), am dus o coroană în numele meu. Din acest motiv, am fost chemat la comitetul local de partid, dar au acceptat explicația că era vorba despre o rubedenie de-a mea.

comitetul de preluare, care a fost instituit la începutul lunii august 1948, nu a ținut cont de acest lucru și a declarat toate bunurile ca fiind proprietate de stat. Membrii comitetului de preluare au fost Kafflikiewicz Mang Ilona (directoare), Buda Dumitru (delegat al orașului) și Gémes Géza (delegat din partea Inspectoratului Școlar). În prezența lui Cziszter Kálmán, aceștia au luat la aceeași dată registrele contabile ale școlii și suma de 177.549 lei în numerar, care a fost predată de călugărița Franciska. Nu au reușit să ajungă la o înțelegere privind câțiva porci și cai din curte, la care conducerea fostei Mănăstiri a insistat că aparțin Ordinului. Călugărițele au rămas în apartamentele lor de la clădirea de de la stradă încă un an, dar în cele din urmă au fost evacuate. Una dintre condițiile pentru a rămâne în acele apartamente a fost ca acestea să circule doar pe la poarta mică și să nu se întâlnească cu elevii. (Locul unde se afla vechea poartă este acum o fereastră pe fațada școlii.) Capela din curte a fost desființată, iar în locul ei au fost extinse spațiile grădiniței care funcționa deja.

Fosta Mănăstire(Zárda), Școala Pedagogică Maghiară de Fete, Școala Generală nr. 1

Din septembrie 1948, se înființează Școala Pedagogică Maghiară pentru Fete din Arad, având-o ca primă directoare pe Pintér Olga. Ea a venit de la Timișoara și o perioadă a locuit în biroul directorului, semnând imediat inventarul, având încredere în corectitudinea acestuia. Învățământul era asigurat de profesori și învățători laici, iar pregătirea viitorilor învățători se desfășura timp de 8 ani, inclusiv pregătire practică în clasele primare. Printre profesorii care au contribuit la formarea viitorilor învățători se numără și profesorii de la Liceul Mixt Maghiar, precum: Berthe Nándor, Schweitzer József, Czilling Antal, Kovách Géza, și alții. Totuși, școala

a avut și profesori deosebiți, precum Kristóf Sára, Kristóf Ilona, Incze Katalin (Husztikné), Vass Boriska (Franklné) sau Dánielisz Endre. Pentru o perioadă scurtă, directoare a Școlii Pedagogice Maghiare a fost Kristóf Sára, profesoară de limba engleză și limba maghiară, iar din 1952, a devenit directoare Schmidt Mária, profesoară de limba română (după căsătorie, Izsák). Un rol semnificativ l-a avut directorul adjunct Czédly Károly, care organiza excursii pentru viitorii învățători și mai târziu pentru elevele liceului. Cât de importantă a fost această școală pentru pregătirea învățătorilor din Arad și din județ, se poate observa în anii 1960 și 1970, când majoritatea profesorilor veterani au ieșit la pensie, iar tinerii absolvenți ai Școlii Pedagogice Maghiare de la Aiud, Liceul Mixt Maghiar încă nu au ajuns să ocupe locurile lor. În perioada de funcționare, Școala Pedagogică Maghiară a eliberat diplome de învățător pentru 167 de elevi. Grădinița condusă de Sámphas M. Paula a fost preluată mai târziu de educatoarea Bosnyák Erzsébet, iar după soț era Steinhübel Zoltánné cunoscută și sub numele de tanti Böbe și a condus grădinița maghiară, care s-a mutat pe strada Andrei Șaguna, funcționând vreme de zeci de ani.

Școala Pedagogică română a văzut o competiție în această instituție și astfel a fost desființată. Începând cu 1954, Școala Pedagogică Maghiară¹⁰ a fost transformată în Liceul Maghiar pentru Fete nr. 4, de zece clase, din Arad. Elevii rămași din școala de formare pedagogică au avut posibilitatea de a susține examene pentru obținerea diplomei de învățător în anii 1955-1956. În 1957, școala a fost din nou transformată, devenind Liceul nr. 4 din Arad, cu Berger Margit, profesoară de limba rusă, ca directoare. Această schimbare a permis și admiterea băieților la școală, astfel că, similar cu Liceul Mixt Maghiar, și acest liceu a devenit un liceu mixt (educațional).

Este demn de menționat că în primii ani, majoritatea elevilor care s-au înscris la Liceul Mixt Maghiar erau băieți, în timp ce la Liceul nr. 4 majoritatea erau fete. Educația școlară a continuat la același nivel înalt, deși între timp au plecat din Arad profesori de renume, cum ar fi Dánielisz Endre, Kristóf Sára și Kristóf Ilona, iar Berthe Nándor¹¹ și Czilling Antal s-au pensionat. În schimb, Réhon József a devenit director al Liceului nr. 3 din Arad (aflat în vecinătate).

Matematica a fost predată de Bera Zoltán, iar limba maghiară de doamna Husztik Incze Katalin și Mózer István, însă de-a lungul anilor au mai trecut pe aici aproape o sută de cadre didactice. Hotărârea de partid din 1959, care a afectat învățământul maghiar din Transilvania, a zguduit din temelii și Liceul nr. 4, desființându-l ca instituție. Despre comasările

10 La desființarea Școlii Pedagogice Maghiare pentru Fete din 1954, arhiva referitoare la pedagogie (cu excepția fișelor de salariu) au fost imediat transferate la Școala Pedagogică Română.

11 Este demn de menționat versatilitatea profesorului dr. Berthe Nándor, profesor de limbă și literatură maghiară: când a fost o mare nevoie (din cauza unor concedii medicale prelungite), a predat și matematică, cu o atenție deosebită la detalii, fiind întotdeauna pregătit pentru fiecare lecție.

universitare și școlare care au vizat întreaga Transilvanie s-a mai discutat. Acum voi scrie doar despre soarta fostului Liceu Mănăstire (Peda, nr. 4). Clasele de liceu (VIII–XI) au fost mutate la Liceul Ioan Slavici din Arad (anterior, și după 1989, numit Moise Nicoară), ca secție maghiară.

În școală au rămas clasele maghiare de gimnaziu (I–VII), dar aici au fost mutate și clasele I–VII ale Liceului nr. 3 (care era maghiar până atunci), clasele I–VII ale Liceului nr. 5 (român) și clasele I–IV ale școlii elementare germane de pe strada Lucian Blaga nr. 9. Astfel, a luat naștere Școala Generală Nr. 1 din Arad, cu secții în limba română, maghiară și germană, având 34 de clase și 990 de elevi. La acea vreme, devenind cea mai mare școală generală din oraș. Directorul școlii era Hențiu Ioan, și avea doi directori adjuncți maghiari (Acsay Rozália și Láng István). Este interesant că grădinița maghiară independentă a fost menținută chiar și atunci când aceasta s-a mutat într-o casă de pe strada Andrei Șaguna, care fusese confiscată de la Nazarieni.

Fragmentarea multor școli din Arad a avut, desigur, un impact puternic asupra apartenenței cadrelor didactice. Dacă majoritatea învățătorilor au rămas pe loc sau doar și-au schimbat clădirea, la profesori acest lucru nu mai era atât de clar, numărul de ore fiind un factor decisiv. La acea vreme, în ciclul primar erau încă șapte clase, iar în învățământul primar nu se predau materii de către profesori. Timp de peste zece ani, echipa de bază de învățători era formată din Oláh Erzsébet, Bognár Piroska, Rosenfeld Gabriella și Covăcean Erzsébet, iar după retragerea lor treptată, o altă echipă permanentă, mai tânără, formată din Kiss Anna, Khell Levente, Khell Jolán, Cirják Márta, Pintér Mária, Pávai Margit, Bonczidai Éva, a preluat locul. Ulterior, s-au alăturat și „veterani” precum Bognár Gergely, Lantos Elza sau Pálfiné Komjáthy Mária. În cei 30 de ani de activitate ai Școlii nr. 1 (acum prezentată), în afara celor menționați anterior, mai mulți profesori maghiari au predat copiilor pentru perioade mai scurte sau mai lungi. Nu încerc să enumăr toate numele lor, ele putând fi găsite în mai multe liste bibliografice. Corpul profesoral al școlii s-a stabilizat relativ când au trecut la învățământul cu 8 clase, iar în anii ,80 au funcționat clase paralele maghiare, de câteva ori cu trei apoi pentru cinci ani s-au înființat clase cu profil textil în clasele IX și X.

Totuși, este demn de subliniat numele unui profesor dintre aceștia, László Náhlik, care era specializat în limbă și literatură maghiară. Înainte de moartea sa, în decembrie 1971, am stat lângă patul său și a vorbit despre școală și despre propria soartă. A fost inspector în anii ,50 și a spus, cuvânt cu cuvânt, că a crezut în viitorul socialismului, în egalitate și în partid. Ulterior, a devenit foarte dezamăgit, a suferit de o boală psihică și a solicitat plecarea în Ungaria.

A fost chemat la partid, a fost sever muștrat, i-au respins cererea de emigrare și i-au promis o funcție înaltă în cadrul regiunii. A refuzat și a mers ca simplu profesor la Școala Nr. 1. Dar a început să umble prin oraș

pentru a aduce copii maghiari, bătând la ușa a sute de familii la sfârșitul verii, pentru a înscrie copiii la clasele maghiare. Citez: „raportul era de 10 la 1, adică din 10 familii cu nume maghiare, reușeam să aduc unul dintre copii la noi.” A mers mult pe Calea Bodrogului (spre aeroport), unde era o fermă de vaci și mai multe familii maghiare trăiau în condiții extrem de sărace. Copiii mergeau pe jos (5–6 kilometri) cu pantofii aduși de el.

Conducerea Școlii Nr. 1 s-a schimbat. Acsay Rozália s-a pensionat, iar Láng István (în baza studiilor universitare) a obținut catedra de limba maghiară la școala de pe strada Ciocârliei (Fürj), iar printr-un alt decret, nu mai putea fi director un învățător. Astfel, între 1965 și 1968, Gheorghe Gogu a fost director, iar adjuncții săi au fost Elena Grănescu și Ioan Hențiu. După reorganizarea administrativă (1968), Gogu a devenit inspector școlar general adjunct, iar apoi inspector școlar general, iar Grănescu a devenit director, conducând școala timp de 12 ani. După reorganizare, al doilea inspector școlar general adjunct a fost Réhon József, care fusese anterior director al Școlii Nr. 3 timp de 8 ani. El a luptat în 1971, când presiunea naționalistă s-a mai diminuat, pentru ca școala să aibă un director adjunct maghiar. Atunci am ajuns eu (autorul acestor rânduri, Matekovits Mihály, profesor de matematică) director adjunct pentru 9 ani și apoi director timp de 9 ani la Școala Nr. 1. Principalul argument al lui Réhon pentru numirea mea a fost că vorbesc bine cele trei limbi și locuiesc în apropierea școlii.

Despre acești 18 ani ar putea fi scris un roman. Viraje neașteptate, perioade de tensiune, multe insulte, dar și laude. Dar, mai bine aș dori să ofer câteva informații despre școală. Cât am reușit să introducem încălzirea centrală, trebuia să aprindem focul în 50 de sobe pe zi și să îl menținem aprins. Pentru asta am primit puțin lemn, mult cărbune (de proastă calitate) și personal puțin. Elevii au ajutat mult la transportul lemnului. În 1980, cu sprijinul părinților copiilor români care învățau la secția germană (conducători locali ai partidului), am reușit să introducem încălzirea centrală, ceea ce a schimbat complet nu doar curățenia din școală, dar și nivelul învățământului în toate cele trei secții. La sfârșitul anilor 1980, pe baza unui decret de partid, încălzirea se făcea doar câteva ore pe zi, mai ales noaptea. În cadrul unei inspecții ministeriale de o săptămână din februarie 1989, s-a constatat că elevii de clasa întâi învățau să scrie literele purtând paltoane de iarnă și mănuși. Nu au fost surprinși – același lucru se întâmpla și la București.

În 1975, mai multe școli din același cartier din Arad au fuzionat, astfel încât Școala Nr. 1 a preluat Școala Nr. 5 (de pe strada Mărășești /Kossuth), cu 8 clase românești și 6 clase maghiare. Deoarece conducerea Școlii Nr. 1 a rămas neschimbată, inițial au apărut tensiuni – era dificil să se coordoneze activitatea celor două clădiri, care nu erau vecine. La scurt timp și grădinițele din districtul școlar au fost subordonate administrativ școlii, astfel încât am preluat conducerea a încă trei instituții (printre care și

grădinița maghiară de pe strada Andrei Șaguna (Választó). Deoarece școala nu avea sală festivă, pentru desfășurarea întâlnirilor trebuia să aducem 30–40 de scaune chiar și în cea mai mare sală de clasă. În perioada cu cel mai mare număr de elevi (la începutul anilor 1980), în școală funcționau 52 de clase (dintre care 18 maghiare și 4 germane), cu 1600 de elevi (dintre care 590 în clasele maghiare).

Din cauza numărului mare de elevi, organizarea spectacolelor tradiționale școlare devenise dificilă, drept urmare, conducerea a decis ca să se facă mai multe spectacole pe clase, ceea ce a fost un pas important pentru comunitățile maghiare, chiar și 2–3 clase maghiare puteau pregăti un program împreună. Având relații bune cu conducerea Liceului Agricol de pe strada Lucian Blaga, am putut folosi sala lor festivă de mai multe ori, fără plată.

În școală a funcționat un cerc literar al elevilor intitulat „Responsabilii Focului”, condus de profesorul de limba maghiară Farkas Ágoston. La evenimentele acestora au fost invitați, printre altele, persoane precum Kányádi Sándor, Bajor Andor sau Markó Béla. Deși știam că aceste vizite erau „raportate” (nu de către colectivul de profesori maghiari), nu au avut consecințe. A existat o singură ocazie în care am fost trași la răspundere, după prezentarea primului volum al *Lexiconului Literaturii Maghiare din România* (1981), când l-am găzduit pe Balogh Edgár, la o cină la școală. Pentru această anchetă am fost pregătit de Znorovszky Attila, directorul Teatrului Popular Periscop, care fusese deja interogat cu o zi înainte despre programul serii. La materiile de științe, elevii Gagyí-Pálffy Zoltán (fizică), Benczik Sándor și Matekovits Hajnalka (matematică) au ajuns la concursurile naționale. În 1976, Károlyi Béla, antrenorul echipei naționale de gimnastică feminină din România, a luat-o pe Éberle Emilia Gertrúd, elevă la clasa a VI-a la Școala Nr. 1, la Onești, unde aceasta a devenit ulterior campioană mondială și vicecampioană olimpică și europeană. Un alt mare ajutor pentru școală a fost cabinetul de logopedie, dotat modern și condus de Pávai Gyula, în care au fost îndrumați copiii cu tulburări de vorbire din grădinițele maghiare. De asemenea, comunității noastre i-a fost de folos un cabinet stomatologic pentru copii, considerat modern la acea vreme, condus de dr. Tolvayné Kalkó Ildikó (fostă elevă a școlii). Limba rusă a fost treptat înlocuită de predarea limbii engleze. La începutul anilor '80, școala avea 12 profesori de limbi străine, dintre care 7 predau limba engleză și 5 limba franceză. Corul bilingv, condus de Horváth Tünde, a obținut premii la concursurile naționale de coruri românești.

În timpul organizării taberelor pentru pionieri, am solicitat rapid câte o tabără mică (50-70 de locuri) pentru elevii din clasele maghiare. La Zăbala (jud. Covasna), Olteni (jud. Covasna), Hațeg sau Comandău (jud. Covasna), sub îndrumarea cadrelor didactice (Matekovits Mária, Khell Levente, Kiss Anna), elevii au învățat multe obiceiuri populare și cântece tradiționale maghiare. Tabăra cu autogospodorie din Barațca (comuna Păuliș, din

județul Arad) organizată de Péterfy Árpád (profesor de istorie), a devenit o tradiție, unde elevii erau cazați în corturi în jurul casei lui de vacanță, iar împreună cu soția și colegii, pregăteau între 30 și 50 de porții de mâncare pe zi (mic dejun, prânz și cină). Incze Irén, profesor de istorie, a dedicat o mare parte din viața sa, activității de promovare a orientării turistice, organizând competiții și câștigând mai multe concursuri naționale cu elevii săi.

În anii <80, fiecare școală trebuia să aibă o fabrică susținătoare. Cu sprijinul Fabricii de Ceasuri Victoria, școala a primit mult ajutor, nu în bani, ci în muncă calificată (electricitate, apă, vopsit, zugrăvit, lucrări de lăcătușerie și tâmplărie), iar ușa conducerii (Berencz József –director, Alexandru Grubei-inginer șef, Zvitek Carol –contabil șef) era deschisă pentru orice problemă apărută.

Continuitatea în școală a fost asigurată de Somlóné Gábor Mária, care a fost secretar al instituției între 1947 și 1980. Un „eveniment” interesant în cadrul corpului didactic a fost când profesorul Princz Pál, care fugise în Germania (în Republica Federală Germania) și Elena Grănescu, fostul director, care nu s-a întors din Statele Unite, au fost considerați „aventurieri” și expulzați din partid. Mai degrabă, ne-am distrat mai mult pe seama acestui lucru decât să-l luăm în serios. Totuși, din cauza acestora, școala a fost „stigmatizată” în cercuri oficiale, iar nimeni nu a mai primit pașaport. În decembrie 1989, la Școala nr. 1 din Arad, clasele maghiare încă erau paralele, însă până la sfârșitul anului școlar, numeroasele emigrări și reunificări familiale au dus la pierderea a aproape 70 de elevi.

Școlile cu secție maghiară la nivel liceal

Liceul Comercial

Primul liceu comercial din Arad a fost înființat în anul școlar 1885-1886, în strada Lucian Blaga (Templom), iar clădirea actuală (în piața Palatului Cultural, ulterior Piața Xenopol și Enescu) a fost finalizată în 1891, sub supravegherea primarului Salacz Gyula. În 1919, în această școală a încetat predarea în limba maghiară. După al Doilea Război Mondial, în timpul valului de liberalizare al guvernului Groza, a fost înființată o secție maghiară. În 1953, 12 elevi au absolvit la specializarea comerț, în anul următor 33, iar ultima promoție de 26 de absolvenți, în limba maghiară, a avut loc în 1955, pe specializarea contabilitate. După aceasta, predarea în limba maghiară a fost definitiv întreruptă la Liceul Comercial. În toamna anului 1954, când clasele maghiare erau pe cale de a se desființa, 17 eleve s-au transferat la Liceul Maghiar de Fete nr. 4 (urmașul Pedagogicului Maghiar), iar dintre acestea, zece au absolvit cu succes în doi ani.

Liceul Moise Nicoară (Ioan Slavici)

După Trianon, Liceul Regal din Arad a fost preluat (luat) de statul român, iar mai târziu, Liceul Real a rămas pentru o perioadă în clădire,

ca secție maghiară a Liceului Moise Nicoară, însă aceasta s-a desființat după examenul de bacalaureat din 1926. În această clădire, începând cu septembrie 1959, au fost înființate din nou clase maghiare, atunci când, prin intermediul deciziilor partidului menționate anterior, clasele liceale (VIII–XI) de la Liceul nr. 4 din Arad (fostul Zárda, apoi Pedagogic) au fost mutate la Liceul Moise Nicoară, care atunci purta numele de Ioan Slavici, devenind secția maghiară a acestui liceu. Liderii partidului din Arad încercau să creeze impresia că aceasta era o mare onoare, spunând că aceste clase maghiare sunt mutate în cea mai prestigioasă școală românească din oraș. A fost numit ca director adjunct Mózer István, profesor de limbă și literatură maghiară, care a ocupat acest post timp de 9 ani. După aceea, până la desființarea secției maghiare în 1974, nu a mai existat niciun director adjunct maghiar. Împreună cu elevii, câțiva profesori s-au mutat și ei, dar pentru cele patru clase maghiare nu erau suficiente ore pentru ca majoritatea profesorilor să nu naveteze între două sau trei școli. De obicei, numărul elevilor din fiecare clasă era în jur de 30, însă în 1962, două clase de maghiară au dat bacalaureatul (aceștia fiind elevi din clasa a VIII-a, încă de la Liceul nr. 4). În 1974, din cauza lipsei de elevi, secția maghiară a fost desființată. Câțiva profesori care vorbeau și română au rămas la școală, ceea ce, în viitor, s-ar putea considera un noroc.

Fostul Liceu Catolic, Liceul Ioan Slavici, Liceul Moise Nicoară - scările interioare

În 1977 s-a introdus ideea specializării complete a liceelor, ceea ce a dus la desființarea mai multor școli sau secții maghiare din Transilvania.

În Arad, Liceul Ioan Slavici a fost singurul liceu cu profil de matematică-fizică, pentru că la fostul Liceu 3 (pe atunci 11) nu putea fi înființată o astfel de secție. Cu toate acestea, Alexandru Roz, directorul Liceului Ioan Slavici de atunci, a sprijinit inițiativa lui Szilvay Julianna, inspector general adjunct, de a crea o clasă bilingvă, unde grupurile de învățământ în limba maghiară și germană să funcționeze în proporție de 50-50%. Aceasta a fost aprobată de Ministerul Finanțelor printr-o autorizație specială. Prima astfel de clasă, cunoscută popular sub denumirea de clasa maghiară-germană¹², a absolvit în 1979. Ei au dat examen de admitere în clasa a XI-a, conform legilor de atunci.

Această configurație bilingvă a funcționat timp de cinci ani, însă în scurt timp, din cauza emigrației tot mai numeroase, grupul german nu a reușit să se constituie într-o jumătate de clasă întregă, iar în următorii trei ani, clasa a fost împărțită în două, cu elevi maghiari și români în proporție de 50-50%. Conducerea liceului a realizat rapid că acest lucru era în interesul lor, astfel că cei mai buni elevi români au fost direcționați către această clasă, având astfel 16 elevi pe disciplină principală (matematică, fizică, chimie, biologie), ceea ce a fost un mare avantaj, însă, din nou, a venit un decret de la Ministerul Finanțelor (de obicei, erau ordine „de serviciu”) care a anunțat că vor fi desființate toate clasele împărțite pe jumătate; fie vor exista doar clase complete, fie deloc. Acesta a fost momentul în care, pentru a treia oară în istoria sa, la Liceul Moise Nicoară (Ioan Slavici) a încetat predarea în limba maghiară.

Între 1959 și 1986, 16 clase complete și 8 clase parțiale au absolvit la acest liceu, în total 528 de elevi. Matematica a fost predată constant de Bera Zoltán, limba maghiară de Mózer István, Husztik Katalin și dr. Brauch Magda, iar istoria de Czédly Károly și dr. Kovách Géza. De asemenea, mai mulți profesori de la fostul Liceu nr. 3 (sau fostul 3) au fost profesori cu plata cu ora în secțiile maghiare ale Liceului Ioan Slavici.

Ironia sorții sau poate chiar un joc al circumstanțelor, a fost ca la sfârșitul anului 1986, cel mai remarcabil absolvent al școlii, Gagyí Pálffy Zoltán György, să țină discursul de rămas bun din partea elevilor - și atunci am realizat cu toții că aceasta era și încheierea secției în limba maghiară. Gagyí, ca elev în clasa a XII-a, a câștigat competiția națională de fizică, apoi a devenit campion balcanic la Onești și, mai târziu, a obținut locul II la competiția internațională de fizică de la Londra.

Liceul Industrial nr. 1 din Arad (Liceul Tehnologic Aurel Vlaicu)

Liceul Tehnologic Aurel Vlaicu de astăzi (pe bulevardul Elisabeta, apoi Bulevardul Armata Poporului, actualmente Bulevardul Decebal)

¹² În clasele bilingve (maghiară – germană și maghiară – română), principalele materii erau studiate separat, în limba maternă (matematică, fizică, chimie, biologie, științe sociale, limba maternă), iar împreună erau studiate discipline precum limba română, limba străină și educația fizică.

funcționează încă din 1892, ca Școala Profesională pentru Lemn și Metal. După 1920, limba de predare a devenit limba română. Însă, la fel ca în alte locații, în perioada guvernului Groza, în 1948 au fost înființate secții în limba maghiară, iar trei promoții au absolvit, una dintre ele chiar cu 34 de elevi pe secția de învățământ seral.

Liceul Industrial nr. 1 din Arad (Liceul Tehnologic Aurel Vlaicu)

În 1959 s-au înființat (probabil pentru trei ani) clase de ucenici în limba maghiară pentru meseriile de lăcătuș și mecanic, iar printre profesorii care au predat s-au numărat Oroszhegyi Károly (limba maghiară) și Kafflikiewicz Ilona, matematică sau inginerul Balog Géza. În această școală disciplinele de specialitate și lucrările practice erau coordonate de ingineri și maiștri români.

Un adevărat eveniment a avut loc în 1978, când la Liceul Industrial Nr. 1 a fost înființată o clasă de a IX-a, în limba maghiară. Acest fapt a fost rezultatul orientării spre industrie, dar și al închiderii Școlii de pe strada Mărășești, unde profesoara de matematică Hallay Ilona a început să predea (în limba română). Ea a propus crearea claselor în limba maghiară, ceea ce a oferit elevilor maghiari posibilitatea de a-și continua studiile în limba maternă, obținând totodată o calificare profesională serioasă. Școala era subordonată Uzinei de Vagoane.

Clasele de a IX-a și a X-a aveau efective complete. Totuși, pentru admiterea în clasa a XI-a, se formau doar jumătăți de clase maghiare, cealaltă jumătate fiind în limba română, iar acest lucru necesita aprobarea Ministerului Finanțelor. În 1983, s-a reușit formarea unei clase complete de a XI-a în limba maghiară. În septembrie 1990, clasele maghiare de la Liceul Industrial Nr. 1 s-au mutat în nou-înființatul Liceu Maghiar, care mai târziu a primit numele Csiky Gergely. Cu toate acestea, clasele IX-XII

și-au menținut specializările originale, până la absolvirea examenului de bacalaureat.

Profesorii care au predat la clasele maghiare din această școală îi includ pe: Hallay Ilona (matematică), Chebeleu Kardos Ágnes și Ardelean Xénia (chimie), Páva Ernő, Huber Mária (fizică), Chila Olga, Matekovits Mária (biologie), Béres Gábor, Scherer Péter (geografie), Rabotka István (limba română), Gábor György (istorie), Szilvay Júlianna, Jámбор Mária (limba maghiară), Csothó Nagy Mária (limba engleză), Jámбор Gyula (științe sociale). Kardos Ágnes a fost o perioadă și directoarea școlii.

Liceul Industrial Nr. 2 din Arad (actualmente Liceul Tehnologic „Iuliu Maniu”)

Rădăcinile acestei școli (situată pe strada Radnei – Calea Armata Roșie – Calea Radnei) se întorc în secolul al XIX-lea, când dezvoltarea industrială a Aradului (Distileria și Moara Neuman, Fabrica de calapoade, Uzina de Vagoane, Căile Ferate Arad-Csanád, Fabrica de mobile Lengyel) a impus pregătirea ucenicilor, care era organizată încă din 1837, în câteva clădiri ale orașului. Din 1919, în această școală, învățământul profesional s-a desfășurat exclusiv în limba română. După 1978, în urma specializărilor impuse de regimul comunist, cum ar fi mecanic de mașini și utilaje, au fost create clase în limba maghiară în școala subordonată Fabricii de Mașini-Unelte. Acest lucru s-a datorat și faptului că directorul școlii era inginerul Czeglédi József, care a sprijinit înființarea claselor maghiare. Totodată, școala avea mai mulți profesori proprii care puteau predă în limba maghiară.

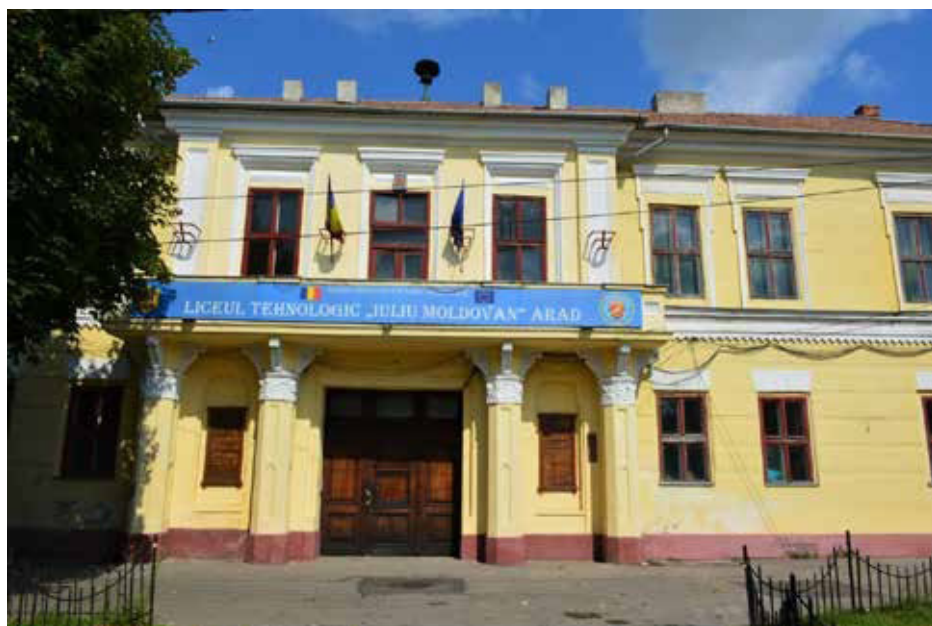
Liceul Industrial Nr. 2

Prima clasă în limba maghiară a absolvit în 1978 (14 elevi), iar timp de șapte ani, aceștia au urmat specializarea de prelucrători de metale. Începând cu 1985, pe lângă secția de prelucrare a metalelor, au fost înființate și secții de electronică. În 1987, la sfârșitul celor 12 clase de specializare, s-au obținut diplome pentru specializările de electrician, prelucrători de metale, iar ultima clasă ca secție a fost cea de electronică – turnătorie de metale.

După 1990, secțiile de limba maghiară din toate liceele tehnice din Arad s-au mutat la noul Liceu Maghiar, care a fost înființat pentru a susține educația în limba maternă. Totuși, specializările începute la secțiile anterioare au fost menținute. Profesorii din clasele maghiare ale Liceului Industrial nr. 2: Behm Katalin și Kiss László (matematică), Kovács István, Szilvay Julianna și Wiesenmayer Zoltán (limba maghiară), Piros Dénes (chimie), Chila Olga și Steinhübel Magda (științele naturii), Béres Gábor (geografie), Olasz Angéla (istorie), Berta Károly și Gyékény László (fizică).

Liceul Industrial de prelucrare a lemnului nr. 5 Arad

Această școală a fost situată în zona Aradul Nou (pe Calea Timișorii), într-o clădire istorică, despre care se spune că a fost un han în secolul al XIX-lea, unde ar fi avut loc evenimentele dintr-o povestire scrisă de Jókai Mór.

Liceul Industrial nr. 5 -de prelucrare a lemnului

Începând cu 1892, Aradul a avut un program de formare a ucenicilor în industria lemnului, având două grupuri: prelucrarea lemnului și mecanic pentru utilaje de prelucrare a lemnului. În 1948, a fost înființată Școala de

Prelucrarea Lemnului din România, inițial doar cu clase de ucenici, iar ulterior cu învățământ liceal de specialitate. Scopul acestei școli a fost de a asigura un flux continuu de muncitori pentru fabricile de mobilă și atelierele de tâmplărie din Arad. În perioada anilor <80, școala a avut două clase de IX și X în limba maghiară, sub conducerea directorului Fehér József, care a fost foarte apreciat de elevi. Aceștia aveau acces la ateliere dotate cu echipamente moderne, iar după terminarea clasei a X-a, majoritatea lor își găseau imediat un loc de muncă în domeniul tâmplăriei. Conducătorii atelierelor de tâmplărie din Arad căutau și apreciau copiii maghiari pentru hărnicia și punctualitatea lor.

Câteva nume dintre cadrele didactice care au predat la această secție sunt: Doba Ferenc (matematică), Jámbor Mária (limba maghiară), Juhász Béla (fizică), Matekovits Mária (biologie), Scherer Péter (geografie), Sallai József și Horváth Sándor (muncă practică). Unele dintre clase au avut-o ca dirigintă, pe Telbis Margit, profesoară de rusă.

Liceul Industrial de Construcții nr. 6 Arad

Începând cu sfârșitul anilor <70, autoritățile comuniste au impus o reorganizare în sistemul de învățământ profesional, cerând ca un număr anume de elevi, care terminau clasa a VIII-a, să fie direcționați către Liceul de Construcții. Deși această măsură nu a fost niciodată aplicată pe deplin (nu era vorba de cărămizi, ci de oameni), an de an, această cerință a fost urmată de un „blam” din partea autorităților.

Zielinszky Péter, un inginer-profesor care preda la această școală, a strâns în 1978 elevi care nu se înscriuseră la liceu sau fuseseră respinși, iar aceștia nu erau interesați de a doua sesiune de admitere. El le-a explicat și le-a arătat, că în doi ani de studiu cu mai puține lecții și mai multă practică, pot dobândi o meserie foarte căutată și bănoasă în domeniul construcțiilor¹³. Deși majoritatea claselor de a IX-a aveau un număr complet de elevi la începutul anului școlar, acesta ajungea aproape la jumătate, la sfârșit, iar cei care abandonau proveneau mai ales din familii cu probleme, în ciuda încercărilor lui Zielinszky, în urma vizitelor domiciliare, de a convinge familiile să nu abandoneze școala. Cert este faptul că, totuși mulți dintre elevii care au rămas, mai târziu s-au dovedit a fi recunoscători profesorului pentru meseria valoroasă pe care au dobândit-o, grație îndrumărilor primite.

Disciplinele erau predate aproape în fiecare an de către alți profesori, deoarece clasele se formau adesea abia spre sfârșitul lunii septembrie și, chiar și atunci cu un număr redus de elevi, funcționând cu permisiuni speciale. Totuși, merită menționați acei profesori care veneau să predea doar pentru copiii maghiari: Doba Ferenc și Kiss László (matematică), Kovács István și Szente László (limba maghiară), Piroska István (fizică), Hartli

13 Datorită implicării lui Zielinszky Péter, elevii claselor maghiare au obținut în mare parte calificări pentru meserii de „muncă interioară”, precum faianțar, instalator sanitar, electrician, placator de pereți, și altele.

Katalin (chimie), Kiss Margit și Telbis Margit (limba rusă și dirigenție). Această școală a fost una de umplere a golurilor, iar clasa a IX-a din 1989 s-a mutat, în clasa a X-a, la Liceul Maghiar, care se reorganizase între timp.

Școlile elementare și generale în limba maghiară, secții

Între 1940 și 1989, în Arad (inclusiv în zonele rurale de la periferia orașului), numărul școlilor și secțiilor în care se predă în limba maghiară a variat semnificativ. Acestea au fost înființate, desființate, reluate sau, de cele mai multe ori, radiate complet din rețeaua educațională. În acești cincizeci de ani, orașul a fost marcat de un război mondial care l-a traversat, iar viața politică și economică din România se schimba constant, ceea ce a avut un impact semnificativ asupra școlilor și asupra părinților copiilor care frecventau aceste școli (sau, în anumite cazuri, care nu frecventau școala).

După desființarea educației religioase, în multe școli maghiare, în locul crucii, a fost necesar să fie pus portretul lui Stalin (tovarășul) pe perete, iar mai târziu acesta trebuia schimbat – nu o singură dată. Au existat perioade când era obligatoriu ca la începutul și sfârșitul zilei de școală să se cânte imnuri – imnul românesc, imnul sovietic, Internaționala sau Imnul tineretului mondial – este interesant că ultimele trei strofe le cântam în limba maghiară! După Reforma învățământului din 1948, timp de 2–3 ani, învățătorii maghiari nu aveau o școală permanentă. Pe 1 septembrie erau convocați și li se spunea unde vor predă. Înainte de război, majoritatea învățătorilor erau bărbați, dar după aceea tot mai multe femei au intrat în sistem, în timp ce majoritatea directorilor maghiari au rămas bărbați, chiar și după reorganizarea administrativă din 1968.

În unele școli, până în 1948, se foloseau registre (cataloage)¹⁴ de școală completate în maghiară sau bilingve. De exemplu, în arhivele școlii din Gai se poate găsi un registru de școală al unei foste școli sârbești, care era scris în alfabetul chirilic sârbo-croat. Până în 1950, în registrele de școală, alături de numele elevului, erau menționate și următoarele informații: înălțimea și greutatea elevului în luna septembrie, talentele speciale ale elevului la sfârșitul anului școlar, activitățile sale în timpul liber și atitudinea familiei față de școală (susținătoare, neutră, ostilă). După reforma din 1948, învățătorii nu mai completau aceste informații, iar în noile registre de școală, care erau doar în limba română, aceste detalii nu mai erau incluse. Un detaliu interesant în registrele din anii '40 este că pe ultima pagină se menționau principalele motive pentru absențele elevilor (nu individual, ci pentru întreaga clasă). În școlile din periferia orașului și din satele învecinate, se înregistrau motive precum: părinții foloseau copiii pentru munci agricole; varicelă; lipsa de încălziminte și haine. Începând

14 Conform denumirii de atunci, „Jurnal de progres”.

cu 1950, printre materiile de studiu menționate în registrele școlii în limba română nu se mai afla limba maternă, ci doar în ultima rubrică goală se trecea „limba maghiară”¹⁵. În aceste registre, timp de mai mulți ani, nu apăreau numele învățătorilor sau ale diriginților. Dacă voiau, învățătorii puteau să le scrie, dar de obicei nu erau identificabile. Numele și clasele învățătorilor (maghiari) din fiecare școală le-am putut identifica pe baza fișelor de plată, care conțineau o rubrică specială cu materii și clase. Aceste registre de școală au fost reformate în 1959, iar cu puține modificări, sunt în vigoare și astăzi.

În matricolele școlare, doar semnătura directorului este prezentă între anii 1940 și 1959. În 1943, la solicitarea Inspectoratului Școlar Județean, directorii au fost obligați să își scrie numele pe documentele oficiale, conform regulilor limbii române. Astfel, directorul Școlii Elementare Romano-Catolice de Băieți din Arad, care până atunci semna registrele cu numele Návrádi Ágoston, a început să utilizeze semnătura A. Návrádi. La fel a procedat și învățătorul claselor III-IV de la școala din Gai, Farkas Ágoston. În cataloage, prenumele copiilor erau notate de două ori: de exemplu, Elisabeta, urmat de numele de familie, iar apoi din nou prenumele, de data aceasta Erzsébet.

Din păcate, multiplele fuziuni și mutări ale școlilor au afectat arhivele. În jurul anului 2010, Arhivele Județene au primit autorizație să verifice starea arhivelor școlare (condiții de păstrare fără umezeală, protecție împotriva incendiilor, măsuri contra mucegaiului). În acel moment, majoritatea directorilor au angajat arhivari autorizați pentru organizarea documentelor conform reglementărilor.

În cazul școlilor care au rămas pe loc (precum Școala „Csiky Gergely” și predecesoarele sale, Școala nr. 1 și predecesoarele sale, Școala din Gai, școala de pe strada Ciocârliei), materialele găsite au fost organizate corespunzător. Însă în cazul școlilor unde, din cauza numeroaselor mutări, arhivele au fost transportate între anii 1950 și 1970 în clădirea școlii centrale (precum cele din cartierele Grădiște, Micălaca, strada Căpitan Ignat), multe documente, considerate inutile, au fost aruncate, ceea ce îngreunează găsirea datelor vechi. Pe lângă evenimentele generale și documentele folosite, fiecare școală avea propriile lupte, dar de cele mai multe ori și propriul pedagog remarcabil, care proteja învățătorii, profesorii, elevii și, nu în ultimul rând, părinții.

Între 1929 și 1948, alături de școlile de stat, a funcționat și Școala Elementară Romano-Catolică de Băieți în clădirea Gimnaziului Catolic, dar ca instituție independentă. În perioada analizată (din 1940 până la naționalizare), școala a fost condusă de directorul-învățător Návrádi Ágoston, un om foarte meticolos și riguros.

Instituția accepta nu doar copiii romano-catolici, ci și de alte confesiuni, cu condiția ca aceștia să participe la orele de religie ale propriei confesiuni,

15 Limba rusă, avea o rubrică separată, imediat după cea de limba română.

iar preotul să trimită printr-o adresă oficială notele către școală. Salariile învățătorilor au fost asigurate, în timpul războiului, de către județ, iar apoi, (până la desființare), de către Inspectoratul Școlar Maghiar din Cluj. Orice schimbare trebuia raportată susținătorilor, și schimbările erau numeroase: concedii medicale, stagii militare mai scurte sau mai lungi pentru bărbați, trimiterea directorilor în lagăre de concentrare (chiar Návrádi a fost la Târgu Jiu timp de câteva săptămâni). În această perioadă, procesul educațional era asigurat de obicei de învățători „pensionari”, adică retrași din activitate, dar doar dacă aveau calificarea cerută de statul român.

Dintr-o adresă din 1945 reiese că manualele pentru școlile maghiare puteau fi cumpărate de la librăria Minerva din Cluj. De obicei, doi învățători călătoreau pentru a aduce pachetele cu trenul. Directorul a întrebat Inspectoratul Școlar Maghiar dacă numele geografice pot fi predate elevilor și în limba maghiară.

Preotul minorit dr. Gruber Ernő invita cadrele didactice la confirmarea copiilor, iar după aceea la o serbare organizată în onoarea episcopului la Casa de Cultură a Minorităților. Invitația a fost semnată de director, împreună cu învățătorii: Répáczky Ferenc, Náhlik László, Halmai Lajosné, Lukhaump Mária, Pintér Ilona, Kiss Katalin și Koncsek József.

În arhivă se află acea adresă în limba română, semnată de episcopul Pacha Ágoston, prin care, făcând referire la ordinul Ministerului Cultelor, îl îndeamnă pe director ca toate cărțile din bibliotecă sau manualele care conțin simboluri, imagini sau texte ce fac aluzie la vechiul regim să fie imediat retrase. Adresa nu conține niciun fel de anexă cu titluri – implementarea măsurii este lăsată în sarcina școlii.

În septembrie 1945, vicarul general al Episcopiei din Timișoara, îl informează pe directorul școlii că ministrul Învățământului a abolit cerința certificatului de apartenență națională necesar până atunci pentru înscriere¹⁶. Odată cu Reforma Învățământului din 1948, școala a fost desființată, mai exact a fost absorbită de Liceul Mixt Maghiar, ca secție elementară a acestuia.

Imediat după dualismul austro-ungar, a fost deschisă Școala de pe strada Mărășești (Kossuth, Calea Pestei), care în perioada analizată și-a schimbat de mai multe ori numărul, însă populația maghiară din Arad se referea la ea doar ca „Școala de pe strada Kossuth”. În 1940, purta titlul de Școala Elementară Maghiară de Stat nr. 13. Printre instrucțiunile primite în acel an s-a păstrat acea adresă care îl îndemna pe director să sorteze cărțile maghiare din bibliotecă și să elimine volumele ce ar putea ofensa românitatea. Nu există nicio listă sau vreo indicație privind metoda de eliminare.

16 În prima jumătate a anilor '40, un ordin ministerial interzicea înscrierea copiilor de altă naționalitate în școli ale minorităților. Din acest motiv, la Arad, mai multe familii evreiești și germane s-au declarat maghiare, dar au existat și familii românești care au făcut același lucru.

Merită menționat că, la mijlocul anilor '50, o adresă similară a ordonat școlii să păstreze cărțile despre Stalin și epoca sa într-un dulap separat, încuiat. Nu s-a luat niciodată o decizie oficială în privința acestora; la începutul anilor '70, ele au fost predate unei firme de colectare a hârtiei pentru a fi mărunțite.

Școala de pe strada Mărășești (Kossuth)

În 1953, școala purta numele de Școala Elementară nr. 14, iar director era Láng István. Cea mai mare parte a corespondenței se referea la bonurile de achiziție pentru cadrele didactice și elevi (pâine, îmbrăcăminte, încălțăminte). Pentru achiziționarea manualelor, părinții erau trimiși la Librăria nr. 1 (Librăria Noastră). În afară de state de plată, există și o listă interesantă cu semnături pentru cei care erau obligați să participe la defilarea din 23 august. Femeia de serviciu putea lipsi de la defilare din cauza bolii.

Profesori: Sántha Alajos, Nyitray Mária, Muntean Erzsébet; învățători: Endreffy Magda, Kádas Etelka, Steinhübel Magda, Gémes Gézáné. În acest an școlar (1953), numărul elevilor pe clase era: I: 45, II: 35, III: 24, IV: 20, V: 30, VI: 23, VII: 23.

Un an mai târziu, pe lista celor obligați să participe la defilare apar și numele Berthe Anna și Covăceanu Erzsébet. Școala, dincolo de arondarea zonală, a adus și copiii maghiari din cartierele Szilvás și Kádas, care veneau pe jos; majoritatea familiilor trăiau în condiții materiale dificile.

Până la reorganizarea administrativă pe județe (1968), în România era permis ca cineva să locuiască în școală, fie profesor, fie îngrijitor. Până în 1959, cei care locuiau aici nu plăteau pentru electricitate sau apă, puteau folosi lemnele școlii, însă plăteau o chirie (modică). Cu toate acestea,

locuința nu putea fi moștenită sau schimbată. La începutul anilor '50, în Școala de pe strada Mărășești (Kossuth) locuia (în dreapta de la poartă) Acsay Rozália, învățătoare și șefă a secției de învățământ la oraș, iar în 1956, când Varga Károly a devenit director, familia acestuia s-a mutat acolo. Tot atunci, în curte a fost amenajat un apartament pentru familia Lika, amândoi fiind îngrijitori ai școlii. În 1955, școala românească (Școala nr. 5) din clădire s-a mutat pe strada Ghiba Birta din apropiere, iar școala a primit numele de Școala Maghiară Mixtă de 7 Clase nr. 6 din Arad.

Date statistice: dintre elevi, 60 erau pionieri. Unificarea națională a școlilor din 1959 „a readus” școala românească înapoi, dar de data aceasta sub o conducere comună, cu numele de Școala nr. 5. Varga a rămas director încă trei ani, însă în anul școlar 1962–63 a fost înlocuit, fiind numită Bej Angela, cu Gerebenics Jolán în funcția de directoare adjunctă, funcție care a fost desființată rapid. Se poate spune că, în zece ani, secția maghiară a pierdut mult din cauza conducerii, deși Sántha Alajos, profesor de limba maghiară și Hallay Ilona, profesoară de matematică, erau printre cei care rareori i se opuneau. În septembrie 1973, Rabotka Ștefan, vorbitor și de maghiară, a devenit director până în 1975, când, în urma reorganizării școlilor din oraș, Școala de pe strada Mărășești (Kossuth) a fost absorbită de Școala Generală nr. 1. Dintre cadrele didactice maghiare, doar doi învățători, Lantos Elza și Kovalik Erzsébet, și profesorul Kruzsics László au fost transferați. Hallay Ilona i-a adus pe elevii maghiari din clasele V–VIII, care frecventaseră școala de pe strada Mărășești (Kossuth), încolonându-i câte doi.

Merită amintite două întâmplări. Din anii '60 (până în 1980), trebuia raportat anual numărul elevilor de altă naționalitate care învățau în clasele românești. În 1966, la secția română a Școlii nr. 5 erau înscriși 308 elevi, dintre care 246 români, 51 maghiari (răspânșiți pe clase), 9 germani și 2 de altă naționalitate. O altă întâmplare, aproape tragică: în 1974, în fostul parc al școlii s-au construit ateliere pentru instruire practică. În timpul lucrărilor, Hallay Ilona, care ținea ora de matematică cu elevii clasei a VIII-a maghiare în sala vecină, a observat că peretele din spate începea să crape. În câteva secunde (fără timp pentru explicații), i-a evacuat pe cei 15 elevi, iar ea încă se afla pe prag când tavanul de beton s-a prăbușit, zdrobind complet chiar și băncile de fier. Nu-mi amintesc dacă a fost mai mare bucuria salvării sau groaza imaginii, când am ajuns în câteva minute din școala vecină. Dar viețile celor 15 copii salvați – aceasta este fapta, care rămâne istorie și astăzi!

Și în cartierele Aradului au funcționat școli maghiare în timpul războiului și după aceea. Clase paralele au existat ani la rând în școala maghiară din cartierul Grădiște (Mosóczy) și la secția acesteia. Școala de pe strada Ardealului (strada Gizella, ulterior Calea, apoi strada Ardealului) funcționează și astăzi, având o clasă elementară maghiară comasată. Soarta acesteia este similară altor școli: schimbări de nume, fuziuni, reduceri

și lipsuri în arhive. Cele mai multe informații le-am găsit în procesele-verbale de inspecție păstrate. În 1940, școala maghiară autonomă purta numărul 16. La începutul anilor '50, procese-verbale detaliate și precise au fost întocmite de inspectorul școlar municipal Bognár Gergely. Din 1948, director al școlii a fost Kovács Mihály¹⁷, iar în clădire funcționa și o școală românească; numele oficial era Școala nr. 12. Directorul și soția sa, Kovács Adrianna, învățătoare, locuiau în școală. Printre profesorii enumerați îi găsim pe Amigó Sándor și Csóty János, Czilling Antal și Seidner Imre, iar învățătoarele sunt Csóty Gabriella, Eiser Ilona, Gémes Géza, Besenyi Mária și Kilin Jolán. În 1952, pentru o scurtă perioadă, Horváth László devine director, iar din decembrie același an, pentru o perioadă mai lungă, Farkas János. Un an mai târziu, în lista profesorilor apar numele Pop Gizella, Béres Gábor și Reihardt Erzsébet.

Școala de pe strada Ardealului– cartierul Grădiște (Mosóczy)

Ar merita un studiu separat procesele-verbale ale ședințelor cu părinții. La ședința din februarie 1947 a Școlii Populare Maghiare nr. 16 a fost invitat inspectorul Návrádi Ágoston, care a spus că pentru încălzirea celor patru clase nu mai este lemn și a cerut ajutorul părinților. Aceștia au hotărât imediat că fiecare copil va aduce o bucată de lemn sub braț în fiecare săptămână, asigurând astfel temperatura necesară în clase. Tot aici s-a menționat că administrația orașului dorește să mute școala, deoarece în locul ei vor fi mutate familii sărace din Moldova. S-a format o delegație care urma să meargă la primărie pentru a solicita renunțarea la acest plan.

¹⁷ Kovács Mihály, directorul, este același cu profesorul de matematică al Liceului MVL, apoi al Liceului nr. 3, care a absolvit specializarea matematică la Universitatea Bolyai, pe când era învățător.

În anul 1947, cursurile au început pe 29 septembrie, atunci când (pentru ultima oară în istoria instituției) parohul Györffy Imre a sfințit școala. A urmat apoi Reforma Învățământului, iar personalul bisericesc a fost exclus din instituțiile de educație. Una dintre principalele sărbători a devenit 7 noiembrie, când, împreună cu școala românească, au avut loc serbări comemorative cu recitaluri, iar copiii (inclusiv cei din clasa întâi) au omagiat în picioare Uniunea Sovietică și conducătorul acesteia. Școala încă folosea vechea ștampilă, care avea în centru stema Regatului României, peste care era scris cu cerneală „R.P.R.” (abrevierea pentru Republica Populară Română). În cadrul unei ședințe din mai 1948 a corpului didactic, s-a constatat cu tristețe că Inspectoratul Școlar Maghiar din Cluj și-a închis sucursala din Arad. Acest fapt este consemnat astfel în procesul-verbal redactat încă în limba maghiară. Sucursala din Timișoara a mai funcționat până în toamnă. În martie 1949, în prezența inspectorului Kilin Sándor, profesorii s-au plâns că în magazine lipsesc produsele raționalizate (în acea perioadă, pantofi, paltoane, țesături și alte articole puteau fi obținute doar pe bază de puncte distribuite la locul de muncă, fiecare având dreptul la cel mult un articol pe an). În 1955, 40 de elevi de clasa întâi și 71 de clasa a cincea frecventau școala maghiară. Printre profesori se numără Csomay Mária (geografie), Juhász Zoltán (limba maghiară), Muntean Erzsébet (matematică) și Farkas Ágoston, care predă fizica în afară de limba maghiară. Dintre învățători făceau parte Díz Dóra, Jakab Erzsébet, Kutyik Ilona, Lengyel Rozália și Kocsik Rozália. Din anul școlar 1949-1950, timp de opt ani, 25 de elevi de clasa a șaptea aveau absolvat în fiecare an.

În 1959, școala a fost comasată cu școala românească, iar director a rămas timp de încă 11 ani Farkas János (alături de un director adjunct român), clădirea principală fiind cea de pe strada Simándi (strada Petru Rareș). Clasele maghiare au rămas încă în clădirea de pe strada Ardealului. În 1970, Hladik Iván, profesor de matematică, devine director, iar timp de patru ani, Doina Mușat, care vorbea bine maghiara, a fost director adjunct. Profesorii maghiari care au predat ani la rând la școala cu numărul 12 și apoi 13: Szenté László (limba maghiară), Péterfi Árpád (limba franceză și istorie), Laza Éva (fizică și chimie), Csapó Anikó și Huróczi Klára (matematică), Bíró Béla (educație fizică), Gerebenicsné Gábor Jolán (științele naturii și chimie), Comloșan Horváth Tünde (muzică). Limba română a fost predată de Mușat Doina, Törökné Ilisie Ilona și, ulterior, Reckert Noémi.

Despre istoria și soarta schimbătoare a Școlii din Micălaca Veche, nu am găsit documente arhivistice din anii de dinainte de 1959, doar referiri la existența „școlii de dincolo de vamă”. Clasele maghiare funcționau la intersecția străzii Radnei cu actuala strada Renașterii, însă, în ianuarie 1919, comuna¹⁸ Micălaca (Mikelaka), care nu depindea de Arad, a fost declarată

¹⁸ Micălaca a devenit oficial parte a orașului Arad în anul 1930, ca un district al acestuia.

românească, iar învățământul în limba maghiară a fost desființat. Câteva documente atestă că, după instaurarea guvernului Groza, în Micălaca Nouă a fost reluat învățământul primar în limba maghiară. Totuși, aceste documente nu au fost găsite în arhiva noii școli, inaugurate în 1981. Am descoperit, însă, o înregistrare care arată că în 1894, comuna nu a putut (sau nu a dorit) să plătească salariul singurului învățător al clasei maghiare, iar această sumă a fost asigurată de Asociația Kőlcsey din Arad.

Vechea școală din Micălaca Veche

Conform documentelor, Școala Primară Maghiară nr. 19 din Micălaca Nouă a fost comasată, la 11 septembrie 1959, cu Școala Română nr. 18. Inventarul a fost predat de învățătoarea Zimmermann Margit către directoarea-învățătoare Văsălaș Florica. În acel moment, erau înscriși 18 copii maghiari. Din septembrie 1960, această instituție de pe strada Fabius a fost denumită Școala Primară nr. 9 Arad, iar la secția maghiară erau deja 24 de copii. În anul școlar următor, numărul copiilor a crescut, după cum urmează: clasa I – 9 elevi, clasa a II-a – 7, clasa a III-a – 5, clasa a IV-a – 10 elevi, ceea ce a necesitat doi învățători: Zimmermann Margit și Csóty János. Din toamna anului 1962, cei doi învățători au predat la 30 de copii, iar Csóty a fost înlocuit de Szolarik Berta. Ulterior, numărul copiilor a început să scadă, iar noile reguli implementate au dus la situația în care, din 1964, Zimmermann Margit a predat singură la clasele I–IV într-o clasă simultană. Szolarik Berta a continuat să predea la școala similară din **Mureșel** (Zsigmondháza). Elevii din clasa a IV-a din Micălaca s-au înscris aproape fără excepție la Școala din Grădiște pentru clasa a V-a. În 1965, niciun copil nu s-a mai înscris în clasa I-a maghiară, iar în celelalte trei clase au rămas doar 12 elevi. Astfel, secția maghiară a școlii de pe strada

Fabius (numită atunci Școala Primară nr. 25) a fost treptat desființată. Un punct de consolare este că, în 1981, aici a fost înființată o grupă de grădiniță maghiară, condusă de educatoarea Muntean Erzsébet, care funcționează astăzi ca o grădiniță cu program normal.

La sfârșitul anilor '70 și începutul anilor '80, în Micălaca a fost construit un nou cartier cu blocuri, unde s-au mutat mii de familii tinere, inclusiv maghiare. În cadrul acestui proiect de construcție, a fost ridicată și o nouă școală cu aproape 30 de săli de clasă, care a fost inaugurată în 1981. Un an mai târziu, prin eforturile persistente ale lui Kocsik József¹⁹, a fost înființată o clasă maghiară, unde învățătoare a fost Pálfi Mária. În anii următori, la școală s-au format clase în mod regulat, cu următoarele învățătoare: Botka Erika, Gyékény Gertrúd, Komádi Mária și Viszhányó Aranka. Datorită unor schimbări, au predat în primii patru ani și Márkus Miklós și Bálint Mária. În 1986, a fost înființată prima clasă a V-a maghiară, iar secția a continuat să funcționeze, până au „crescut” până la opt clase. Profesorii care au activat în școală: limba maghiară: Nagy Gizella și Puskel Emese, matematică: Igna Mária, Sánta Ilona și Nagy Katalin, istorie: Fridrick Lajos, Komádi Sándor geografie: Milka Péter, fizică: Terțan Ilona și Ivánka József, chimie: Endreffy Lajos, biologie: Sebestyén Júlia. Situația elevilor maghiari în anul școlar 1989–1990: clasa I: 25 elevi, clasa a II-a: 31 elevi, clasa a III-a: 32 elevi, clasa a IV-a: 38 elevi, clasa a V-a: 34 elevi, clasa a VI-a: 29 elevi, clasa a VII-a: 27 elevi. Din păcate, la nivelul elevilor școlari, populația școlară a îmbătrânit. Dacă la deschiderea școlii nr. 12 în cartier erau 3000 de elevi, astăzi au mai rămas doar 450, și fără clase maghiare.

Școala din Gai este una dintre cele mai vechi din Arad. Cartierul Gai are o istorie educațională foarte veche. Există documente despre școlile din Gai, încă de la începutul anilor 1800. La acea vreme, funcționau: o școală romano-catolică cu un învățător, o școală orientală greacă cu un învățător, o școală ortodoxă sârbă, de asemenea cu un singur învățător. Într-o zonă învecinată exista și o clasă maghiară, tot cu un singur învățător, unde copiii din satele apropiate veneau la școală. După 1867, aceste școli s-au întărit, salariile profesorilor fiind asigurate de oraș, iar întreținerea școlii revenea parohiei respective.

În 1890, deja trei învățători predau copiilor maghiari. Documentele arată că, înainte și după Reforma Învățământului, școlile și-au schimbat numele de șase ori în cinci ani, ceea ce face dificilă urmărirea istoriei lor. În anul școlar 1947–1948, școala elementară maghiară din Gai a purtat numărul 20, iar Școala de Stat Iratoș-Fermă era considerată o unitate separată. Învățătorul Páll Ferenc a evaluat performanțele elevilor, iar notele de religie erau transmise prin corespondență oficială de profesorul de religie reformată (Rác Erzsébet). În registrele matricole, locul nașterii mai multor elevi este notat drept Arad-Gai.

¹⁹ Kocsik József a fost profesor și președintele Consiliului Județean al Muncitorilor de Naționalitate Maghiară din Arad.

Școala veche din cartierul Gai

După Reforma Învățământului, toate școlile au fost naționalizate. La școala maghiară, la clasele I–II a predat de Gémes Géza, iar clasele III–IV Farkas Ágoston. Directorul a devenit Kogler Károly, un fost preot evanghelic „laicizat”, a cărui reputație a scăzut în rândul părinților. De la această perioadă, datele despre măsurătorile fizice ale elevilor nu au mai fost completate în registre. Elevii aveau o singură notă la limba română, dar la limba maghiară (în clasa a III-a) primeau patru note separate: lectură, gramatică, recitare și dezvoltare a exprimării orale. În anul 1950, școala avea deja doi profesori de limba rusă. Tot în această perioadă apare pentru prima dată în documente numele Ulrich István, profesor de geografie – biologie, care s-a pensionat din această școală în 1981. Mai apar : Nyitrai Ágoston, profesor de matematică, care a devenit ulterior profesor la Liceul Mixt Maghiar (MVL).

În anul școlar de dinaintea unificării școlilor, în cadrul Școlii Elementare Maghiare Nr. 13 din Arad, cu un ciclu de 7 clase, funcționau două clase paralele de a cincea în limba maghiară. Cei 12 adulți din district, care urmau cursuri de alfabetizare, erau examinați doar la limba română și matematică. Lângă numele unui elev din clasa a IV-a, se menționează că s-au mutat la Școala Maghiară cu 4 clase din Aradul Nou, ceea ce face referire, fără îndoială, la Mureșel (Zsigmondháza).

În 1959, școlile din acest cartier au fost comasate, iar învățământul în limba sârbă a dispărut. Ulrich István a devenit director adjunct și a ținut prezentări la Căminul Cultural Szabó Árpád²⁰. În 1961, inspectorul școlar Covăcean Ioan a condus o inspecție în care au fost coopțați mai mulți profesori maghiari, care au evaluat activitatea didactică de aici. Din procesele verbale ale inspecției care au cuprins 20 de pagini, a rezultat și

²⁰ Casa de Cultură Szabó Árpád a funcționat în Arad, în cartierul denumit Drăgășani, unde, timp de ani de zile, cercul literar Tóth Árpád și-a ținut ședințele.

numele profesorilor care au predat la clasele maghiare : Deutsch László (matematică), Csehfalvi Dénes(biologie), Ulrich István (geografie), Perényi Ilona (istorie), Geróné Solymos Mária (limba franceză), Seidner Imre și Klopp Gizella (limba maghiară), Kovács Ibolya, Szabó Margit (învățători). Un an mai târziu, matematica a fost predate de către Guttmann Alfréd.

În februarie 1965, numărul elevilor de la secția maghiară era: clasa I: 15 elevi, clasa a II-a: 13 elevi, clasa a III-a: 17 elevi, clasa a IV-a: 8 elevi, clasa a V-a: 42 elevi (două clase paralele), clasa a VI-a : 24 elevi, clasa a VII-a: 35 elevi, clasa a VIII-a: 25 elevi. Aceasta înseamnă, de asemenea, că în clasa a cincea funcționau două clase paralele. Începând din acest an, școala nu mai are un director adjunct maghiar.

După reorganizarea administrativă din 1968, inspectorul maghiar Princz Pál a vizitat în mod regulat școala. Între 1973 și 1975, directoarea a fost Doina Mușat, care a predat cu plăcere la clasele maghiare. Din procesele verbale din 1975 reies numele profesorilor: chimie- Pechó Anna, matematică - Hosszú Erika, educație fizică- Lészay András. În decembrie 1978, un proces-verbal menționa că „tovarășul Lészay András a părăsit ilegal țara, plecând în RFG (Germania Federală)”. Succesoria sa a fost Marconi Rozália, iar pentru scurt timp a predat și Dávidházy Imre, care ulterior a devenit un antrenor renumit de baschet. Alți profesori din anii următori: Khell Jolán, Kovách Irén (pentru scurt timp la clasele primare separate maghiare), iar la scurt timp, după doi ani Matekovits Mária (biologie), Pollák Györgyi (franceză). În 1986, în urma unei întruniri, a rezultat că la clasa a III-a predă Zserai Ilona, iar la clasa a IV-a Nagy Gizella, care ulterior a devenit directoare adjunctă și responsabilă secției maghiare.

În realitate, secția maghiară de la Școala din Gai nu a fost intenționat desființată, însă, din cauza schimbărilor sociale, acest lucru s-a întâmplat. În anii 1950–1960, stabilirea mai multor familii secuiești (în special din Căpâlnița și împrejurimile acesteia, județul Harghita) a adus o creștere temporară a numărului de elevi. Însă, odată ce acești copii au devenit adulți, mulți dintre ei au rămas în Arad, dar nu în Gai, ceea ce a dus la scăderea semnificativă a numărului de copii de vârstă școlară.

Școala de pe strada Ciocârliei a jucat un rol semnificativ în educația în limba maghiară din Arad. Aceasta se află în cartierul cunoscut sub numele de Drăgășani. Conform unui raport din 1908, era deja o școală comunală cu 6 cadre didactice și 315 elevi. În perioada schimbării de regim din 1919, în clădire a fost înființată și o școală românească, iar în anii 1940, instituția a continuat să funcționeze, relativ fără perturbări, probabil și pentru că mulți locuitori ai cartierului nu cunoșteau limba română. Reforma educațională nu a influențat semnificativ activitatea acestei școli, doar ora de religie a fost eliminată din curriculum.

În 1949–1950, școala primește numărul 10, iar directoare este învățătoarea Kranovszky Katalin, care, în anii următori, predă geografia la

clasele superioare. În 1951–1952, 22 de elevi finalizează clasa a VII-a. Limba română este predată de Bogdan Reghina, limba rusă de Benkert Klára, limba maghiară de Juhász Ilona, matematica de Pásztorcsik Magda, iar fizica, chimia și biologia de Csóty Gabriella. În anul școlar următor, numărul elevilor crește: în clasa I sunt - 34 de elevi (învățătoare Gémes Borbála), în clasa a II-a -28 (învățătoare Karczagi Margit), în clasa a III-a -23 (învățătoare Lucăcel Irén), iar în clasa a IV-a -31 (învățătoare Zimmermann Margit). În clasa a V-a funcționează două clase paralele cu 49 de elevi. Educația fizică este predată de Reusz Magda.

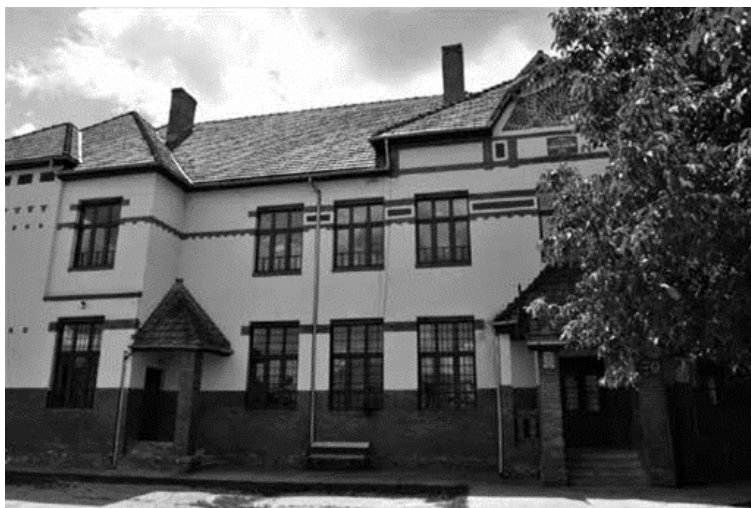

O fotografie veche din Școala de pe strada Ciocârliei (din colecția lui Reinitz József)

O fotografie veche – absolvenți ai clasei a VII-a. În centru este Bognár Gergely, alături de fosta directoare Kranovszky Katalin și profesoara de matematică Pásztorcsik Magda (din colecția lui Reinitz József)

Din septembrie 1956, Bognár Gergely²¹ devine directorul școlii (fost inspector școlar), având obligația de a predă 4 ore de fizică și 2 ore de istorie. Bognár a fost pasionat de predarea fizicii, iar elevii au învățat multe lucruri practice, utile în gospodărie.

Școala de pe strada Ciocârliei

În 1959, odată cu reorganizarea școlilor, instituția primește numele Școala Generală Nr. 2, cu secție română și secție maghiară. Bognár Gergely este numit director adjunct (până în 1972, când demisionează și devine învățător la Școala Nr. 1). În acea perioadă predau trei învățătoare maghiare: Zilahy Rozália, Csóty Gabriella și Szabó Mária. Biologia este predată de Réhon Margit (în perioada în care aceasta este în concediu medical, celebrul profesor dr. Schweitzer József îi ține locul).

Steinhübel Lajos predă mai multe materii, având o catedră mixtă. În 1971, limba română este predată de Glück Magdolna, istoria de Czédly Károly, iar limba maghiară de Láng István. Acesta din urmă este înlocuit pe durată unei boli îndelungate de Jámbor Mária, apoi de profesoara Piroska Katalin, urmată de Benkő Emőke. Din toamna anului 1973, matematica este predată de Kovács Tibor, care rămâne profesor în școală chiar și după desființarea secției maghiare. Ultima clasă a VIII-a, cu predare în limba maghiară finalizează studiile în 1976, sub îndrumarea dirigintei Réhon Margit. Profesorul de maghiară al clasei a fost Wiesenmayer Zoltán (care venea la această școală doar pentru cele 4 ore de predare).

După această dată, doar clasele I-IV rămân de maghiară, iar după pensionarea învățătoarelor „vechi” (Zilahy și Csóty), au predat Timár Ibolya (timp de un an), Komádi Mária (timp de 4 ani) și Hürkecz Szilvia (timp de 5 ani) în clase combinate I-III și II-IV. Secția maghiară a fost desființată la școala de pe strada Ciocârliei în 1992.

²¹ Fiul lui Bognár Gergely, Bognár Levente, a fost viceprimar al orașului Arad între anii 2000 și 2020

Școala nr. 21 „Aurel Vlaicu”

Probabil cea mai „tânără” școală din Arad este Școala Generală nr. 21 „Aurel Vlaicu”, situată în cartierul Poltura (cunoscut și ca Șega sau Vlaicu), între blocuri. Inaugurarea a avut loc pe 15 septembrie 1982, cu secții în limbile română, maghiară și germană. Clasele germane funcționau doar pentru ciclul primar (I–IV), în timp ce clasele române și maghiare formau secții complete pentru opt clase. Clasele maghiare fuseseră mutate aici din Școala Generală nr. 11, care devenise supraaglomerată, predarea făcându-se în patru schimburi, (de la ora 7 dimineața până la 9 seara). Noua locație a fost aleasă datorită accesului mai ușor, fiind situată pe Calea Aurel Vlaicu, pe partea dreaptă în direcția Pecica. În cartea de onoare a noii școli, sunt menționate numele celor patru învățătoare maghiare: Gyurkóczy Aranka, Szekeres Ágota, Krachtusz Mária și Takács Júlia. Primii diriginți ai claselor maghiare au fost: Náhlik Ilona (specializare limba engleză), Jakab Annamária (educație fizică), Caimacan Klára (fizică), Ehling Júlia (biologie). Alți profesori maghiari au fost: Szilvay Júlia (limba maghiară), Vágási Márta (matematică), Bonczidai László (geografie), care s-au transferat cu clasele de maghiară.

Mai târziu, Wiesenmayer Zoltán a predat limba maghiară și istoria, urmat de Szabó J. László (profesor de limba maghiară), Chiș Anikó (științele naturii) și Komádi Sándor (istorie). În primii ani, Krachtusz Mária (învățătoare) și Sánta Miklós (profesor de matematică) au fost directori adjuncți. Trecerea învățătorilor la pensie a dus la o reînnoire treptată a colectivului didactic.

În acest district școlar, clasele maghiare funcționau încă de la începutul anilor '70, la Școala Generală nr. 11, de pe strada Poetului. Datorită construirii a numeroase blocuri noi și a faptului că pe această parte de cartier

Vlaicu exista o singură școală, predarea se desfășura în patru schimburi. Clasele maghiare începeau cursurile la ora 7 dimineața, al doilea schimb la ora 10:30, și tot așa. Lucrurile au funcționat în acest fel timp de peste zece ani. Dintre învățătorii din această perioadă, Krachtusz Mária, Takács Júlia și Szekeres Ágota s-au mutat în 1982 la Școala nr. 21, împreună cu clasele. La Școala nr. 11 au mai predat și Faragó László și Halápi Klára. În 1978 a fost formată prima clasă a V-a, iar în 1974, la clasa I a profesoarei Takács Júlia, au fost înscriși 39 de copii maghiari.

Raportul privind cele cinci decenii de educație maghiară în Arad este departe de a fi complet. Nu am reușit să găsec date despre clasele simultane I–IV maghiare care funcționau la școala din cartierul **Mureșel** (Zsigmondháza), chiar dacă am fost acolo de două ori ca metodist, lucrând cu învățătoarele Hürkecz Szilvia și Pávai Margit. De asemenea, nu am informații despre școala maghiară din Șega, construită în 1902. Tot ce știu este că secția maghiară a fost desființată în timpul conducerii lui Farkas Ágoston, în anii '50, din cauza lipsei de copii, într-o perioadă în care problema numărului de elevi era tratată cu strictețe și nu existau „facilități” pentru clasele în care se predă în limbile minorităților. Singura fostă învățătoare în viață, în vârstă de 95 de ani (Páll Márta), își amintește doar că, la sfârșitul anilor '40, directoarea ei la Școala din Șega era Rosenfeld Gabriella.

Școala de pe strada Căpitan Ignat

Școala Generală Nr. 7 de pe strada Căpitan Ignat (Kapa) asigură educația în limba maternă pentru copiii maghiari din cartierul Pârneava. Acest cartier a fost locuit preponderent de maghiari încă de la fondarea sa, când constructorii cetății Arad au primit locuri de case. Școala, inițial cu patru

cadre didactice, a fost inaugurată în 1884, în timpul mandatului primarului Salacz Gyula. Clădirea actuală, care există și astăzi, a fost construită în 1905. Instituția a rămas o școală maghiară independentă până în 1959. La acea vreme, Kilin Sándor (inițial învățător, ulterior profesor de matematică-fizică) era director de zece ani. După comasarea școlii cu școala românească din strada Oituz (Ilés), acesta a rămas director adjunct până la pensionare. La sfârșitul anilor '60, după reorganizarea administrativ-teritorială, secția maghiară s-a desființat treptat.

Ce a rămas neacoperit

În cadrul cercetării, am analizat numeroase cărți și arhive pentru a obține date cât mai precise. De asemenea, am primit informații de la mulți învățători și profesori mai în vârstă, care s-au bazat mai ales pe amintiri – în aceste relatări, rareori se menționau nume exacte sau numărul elevilor din clase. Profesorii mai în vârstă și-au amintit adesea foste persoane notabile, devenite figuri importante sau cu care păstrează încă legătura, de exemplu, măcar prin felicitări de Crăciun.

Am primit informații și de la foști „elevi bătrâni”, care au împărtășit amintiri interesante, dar acestea nu fac obiectul acestui text. Unele dintre aceste povești ar putea fi publicate în revista Szövétnek²² pe viitor. Cele mai multe informații orale le-am primit de la Kovács Mihály (fost profesor de matematică) și Bognár Gergely (alături de care am predat o perioadă). De asemenea, am discutat de câteva ori cu Návrádi Ágoston, fost învățător-director pensionat, care însă se plângea în general de regimul comunist. Analizând numele cadrelor didactice, este interesant de observat că numele multor profesori și învățători apar în mai multe școli pe parcursul perioadei studiate. Acest fenomen are două explicații, pe de o parte schimbările frecvente (învățământ confesional, școli de stat, comasări, desființări), pe de altă parte lipsa claselor paralele în multe școli, astfel încât profesorii rar aveau norma într-o singură instituție.

Profesorii de la Liceul Mixt Maghiar (mai târziu Liceul nr. 3) au predat adesea și la alte școli maghiare sau secții, suplinind cadrele didactice aflate în concediu medical sau maternal. Astfel, profesori de renume precum Schweitzer József, Berthe Nándor, Fábíán György sau Ficzai Dénes nu au ezitat să predea și la școli generale mai mici, atunci când a fost nevoie.

Regăsim numele unor învățătoare sau profesoare care au apărut sub alte nume în cariera lor, deoarece au început să predea tinere, la 20-25 de ani și ulterior s-au căsătorit. Dintre cadrele didactice menționate, unele au decedat în alte țări (Ungaria, Israel, Germania, Canada, SUA etc.). Este însă interesant de remarcat că cei mai mulți au emigrat doar după pensionare. Această situație se explică prin faptul că, în perioada comunistă, cei care solicitau emigrarea erau imediat concediați din învățământ și nu își mai

²² Szövétnek: Revista Culturală Arădeană. Apare bianual. Redactor-șef: Juhász Béla.

găseau loc de muncă în alt domeniu. În plus, pașaportul le era adesea eliberat după un an, sau chiar niciodată.

Inspectorii școlari maghiari au existat aproape întotdeauna, chiar și înainte de reorganizarea administrativă din 1968 mai ales în perioada guvernului Groza. Fără pretenția de a realiza o listă completă, pot fi menționate nume precum Kelemen Dezső, Bognár Gergely, Návrádi Ágoston, Kilin Sándor sau Náhlik László.

Grădinițele maghiare din Arad (și creșele) nu au făcut obiectul acestui studiu. Sper ca alte persoane să efectueze cercetări asupra acestor instituții. Cert este că și aceste grădinițe au traversat perioade dificile, în timpul războiului și mult timp după aceea. Cele mai multe dintre ele au fost înființate de marii industriași pentru a sprijini femeile angajate (mame). Aceste instituții, împreună cu întreprinderile respective, au fost naționalizate în iunie 1948, devenind grădinițe de stat. Unele dintre clădiri au fost utilizate conform destinației inițiale încă 30–40 de ani.

În ceea ce privește cele două mari școli (predecesoarele actualului Liceu Csiky Gergely și fosta Mănăstire- Zárda), nu am enumerat toate cadrele didactice, întrucât acestea se găsesc în lucrarea: „Emlékkönyv” (Cartea de amintire a învățământului maghiar din Arad) și volumul „Múltat idézek...” (Evoc trecutul...). M-am concentrat, în schimb, pe pedagogii școlilor mai puțin cunoscute, fără a pretinde că am epuizat subiectul.

Am încercat să prezint perioada cuprinsă între 1940 și 1989, dar inevitabil am făcut referiri și la trecut, precum și la prezent. În trecut, școlile noastre maghiare funcționau pe străzile: Templom (azi L. Blaga), Haszinger (azi Szántai Lajos), Csutora (azi Condușilor), Mihály (azi Episcop R. Ciorogariu) și Orczy (azi Ștefan Augustin Doinaș), însă acestea, încă din anii ,40, deveniseră deja școli românești. Clădirea fostei școli profesionale maghiare (de ucenici) din Piața Mihai Viteazul (Ferenc tér) a fost cedată sistemului sanitar de către Bognár Gergely la începutul anilor ,50. Astăzi, în acea clădire funcționează Policlinica Municipală²³, dar secțiile maghiare nu mai existau deja în acea perioadă. Privind spre viitor, acesta deja depinde de elevii elevilor noștri, dar să fim încrezători!

Surse utilizate

Hetven év. A Romániai magyarság története 1919 – 1989. Budapest, 1990, Magyarorsághutató Intézet

Az Aradi magyar nyelvű oktatás emlékkönyve 1919 – 1997. (Gondozta Matekovits Mihály). Arad, 1997

Arad marad – Puskel Péter. Arad, 1997

Valahol (Kelet) Európában – Ujj János. Arad, 1998

Arad, történelmi városkalauz – összeállította Ujj János. Arad, 2001

²³ La colțul pieței și al străzii T. Vladimirescu (Dobó)

-
- Kereskedelmi Akadémia Aradon – Matekovits Mihály, 2001 (Közgazdász Fórum, Kolozsvár, IV. évfolyam 1. szám)
- Múltat idézek... – Husztkné Incze Katalin. Arad, 2001 A Tanár úr – Réhon József. Arad. 2006
- Aradi utcanevek változásai – Lehoczky Attila. Arad, 2006
- Iskola a Kálvin János utcában – Péter András, Réhon József. Arad, 2011
- 90 éves az Iskolánk – Ujj János, Olasz Angéla, Puskel Péter, Matekovits Mihály, Hadnagy Éva. Arad, 2013
- Csendes dicséretetek – Matekovits Mihály. Arad, 2017
- Iskoláim és tanítványaim – Hallay Ilona. Arad 2019
- Materiale găsite în 2020 în arhivele unităților: Colegiul „Csiky Gergely” Școala Gimnazială „Mihai Eminescu”, „Aron Cotruș” (Grădiște), „Regina Maria” (Micălaac), Școala de pe strada Ciocârliei, Școala „Frații Neuman” Gai
- Déli Hírlap; Aradi Közlöny; Jövő; Vörös Lobogó; Nyugati Jelen
- Informațiile orale: Hallay Ilona,...etc, Vagasi Marta (pag186)
- Fotografiile clădirilor școlare au fost realizate de Kurunczi Ferenc.

Cultura după 1948

Autor: Ujj János

Traducerea în limba română: Gabriel Constantinescu

Cu sprijinul Armatei Roșii, care a ocupat Europa Centrală și de Est în 1945, partidele comuniste impuse (sau forțate) în viața politică au început să impună doctrina bolșevică în întreaga societate. Despre această doctrină, criticul și istoricul literar român Nicolae Manolescu (n. 1939) a afirmat că este cel mai dogmatic sistem din istoria omenirii, depășind chiar și fundamentalismul catolic și islamic.

Cenzura a devenit un instrument central al acestui sistem, dezvoltându-se rapid într-o adevărată „industrie”. În așa-numitul regim socialist, timp de decenii, nimic nu putea fi publicat sau transmis în mass-media fără aprobarea unui cenzor, reprezentant al partidului comunist. (Nițu, 472).

Ofensiva culturală a fost îndreptată împotriva oricărei manifestări a culturii burgheze, cu scopul de a o elimina complet. După 1945, comitetul cultural al Frontului Național Democrat a preluat controlul asupra tuturor activităților culturale publice. În fabrici și uzine, în cadrul organizațiilor de partid și al sindicatelor, au fost înființate comitete culturale. Acestea supravegheau activitățile din: cluburile muncitorești, ziarele de fabrică, panourile informative, trupele de teatru amator, cercurile literare etc.

Același tip de organizare a fost implementat și în mediul rural. Conform unui document de partid județean, în anul 1947, în 140 de instituții culturale, activau peste 370 de activiști culturali. (Aradul, 749–750).

Regiunile de vest ale țării au fost supuse unei presiuni deosebite, deoarece aici s-a simțit decenii întregi influența europeană, iar aceste zone erau mult mai receptive la curentele liberale decât partea veche a regatului, de dincolo de Carpați. La această receptivitate a contribuit și prezența unor comunități numeroase de naționalități precum maghiari, germani (șvabi) și evrei, care, chiar și în condiții limitate, au întreținut relații personale cu rudele lor din țările-mamă.

Autoritățile comuniste au combătut orice manifestare culturală care era parte integrantă a culturii burgheze sau au privit-o cel puțin cu suspiciune. Astfel, (de exemplu) au vizat inclusiv muzica simfonică și teatrul. La Arad, în 1945, Palatul Culturii a fost redenumit „Ateneul Popular”, iar teatrul a devenit „Teatrul Popular”. Ansamblurile de muzică simfonică au fost desființate, fiind considerate o amenințare pentru cultura „populară”.

O parte a elitei intelectuale arădene a ales emigrarea, iar altă parte s-a retras din viața publică, evitând să fie sub lumina reflectoarelor. În mediul

rural, s-au înființat, case de cultură în fiecare localitate unde era obligatorie glorificarea realizărilor sovietice și a celor din „socialismul autohton”. Profesorii erau însărcinați cu organizarea ansamblurilor populare, a brigăzilor de agitație (numite „cestuška”) și a grupurilor de teatru. (Aradul, 748–749)

Până în 1965, cultura a fost dominată de dictatura stalinistă sovietică, care promova caracterul internațional al culturii socialiste. În acea perioadă, toate activitățile au fost planificate și implementate după model sovietic. Liderii culturali (secretari de partid, conducători ai universităților, redactori-șefi ai ziarelor și posturilor de radio, producători de film) au fost instruiți inițial în Uniunea Sovietică, la instituția asociată cu numele Jdanov. După acest model, a fost creată în București școala ideologică „Ștefan Gheorghiu”, a cărei absolvire era obligatorie pentru toți cei care activau în cultură și propagandă. În această școală ideologică superioară, au fost acceptați studenți chiar și fără diplomă de bacalaureat, iar absolvenții au obținut o diplomă universitară.

În această perioadă, nu doar partidele politice au fost interzise, ci și orice organizație civilă. Au fost permise doar instituțiile patronate și controlate de Partidul Comunist. Astfel, s-a desființat Uniunea Populară Maghiară, deși aceasta fusese un aliat al Partidului Comunist, participând împreună la alegerile din 1946 (câștigate prin fraude grave). Tot astfel, a fost desființată la Arad Societatea Kölcsey, care avea o activitate fructuoasă în promovarea culturii maghiare, dar și secția maghiară a Teatrului Popular din Arad. În 1949, a fost oprită și activitatea editurilor maghiare arădene, iar cărțile puteau fi tipărite doar de editurile de stat, cu aprobarea cenzurii comuniste.

După 1964, relațiile dintre România și Uniunea Sovietică s-au răcit, iar conducătorii comuniști români, prin Declarația din aprilie 1964 (susținută moral de Partidul Comunist Chinez), au îndrăznit să provoace „marele frate”. Această perioadă a adus o scurtă relaxare culturală în România. Au fost reorganizate editurile, au fost înființate consilii pentru minorități naționale, iar repertoriul teatrelor a devenit mai diversificat. Inclusiv programele TV au cunoscut o varietate mai mare, iar în acest context a fost lansată emisiunea săptămânală în limba maghiară.

Această perioadă de relaxare a durat doar până în 1972, când Nicolae Ceaușescu, deja secretar general al partidului și președinte al statului, a enunțat celebrele Teze ideologice. (Nițu, 473). Așa-numita „Mica revoluție culturală” lansată atunci de partid a avut drept scop limitarea libertății de exprimare și reducerea drepturilor minorităților. (Roth. 159.)

De atunci a început epoca cultului personalității în România, ajungând să rivalizeze cu cea a lui Stalin. În toate instituțiile publice era obligatoriu să fie afișat portretul lui Ceaușescu, iar orice eveniment social sau cultural începea cu slăvirea sa. În presă, prima știre era întotdeauna despre el, iar discursurile și relatările despre vizitele sale erau publicate integral.

Programul de televiziune, redus la doar două ore pe zi, era dedicat în mare parte lui Ceaușescu, iar manualele, afișele și publicațiile începeau cu imaginea sa. Afișele de propagandă, iar sloganurile doar îi preamăreau gloria. Această perioadă a fost caracterizată de un declin semnificativ al culturii din România.

Cei mai importanți creatori, care nu erau dispuși să se supună, au fost de mai multe ori interziși de la publicare și de la realizarea de programe (dintre scriitorii maghiari, de exemplu, Sütő András, Beke György și Csép Sándor), iar în industria cinematografică, creațiile puteau fi realizate doar pe baza scenariilor aprobate de partid. Producțiile teatrale (inclusiv cele de teatru de păpuși) erau aprobate sau interzise în urma unei „vizionări” înainte de premieră, până când observațiile ideologice erau corectate. (Două exemple din Arad: piesa „Tragedie pentru doi” de Kányádi Sándor, prezentată sub titlul „Acorduri celeste” de către Teatrul Popular Periszkop, a fost retrasă din program după o singură reprezentație. O soartă similară a avut și piesa românească „Paracliserul” de Marin Sorescu, prezentată la Casa Municipală de Cultură.)

Programul anunțat de secretarul general al partidului la Mangalia era similar ideologiei staliniste și urmărea formarea unui „om nou” de tip socialist. (Umorul popular îi numea pe aceștia „mangaloizi”).

Această perioadă este caracterizată drept epoca național-comunismului, când, în timp ce se proclama constant rezolvarea problemei naționalităților din România, toate măsurile luate urmăreau asimilarea acestora și distrugerea conștiinței lor identitare. Reprezentanții minorităților entice, în structurile de putere, erau selectați doar dintre cei care acceptau complet toate deciziile și se supuneau fără obiecții. Puțini erau cei care s-au opus deschis acestei politici, precum Király Károly, Doina Cornea, Mircea Dinescu, Sütő András sau, în 1989, Tőkés László.

Teatrul din Arad

După „eliberare”, la Arad nu exista o trupă de teatru, deoarece în timpul dictaturii lui Antonescu, teatrele maghiare nu au primit autorizație de funcționare. În 1945, primarul orașului și prefectul au obținut la București permisiunea de a înființa un teatru cu două secții - română și maghiară, sub numele de Teatrul Popular din Arad.

Actorii care au format secția maghiară erau în parte localnici, iar o altă parte a fost adusă la Arad de Jódy Károly, directorul teatrului. Printre cei mai importanți actori ai perioadei s-au numărat Dukász Anna, o primadonă celebră, apoi Rappert Dódi, venit de la Oradea, și comica Gömöri Emma.

Datorită prezenței trupelor sovietice, secția maghiară a fost obligată să joace piese rusești obligatorii (de exemplu, Gogol: Revizorul, Gorki: Azilul de noapte, Simonov: Chestiunea rusă), dar și opere considerate „progresiste” ale autorilor locali (de exemplu, piese de Asztalos István

și Károly Sándor). În același timp, au fost puse în scenă și clasicii (de exemplu, Shakespeare: Regele Lear, Madách: Tragedia omului, Bródy: Învățătoarea), dar și piese îndrăgite de copii (de exemplu, Fii bun până la moarte, Prințul fără nume, Elevii din Iglu). Totuși, cea mai mare parte a repertoriului era alcătuită din comedii cerute și apreciate de public. Au fost jucate piese muzicale și operete. (Ujj, 113–124.)

În vara anului 1947, în România a intrat în vigoare noua lege a teatrului, care oficial avea ca scop menținerea teatrului etnic și popular, ba chiar promitea sprijinirea inițiativelor private. Szentimrei Jenő a remarcat că această lege „promitea sprijin financiar din partea statului” în cazul acceptării „condițiilor corespunzătoare”. Totuși, aceasta a fost o promisiune înșelătoare, deoarece, începând cu 1948, în România orice inițiativă privată a fost interzisă, iar viața culturală a trecut complet sub controlul și îndrumarea partidului comunist.

Repertoriul secției maghiare a Teatrului Popular din Arad nu a fost considerat adecvat de către ideologii de partid veniți de la București, care au criticat lipsa pieselor sovietice și a celor inspirate din proletcultism. Această evaluare a avut consecințe fatale pentru existența trupei.

Trupa a susținut numeroase turnee în localitățile din județ, ceea ce a impus o actualizare constantă a repertoriului. În timpul unui astfel de turneu, Benkő György, actor comic, a fost arestat direct de pe scenă și a fost ținut în detenție timp de 45 de luni fără o sentință judecătorească. (*Puskel. Az utolsó...*)

Ziarul local comunist, *Jövő*, a prevestit deja sfârșitul trupei maghiare în vara anului 1948. În ediția din 8 iulie, Méliusz József a transmis, la ordinul partidului, „directivele” care stipulau că rolul artei este de a „întări masele pe drumul spre socialism”. Potrivit lui, „acum simțim cu adevărat efectele distructive (!) ale culturii teatrale din ultimele decenii.”

În numărul din 16 iulie, jurnalistul și scriitorul Korda István, născut la Arad, aparent din ordin de partid, într-un mod josnic, plin de slogane proletcultiste, oferă, în opinia sa, un bilanț negativ al stagiunii trecute a secției maghiare. (*Piroska-Piroska. II. 477.*)

În 1948, Teatrul Popular din Arad, cu secțiile română și maghiară, a primit statutul de teatru de stat, însă activitatea secției maghiare a fost suspendată. Înainte de această decizie, o comisie din București, condusă de directorul general Ion Maicu, a asistat la fragmente de spectacole prezentate de cele două secții și a organizat examene individuale pentru actori. Potrivit Piroskăi Katalin, majoritatea actorilor maghiari „nu au convins comisia”, fie din motive reale, fie inventate. În urma examinării, comisia a anunțat că la Arad se va forma o trupă românească, iar la Oradea o trupă maghiară, care urmau să joace alternativ în cele două orașe. La Arad, săptămânal trebuiau susținute două spectacole. Această promisiune nu a fost niciodată respectată, iar Aradul a rămas timp de decenii fără teatru maghiar!

După anunțul suspendării, trupa a susținut ultimele spectacole pe 27, 28 și 29 august, prezentând piesa „Învățătoarea” de Bródy Sándor. Deși presa nu a publicat nicio știre despre desființarea trupei, ultimele reprezentații s-au jucat în fața unor săli pline, unde atât publicul, cât și actorii s-au despărțit în lacrimi.

Ultimul afiș al trupei de teatru maghiar din 1948

În viața culturală a comunității maghiare din Arad a urmat o perioadă de peste o jumătate de secol în care spectacolele profesioniste de teatru au fost disponibile doar în limba română. Teatrele maghiare din Timișoara și Oradea au susținut o perioadă spectacole regulate, apoi din ce în ce mai rare în oraș, iar în ultima etapă a dictaturii acestea au încetat complet. În anii 1960, trupa Operei Maghiare din Cluj-Napoca organiza turnee estivale în Transilvania și astfel a susținut mai multe spectacole și la Arad, în grădina de vară de pe malul Mureșului.

Profitând de obligația sindicatelor de a desfășura activități culturale, la Arad s-au înființat mai multe trupe de teatru amator. Din perspectiva comunității maghiare, cea mai importantă a fost cea activă la întreprinderea „Ecaterina Varga” („Varga Katalin”). În această trupă au evoluat foști membri ai teatrului profesionist arădean, care au rămas în oraș având speranța reînființării teatrului sau fiind legați de familie. Printre aceștia se numără Rappert Dódi, Bíró Jenő, Buda József, Szibig/Lelkes Gábor, Dóka János, dar și actori figuranți. Spectacolele lor, desfășurate în clubul „Merffy” de pe strada Eminescu (astăzi sala de tenis de masă Prokopecz Emil), atrăgeau întotdeauna un public numeros. Succesul în rândul arădenilor însetați de teatru a fost imens. În anii '60, aceste spectacole au încetat.

Teatrul școlar a obținut rezultate notabile în cele două licee cu predare în limba maghiară din acea perioadă. Printre spectacolele de neuitat se numără „Băieții de pe strada Pál” de Molnár Ferenc, montat la Liceul nr. 3, și „Ludas Matyi” de Móricz Zsigmond, pus în scenă la Liceul nr. 4 (ambele

regizate de profesorul Mózer István). O situație caracteristică vremii, este cea a spectacolului „Bunica” de Csiky Gergely, montat de profesorul Husztik Katalin la Liceul nr. 4, care a fost interzis de către organele de partid în urma „vizionării” din motive ideologice (din cauza prezenței unui personaj contesă).

Teatru școlar

La sfârșitul anilor 1960, la inițiativa a doi tineri jurnaliști (Znorovszky Attila și Szekeres Gábor), a fost înființată o trupă de teatru amator numită Periscop la Casa de Cultură a Municipiului. Din trupă au făcut parte atât foști actori ai teatrului profesionist arădean rămași în oraș (precum Dóka János, Bíró Jenő, Szibig/Lelkes Gábor), cât și actori amatori experimentați și tineri entuziaști. Printre cei care au urcat pe scenă în mod regulat se numără Rigler Margit, Katona Béla și Ágnes, Kovács Nagy Borbála, Mihály Mária, Szomorú László, Kiss Károly și Anna, Tóth László, Ruja István, Sárvári Kármén, Sutyák András, Tódor Gábor, alături de un numeros grup de participanți dedicați și entuziaști. Spectacolele lor au atras sute de spectatori arădeni în mod constant.

În 1974, actorii arădeni au pus pentru prima dată în scenă adaptarea romanului de mare succes al lui Sütő András, „Mama îmi promite un somn liniștit”, (*Anyám könnyű álmot ígér*), realizată de Znorovszky Attila (jurnalist și ulterior coordonator cultural al Casei de Cultură a Municipiului), cu Katona Béla în rolul principal. Spectacolul a fost jucat și în satul natal al scriitorului, în timpul unui turneu în Transilvania, unde membrii trupei s-au întâlnit cu Sütő András și părinții acestuia. Trupa a obținut mai multe premii la festivalurile naționale de teatru amator, inclusiv cu această adaptare. Într-o altă ocazie, prestația lui Dóka János (ca interpret maghiar!) a fost distinsă cu premiul I la o întâlnire națională, în ciuda faptului că juriul român nu înțelegea textul.

Az író szülőfalujában

Az hiszen, mindenkinek voltak az életében pillanatok, amelyek megmaradtak, mint meseméltelieteknek. Így vagyunk mi, aradi művelődési színlátók, jászok, pásztorok, vendéglátókkal. Hónapokon át járszotok Aradon és Temesváron, Nagyatáron, Zerinén és a környék falvaiban és közegéjében Sütő András nagy sikerű regényének dramalizált változatát. Hónapokon át alakították az olvasmányélményből szívetelt Berta néni, András bácsi, Gyümölcsös Gergelyt és a regény többi hőseit, hogy végül ott Puszta-kamaráson találkozhassunk az igazakkal, beszélgetünk velük, átéljük a megismerhetetlen csodát a jószék között a regény lapjai közül, hozzáink hasonló hívő emberekévé válnak, akik csak annyiban különböznek tőlünk, hogy életvitésen inkább megöröközték az irólatomban. Bejárjuk a „hol tenget” egykori „jobbágytelepüléseket” utcait, átölegetjük a regényből ismert családi lényképeket, megérezzük az egykor kőszott és fűmolt elkövetett szülőömböt, amely hús kőpáriságában szomorodik a lala földön.

Találkozunk hát a regény háttérben megjelölt valóságával és találkozik a gyűnykor ez a valóság is színpadra „dominát” önmagával. Este, az előadásban, ott áll az első szobán Berta néni, és eredet a könyvel, amikor fűlöz írott sephékkáldásnak sorai elhangzólok, és

ott áll Sütő András bácsi, aki dűléb-rándult kézzel ballotta vissza szűléleptési kísérletének történetét. És ott áll a lala községe a székonyokón és a pótkamaráson, az ablakok pátkányán és az emeleti erkély korlátján, és mindannyiuk között ott áll Sütő András, hogy hazai és asztriai és egyesült államokbeli sikeret után részt vegyen ezen a nemes szembevetésben. Mert ez aradi működévelők akarva-akaratlanul, midőn elfogadják a meghívást, szembesítés közevitőlőkné mentek el Puszta-kamarásra. Az „Arvám könyvű álmat igbt” utolsó fejezetében írja Sütő András: „Szorongó érzésemet csak elmélyít az a tapasztalatom, hogy bár az írás és az igazság edesesevérek: gyakran mégis külön utakon levelegnek. A kímésdőt ez a az érvényesített igazság között húzódik az az ósvény, amelyen az író babért nem szerzhet. Nincs hozzá hatalom”.

Előadásunk pusztakamarási fogadtatás, sa rácsolt erre a szorongásra. Pedig előadásunkban az író igazságkereső szűléb-ka csonkában jelenkezett, s mégis kőselmáltank, jelenünk, mindannyiunk igazságait ismerte fel benne a kősnőség, akár Puszta-kamaráson, akár Maradvárhegyt, Csennakésztrónon vagy Pécán hangzólok el Sütő András szavai.

ZNOROVSKY ATTILA

Pusztakamaráson, a szűlé ház tornácán, édesanyja és édesapja mögött: Sütő András. (Jobbról a negyedik). Mellette Znorovszky Attila, aki színpadra dolgozta az író Arvám könyvű álmat igbt című művét. Lent és lent: az Arad Művelődési Ház magyar színlátó csoportjának működtetői.

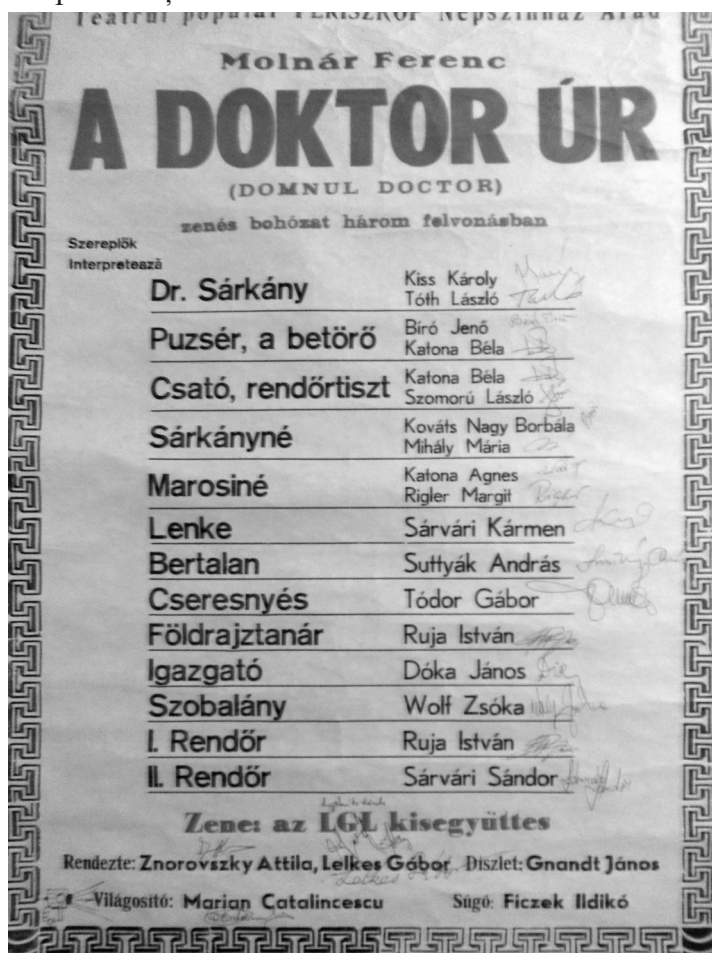
(Fotó: HARAGOS ZOLTÁN)

„Mama îmi promite un somn liniștit”, jucată în satul natal al autorului

Znorovszky Attila, fondatorul trupei de teatru și regizor

Trupa Periscop și-a luat numele de la titlul revistei avangardiste a lui Szántó György, apărută la Arad în 1925. Grupul a organizat anual premiere teatrale, dar a păstrat în repertoriu și spectacole anterioare. Sala mare a Casei de Cultură a minorităților era deseori plină pentru reprezentațiile lor. Membrii trupei, în număr de aproximativ 30, au amenajat din propriile resurse sala Mini 37 la parterul clădirii, unde au lansat stagiuni regulate. Aici, în fiecare luni, se organizau spectacole de tip cameră și pe scenă. Printre cele mai notabile reprezentații ale trupei se numără adaptările regizorului din romanele lui Rejtő Jenő și D-ale carnavalului (I. L. Caragiale), Fata nebună (Marcel Achard), Domnul Doctor (Molnár Ferenc), La revedere, domnule șef de gară! (Bajor Andor), Evadarea (Leonida Teodorescu), Biroul de nisip (Zágoni Attila). Pe scena căminului cultural a fost prezentată piesa lui Kányádi Sándor, intitulată O tragedie pentru două persoane, sub titlul Acorduri la celestă. La premieră a participat însuși autorul, dar autoritățile au interzis reprezentațiile ulterioare la Arad.

Afișul spectacolului "Domnul doctor"

Decorurile spectacolelor a fost realizată de graficianul arădean Gnandt János. În reprezentații apăreau și formațiile muzicale Ypsylon și LGL, cu acompaniamente muzicale oferite de Reményi József și mai târziu de Luptovics László (pian). Regia spectacolelor a fost asistată și de Lelkes Gábor (Sepsi, Szibig) și, ulterior, de Maresch Béla, actor profesionist pensionar. Datorită succesului și regularității spectacolelor, trupa Periscop a obținut statutul de teatru semi-profesionist, calificat oficial drept „teatru popular”. Teatrul Popular Periscop a prezentat, cu ocazia diferitelor evenimente festive și comemorări literare, colecții de versuri ale mai multor poeți din Transilvania (Farkas Árpád, Szilágyi Domokos, Magyar Lajos, Király László). Din versurile poetului transilvănean Kányádi Sándor, Kovács Nagy Borbála și Kozma Ildikó au realizat un spectacol muzical de poezie, cu care au câștigat un premiu și au susținut turnee atât în țară, cât și în Ungaria.

În ianuarie 1989, regizorul trupei, Znorovszky Attila, a părăsit țara împreună cu familia, iar ultima producție în pregătire, piesa Pisica neagră de Asztalos István, a fost realizată abia după schimbările din România, sub regia ulterioară a actorului Maresch Béla.

De asemenea, merită menționată activitatea lui Zala Béla (1898–1972), redactor de revistă și artist de performanță. A studiat în orașul său natal, Arad, și între 1918-1920 a fost student la Academia de Artă Dramatică din Budapesta. A fost colaborator al revistei Genius din Arad și director al revistei Periszkop, iar mai târziu responsabil al revistei Literatura. A susținut serate literare alături de artista de Tessitori Nóra, în toată Transilvania, dar și în Ungaria și Cehoslovacia. Avea o orientare politică de stânga și simpatiza cu mișcarea comunistă; după 1945 a participat la numeroase evenimente festive din Arad ca interpret. În perioada comunistă, a fost numit director al muzeului județean pentru o perioadă. (*RMIL*. 5/2. 1248.)

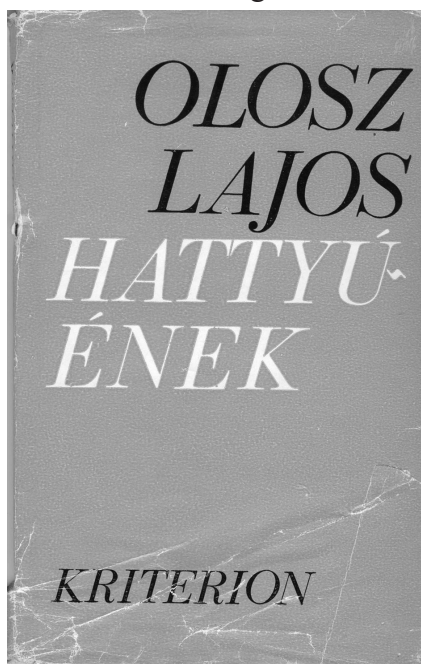
Literatură și editare de cărți

După preluarea puterii de către comuniști, cel mai cunoscut scriitor maghiar din Arad a fost Károly Sándor (1894–1964), scriitor și jurnalist. S-a născut la Arad și și-a început cariera de jurnalist la Budapesta, iar mai târziu a devenit colaborator intern al ziarului Monitor arădean (Aradi Közlöny). Din 1925 a fost reporter pentru Aradi Hírlap. În 1929 a publicat cel mai important roman al său, *Az 500-dik emelet* (Etajul 500), cu care a pătruns în viața literară transilvăneană. Opera sa a fost tradusă în trei limbi, dar Erdélyi Helikon nu l-a acceptat ca membru. S-a alăturat inițiativei Ordinul Literar Maghiar din Transilvania. (Erdélyi Magyar Irodalmi Rend - EMIR), fondată de Olosz Lajos, Berde Mária și Tabéry Géza. A scris romane, povestiri și piese de teatru. Printre piesele sale se numără *Este servit*, *Dictatorul și moartea*, *Amintiri din Gheorghieni*, *Eliberarea lui Tánacsics Mihály*, *Oaspete căzut din cer*, care au fost prezentate pe scenele teatrelor din Timișoara, Arad, Oradea, Budapesta și Szeged.

La începutul anilor 1950, fiind journalist implicat social, i s-a interzis publicarea, iar apoi a lucrat ca muncitor necalificat și magazioner la o fabrică de alcool și drojdie. A scris texte pentru brigada de agitatori (csasztuska) și a condus un grup de teatru. Abia la sfârșitul deceniului, după retragerea trupelor sovietice, a fost reabilitat, iar piesa sa- Oaspete căzut din cer a fost pusă în scenă de Teatrul Maghiar din Timișoara. (Arad Megye... 99–100.)

Începând din 1958, editurile din România au început să publice lucrările sale. În 1962 a fost publicat, sub îngrijirea Editura pentru Literatură- Anii zâmbitori , care a rupt tăcerea construită în jurul său. În total șase cărți i-au fost publicate. Editura Facla din Timișoara l-a însărcinat pe jurnalistul arădean Mózer István cu selecția și editarea scrierilor umoristice ale lui Károly Sándor. Volumul a apărut în 1975 sub titlul Kesorúsó (Sarea amară). Editura Kriterion din București a publicat în 1979 romanul său inspirat autobiografic - Anii zâmbitori. Ani aventuroși, însoțit de un studiu introductiv exhaustiv și evaluativ realizat de Szekernyés János, jurnalist, editor și critic de artă din Timișoara. (RMIL. 2. 635–638.)

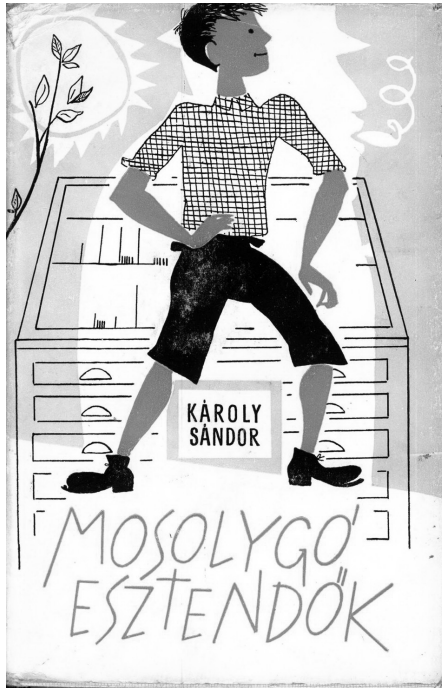
Un alt literat civic, renăscut asemenea unei păsări Phoenix, a fost Olosz Lajos (1891–1977), care a trăit în localitatea natală, Chisineu-Criș. În perioada dintre cele două războaie mondiale, a atras atenția cu trei volume de poezie și sub conducerea sa a luat naștere alternativa la Helikon, EMIR (Ordinul Literar Maghiar din Transilvania). Mai târziu, a tăcut și s-a retras, revenind doar în anii 1940 pentru a se implica în activitatea Comunității Naționale Maghiare. A fost editor al singurei reviste culturale din sudul

Volumul de poezii al lui Olosz Lajos

Scriitorul Károly Sándor

Prima carte apărută după 1945

Transilvaniei, Revista Lunară din Arad (1943–1944). După război, a fost internat. După preluarea puterii de către comuniști, nu a acceptat să participe la nicio activitate publică. În perioada de relaxare de după 1965, a revenit în viața literară. În 1968, la București, a fost publicată colecția Poezii, iar trei ani mai târziu, Cele mai frumoase poezii. În 1972, Editura Kriterion a publicat volumul Cântecul lebedei, care conținea poeziile sale scrise între 1968 și 1971. (RMIL. 4. 262–264).

După schimbările politice, profesorul Csanádi János din Zerindul Mare a preluat administrarea moștenirii sale literare, compilând mai multe cărți din poeziile sale.

După cel de-al Doilea Război Mondial, la Arad s-a format un cerc literar numit după jurnalistul de stânga român Alexandru Sahia, iar în anul următor s-a creat și o filială maghiară. Membri fondatori ai cercului literar maghiar din Arad au fost: Szántó György, Csermői Pál, Balla Károly, Bárd Oszkár Róbert, Korda István, Molnár Tibor, Varga Zsuzsanna, Molnár Sándor, Szabó Imre, Serestély Béla. După 1945, avântul literar inițial a început să scadă rapid. Motivul principal a fost plecarea celor mai importanți creatori maghiari din Arad în doar câțiva ani. Szántó György (1893–1961) s-a mutat la Budapesta, iar W. Rózsa Aliz (1909–1985), iar emigrat în Israel. Korda István (1911–1984), romancier, a înlocuit statutul său de jurnalist la un ziar din Arad cu unul la Cluj și apoi la București. Majoritatea scriitorilor de succes din perioada interbelică nu au mai avut acces la publicare pentru o lungă perioadă de timp, fiind excluși din viața literară.

Serestély Béla

În 1949, cercul și-a declarat independența și a adoptat numele lui Petőfi Sándor. Membrii cercului publicau în principal pe paginile culturale ale presei locale și, ocazional, în revista literară maghiară din Transilvania, Utunk. În toamna anului 1956, cercul a organizat o întâlnire cu grupul scriitorilor din Szeged, la Palatul Cultural. La mai puțin de o lună după

această întâlnire, a izbucnit revoluția maghiară, al cărei impuls ideologic a fost dat de cercul Petőfi din Budapesta. Pentru a evita posibilele conflicte cu autoritățile de partid legate de numele similar, conducerea cercului a făcut o mișcare strategică, schimbând rapid numele asociației literare în Tóth Árpád, după numele unei personalități locale.

Printre președinții cercului, până în 1989, s-au numărat Rudas Aladár, Csermői (Weisz) Pál, Péterfi Árpád, Friss Panián Iván, Znorovszky Attila, Ujj János și Kenyeres Pál. Cercul literar Tóth Árpád a menținut relații strânse cu cercurile similare din Salonta (Arany János), Timișoara (Franyó Zoltán) și Oradea (Ady Endre). De asemenea, a găzduit numeroase personalități marcante ale literaturii și culturii maghiare din România, la ședințele lunare, printre care: Bodor Pál, Szabó T. Attila, Domokos Géza, Oloszt Lajos, Marosi Péter, Toró Tibor (fizician), Balogh Edgár, Kovács János (redactor), Márki Zoltán, Létay Lajos (poet), Bálint Tibor (scriitor), Gálfalvi Zsolt, Nemess László (scriitor), Markó Béla (poet), Tóth Sándor (filozof), Cs. Gyimesi Éva (istoric literar). Autoportret (Önarckép. 146–147.)

Unul dintre membrii cercului, ales și în conducere, Serestély Béla (1883–1968), a fost coleg de clasă la liceul din Orăștie cu prim-ministrul Petru Groza. Datorită acestuia, selecția de poezii ale lui Serestély, intitulată *Viața este triumful („Élet a diadal”)*, scrisă între 1917 și 1956, a fost publicată în 1957 la Târgu Mureș, în tiraj redus. În contextul proletcultist al vremii, poetul a fost nevoit să includă poezii cu tematică și tonalitate diferite de stilul său, intercalându-le cu versurile sale descriptive și lirice. Despre volumul de 100 de pagini, conținând 44 de poezii, criticul Gréda József a spus că „diferențele dintre cele două grupuri de poezii ale lui Serestély sunt atât de mari, încât pot fi ușor delimitate, iar frumusețea poeziilor inspirate nu poate fi afectată de celelalte. („*Drumul nostru*” - *Utunk*, 12 iunie 1958).

În deceniul nouă din secolul recut, în cadrul festivalului anual „Primăvara Arădeană”, unul dintre cele 2-3 evenimente maghiare organizate era mereu o seară literară desfășurată la Casa de Cultură a Minoriților.

La întâlnirile cercului Tóth Árpád, printre invitați se numărau și personalități cunoscute din viața literară românească, precum Bajor Andor, Kányádi Sándor, Tóth Mária, Szász János, Banner Zoltán, Kubán Endre, Cseke Péter, Zágoni Attila, Jancsik Pál și Csép Sándor. Organizarea acestor întâlniri a fost în mare parte meritul activistului comisiei de cultură, Kocsik József. Pe măsură ce dictatura s-a adâncit, autoritățile de partid au eliminat de pe lista invitațiilor acele personalități maghiare considerate „problematic” sau „indezirabile”, precum Sütő András, iar mai târziu Kányádi Sándor și Csép Sándor.

*„Festivalul Primăverii de la Arad” – aspect de la un program literar
(fotografie de Péter Szabó)*

Cercul literar a fost, de asemenea, un atelier de creație util și activ. Întâlnirile, care aveau loc lunar la Clubul Merffy, apoi la Casa Municipală de Cultură, în redacția ziarului maghiar local sau la Clubul Presei, erau ocazii pentru membrii cercului să citească din propriile creații. Acestea erau analizate de un membru al cercului, de un jurnalist sau uneori de un profesor de limbă maghiară, iar apoi discutate de ceilalți membri. Printre cei care citeau în mod regulat se numărau: Kovács Mihály, Kenyeres Pál, Szabó Imre, Bokor Ella, Disz Péter, Manga István, Znorovszky Attila și Kocsik József.

G.(ugyelka) Pataky András, talentatul poet muncitor

În anii '70 și '80, la ședințele cercului a apărut o nouă generație de creatori, printre care G. Pataky (Gugyelka) András, Ambrus Amaryll, Böszörményi Zoltán, Ódry Mária, Szabó Péter, Irházi János, Fiegel Erzsébet și Szép Mária. Unii dintre aceștia au reușit să-și publice lucrările chiar înainte de schimbările politice. Böszörményi Zoltán „Pe aripi de vârtaj” (Örvényszárnyon) și Szabó Péter „Desfacerea dragostei” (Szerelombontás) au debutat pe cheltuiala proprie la Editura Litera din București. Ulterior, manuscrisele lor au fost acceptate și de Editura Facla din Timișoara.

Cu toate acestea, cartea lui Böszörményi a fost distrusă înainte de publicare, în timp ce volumul lui Szabó, intitulat - Ce este important (Ami fontos), a apărut în 1985. Irházi János și-a făcut debutul în legendara serie Forrás a Editurii Kriterion, care, începând cu anii '60, a publicat aproape toți tinerii autori talentați ai literaturii maghiare din România. Volumul său de povestiri și nuvele, „În ape adânci” (Mélyvízben), a fost publicat în 1989 la București.

Volumul de debut al lui Böszörményi Zoltán

În 1982, cercul a reușit să publice singura sa antologie sub regimul comunist, intitulată Önarckép („Autoportret”). Aceasta a fost editată de Ujj János, Kenyeres Pál și Znorovszky Attila, cu o copertă și un design grafic realizate de artistul plastic Alaszu Pál, fiind tipărită la tipografia din Arad. Antologia conținea poezii, nuvele, reportaje, traduceri, studii literare și cercetări de folclor ale autorilor din Arad. (RMIL. 5/2. 855–857). Întregul conținut al celei de-a doua antologii a fost finalizat, trimis la tipar

și chiar a trecut printr-o a doua corectură, când, la ordinul autorităților din București, fără explicații, a fost retrasă.

Antologia Autoportret a Cercului Literar Tóth Árpád

În 1969, în județ, s-a înființat un cerc literar-cultural și la Zerind. Membrii cercului erau localnici pasionați de literatură și condeieri amatori, dintre care mai mulți publicaseră scrieri în ziarele din Arad și Oradea. Ei îl considerau mentor spiritual pe Olosz Lajos, care locuia în apropiere, la Variașu Mare, și pe care l-au vizitat de mai multe ori, sub conducerea președintelui cercului, profesorul de limba maghiară Csanádi János. La ședințele literare organizate în casa de cultură locală au participat scriitori și organizatori literari din apropiere, din Oradea și Timișoara. Printre invitați s-au numărat și Banner Zoltán, Nagy Ilona, Cseke Péter, Domokos Géza, Kányádi Sándor, Lászlóffy Aladár, Szász János, Tóth Mária și alții. În 1977, după moartea lui Olosz Lajos, cercul a preluat numele poetului din Chișineu-Criș și a funcționat sub acest nume timp de decenii. (RMIL. 4. 264–266.)

În perioada regimului socialist, la Arad a mai fost publicată o carte în limba maghiară. În redactarea și postfața lui István Mózer, jurnalist și șeful secției „Cultură” al cotidianului Vörös Lobogó, a fost publicată culegerea de cântece populare Grâu, Grâu, ce câmp frumos de grâu (Búza, Búza, de szép tábla búza). Această culegere, care conține cântece populare din Pecica și Variașul Mare, a fost realizată datorită eforturilor profesorilor Apáczai Bölöni Sándor și Gulácsi Zoltán din Pecica. (După 1990, mai

multe volume bazate pe colecția folclorică a lui Apáczai Bölöni Sándor au fost publicate de Asociația Kálmán Lajos din Pecica.)

Anterior, ultima carte maghiară publicată la Arad a fost Gummi Misi kalandjai (Aventurile lui Misi Gummi), o carte pentru copii scrisă de László Bakó, în 1949. Dacă facem un calcul, în cei patruzeci de ani de socialism, această mică culegere de folclor a fost doar a treia (!) carte publicată în limba maghiară.

Istorie locală, păstrarea tradițiilor

În istoriografia socialistă românească, se pot distinge două perioade distincte. În timpul ocupației sovietice, care a durat până în 1958, „accentul era pus încă pe rădăcinile slave ale istoriei și culturii românești, în timp ce, de la sfârșitul anilor 1950, la ordinul liderului comunist Gheorghe Gheorghiu-Dej, a început să domine dogma continuității daco-romane promovate de naționalismul românesc.” (Roth, 155.) De atunci, doar două domenii de cercetare au avut prioritate: clasele sociale și lupta de clasă din cadrul acesteia, precum și continuitatea românească de la daci până la formarea poporului român. În timpul dictaturii lui Ceaușescu, acestora li s-a alăturat în mod deschis promovarea mișcărilor naționale românești. Revistele istorice și publicațiile de specialitate acceptau în principal articole pe aceste teme. Cercetările istorice și manualele trebuiau să reflecte existența „celor trei principate românești”, construind o istorie unificată „a teritoriilor României de astăzi. Această narațiune minimaliza, trecea sub tăcere sau distorsiona istoria politică a Transilvaniei, prezentând-o ca pe un simplu apendice al principatelor românești din sud și est, care erau înfățișate ca fiind de o semnificație istorică monumentală pentru întreaga perspectivă românească”. (Roth, 160.)

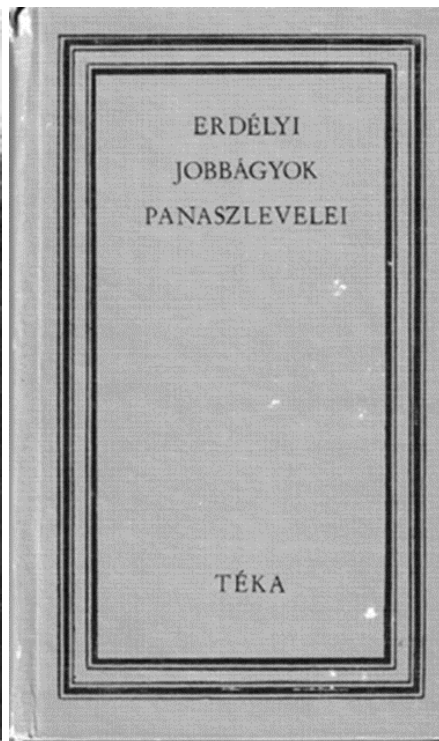
Revista Ziridava a Muzeului Județean, lansată în 1969, aborda rar studii pe alte teme decât cele menționate mai sus. Momentele din istoria minorităților naționale sau evaluările personalităților lor remarcabile erau incluse sporadic. Istoricii locali maghiari din Arad, precum Kovách Géza și Glück Jenő, publicau adesea rezultatele cercetărilor lor despre istoria minorităților fie în sertarele birourilor lor, fie în publicații apărute în alte părți.

Printre aceștia, activitatea lui Kovách Géza (1926–2004) este cu siguranță remarcabilă. Manuscrisul primei sale cărți a fost adus de el din Cluj, iar „Istoria breslelor din Zaláu” a fost publicată în 1958. Domeniul său de cercetare a cuprins istoria agrară (scrisori de plângere ale iobagilor, răscoala lui Dózsa, relații funciare), istoria așezărilor, aspecte demografice, activitatea și corespondența unor istorici notabili legați de Arad (Márki Sándor, Veres Endre), soarta și memoria martirilor de la Arad, precum și istoria breslelor. A contribuit la realizarea a două monografii în limba română ale județului (în 1978 și apoi în 1999). De asemenea, a participat la cercetarea istoriei localităților cu populație maghiară din județ (Pecica,

Chișineu-Criș, Macea). A fost primul care a obținut la Arad titlul de doctor în științe istorice. (RMIL. 3. 145–147.) Activitatea sa a fost recunoscută prin numeroase distincții și titluri onorifice, iar memoria sa este onorată până în prezent. A primit și titlul de membru al corpului academic al Academiei Maghiare de Științe.

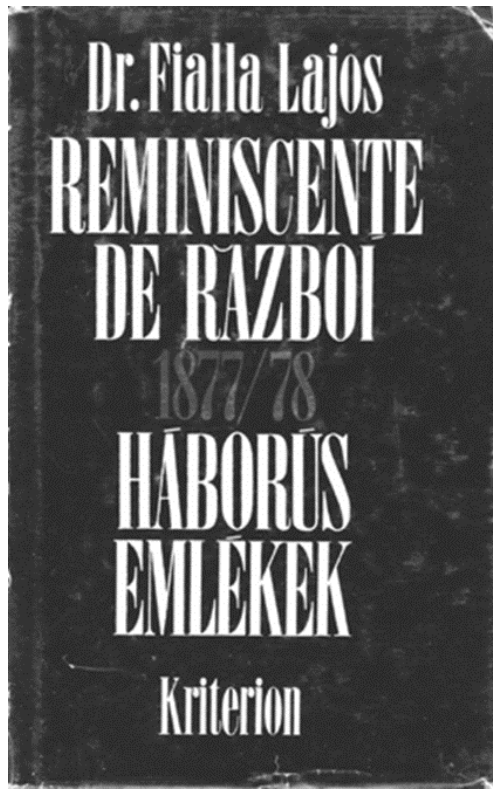

*Pe urmele oștilor
lui Doja și Horea...*

*Scrisorile de plângere
ale iobagilor din Transilvania*

Glück Jenő (1927–2004) și-a început cariera ca muzeograf, continuând ulterior ca profesor. A clarificat numeroase detalii legate de diverse teme de istorie locală. A cercetat viețile și carierele unor politicieni, scriitori și artiști maghiari și români. Lucrările sale au fost publicate în diverse reviste și articole științifice. A adus la lumină date despre istoria Aradului, Ineului și Lipovei. A fost coautor al mai multor ghiduri turistice ale județului, precum și al monografiei județene publicate în 1978. La Editura Politică, a publicat o carte bilingvă despre Fialla Lajos, un medic maghiar care a activat la București, o lucrare despre Ocskó Terézia, o personalitate a mișcării muncitorești (în română și maghiară), precum și o carte despre mișcarea muncitorească din Arad (împreună cu Roz Alexandru, în limba română). (RMIL. 2. 701–71.)

Cartea lui Glück Jenő despre Fialla Lajos

În perioada 1970–1971, în publicația „Pagini brașovene” (Brassói Lapok), profesorul și istoricul local din Arad Ficzay Dénes (1921–1985), care se autointitula „aradolog», a publicat o serie de articole intitulată *Mică istorie literară*. Această serie a fost, în esență, un substitut pentru manualele lipsă din școli, adresându-se elevilor care se pregăteau pentru bacalaureat și admiterea la universitate. Seria includea trei studii despre perioade sau stiluri literare (Secolul luminilor, Romantismul și realismul critic, Epoca poeziei alegorice), precum și paisprezece biografii ale scriitorilor și poeților maghiari din secolul al XIX-lea, incluși în programa școlară, printre care și Arany János. În 2015, fostul său elev, profesorul de fizică din Pecica, Nagy István, a publicat articolele în format de carte. Scrierile sale despre istoria locală, publicate în ziarul Vörös Lobogó, au fost printre lecturile favorite ale cititorilor. Lucrările sale, precum și rememorările și aprecierile despre el, au apărut sub formă de carte abia după 1990.

Lajos Pintér (1920–2005) s-a născut la Arad, unde a lucrat ca redactor la Jövő. În a doua parte a vieții sale, s-a mutat în capitală, colaborând cu mai multe publicații naționale. Lui i se datorează prima carte (de dimensiuni modeste) publicată după 1948 despre revoluționarii maghiari, executat la Arad. Cartea „Cei treisprezece martiri de la Arad” a fost publicată în 1978 de Editura Politică din București. (Arad... 244.)

La 6 octombrie 1949, la comemorarea a 100 de ani de la execuții, relațiile dintre România și Ungaria erau încă (aparent) armonioase. Ambele state au fost reprezentate de oficiali guvernamentali de rang înalt la ceremonia comemorativă organizată la locul execuției. În Palatul Culturii era încă deschis muzeul de relicve, inaugurat în 1893. Muzeul invita vizitatorii să admire colecția prin afișe în limbile română și maghiară. După Revoluția Maghiară din 1956, expoziția a fost modificată într-o anumită măsură, punându-se accent pe aspectele legate de România. Politica lui Nicolae Ceaușescu, care s-a orientat tot mai mult spre naționalism, a dus la închiderea frecventă a colecției, iar în 1973 aceasta a fost desființată. În locul ei a fost deschisă o expoziție care prezenta istoria poporului român, amenajată conform unei tematici aprobate la București și obligatorie pentru toate muzeele istorice din țară, cu puține exponate originale locale.

La acel moment, liderii țării încercau deja să facă uitate legăturile maghiare ale evenimentelor din 1848-1849. Ultima comemorare comună la locul execuției a avut loc în 1974, la 125 de ani de la execuții. Atunci au fost depuse în soclul obeliscului rămășițele pământești ale celor unsprezece martiri îngropați în România. La comemorarea de la locul execuției și la Palatul Culturii au participat oficiali de rang înalt din guvernele maghiar și român, precum și din armată.

Comemorare: 6 octombrie 1985 la obeliscul generalilor

În anii următori, comemorările de la locul execuției erau organizate astfel încât coroanele oficialităților locale să fie depuse devreme, în cursul dimineții. Ora la care ambasada maghiară din București depunea coroane nu era niciodată anunțată, însă, cu toate acestea, în acel moment, sute sau chiar mii de maghiari din Arad se strâneau în jurul monumentului. La fiecare ocazie, din inițiativă spontană, s-au cântat imnul național și imnul secuiesc. O singură excepție a fost anul 1989, când, la 6 octombrie, poliția

și poliția politică au închis complet perimetrul, invocând motive fabricate (o cursă de motociclete), partea orașului de dincolo de Mureș, permițând doar accesul locuitorilor de acolo.

În ciuda discursurilor demagogice despre soluționarea definitivă a problemei naționalităților, regimul comunist a făcut tot ce a putut pentru asimilarea forțată a minorităților naționale și pentru omogenizarea societății, mai ales în zonele izolate. Totuși, în scurta perioadă de liberalizare care a urmat după 1965, comitetele județene de cultură socialistă au fost reorganizate. În județul Arad, reorganizat, unul dintre vicepreședinții comitetului a fost Kovách Géza. Cu scuterul său, el a călătorit neobosit prin satele locuite de maghiari, încercând să organizeze și să revitalizeze activitățile de păstrare a tradițiilor care stagneră.

Una dintre inițiativele sale, care dăinuie până astăzi, a fost Duminica de la Mailat. În august 1970, sărbătoarea religioasă dedicată Adormirii Maicii Domnului a fost „rebotezată” și transformată într-o sărbătoare tradițională. Participanții, însoțiți de o gardă călare, fanfară și copiii de la grădiniță în frunte, au mărșăluit pe strada principală a satului, iar pe scena în aer liber amenajată în curtea casei de cultură a avut loc prima întâlnire a formațiilor de folclor maghiar din județ. Evenimentul a fost relatat în detaliu de emisiunea în limba maghiară a televiziunii române. Organizatorul local al evenimentului a fost Andrásy György, învățător și director al școlii. După Kovách Géza, organizarea județeană a fost preluată de Kocsik József și Znorovszky Attila.

Prima Duminică de la Mailat

Programul Duminicii de la Mailat s-a extins semnificativ în anii următori. Sâmbăta seara, înainte de ziua principală, trupa Teatrului Csiky Gergely din Timișoara și Teatrul Popular Periscop au susținut frecvent spectacole, iar evenimentul a inclus expoziții de artă și fotografie, simultane de șah, întâlniri scriitor-cititor și lansări de carte. Întâlnirea anuală a avut un efect

revigorant asupra coeziunii maghiarilor din județ. Astfel, la Zerind sub conducerea lui Csanádi János, la Arad sub îndrumarea lui Szabó András (Viola), la Galsa cu Frajna Edit, la Pecica cu Khell Levente și Jolán Spic de grâu (Búzavirág) și la Dorobanți cu Benedek Sándor, s-au format grupuri dedicate păstrării tradițiilor.

La întâlnirile de la Mailat, timp de două decenii, au participat în mod regulat formațiile locale, alături de Spic de grâu din Pecica, Viola din Arad, formațiunile de dansuri din Chișineu-Criș, Iratoșu, Dorobanți, Galsa și Zerind. (Kovács Géza, 139–144.) Tradiția Duminicii a supraviețuit până astăzi, fiind extinsă la o săptămână întreagă dedicată sărbătorilor comunității.

Inspirat de exemplul de la Mailat, la începutul anilor 1980, comitetul cultural a organizat o întâlnire similară într-un alt sat din județul Arad. Festivalul toamnei din Câmpia de Vest a avut loc în septembrie la Dorobanți, pe atunci aparținând administrativ de orașul Curtici. Printre organizatorii entuziaști s-au numărat medicul Almási Béla și profesorul Benedek Sándor.

Kocsik József, activist al comitetului cultural, a venit cu ideea de a organiza un bal mascat pentru comunitatea maghiară din Arad. Deoarece fiecare eveniment trebuia să aibă o bază ideologică, acesta a fost intitulat „Așteptarea primăverii”. Balul, desfășurat în cantina fabricii de textile Teba, a avut ca invitați permanenți pe secretarul de propagandă al comitetului județean de partid. În cadrul programului care preceda balul, au evoluat cele mai bune formații maghiare din județul Arad: dansatorii de la Spic de grâu din Pecica, grupul de citerași din Zerind, cântăreții și dansatorii de la Viola din Arad, dar și actori și interpreți din Timișoara, precum Fall Ilona, Sinka Károly și Ferenczi Maja. Evenimentul a avut un succes atât de mare încât invitațiile distribuite instituțiilor erau epuizate cu luni înainte.

Cercetători ai tradițiilor populare din județul Arad

În perioada de după al Doilea Război Mondial, Kovács Ferenc (1907–1959), activând la Dorobanți, a avut un rol de pionierat în cercetarea tradițiilor populare maghiare din județ. În cei șase ani în care a predat la Dorobanți, a adunat tradițiile folclorice ale satului și ale localităților învecinate. Acestea au fost publicate în 1958 de Editura de Stat pentru Literatură și Artă din București, sub titlul „Sub grădinile din Iratoșu. Poezia populară din Dorobanți”. Adunată de Kovács Ferenc. Cartea include 22 de basme, 11 balade, cântece, colinde, jocuri pentru copii, versuri de nuntă, proverbe și ghicitori. O altă colecție intitulată -Poezia populară maghiară din marginea Aradului a rămas în manuscris. (*RMIL*. 3. 156.)

Printre păstrătorii tradițiilor populare din județ trebuie menționat Csanádi János din Zerind. Acesta a adunat cu entuziasm balade și

cântece populare interpretate de bătrânii din satul natal și din împrejurimi. Cercetările sale au fost publicate în rubrica Cultură a cotidianului Vörös Lobogó, dar și în antologia Autoportret a Cercului Literar Tóth Árpád. Cântecele populare erau grupate tematic și predate unui grup coral local, iar un meșteșugar local construia instrumente de tip ceteră pentru grup. Acest ansamblu a susținut spectacole la Zerind, în satele din jur și la Arad. După 1990, cercetările sale au fost utilizate în mai multe cărți independente și studii. Pe lângă cercetătorii deja menționați, activitățile și publicațiile istorice ale lui Matekovits Mihály și dr. Vajda Sándor, inclusiv articolele aniversare și eseurile lor, se numără printre contribuțiile semnificative la literatura și evenimentele dedicate istoriei locale.

Artele plastice

După al Doilea Război Mondial, viața artistică din Arad s-a redresat rapid, iar cei mai importanți creatori au rămas în oraș. Odată cu înființarea Uniunii Artiștilor Plastici din România, câțiva membri din Arad au fost acceptați. Selecția nu se baza întotdeauna pe valoarea artistică, ci adesea pe „originea socială sănătoasă.” În cele din urmă, lucrurile s-au reglementat, iar din anii 1950 admiterea în uniune a devenit condiționată de absolvirea unei universități de artă și de participarea la expoziții.

O expoziție individuală a lui Pataky Sándor

Inițial, artiștii plastici profesioniști din Arad au aparținut grupului Uniunii din Timișoara, dar ulterior s-a înființat un grup independent *la Arad*, sub conducerea sculptorului Vitroel Emil (1929–2001). Născut la Cermei, Emil Vitroel a devenit un sculptor monumental remarcabil,

având lucrări expuse în Arad, Moneasa, dar și în alte orașe din România și Ungaria. Din grupul condus de el făceau parte: Soós István, Hajós Imre, Pataky Sándor, Baranyai Ferenc și Györffy Éva. Printre aceștia, Pataky Sándor (1880–1969), cunoscut drept „liricul peisajului transilvănean,” s-a remarcat mai ales ca acuarelist. Lucrările sale se regăsesc în muzee și în colecții private din țară și străinătate. În anul precedent morții, a fost distins cu Ordinul Meritul Cultural, clasa a IV-a. (*Județul Arad, 154–155.*)

O generație mai tânără, talentată și foarte productivă, a devenit cunoscută începând cu deceniul al optulea al secolului trecut. Din aceasta fac parte: Alaszu Pál, Kett Groza János, Gnant János, Eisele Szűcs Zoé, Tamás Mária, Móré Sággi Annamária, Simó Margit, Ódry Mária, Babócsik László, Steinhübel Zoltán, Maghera Árpád, Orvos Tibor și Kocsis Rudolf. Toți au devenit membri ai Uniunii Artiștilor Plastici din România. În prezent, unii sunt profesori universitari, iar alții fac parte din conducerea grupului arădean. Până în anii 1960, grupul avea o mică galerie pe latura cofetăriei Tineretului din centrul orașului, iar în anii 1970 a fost deschisă Galeria Alfa, care oferea un spațiu expozițional mai amplu. Aici s-au organizat în principal expoziții individuale, dar și expoziții de grup. Expozițiile colective mai mari erau găzduite în foaierea teatrului până la deschiderea Galeriei Delta. (*AradART, 2001.*)

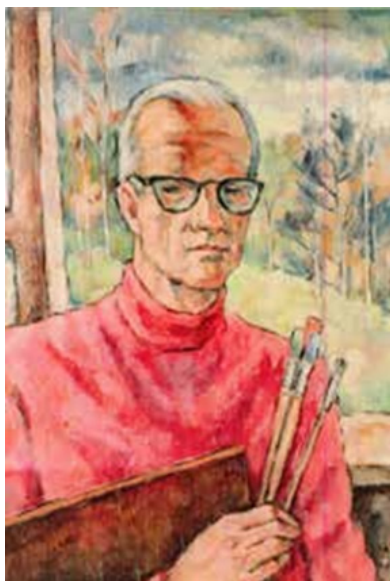
Györffy Éva: „Ochi” (Autoportret)

Din Arad s-au lansat artiști plastici de succes, ale căror cariere au înflorit în alte locuri, cum ar fi capitalele Ungariei și României. Printre aceștia se numără Wilhelm Károly (1943–2011) și Sever Frențiu (1931–2001). Baász Imre (1941–1991), mutat la Sfântu Gheorghe, a fost un grafician excepțional care a condus secția de artă plastică a muzeului local. În 1985 a primit un premiu de excelență pentru ilustrarea Kalevala și a câștigat renume național pentru seriile sale grafice. Sculptorul Matuz András a avut succes în Ungaria, unde mai multe sculpturi ale sale, inclusiv cele reprezentându-l pe Sfântul Ștefan, sunt amplasate în spații publice. Gnant

János și-a valorificat talentul de grafician la teatrul din Békéscsaba și în viața artistică din zonă. Alți artiști, precum Györffy Éva și fiica sa, Stache Éva, Angel Judit și soțul ei, Bartha Sándor, au emigrat și și-au continuat activitatea artistică în străinătate.

În timpul războiului, în Arad a fost înființată o școală de artă plastică pentru amatori. Aceasta a fost coordonată de artiștii Soós István și Hajós Imre, care ulterior au condus și secția de arte plastice a Școlii Populare de Arte. Printre profesori s-au numărat Stache Valentin, Vitroel Emil și mai târziu Cott Ioan.

Inițial, cursurile aveau loc la primul etaj al teatrului, apoi pe strada Episcopiei și ulterior lângă cofetăria Tineretului. Printre studenții școlii de artă, mulți au ajuns să urmeze Academia de Arte Plastice. Printre aceștia se numără: Sever Frențiu, Wilhelm Károly, Tolan Ioan, Vitroel Emil, Móre Sági Annamária și Csényánszky Judit. Perioada respectivă a fost evaluată de Kett Groza János în lucrarea (*De la vechiul Conservator 1687–173*).

Hajós Imre: Autoportret

Mișcarea artistică arădeană, inițial spontană, s-a transformat ulterior într-un cerc organizat. Cercului, care a purtat numele pictorului român Ion Andreescu, i se datorează organizarea multor expoziții individuale și colective în sala Forum, care a funcționat o perioadă îndelungată. Criticul de artă Valentin Stache a evaluat lucrările expuse la deschideri, fiind ulterior înlocuit de bibliotecarul Dan Lăzărescu. Funcția de președinte al cercului a fost ocupată mult timp de Gheorghe Docmanov. Printre membrii cercului s-au numărat artiști de înalt nivel artistic, precum: Tóth Ferenc, Rosa Jolán, Csényánszky Judit, Klug Ferenc, Brittich Erzsébet și Takács Mihály. Ultimii doi au devenit artiști profesioniști, după absolvirea universității.

După reorganizarea teritorial-administrativă a României din 1968, în capitalele de județ s-au înființat centre de creație populară, iar secția de arte plastice din Arad a fost condusă de pictorul Alaszu Pál (1942–1995). Acesta a fost un organizator excelent, încurajând arta naivă în județul Arad. Printre descoperirile sale se numără Bíró Pál, ale cărui lucrări au fost expuse în prima sa expoziție personală încă din anii 1970. Inspirată de succesul lui Bíró Pál, școala de pictură naivă de la Brusturi a fost fondată sub conducerea lui Ion Niță Nicodim, devenind renumită la nivel european. Lucrările acestuia, ale fiicei sale și ale ginerelui său au fost prezentate în numeroase expoziții de succes în străinătate.

Soós István : Altar

Bíró Pál: Primăvara

Aradul se mândrește și cu o premieră națională în domeniul artelor plastice: în Zerind s-a deschis prima galerie de artă din mediul rural. Profesorul de istorie și directorul căminului cultural, Fazekas József, a lansat un apel în revista „Poporul Muncitor al Satelor” Falvak Dolgozó Népében, în urma căruia 26 de artiști din toată țara au donat lucrări. Printre aceștia s-au numărat arădeanul Balla József, stabilit la Baia Mare, Hajós Imre și Ódry Mária (urmași de alții), dar și artiști transilvăneni renumiți, precum Kusztoş Endre, Márkos András, Plugor Sándor, Bene József, Gámentzy Zoltán, Nagy Pál și mulți alții. Galeria a fost inaugurată în 1974. Colecția a fost îmbogățită de colecționarul Vencel Elekes din Gheorgheni, care a donat 25 de lucrări. Până la schimbările din 1989, colecția număra deja peste 120 de opere. În anul 2000, Fazekas József a realizat un catalog al operelor, adunând în același timp impresii din cartea de oaspeți și alte referințe despre galerie. (*RMIL. 5/2. 1271–1272.; 40 de ani...*). În 2014, Siska-Szabó Hajnalka a publicat un album elegant despre colecție.

Cea mai importantă personalitate a artei fotografice din Arad a fost, fără îndoială, Kelen Ferenc (1924–2017). Încă din anii de școală, a devenit pasionat de fotografie. A studiat meseria de mecanic de instrumente, a activat ca lider sportiv județean și, până la pensionare, a fost fotoreporter al cotidianului maghiar local. Activitatea sa de artist fotograf și de organizator al mișcării fotografice a fost recunoscută de-a lungul decadelor atât în România, cât și în străinătate. A fost membru al Asociației Artiștilor Fotografi din România (AFIAP) și singurul arădean care a purtat titlul de Artist Excelent al Federației Internaționale de Artă Fotografică (EFIAP). Numele său era o garanție în domeniul artei fotografice, lucrările sale fiind expuse în numeroase orașe din România, dar și în multe țări din întreaga lume. În afara țării, și-a prezentat lucrările în expoziții personale în Austria, Germania, Israel, Ungaria și alte locuri. Multe dintre lucrările sale au fost premiate, iar fotografiile de-ale sale au fost achiziționate atât de colecționari privați, cât și de muzee (inclusiv de către Yad Vashem din Israel).

Portretul lui Kelen Ferenc

De asemenea, a contribuit la organizarea mișcării fotografice din Arad. În anii 1970, la începutul deceniului, el a organizat la Arad primul salon internațional de fotografie semnificativ, după cel de-al Doilea Război Mondial, prezentând sute de lucrări. A reorganizat Clubul Foto Arad, înființat la începutul secolului al XX-lea, unul dintre primele din orașele de provincie, care fusese desființat după al Doilea Război Mondial. A fost președintele acestuia pentru o lungă perioadă. FotoClubPro l-a numit președinte de onoare și l-a invitat frecvent la evenimentele sale pentru jurizări. (*Arad megye... 101.*) (*Județul Arad... 101.*)

Kelen Ferenc: Malul Mureșului

FotoClubPro l-a numit președinte de onoare și l-a invitat frecvent la evenimentele sale pentru jurizări. (*Arad megye... 101.*) (*Județul Arad... 101.*) În cadrul Clubului Foto reorganizat de Kelen Ferenc, mulți fotografi amatori arădeni au desfășurat activități de succes, expunând regulat la Sala Forum. Printre aceștia s-au numărat: Nikolin Elvira, Knapp Antal, Eberlein Miklós, Barlabás Frigyes, Kurucz Mátyás, Szócs János, Gagy Pálffy László și mulți alții.

Presa

Presa variată până în anul 1940 (ziare cotidiene, săptămânale, reviste de teatru și publicații culturale) s-a degradat complet în decurs de un deceniu. În perioada regimului Antonescu, toate publicațiile au fost interzise, singura excepție fiind revista culturală Havi Szemle (Revista lunară), publicată între 1943 și 1944. După 1945, autoritățile sovietice de ocupație au permis doar apariția presei de orientare de stânga. În același an, a fost lansat Jövő (Viitorul), care se prezenta ca o publicație independentă și democratică, dar care era influențată de Partidul Comunist. Ulterior, a apărut Szabadság (Libertatea), ziarul Partidului Social-Democrat. În februarie 1948, odată cu unificarea celor două partide, publicațiile lor au fuzionat sub numele de Jövő. Începând cu numărul din 31 ianuarie 1951, ziarul a fost redenumit *Vörös Lobogó* (*Steagul Roșu*).

Pe parcursul celor patruzeci de ani de existență ca organ de presă al partidului, publicația a avut mai mulți redactori-șefi și redactori șefi -adjuncți, printre care: Palásthy József, Balla Károly, Lantos Imre, Ehling Lajos, Kolozsvári Piroska, Soós Elek, Palásthy Tibor, Péterfi Rozália, Török István, Mórocz Tibor și Terhes Rozália.

În această perioadă de patru decenii, ziarul a fost inițial organ de presă județean al Partidului Muncitoresc Român, iar din 1954, organ rațional, în format mare. Din 1968, a revenit la statutul de ziar județean al Partidului Comunist Român, adoptând un format mai mic. În anii 1970, timp de un an, ziarul a fost publicat o dată pe săptămână, după care s-a revenit la apariția zilnică.

O ediție din 1982 a cotidianului Vörös Lobogó

După 1948, jurnaliștii care au activat în presa interbelică (Szomori Oszkár, Reicher Jenő, Weinberger István) au fost înlocuiți cu cadre muncitorești. Printre aceștia, s-au remarcat autori și redactori talentați, precum Török István, Böszörményi Zoltán senior, Lengyel Helén, Kása János, Manheim Szabó Mária, Schiff László, Kovács Sándor și Balázs

(Mandits) Katalin. Ziarul reflecta fidel atmosfera și direcțiile ideologice ale perioadei, publicând mai ales articole despre realizările în producție, apeluri la concursuri, campanii agricole, recorduri de producție și portrete de muncitori fruntași. Era obligatoriu să fie promovate activitățile membrilor de partid și să apară secțiunea -Viața de partid.

Informațiile externe erau redactate exclusiv pe baza materialelor transmise prin telex de agenția Agerpres din București. Paginile dedicate „realizărilor” trebuiau să reflecte schimbările survenite în aspectul localităților. Redacția era organizată pe secțiuni tematice (viața de partid, industrie, agricultură, societate, cultură), coordonate de șefi de secție. Articolele treceau prin mai multe verificări până la publicare: erau revizuite de șefii de secție, de secretarii de redacție (precum Messer Sándor, Török István, Lészay Béla, Friss Panián Iván), de redactorul-șef sau adjunctul acestuia, iar la tipografie, de corectori, responsabilul de ediție („cap limpede”) și cenzor. Responsabilul de ediție scria pe versiunea finală sigla BT (Bun de tipar). Funcția de cenzor a fost desființată la sfârșitul anilor 1970.

Redactorul-șef Péterfi Rozália

După relaxarea din 1965, în redacție au intrat jurnaliști cu studii universitare, precum: Czákó Margit, Kilin Sándor, Mózer István, Tokay György, Puskel Péter, Jámbor Gyula și, ulterior, Kiss Károly și Hudy Árpád. Péterfi Rozália, redactor-șef (având un bun condei), a condus publicația timp de peste două decenii, aplicând o politică abilă, astfel încât cititorii să găsească mereu ceva interesant și instructiv. Au apărut paginile tematice, dedicate femeilor și copiilor, precum și o pagină color intitulată

Magazin. Pagina culturală de duminică (editată de Mózer István), a devenit mai atractivă pentru cititori. Articolele despre istoria și cultura locală, comemorările și paginile dedicate creațiilor membrilor cercurilor literare, precum Cercul literar Tóth Árpád sau Cercul Ivan Krasko din Nădlac, au devenit o prezență constantă.

Articolele colaboratorilor externi (Kovách Géza, Ficzy Dénes, Glück Jenő, Pávai Gyula, Pápai Sándor, Hoch Róbert, Valdman Iván, Jankó András) au îmbogățit edițiile ziarului, adăugând culoare și diversitate conținutului. Deși s-a discutat despre posibilitatea redactării unui supliment cultural pentru ziarul de limbă maghiară, autoritățile județene nu au aprobat acest proiect, spre deosebire de suplimentul „Cariatide” al ziarului românesc Flacăra Roșie, publicat între 1969 și 1981.

Exacerbarea cultului personalității secretarului general de partid a avut ca rezultat impunerea obligativității publicării în întregime a fiecărei vizite de lucru, întâlniri, schimb de mesaje și document de partid în ultimul deceniu. Din această cauză, tirajul ziarului, care depășea 10.000 de exemplare, a început să scadă treptat, în ciuda tuturor eforturilor editorilor.

În decembrie 1989, ziarul și-a schimbat numele, devenind Jelen (în prezent Nyugati Jelen, și a început să informeze cititorii despre evenimentele din Arad și din întreaga țară.

Universitatea cultural-științifică

După reorganizarea județelor în 1965, au fost create „universitățile populare”, denumite ulterior universități cultural-științifice. Sala mare de la primul etaj al Palatului Neuman din centrul orașului (astăzi sală de curs a Universității „Vasile Goldiș”) a fost transformată într-o sală de conferințe, care putea găzdui peste 100 de persoane. Cursurile erau susținute de specialiști în diverse domenii, inclusiv profesori, ingineri și medici.

Cursurile în limba maghiară erau coordonate de profesorul de istorie Glück Jenő, avându-l pe Kovách Géza drept secretar științific. Temele abordate erau variate: istorie, literatură (Balogh Edgár, Aradi/Schreiner József, Franyó Zoltán, Petre Pascu), muzică, geografie. Pe lângă lectorii locali din Arad, au conferențiat și personalități din Timișoara, Cluj și București.

În 1981, la inițiativa fizicianului timișorean Toró Tibor, a fost organizat al doilea curs în limba maghiară, axat pe știință și tehnologie, sub titlul Tudomány, Technika, Technológia (TTT – Știință, Tehnică, Tehnologie). Cursul a fost coordonat de arhitectul Csiszter Kálmán, cu Matekovits Mihály ca secretar științific. Prima prelegere a fost susținută de Toró Tibor. Seria de conferințe s-a bucurat de multă popularitate, atrăgând uneori 50-60 de participanți. Au fost abordate teme industriale (de exemplu, Bakonyi Kálmán despre producția de vagoane), agricole (Fazakas István despre viticultura de pe Dealurile Aradului și Gönczi Gyula despre modernizarea

agriculturii) și urbanistice (Ditrói Mór, istoric de artă din Cluj, și Ujj Jenő, arhitect din Arad). Aceste cursuri ofereau singura oportunitate pentru intelectualii tehnici maghiari să se întâlnească, să se cunoască și să facă schimb de idei și experiențe.

Bibliografie:

- 40 éves a zerindi galéria. Szerkesztette Sisaka-Szabó Hajnalka. Arad, 2014.
- A zerindi képtár. Nagyvárad, 2000.
- Arad, a név marad. Az aradi magyar közösség élete a két világháború között. Arad, 2018.
- AradART 2001. Mirador Kiadó, Arad.
- Arad megye neves szülöttei. Összeállította Ujj János. Alma Mater Alapítvány. Arad, 2007.
- Aradul permanență în istoria patriei /Arad. Állandóság a haza történelmében/. Arad, 1978.
- De la vechiul Conservator la Școala Populară de Arte Arad /A régi Konzervatóriumtól az Aradi Művészeti Népiskoláig/. Arad, 2015.
- Kovách Géza, Majláthfalva. IJK. Arad, 2004.
- Nițu coordonator, Arad. Economie și societate 1945–1989 /Arad. Gazdaság és társadalom 1945–1989/. Cluj Napoca 2015.
- Önarckép. A Tórh Árpád Irtodalmi Kör antológiája. Szerkesztette Ujj János, Znorovszky Attila, Kenyeres Pál. Arad, 1982.
- Piroska Katalin, Piroska István, Az aradi magyar színjátszás 130 éve 1818–1948. II. kötet 1905–1948. Irodalmi Jelen Könyvek. Arad, 2017.
- Puskel Péter. Az utolsó aradi táncoskomikus. Nyugati Jelen. 2001. ápr. 14–15.
- Puskel Péter, Magyar színház és színjátszók. In Arad marad. 1997. 13–14.
- Romániai Magyar Irodalmi Lexikon. 2, 3, 4, 5/2. Bukarest–Kolozsvár. (1991-től 2010-ig)
- Roth, Harald, Kis Erdély-történet. Fordította Hajdú Farkas-Zoltán. Csíkszereda, 2009.
- Șimăndan, Emil coordonator, Dicționarul presei arădene /Az aradi sahtó szótára/. Gutenberg Univers Kiadó. Arad, 2010.
- Ujj János, Az utolsó aradi primadonna. In Valahol (Kelet-) Európában. Alma Mater Alapítvány, Wieser Tibor Alap. Arad, 1998. 113–124.
- Ujj János, Ötven éve halt meg Serestély Béla költő. In: Nyugati Jelen Évkönyv 2018. 42–51.

Bisericile noastre după 1948

Autor: Ujj János

Traducerea în limba română: Molnar-Sólya Emília

După abdicarea forțată din 30 decembrie 1947 a regelui Mihai al României, puterea comunistă a introdus schimbări rapide în relațiile statului cu bisericile. În primul rând, a abrogat legea pentru regimul general al cultelor, adoptată în 1928. Motivația oficială a fost că legea conținea măsuri restrictive față de denomițiile neoprotestante și că a ridicat ortodoxia greco-română la statutul de religie oficială a statului. (Toate aceste lucruri sunt adevărate, însă invocarea a fost doar o distragere a atenției, deoarece regimul comunist nu a schimbat nimic din politica sa anterioară privind cele două aspecte menționate!)

Noua lege adoptată pe 2 martie 1948 impunea o loialitate totală față de autoritățile statului român. Articolul 14 stipula că toate confesiunile religioase trebuie să comemoreze cu slujbă obligatorie sărbătoarea națională română stabilită prin lege sau decretată de Ministerul Culturii. În același timp, conducătorii și preoții bisericilor erau obligați, la numirea lor, să depună un jurământ în care promiteau să fie „loiali poporului și să apere Republica Populară Română de inamicii interni și externi.” La nici patru săptămâni de la adoptarea legii, pe 30 martie, liderii cultelor religioase au și depus – oarecum forțat – jurământul obligatoriu, în fața lui Petru Groza, președintele Consiliului de Miniștri. (Nițu, 497)

În 1947, a fost semnat Tratatul de Pace de la Paris, care punea capăt celui de-al Doilea Război Mondial, în urma căruia autoritățile române și-au schimbat radical atitudinea jovială anterioară față de cultele religioase. Acest lucru însă a fost de fapt doar praf în ochi pentru restul lumii. A început restrângerea subtilă a drepturilor minorităților și, în același timp, privarea treptată de drepturile anterioare a bisericilor din România. Partidul Muncitoresc Român (format prin fuziunea dintre Partidul Comunist și Partidul Social-Democrat) a elaborat cadrul legal pentru reducerea și slăbirea influenței bisericilor. Constituția adoptată în prima jumătate a anului 1948 a urmărit transformarea radicală a economiei și societății românești pe baza principiilor sovietice staliniste.

În același an, la 4 august, Marea Adunare Națională a promulgat „Legea pentru regimul general al cultelor din România”, o lege care asigura dreptul autorităților de a supraveghea și controla cultele religioase.

Legea prevedea că în țară sunt recunoscute 14 biserici: cea istorică ortodoxă, ortodoxă română, catolică romană, catolică armeană, israelită

și musulmană. De asemenea, erau recunoscute bisericile protestante calviniste, luterane, evanghelice presbiteriene și unitariene, precum și patru confesiuni neoprotestante. În același timp, șapte secte neoprotestante erau interzise, fiind considerate ca fiind subversive față de stat.

Conform legii, toate celelalte biserici recunoscute, cu excepția celor patru culte neoprotestante legale, beneficiau de sprijin financiar din partea statului. Acest ajutor putea fi folosit la completarea salariilor preoților, la întreținerea bisericilor și a caselor parohiale.

Legea întemeiată pe noua Constituție a declarat nul Concordatul dintre statul român și Vatican, dar a precizat că „statul garantează libertatea de conștiință și de religie”. La 1 decembrie, însă, prin Decretul nr. 358, statul român a desființat Biserica Greco-Catolică (Unitus) și a transferat majoritatea averilor ei Bisericii Ortodoxe Române. O parte a clerului bisericii greco-catolice a cedat (în Conciliul de la Cluj) și a acceptat desființarea, iar o altă parte a protestat vehement împotriva deciziei. Aceștia din urmă au fost acuzați și reținuți prin hotărâri judecătorești, preoții, în frunte cu episcopul Iuliu Hossu au fost condamnați la închisoare, sau reținuți fără a fi judecați.

Potrivit istoricului german Harald Roth, Biserica Ortodoxă Română înființată la acea vreme, cu sediul la București, „pe tot parcursul regimului comunist, a îndeplinit rolul religiei de stat și a cooperat strâns cu nomenclatura. (...) Ca biserică oficială a națiunii-stat, nu numai că a fost tolerată, ci a putut fi folosită pentru propagandă de stat și ulterior naționalistă, nu în ultimul rând pentru că ea însăși a câștigat din desființarea în stil sovietic a Bisericii Greco-Catolice.” (Roth. 154)

În același timp, a început și persecuția minorităților, în special a preoților romano-catolici. Doar câteva exemple flagrante ale acțiunilor împotriva înalților prelați. Episcopul Márton Aron de la Alba Iulia a fost condamnat în 1951 la muncă silnică pe viață. După eliberarea sa (1956), i s-a impus interdicția de a părăsi localitatea. Biserica Catolică, sau un grup de preoți ai ei, au fost obligați să rupă legăturile cu Vaticanul și să formeze o biserică națională independentă. Marea majoritate a clerului a refuzat tentativa, preferând să suporte persecuțiile. Episcopul romano-catolic auxiliar de Satu Mare și Oradea, Bogdánffy Szilárd (beatificat recent) și episcopul romano-catolic al Diecezei de Satu Mare, Seffer János au murit în închisoare în circumstanțe care rămân neelucidate până astăzi.

Episcopul Pacha Ágoston din Timișoara, închis de regimul comunist, a fost eliberat cu doar o lună înainte de moartea sa. Mai mulți lideri religioși de rang înalt, atât români cât și maghiari (episcopi, vicari generali), au murit în detenție, iar alții au fost eliberați cu sănătatea grav afectată. În multe locuri, preoții au fost obligați să participe la campaniile de propagandă care promovau colectivizarea agriculturii. (Marton, pp. 109–116). Amnistia acordată prizonierilor politici în 1964 de către regimul comunist din România a fost menită să convingă opinia internațională de caracterul

său „democratic” și de o aparentă schimbare de viziune, însă regimul a modificat doar metodele, păstrând aceleași obiective de marginalizare și slăbire a confesiunilor religioase.

Naționalizarea din 1948 a afectat în mod semnificativ și bisericile: ele și-au pierdut fondul economic, adică proprietățile de pământ, o parte semnificativă a pădurilor și clădirile de închiriat. Școlile confesionale au fost naționalizate, iar instituțiile sociale (aziluri, cantine sociale) au fost închise, funcționarea acestora a fost interzisă.

Instalarea solemnă a primului episcop de Timișoara, dr. Pascha Ágoston

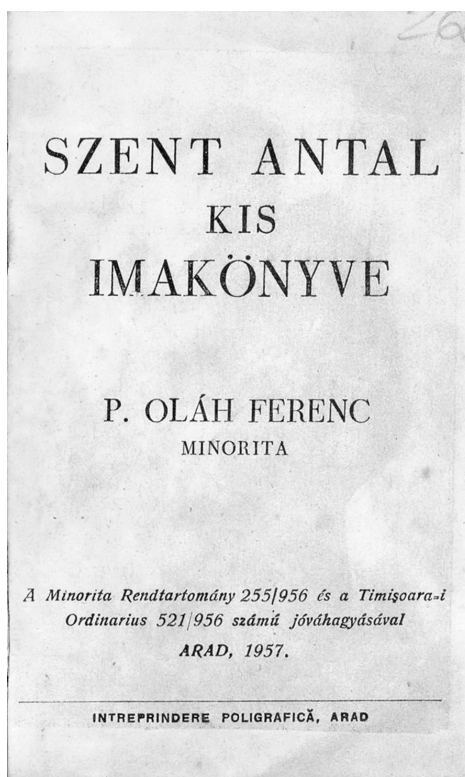
La Timișoara a fost desființat seminariul teologic, tot acolo a fost naționalizat liceul piarist, la fel ca și Gimnaziul Principal al Ordinului Minorit din Arad. Ordinul Minorităților din Arad nu s-a schimbat, spațiile sale au fost utilizate de magazine de stat, teatru și, ulterior, de casa municipală de cultură. Pentru aceste utilizări chiriașii plăteau o sumă mică pentru chirie.

Culte neoprotestante au fost singurele care au beneficiat inițial de avantajele noului regim. Potrivit statisticilor, în 1948 doar 0,43 la sută din populația țării (aproximativ 73 000 de persoane) se declarau neoprotestanți: bapțiști, pentecostali, martori ai lui Iehova, etc. (Probabil, din cauza experiențelor amare din anii anteriori și de teama unor noi persecuții, mulți și-au ascuns apartenența religioasă.)

În decurs de zece ani, însă, numărul neoprotestanților a crescut spectaculos la 192 000. La granițele de vest ale țării, în jurul orașelor

Oradea, Arad și Timișoara, creșterea a fost izbitoare. Din acest moment autoritățile au înăspriț politica lor permisivă de până atunci: au închis lăcașurile de cult, au interzis activitățile predicatorilor, achiziționarea de proprietăți pentru biserici, botezurile în râuri, construirea de noi case de rugăciuni, catehizarea copiilor etc. (Nițu. 501.) În același timp, Ministerul Cultelor a fost transformat în autoritate principală pentru probleme religioase (Departamentul Cultelor), a cărei activitate era monitorizată și evaluată constant de serviciile secrete românești (Securitate). În fiecare județ a fost numită o persoană responsabilă pentru probleme religioase, care avea drept de supraveghere și intervenție în activitățile desfășurate în biserici și case de rugăciuni. În cazurile considerate mai grave, acesta putea denunța preotul sau predicatorul, inițiind acțiuni împotriva acestuia.

În același timp, serviciul secret român și-au dezvoltat propria rețea și în biserici. Acestea au identificat vulnerabilitățile preoților și predicatorilor, aceștia fiind șantajați, inclusiv prin amenințări la adresa familiilor lor, pentru a-i forța să colaboreze. Numirea și promovarea preoților trebuiau aprobate și de autoritățile statului român. Cel mai elocvent exemplu este cel al lui Papp László, episcop reformat de pe lângă Piatra Craiului, care, timp de 22 de ani, a acționat ca agent, distrugând propria biserică din interior timp de 22 de ani, executând cu obediență toate ordinele superiorilor săi (Erdélyi egyházaink/Bisericile noastre din Transilvania. 213–214.)

Cartea de rugăciuni a părintelui P. Oláh Ferenc

Și în județul Arad au fost deschise mai multe dosare penale împotriva unor persoane bisericești. Printre preoții romano-catolici, minoritul Gruber Ernő și Oláh Ferenc au fost condamnați pe baza unor acuzații inventate. În 1957, Csiha Kálmán, pastor calvinist din Gáj, a fost arestat și încarcerat, zelul său în cadrul congregației fiind considerat excesiv. (Și el a fost trimis în infamul lagăr de muncă din Delta Dunării.) Ca exemplu descurajant, pastorul Sas Kálmán din Valea lui Mihai a fost arestat, condamnat la moarte și executat. Membrii familiilor celor executați și încarcerați au fost supuși unor măsuri dure, fiind deportați și izolați de comunitatea lor religioasă. Dintre preoții catolici din județul Arad, Szoboszlai Aladár din Pecica (împreună cu doi colegi de preoție și încă șapte persoane) a fost condamnat la moarte pentru conspirație armată împotriva statului socialist. La 1 septembrie 1958, au fost executați într-un loc care a rămas neidentificat până în prezent. În același proces, părintele minorit Karácsonyi István din Arad a fost condamnat la 22 de ani de muncă silnică. (A murit în lagărul de muncă în 1963, în urma unui atac de cord cauzat de epuizare.) Printre persoanele civile, au fost executați Alexandru Fîntînaru din Arad și Lukács István din Pecica. Condamnații au primit în total 1300 de ani de muncă silnică și închisoare severă. Printre cei condamnați în Arad și județul Arad au fost: Pataki Zoltán 25 de ani, preotul Karácsonyi István 22 de ani, Reusz Erzsébet Klára, Pataki Olga, Jurik Berta, Gáll András câte 20 de ani fiecare, Fîntînaru Tiberiu 16 ani, Pietsch Miklós 12 ani, Crîsnic Arcadia 15 ani, Pietch Béla 7 ani.

În ciuda aparențelor, în politica religioasă existau diferențieri naționaliste semnificative. În timp ce toate ordinele monahale și călugărești din religii minoritare au fost interzise, mănăstirile și conventurile lor desființate, numărul mănăstirilor ortodoxe românești a crescut. România a condus statisticile în acest domeniu în cadrul așa-numitului sistem mondial socialist. În timp ce Biserica Ortodoxă nu a avut niciodată probleme de deficit de preoți, bisericile minoritare s-au confruntat cu această problemă. Aceasta se datora faptului că formarea preoților maghiari a fost înlăturată, fiind limitată la doar două centre: pentru romano-catolici la Alba Iulia și pentru protestanți la Cluj. Celelalte seminarii au fost desființate. La ambele facultăți de teologie, numărul de studenți admiși era limitat (numerus clausus) de autoritățile de la București. Absolvenții acestor instituții nu au reușit să înlocuiască numărul mult mai mare de preoți pensionați, decedați sau emigrați, astfel încât și în Biserica Romano-Catolică și în bisericile protestante a apărut o criză de preoți. Nu avem date despre aceasta la Dieceza romano-catolică de Timișoara, dar la Arhiepiscopia Romano-Catolică Alba Iulia, în 1990, din cele 271 de parohii, 51 erau vacante. (Erdélyi egyházaink/Bisericile noastre din Transilvania. 55.)

Una dintre cele mai mari pierderi ale bisericilor a fost interzicerea activității editoriale. Tipografiile bisericești anterioare au fost naționalizate,

ziarele bisericești au fost interzise, iar tipărirea Bibliei nu a fost autorizată. Jacob Zophi a publicat o statistică despre România (probabil pe baza datelor primite de la autoritatea principală pe probleme religioase), arătând câte zeci de mii de Biblii au fost aduse oficial în România după 1950 din străinătate (inclusiv din RDG-ul socialist!) în limbile română, maghiară și germană. Trebuie menționat că Bibliile introduse în mod clandestin erau confiscate la vamă, iar persoanele prinse în flagrant erau pedepsite. (Nițu. 502.) Nu se știe câte dintre Bibliile autorizate au ajuns efectiv la credincioși, deoarece în acea perioadă mulți au găsit hârtie igienică pe care se puteau citi clar fragmente din texte biblice provenite din cărți distruse!

De asemenea, mai mulți ani de închisoare au primit și persoanele bisericești care fabricau sau comercializau obiecte de cult (cruci, icoane, statui ale sfinților). (În județul Arad, Ferencz Béla, preotul din Turnu, a ajuns la închisoare din acest motiv.) Nu erau rare nici procesele de tip înscenare împotriva preoților, care erau discutate pe larg și tendențios interpretate în presa controlată de partid. Provocatorii desemnați și instruiți ai serviciilor secrete, adesea deghizați ca fiind veniți din străinătate, îi contactau pe preoții bisericilor minorite și îi întrebau despre situația reală din România. Mulți preoți, din sinceritate, dezvăluiau adevărata situație, fapt pentru care erau apoi anchetați și condamnați. (A existat un astfel de caz și la Arad!)

După o scurtă perioadă de relaxare, situația bisericilor s-a deteriorat semnificativ după ce Nicolae Ceaușescu și-a consolidat puterea la mijlocul anilor 1970. Prin așa-numita campanie de educație ateistă, autoritățile vizau discreditarea instituțiilor religioase, limitarea activităților acestora și restrângerea educației religioase (cursurile de religie). În anii '60 și '70, înainte de răspândirea televiziunii, în fiecare casă de cultură rurală era obligatoriu ca duminica dimineată să fie proiectate filme pentru elevii școlii generale sau să fie organizate activități comunitare pentru a-i împiedica pe aceștia să meargă la slujba religioasă. Acolo unde era posibil, monumentele sacre (statui, cruci, plăci comemorative) au fost îndepărtate din spațiile publice. Așa a fost demolată în Arad, statuia Sfintei Treimi din piața centrală, cu toate că era clasificată ca monument istoric, dar și în alte locuri precum Aradul Nou, Pecica, Sântana, Turnu și alte zone, statuile Fecioarei Maria și ale sfinților (de exemplu, Sfântul Ioan Nepomuk) au fost eliminate din adânciturile stradale.

Programul de reorganizare urbană și rurală, început de dictatorul comunist Nicolae Ceaușescu și accelerat în anii 1980, a dus la distrugerea multor biserici, capele și case de rugăciune. Acest lucru a fost valabil în mod special pentru capitală, dar și pentru Ținutul Secuiesc (de exemplu: Bezidu Nou/ Bözödújfalú). În județul Arad, a fost demolată capela Sfântului Ioan Nepomuk din Sântana, iar în Arad, în centrul orașului (lângă Turnul de Apă) a fost distrusă Capela Sfântului Florian.

Biserica Romano-Catolică

Parohiile romano-catolice din județul Arad aparțin episcopiei de Timișoara (fostă episcopie de Cenad). Începând din 1948, statul român nu a recunoscut episcopia, considerând Timișoara doar un protopopiat. Episcopul Pacha Ágoston, care fusese hirotonit în 1929 (și care până atunci fusese administrator apostolic), a fost arestat în 1949 pe baza unor acuzații fabricate.

Imagine p. 227: Capela Sfântului Florian, demolată ulterior

A orbit în închisoare și a fost eliberat abia în 1954, cu puțin înainte de moartea sa. Până în 1990 episcopia a fost condusă de vicari episcopali (ordinarii secreți). Aceștia numeau decanii și parohii, încercând să coordoneze activitatea preoților.

În anii care au urmat celui de-al Doilea Război Mondial, Biserica Romano-Catolică din județul Arad avea încă un număr semnificativ de credincioși, de ordinul zeci de mii. În Arad, pe lângă biserica minorită din centrul orașului, existau biserici catolice în diferite cartiere ale orașului:

Gai, Șega, Grădiște, Micălaca, Aradul Nou și Silvaș. De asemenea, în timpul sărbătorilor, se oficiau slujbe și în Capela Sfântului Florian. În județ, o mare parte a populației de etnie maghiară și germană era romano-catolică, iar la Vinga slujbele se țineau și în limba bulgară, la Nădlac și Tipar (Szapárliget) în limba slovacă.

Cea mai numeroasă comunitate era asociată cu biserica minorităților din centrul orașului. Aici, după al Doilea Război Mondial, în afară de paroh și superiorul mănăstirii, uneori activau și 5-6 preoți ajutători. În zilele de duminică și de sărbători, în biserică se oficiau până la șase slujbe, cinci dimineața și una după-amiaza. Părinții minorități îndeplineau slujiri și în cartierele Șega, Gai, Grădiște și Silvaș.

Decretul guvernamental nr. 810 din 30 iulie 1949 a desființat 15 ordine monahale în România. Printre acestea nu s-a numărat Ordinul Franciscan, deoarece statul comunist român dorea să creeze așa-numita mișcare a „preoților păcii”. De aceea, mănăstirile franciscane au rămas în proprietatea ordinului. În județul Arad, Mănăstirea Sfânta Maria din Radna a devenit un loc unde, după desființarea ordinelor în 1951, au fost adunați călugării provinciei. Conform raportului întocmit de părintele Benedek Fidél, superiorul provinciei de atunci, în mănăstirea de la Radna au fost înghesuți „75 de preoți, 4 clerici și 43 de frați laici, totalizând 122 de persoane. La aceștia se adaugă surorile Notre Dame deja stabilite aici și surorile franciscane care slujeau la fața locului, ceea ce ridică numărul total la peste 200 de persoane.” În mănăstire, care era poreclită în glumă „capitlu de rogojină”, aceștia desfășurau muncă fizică, oficiau slujbe și studiau. Sub conducerea părintelui Papp Asztrik, fusese binecuvântat cu darul de a scrie, editau și o revistă intitulată „Curierul Franciscan din Transilvania” („Erdélyi Ferences Futár”). Întrucât cazarma vecină a fost ocupată de trupe sovietice, în anul următor franciscanii au fost mutați, fiind transportați în vagoane de marfă la Dej, Estelnic și Baia de Criș. (P. Benedek Fidél. 8-9.)

În anii 1950, pentru că nu au aderat la așa-numita mișcare a „preoților păcii”, preoții minorități din Arad au fost duși în domiciliu obligatoriu la Estelnic, iar doi dintre ei (Gruber Ernő și Oláh Ferenc) au fost condamnați la ani grei de închisoare într-un proces politic. În absența lor, în biserica din centrul orașului au slujit clerici. Printre aceștia se afla și Szoboszlai Aladár, care a fost capelan și ulterior preot la Pécska, arestat în 1957 sub acuzația de conspirație împotriva statului. Un an mai târziu, a fost condamnat la moarte alături de nouă dintre colegii săi într-un proces înscenat. Sentința a fost executată pe 1 septembrie 1958. (Péterszabó, 85–87.) Acesta a fost cel mai semnificativ act de rezistență împotriva regimului comunist din România, extinsă pe mai multe județe. O represaliere extrem de severă, cu sentințe de o severitate nemaivăzută, care nu au avut precedent în alte cazuri. În cadrul procesului, părintele minorit Karácsonyi István (1908–1963), dirijor al corului, compozitor, condamnat pe nedrept, a murit din cauza unui infarct în timp ce îndeplinea muncă forțată la lagărul de muncă

de la Luciu Giurgeni. În 2008, în biserica din Arad, a fost amplasată o placă comemorativă în memoria sa, realizată de artistul plastic Dinyés László din Budapesta. (Matekovits. 46-47.) Prin acest proces și prin sentințele (care includeau sute de ani de muncă silnică), regimul comunist român a dorit să stabilească un exemplu, cu scopul de a intimida societatea.

După deportarea lor și anii petrecuți în închisoare, începând cu a doua jumătate a anilor 1950, minorii au preluat din nou conducerea parohiei: dr. Gruber Ernő (până în 1962) și Oláh Ferenc, iar ulterior dr. Benőcs Zoltán (până în 1988) a devenit paroh. După el, a fost numit paroh al parohiei din centrul orașului părintele Héjja János, care anterior slujise la biserica din cartierul Șega.

Din județul Arad, părintele Godó Mihály (1913–1996), născut la Dorobanți (Kisiratos), a suferit de asemenea din cauza dictaturii comuniste. În 1949, a fost deportat la Gherla (Szamosújvár) pentru că a încercat să țină preoțimea departe de mișcarea de pace. A transmis mesaje secrete între cardinalul Mindszenty și episcopul Márton Áron. Din 1952, a fost încarcerat de trei ori, fiind condamnat la un total de 22 de ani de închisoare, din care a executat 12 (unele surse spun că 14) ani. A fost eliberat ultima dată în 1980. (Marton, 120.) Astăzi, școala din satul său natal îi poartă numele, în fața bisericii localității a fost sfințit un bust al său, iar la casa părintească a fost amplasată o placă memorială. Asemenea lui, mulți preoți din județ au fost persecutați, printre care și pastori carismatici precum Ferenc Béla (părintele Ervin) și Bíró Antal. Credincioșii spuneau că, în acea perioadă, preoții erau oaspeți frecvenți în închisorile din țară.

La biserica minorită din centrul orașului era afiliată una dintre cele mai vechi clădiri baroce din oraș, bine păstrată până în epoca prezentă, Capela Sfântului Flórián. În fiecare mai, de la biserica minorită se organizau pelerinaje către aceasta. Clădirea, ridicată la mijlocul secolului al XVIII-lea, a căzut victimă abuzurilor autorităților comuniste din domeniul afacerilor interne românești. Deși era declarată monument istoric, pe 21 iulie 1978, într-o singură noapte, capela a fost distrusă cu buldozerul, fără nici un fel de autorizație scrisă sau verbală din partea vreunei autorități competente! Nu exista vreun motiv special pentru demolare, ci doar dorința organelor de interne de a construi o parcare pentru sediul lor nou, cu patru etaje situat, la începutul străzii Flórián (pe atunci Ceaikovski), acum Turnului (după Turnul de Apă). În acea perioadă, organele interne puteau face orice fără nicio consecință.

Nu a mai rămas nimic din capelă, obiectele de cult (printre care micuța cruce, cartea de rugăciuni, potirul și patena) au dispărut. Frumosul altar baroc, corpul de iluminat din fier forjat și mobilierul au fost de asemenea distruse, rămânând doar o reproducere de foarte slabă calitate, publicată într-un studiu muzeal din 1994. (Fragment din notițele lui P. Oláh Ferenc, pe atunci paroh și superior minorit: „21 iulie 1978, vineri. Noaptea armata a apărut la capela Flórián, iar până dimineața aceasta a fost demolată,

iar ruinele îndepărtate. Nici înainte, nici după, nu s-a comunicat nimic”. (Matekovits, p. 17) După cunoștințele noastre, cei care au dărâmat capela au dus clopotul acesteia la arhiva deja construită și funcțională la acea vreme, unde l-au lăsat la portar. Nu se știe cum, dar clopotul a ajuns în proprietatea lui Kovács Magda, arhivistă care, între timp s-a mutat și a decedat, dar despre soarta ulterioară a acestui obiect nu există informații.

Casa de Cultură a Ordinului Minorităților, construită în curtea Bisericii Romano-Catolice între cele două războaie mondiale, a fost un centru al vieții culturale maghiare din Arad. Aici aveau loc întâlnirile Asociației Kölcsey, precum și numeroase seri muzicale și spectacole. La parter funcționa editura și tipografia „Vasárnap”, care în perioada dintre cele două războaie mondiale publica revista culturală cu același nume, dar și un număr mare de cărți cu conținut religios. (Tipografia a fost naționalizată, iar aici se tipărea ziarul de partid român „Flacăra roșie” și versiunea sa maghiară „Vörös Lobogó”). În perioada menționată, organele de partid nu au permis tipografiei să publice nici un material cu caracter religios.

Una dintre rarele excepții este compilația intitulată „Micul cârticel de rugăciuni al Sfântului Anton” realizată de P. Oláh Ferenc, preot minorit. Această carte de rugăciuni de mici dimensiuni avea 120 de pagini, a fost publicată la Arad în 1957, „cu aprobarea Provinciei Minorite nr. 255/956 și a Ordinariatului din Timișoara nr. 521/956”.

Începând din 1950 și până în 1959, când sala mare a teatrului a fost redeschisă, în Casa Culturală a Minorităților a funcționat trupa de teatru română din Arad. După aceea, din 1969, clădirea a devenit sediul Casei de Cultură Municipale (în mod paradoxal, cu crucea încă vizibilă pe fațadă!). Tot aici a activat trupa Teatrului Popular Periszkop (Periszkop Népszínház), formată pentru a suplini absența unui teatru profesionist de limbă maghiară după desființarea acestuia.

Fanatismul ateist i-a determinat pe liderii comuniști ai orașului să demoleze, în 1962, statuia Sfintei Treimi care se afla în fața teatrului. Figurile din bronz (Tatăl, Isus Hristos, Duhul Sfânt) ale lucrării realizate de Róna József, sfințită în 1901, au fost găzduite de biserica minorită și amplasate în vestibul. Opera a stat acolo până în 2007. Piese de piatră ale monumentului au fost depozitate de preotul Sándor Tivadar lângă biserica din Sânpaul. Acestea au fost aproape integral reutilizate de sculptorul Kocsis Rudolf în procesul de restaurare a monumentului. (Ujj, 20–25.)

Conform legii naționalizării amintite anterior, și clădirea mănăstirii franciscane din Radna a trecut în administrarea statului român. În clădire a funcționat un azil de bătrâni, iar de-a lungul decadelor s-a degradat treptat. În schimb, clădirea bisericii de la Radna a rămas în posesia bisericii. În pofda interdicțiilor, supravegherii stricte și a amenințărilor, autoritățile nu au reușit să elimine tradiția pelerinajului. În fiecare an, la cele trei sărbători dedicate Fecioarei Maria, mii de pelerini veneau la această biserică, considerată o bazilică de dimensiuni impresionante, pentru a se închina în

fața icoanei Maicii Domnului, care a supraviețuit intactă incendiului din secolul al XVIII-lea. Chiar și în anii 1980, pelerinii din satele vecine locuite de germani (șvabi), precum Glogovăț (Öthalom), Păuliș (Ópálos) și Horia (Neupanát), porneau pe jos către mănăstire în ajunul sărbătorilor, purtând pe umeri statuia Fecioarei Maria din propriile lor biserici, sau veneau la mănăstire cu autobuze și tramvaie. Pentru a demonstra vizitatorilor străini politica tolerantă a statului român față de religie, exteriorul bisericii a fost renovată, iar frescele de pe tavan au fost restaurate. În anul 1992, biserica a fost înălțată la rang de Basilica Minor și continuă să fie un important loc de pelerinaj dedicat Fecioarei Maria.

În județ, pe parcursul celor patru decenii de socialism, a fost dat în folosință doar o singură biserică romano-catolică. Preotul originar din Arad, Sándor Tivadar, a ținut prima sa slujbă religioasă în Arad în 1971, după care a ajuns în satul Sânpaul, unde găsisse un edificiu de biserică neterminat. A cumpărat o casă pentru a o transforma în locuință pentru preot, iar sub conducerea sa, mai întâi au terminat biserica pe interior, iar ulterior au vopsit-o și pe exterior. Lângă biserică, a depozitat pietrele statuii Sfintei Treimi din Arad, care fusese demolată, folosind doar una dintre ele pentru a o încorpora în altarul noii biserici.

Intrarea bisericii din Sânpaul

Biserica Romano-Catolică din Sânpaul

Biserica Reformată

Până în 1948, la Arad, exista doar o singură congregație calvinistă, cea din centrul orașului. Comunitatea aparținea Eparhiei Reformate de pe lângă Piatra Craiului, cu sediul la Oradea. Pe 27 noiembrie 1948, conducerea bisericii s-a reunit la Oradea, unde au analizat evenimentele istorice recente și au ales un nou episcop, pe Csermák Béla. Deoarece autoritățile statului român nu l-au confirmat în funcție, s-au organizat noi alegeri, în urma cărora pastorul Arday Aladár din Salonta, a obținut cele mai multe voturi, iar funcția de administrator parohial a fost câștigată de Olosz Lajos, un avocat din Chișineu-Criș, județul Arad. El a fost urmat în funcția de episcop de Búthi Sándor, care a decedat într-un tragic accident rutier în perioada 1962–1967, iar ulterior, până în 1990, a fost Papp László.

Întrucât membrii bisericilor calviniste, luterane și unitariene erau aproape exclusiv minoritari, maghiari și germani, aceștia au beneficiat de o atenție deosebită din partea serviciilor secrete românești. Fiecare pastor era supravegheat, predicile sale erau analizate, se dorea aducerea lor într-o situație de dependență față de autoritățile de stat. Terenurile bisericii au fost confiscate și naționalizate, cu excepția grădinilor de legume și a cimitirelor, iar restul au fost naționalizate. Clădirile comunității au fost transformate în case de cultură, sedii ale cooperativelor agricole și instituții publice. Întâlnirile de evaluare a pastorilor puteau fi organizate doar dacă ordinea de zi a fost aprobată de autoritățile pe probleme bisericești. (Erdély. 214–218.)

Din cauza așa-numitului *numerus clausus*, doar un număr minim de studenți au fost acceptați la teologia protestantă, unde adesea originea socială era mai decisivă decât cunoștințele. Securitatea încerca să recruteze chiar și tinerii teologi pentru a raporta tot ce se întâmplă în jurul lor. Copiii pastorilor protestanți au început să fie excluși chiar și din învățământul secundar. (Un exemplu în acest sens sunt fii preotului reformat Molnár Károly din județul Arad.)

În județul Arad erau aproximativ 20 000 de calviniști (reformați), dintre care 7 000 în oraș. Deși exista câte o casă de rugăciune în Grădiște și Gai, nu existau congregații independente, iar slujbele erau oficiate de preotul din centrul orașului sau de unul dintre asistenții săi. Preoții care activau în biserica reformată slujeau comunitatea pentru perioade lungi de timp, cu ajutor constant din partea vicarilor permanenți. În ciuda dificultăților, făceau tot posibilul pentru a menține unitatea congregației: renovau biserici, construiau garduri și ridicau parohii. În județ, singura biserică reformată cehă din localitatea Peregu Mare a fost finalizată în 1958, iar ulterior a primit și tencuială exterioară; pentru construirea altora nu s-au dat permise.

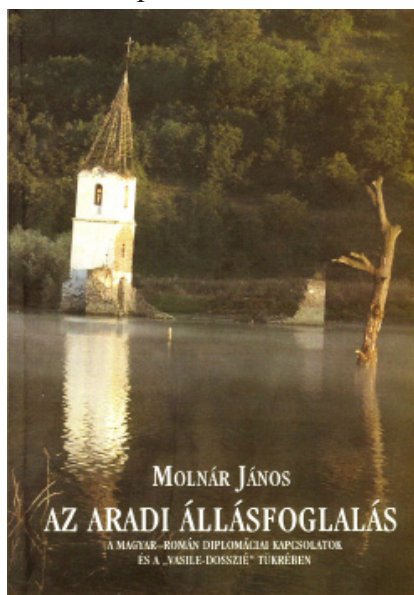
Biserica Reformată Cehă din Peregu Mare

Dintre aceștia, asemănător altor preoți apreciați ai comunității, Csécsi Imre, care a scris și istoria bisericii, a fost înmormântat în cimitirul Eternitatea, alături de soția sa, poetă. Succesorii au fost protopopii Tarnóczy

Lajos (1935–1953), urmat de Molnár Károly (1954–1977). (Amândoi se odihnesc într-un loc de veci îngrijit, din Cimitirul Eternitatea.) Următorul preot, Gönczi József (1977–1986), a plecat în străinătate împreună cu familia sa. El a fost urmat de Kovács József în comunitatea din Arad, care a deținut și funcția de protopop. De asemenea, Molnár Károly, protopopul pensionat, a fost omagiat la o ceremonie intimă organizată în biserică cu ocazia împlinirii vârstei de 89 de ani. Printre cei care l-au omagiat s-au numărat foștii săi pastori asistenți, inclusiv episcopul de atunci al eparhiei din Transilvania, Csiha Kálmán, și un număr mare de credincioși. Despre eveniment a relatat și cotidianul „Jelen” și emisiunea în limba maghiară a televiziunii „Intersat”.

Chiar și în cea mai întunecată perioadă a dictaturii comuniste, Biserica Calvinistă s-a agățat de limba maternă și a fost unul dintre bastioanele ideii de apartenență națională. A fost singura instituție religioasă în care, în timpul slujbelor, rugăciunea națională, interzisă în altă parte, răsuna în mod regulat, motiv pentru care și adepții altor confesiuni frecventau cu plăcere biserica.

În 1988, la Biserica Reformată din Arad a avut loc întâlnirea preoților de la Protopopiatul Reformat de Timișoara (atunci cu sediul la Arad), unde a fost adoptată Manifestul redactat de Molnár János și Tőkés László, pe atunci pastor locuitor din Timișoara. În document, s-a protestat împotriva politicii de distrugere a satelor elaborată de conducerea Partidului Comunist Român și de Nicolae Ceaușescu, secretar general al partidului și președinte al statului. Această confruntare deschisă cu regimul comunist în timpul dictaturii a fost considerată un pas deosebit de îndrăzneț.

Imagine pag. 234: Manifestul de la Arad în contextul relațiilor diplomatice maghiaro-române și al „dosarului Vasile”, de Molnár János

Comemorarea de 20 de ani a evenimentului (20 septembrie 2008) s-a ținut la Arad, în sala de rugăciuni a bisericii din centrul orașului, cu ocazia căreia a fost prezentată și cartea lui Molnár János, intitulată „Manifestul de la Arad”, publicată de Editura Partium. Un scurt citat din carte: „Este un motiv de mândrie atât pentru Biserica Reformată, cât și pentru maghiarii din Transilvania, pentru că nu a fost o protestare izolată și solitară, așa cum au fost acțiunile lui Király Károly sau Sütő András. (Nu că acestea nu ar fi fost exemple demne de menționat de curaj civil.) Preoții care au votat această rezoluție, au luat decizia curajoasă de a reprezenta reformiștii maghiari dintr-o mică episcopie, ca lideri ai unei comunități.” (Molnár. 5–6.)

Comunitatea din Grădiște funcționează ca o parohie independentă începând cu 1 ianuarie 1948, având un consiliu de administrare propriu. La solicitarea acesteia, Adunarea Generală a Eparhiei Reformate din Oradea a aprobat cererea de a deveni o comunitate independentă în cadrul ședinței din 1954. Motivația a fost următoarea: „având în vedere că comunitatea Arad-Grădiște funcționează ca o parohie separată începând cu 1 ianuarie 1948 și în decursul celor 6 ani a demonstrat viabilitatea sa, va fi recunoscută ca o comunitate independentă începând cu 1 ianuarie 1955.” Primul preot ales al parohiei a fost Dísz Péter, iar numărul credincioșilor era de 1371 de suflete în 579 de familii. În anii 1970, în oraș a început construcția masivă de blocuri de locuințe, multe familii renunțând la casele lor și alegând apartamente în blocuri cu încălzire centrală în cartierele rezidențiale. În această perioadă numărul credincioșilor din cartierul orașului a scăzut semnificativ.

În anii cincizeci ai secolului XX, pe lângă Molnár Károly, protopop în centrul orașului, a fost numit Csiha Kálmán ca asistent preot. Tânărul preot a fost responsabil cu îngrijirea spirituală a comunității calvine din Gai, cartierul periferic al Aradului. El oficia slujbele religioase de duminică și sărbători, boteza, oficia căsătorii și conducea înmormântările. Datorită muncii sale, comunitatea din Gai a devenit o parohie independentă la 1 februarie 1951. S-a visat construirea unui turn pentru casa de rugăciune, s-a planificat chiar și ridicarea unei biserici. Însă, odată cu arestarea și încarcerarea lui Csiha Kálmán în 1957, planurile au fost tergiversate.

Csiha Kálmán a fost trimis la Oradea, unde, alături de câțiva colegi protestanți (inclusiv Visky Ferenc, condamnat la șapte ani de închisoare) a pledat pentru ideea că preoții nu ar trebui să se retragă, ci să se opună politicii religioase a statului român de atunci. (Decenii mai târziu, la 29 mai 1990, Csiha Kálmán, persecutat din cauza convingerilor sale și trimis de asemenea în lagărul de muncă comunist, a fost ales al 44-lea episcop reformat al Transilvaniei. În satul său natal, Șimian (Érsemlye) a fost amenajată o cameră memorială în onoarea sa.)

Comunitatea din Gai, întărită numeric și spiritual, a continuat să strângă fondurile necesare pentru construcție. În timpul păstoririi lui Bodor

László, au achiziționat mobilierul și materialele de construcție provenite de la biserica demolată din Gălgău (Galgó). După plecarea preotului în străinătate, noul pastor al comunității a devenit preotul Czégé Imre.

Biserica Evanghelică-Lutherană Sinodo-Prezbiteriană

În comunitatea arădeană, cea mai mare scădere a numărului de credincioși s-a înregistrat în perioada celui de-al Doilea Război Mondial. În 1939, comunitatea număra aproape 2500 de credincioși, iar șase ani mai târziu, abia mai rămăseseră 1000. Cauza principală a acestui declin a fost migrarea și dispariția naturală a populației. Cu toate acestea, credincioșii rămași au continuat să fie loiali credinței și bisericii lor. În altarul bisericii se află o placă comemorativă dedicată pastorului Dénes Béla, care a slujit cu devotament comunitatea timp de cincizeci de ani, din 1926, până la moartea sa în 1976. (Brittich, pp. 17-18.) Mormântul său îngrijit se află în Cimitirul Eternitatea.

În anii socialismului, politica de stat împotriva bisericii și educația ateistă a tineretului au cauzat daune foarte mari și Bisericii Evanghelice-Luterane. În ciuda acestui fapt, pastorii au făcut tot posibilul pentru a menține credincioșii. În 1964, superintendentul Argay György a reușit să integreze Biserica Evanghelică Maghiară din România, care număra aproximativ 33 000 de suflete, în Federația Lutherană Mondială, conferindu-i astfel recunoaștere internațională. (Brittich, p. 29).

În biserică s-au sărbătorit centenarul înființării oficiale a congregației (1946), precum și aniversările a 50-a, 90-a și a 100-a de la construirea bisericii. Cu ocazia acestor aniversări, sfințiri și renovări mai semnificative ale bisericii, au fost dezvelite mai multe plăci comemorative în vestibul, inclusiv în onoarea superintendentului Frint Lajos. Portretul acestuia a fost expus în sala de rugăciune. (Puskel, Povești din Arad. 116-119.)

În anii socialismului, alături de Dénes Béla, menționat anterior, au slujit în biserică și alți pastori de seamă precum episcopul Argay György (care în 1950 s-a mutat la Cluj împreună cu oficiul de episcop), preotul Dani Péter, pastorul asistent Kovács László-Attila și Mózes Árpád. Dintre aceștia, Mózes Árpád și Dani Péter au cunoscut închisorile comuniste românești. (Brittich, pp. 17-18.)

O placă comemorativă amintește de asemenea de lucrările semnificative de renovare desfășurate între 1992 și 1994, cu ajutor considerabil din străinătate. După finalizarea renovării, Mózes Árpád, fostul preot al congregației și, la acel moment, episcop al Bisericii Evanghelice-Luterane cu sistem sinodal-prezbiterian cu sediul la Cluj-Napoca, a resfințit biserica.

În perioada comunistă, Biserica Evanghelică a suferit din cauza dictaturii ateiste și a abuzurilor acesteia. A fost un an în care la teologia protestantă a fost admis un singur student, în timp ce numărul preoților

a scăzut treptat. Mulți au părăsit țara, iar bolile și decesele au redus și ele numărul celor care își desfășurau activitatea bisericească. În 1989, în parohia evanghelică din Timișoara cu sediul la Arad, activau doar zece preoți evanghelici, dintre care unul (în Nădlac) predica în limba slovacă. Restricțiile impuse au fost atât de severe încât înainte de 1989, în întreaga Transilvanie, doar un număr limitat de calendare de perete puteau fi tipărite anual, deși anterior mai multe tipografii luterane funcționau, una dintre ele chiar la Arad. În cele patru decenii de socialism, au fost publicate doar trei ediții ale cântărilor bisericești, care includeau și Catehismul Mic al lui Martin Luther.

După 1989, congregația a trăit o renaștere, publicând cărți și reviste, organizând activități pentru tineret și tabere de vară pentru copiii credincioșilor.

Biserica baptistă

În anii dinaintea anului 1945, bisericile neoprotestante erau clasificate drept „comunități religioase” și au fost interzise. Unele dintre ele au primit permisiunea de a funcționa ca organizații private. La 29 iunie 1943, un decret al mareșalului Antonescu, pe baza rapoartelor miniștrilor, a interzis și aceste organizații, considerându-le drept amenințări la securitatea statului român. Atunci, mai mulți pastori și lideri ai comunităților au fost încarcerați.

Bisericile baptiste interzise au fost tratate ca dușmani de către autorități și în timpul dictaturii comuniste, astfel și-au putut relua activitatea doar cu mari dificultăți. Cu toate acestea, comunitatea maghiară baptistă din Arad și-a sărbătorit a 60-a aniversare, iar cu acest prilej, pastorul Megyesi József a și scris istoria acesteia. La aniversarea de 75 de ani, Molnár Jakab, fost profesor de limbă maghiară la Turnu, apoi la Ghioroc, și publicist, a prezentat o sinteză a comunității.

În 1974, din comunitatea din Arad s-a desprins un grup care împreună cu comunitatea din Sănnicolau Mic a înființat confesiunea bisericească ”Arad2”.

Astăzi, în județ, sunt puține localități unde nu există o comunitate neoprotestantă. Dintre localitățile locuite cu preponderență de maghiari, în Arad (2), Adea, Fântânele, Zerindu Mic, Pecica, Iermata Neagră, Olari, Pâncota și Lipova există comunități baptiste maghiare. Conform datelor recensământului din 1992, în județ peste 18 000 de persoane s-au declarat baptiste, dintre acestea aproximativ opt sute erau maghiari.

Lăcașul de cult al comunității baptiste din centrul Aradului se află pe strada Kálvin János nr. 35 din 1924, având pe fațadă o cruce, simbol al apartenenței la creștinism.

Comunitatea israelită

După cel de-al Doilea Război Mondial, numărul evreilor din Arad a crescut semnificativ, comunitatea de 11 600 de membri a mai găzduit și

1 600 de refugiați. Cazare și îngrijirea acestora au impus o povară financiară extraordinară pentru comunitatea deja slăbită economic după război. Deși și-au recuperat averile confiscate, acestea nu au putut compensa lipsa de alimente. Statul român a continuat politica sa dublă, în care s-a aplicat strategia „trage de unii, lasă de alții”. Mulți dintre intelectualii evrei au deținut funcții importante în organele partidului comunist și în noul aparat de stat. Cu toate acestea, în 1948, au fost desființate instituțiile sociale evreiești, școala, baia rituală și clubul sportiv. La început, statul a permis cererile de emigrare, iar din 1947 un număr mare de evrei a părăsit și Aradul. Conform statisticilor, până în 1956 aproximativ 8 000 de evrei au plecat din județ, mulți dintre ei ilegal, traversând granița verde. Aripa sionistă pro-emigrare, cât și cea anti-sionistă (influențată de partidul comunist) au publicat ziare pentru a-și promova viziunea lor. După 1952, emigrarea a fost oprită, dar autoritățile române au reluat aprobarea cererilor în 1960. În acel moment, evrei din Arad au părăsit în masă țara, aproximativ 3 000 de persoane au emigrat atunci. Până la schimbarea regimului din 1990, numărul lor s-a redus la 450-500 de persoane. (Nițu. 508–509.)

După război, în oraș funcționau două comunități evreiești: neologă și cea ortodoxă. Fiecare avea propriul său edificiu, iar comunitățile erau conduse de doi rabini principali: dr. Schönfeld Miklós și dr. Schreiber Joachim (Jakab). Odată cu plecarea celui din urmă, cele două comunități s-au unit. În timpul mandatului (care a început în 1942) rabinului principal dr. Schönfeld Miklós, în perioada socialistă, la Arad a fost înființată o cantină modernă și un azil de bătrâni, dar a fost creat și centrul de studii Jesiva, în care 50 de tineri urmau studii religioase. Centrul a fost desființat în 1966, din cauza lipsei de interes.

Rabinul principal Schönfeld a emigrat în 1961 (a murit în Israel în 1994), fiind urmat de Lerner Kesztenbaum Miklós (până în 1963) și apoi de Müller Wijnitzer (până în 1965). Ulterior, îngrijirea spirituală a evreilor arădeni a fost asigurată de rabinul principal din Timișoara, Neumann Ernő, o personalitate carismatică și erudită. Cu ocazia sărbătorilor importante, el oficia slujbele religioase și la Arad și el a oficiat înmormântările credincioșilor. Rugăciunile rituale de vineri seara au fost conduse la Arad de cantori locali. (Istoria. 43.) Comunitățile evreiești din România au beneficiat de sprijinul lui Nicolae Ceaușescu, care l-a folosit pe rabinul principal din București, dr. Mozes Rozen, pentru a obține ajutoare economice semnificative din partea Statelor Unite ale Americii.

Bibliografie

- Arad. Monografia orașului de la începuturi până în 1989. Arad, 1999.
- Congregațiile și bisericele Protopopiatului Reformat Arad. 500 de ani de la inițierea Reformei de către Martin Luther. Peregu Mic, 21 octombrie 2017.

-
- Cartea comemorativă a comunității baptiste maghiare Arad 1896–1996. Arad, 1997.
 - Brittich Erzsébet, Biserica Evanghelică Luterană (Roșie). Arad, 2016.
 - Secolele bisericilor noastre din Transilvania. București, 1992.
 - Istoria evreimii arădene. 1996. Ediție arădeană: Editura Minimum, fără an
 - Józsa Ferencz, Istoria Bisericii Reformate din Grădiște. Arad, fără an
 - Marton József, Jakabffy Tamás, Secolele catolicismului în Transilvania.
 - Editura Gloria, Alba Iulia. 1999.
 - Matekovits Mihály, Viața zbuciumată a minoriților din Arad. In Régi(j) óvilág. Anul V., nr. 4, 13-15 decembrie 2010.
 - Matekovits Mihály, Ujj János, Minorii din Arad. Arad, 2013.
 - Molnár János, Declarația de la Arad în contextul relațiilor diplomatice maghiaro-române și al „Dosarului Vasile”. Editura Partium, Oradea, fără an
 - Nițu, Adrian coordonator, Arad. Economie și societate. 1945–1989. Cluj-Napoca, 2015.
 - P. Benedek Fidél, Mănăstirile franciscane. Miercurea Ciuc, 2005.
 - Péterszabó Ilona, După anul '56, 57 de persoane... în procesul de la Timișoara (în traducere liberă). Arad, 2002.
 - Puskel Péter, Oameni și întâmplări arădene. Ediția a doua cu ilustrațiile lui Siska-Szabó Zoltán. Editura Irodalmi Jelen Könyvek. Arad, 2015.
 - Roth, Harald, Mică istorie a Transilvaniei. Traducere: Hajdú Farkas-Zoltán.
 - Miercurea Ciuc, 2009.
 - Szoboszlay Aladár, Victime și sacrificiați. (Studiul preliminar al lui Vekov Károly). Magyar Pen Club, 2018. 26–34.
 - Ujj János, Monumentele sacre din spațiul public al județului Arad. Arad, 2019.

Realismul socialist ca stil artistic

Autor: Ujj János

Traducerea în limba română: Molnar-Sólya Emília

– Ce mai e și asta? – întrebi, scriitor maghiar. Îți răspund:

Scrie despre realitatea, dar nu spune adevărul.

(Lakatos István: Realismul socialist 1950)

– Ce este realismul socialist?

– Poeți, creați un plan plat,

unde fiecare punct să fie la aceeași distanță de centru,

Dar care să nu fie un cerc.

(Lakatos István: Realismul socialist 1951)¹

În cei 40 de ani analizați, realismul socialist a fost stilul artistic dominant în cultura din regiunea noastră. Probabil că astăzi, atât membrii generației mai în vârstă, cât și foștii comuniști înzestrați cu un simț estetic mai rafinat, resping realismul socialist, considerându-l o formă de artă care nu a trecut proba timpului. Generația mai tânără ar arunca cu siguranță toate formele sale artistice în foc. Ce-i drept, mai există încă nostalgici care visează să readucă pe străzi statuile lui Lenin, portretele clasicilor marxismului la paradele uitate și reprezentările eroice, pline de forță ale proletariatului în artele vizuale. Respingerile majorității sunt justificate, dar să nu uităm: roata istoriei a luat de multe ori o întorsătură diferită, inclusiv în domeniul artei, odată cu trecerea timpului.

Iată doar două exemple pentru a justifica prima afirmație: în Evul Mediu puritan, din motive religioase, au fost respinse cu strictețe operele clasice ale Greciei și Romei antice, în special cele care înfățișau corpul uman nud. Totuși, aceste opere (din fericire) au supraviețuit pentru generațiile viitoare. Ulterior, Renașterea nu a considerat arta gotică pudică drept artă veritabilă. (Din acest motiv au fost trimise statuile gotice de la castelul regal din Buda într-un cimitir de statui, iar de acolo, după mai bine de o jumătate de mileniu, în muzeul de artă.) De aceea, înainte de a emite un

¹ **Lakatos István (1927–2002)** poet și traducător. A debutat ca un talent strălucit, iar foarte tânăr, în 1949, a primit Premiul Baumgartner. După revoluția din 1956, a fost arestat, exclus din Uniunea Scriitorilor și încarcerat, fiind ținut într-o celulă de izolare. Doar după o lungă perioadă de reabilitare și-a publicat al doilea volum de poezii. În 1983 a primit Premiul József Attila și în 1995 Premiul Kossuth. În 1992 a fost ales membru al Academiei.

verdict condamnat asupra realismului socialist, să ne gândim la afișul intitulat „La arme!” („Fegyverbe!”), creat și tipărit în timpul Republicii Sovietice Ungare, care îndemna la recrutare în armată, precum și la statuia publică realizată pe baza acestuia. Impactul său mobilizator, dinamismul și caracterul inovator sunt lucruri incontestabile.

Din această perspectivă (de asemenea), să aruncăm o privire asupra operelor de artă create în stilul impus cu forța artiștilor și scriitorilor noștri în a doua jumătate a secolului XX în regiunea noastră!

Direcția pe care o analizăm este o variantă a realismului interpretat ideologic, pus în slujba propagandei partidelor comuniste. Printre precursorii săi se numără grupul de pictori numit Asociația Artiștilor din Rusia Revoluționară (Asszociacija Hudozsnyikov Revoljucionnoj Rosszii), care a funcționat în Uniunea Sovietică între 1922 și 1932, unele obiective ale productivismului rus de scurtă durată (asociat cu numele pictorului abstract Kazimir Malevich), precum și mișcarea Proletkult (Aceasta din urmă a respins inițial controlul partidului!).

Potrivit articolului scris de Györffy Gábor în *Lexicul Literaturii din România*, principiile realismului socialist „au fost conturate pentru prima dată de Maxim Gorki, Nikolai Buharin și Andrei Jdanov în 1934, la primul Congres al Scriitorilor Sovietici. Ca metodă artistică oficială a partidelor comuniste, dorea să exprime ideea comunistă în literatură și în toate celelalte domenii artistice, utilizând mijloacele realismului secolului XIX, într-o formă accesibilă și pe baza viziunii marxist-leniniste asupra lumii, sub semnul partinității, pentru a ilustra omul socialist aflat în dezvoltare multilaterală.”²

La acest congres s-au formulat următoarele: „Realismul socialist, ca metodă fundamentală a literaturii și criticii literare sovietice, impune ca arta să ilustreze realitatea într-o evoluție revoluționară, într-un mod corect, concret din punct de vedere istoric. Mai mult, adevărul și concretitudinea istorică a reprezentării artistice a realității trebuie să fie combinate cu sarcina transformării ideologice și educației în spirit socialist a muncitorilor.”³ Lucrările de artă plastice, care sunt adesea desemnate ca fiind în stilul „sorealist”, trebuiau să fie doar optimiste; personajele prezentate în aceste lucrări aveau trupuri robuste care emanau putere și față cu trăsături pline de vitalitate. Din postura și expresia lor facială trebuia să reiasă credința în viitor. (În acest sens, le-am putea compara cu eroii germani din Germania nazistă.)

De la artiști se aștepta ca tema aleasă să fie reprezentată într-un mod realist, să reflecte viața poporului, realizările socialiste și să transmită un mesaj optimist, mobilizator. Flacăra revoluționară care arde constant. S-a impus ca picturile prezentate în expoziții să aibă un caracter agitator, cu

² Lexic literar maghiar din România. V/1. București-Cluj, 2010. 582.

³ Realismul socialist. Studiu introductiv și selecție texte: Köpeczi Béla. I. Budapesta, 1970. 22–23.

teme ce adesea alunecau spre kitsch. Un exemplu relevant este concursul de planuri organizat în 1931 pentru Palatul Sovietelor din Moscova, câștigat de numitul B. M. Iofan. Acesta a propus un edificiu simetric, cu o înălțime de 450 de metri, care ar fi servit drept soclu pentru o statuie gigantică a lui Lenin, cu o înălțime de 70 de metri, ridicând brațul spre univers. (Un gigant ce ar fi concurat cu Statuia Libertății din Statele Unite!)

Una dintre lucrările „exemplare” ale curentului, considerată o referință în istoria proletcultului, este statuia „Muncitorul și colhoznica”, realizată de Vera Muhina (1889–1953), considerată cea mai talentată sculptoriță a statului sovietic. Lucrarea, din oțel inoxidabil, a fost expusă la Expoziția Mondială de la Paris din 1937, în fața pavilionului sovietic. Aceasta a devenit simbolul statului sovietic iar începerea filmelor sovietice era marcată de o imagine a unei copii din plastic a statuii, care se întorcea spre spectator. O altă lucrare socialist-realistă a artistei, intitulată *Vrem Pace!* (proiectată la începutul anilor 1950 ca protest împotriva războiului din Coreea), nu a putut fi văzută de public timp de două decenii după schimbările din 1990. Restaurarea ei s-a finalizat în 2013, când a fost expusă în Parcul Muzeon din Moscova.⁴ La Budapesta, de asemenea, statuile îndepărtate de pe domeniul public, au fost plasate într-un parc de statui, printre care și statuia ofițerului sovietic Ostapenko.

Arhitectura perioadei realismului socialist este cunoscută sub denumirea de „baroc stalinist”. „Modelul” pentru acest stil l-au reprezentat marile săli de așteptare ale stațiilor de metrou din Moscova, unde au fost expuse statui din ghips patinat, de inspirație barocă, cu un caracter dinamic. Din tavan atârnav abajururi din sticlă, imitând candelabrele de cristal. În acest stil au fost construite Universitatea Lomonosov din Moscova, o universitate din Varșovia, Casa Scânteia din București și întregul cartier Bucureștii Noi, iar în Budapesta, Stadionul Poporului. Acesta din urmă a purtat numele lui Puskás Ferenc din anii 1990 și a fost demolat și reconstruit în secolul XXI.

În literatură, autorii de referință ai realismului socialist sovietic au fost Maxim Gorki, V. N. Azhaev, A. A. Fadeev și M. A. Șolohov. Acesta din urmă a primit Premiul Nobel pentru Literatură pentru romanul său monumental „Donul liniștit”. Filmul realizat în două părți, bazat pe acest roman, a fost una dintre creațiile semnificative ale începutului anilor 1960. Lucrările inspirate de modelul sovietic pot fi regăsite în literatura fiecărei țări din Europa Centrală și de Est.

Imediat după apariția noului curent, ideologii comuniști din întreaga lume l-au adoptat. În numărul din martie 1933 al revistei de stânga „Korunk”, redactorul-șef Gaál Gábor a numit „noul realism” drept realism socialist. Un an mai târziu, el a scris următoarele: „Realismul socialist surprinde contradicțiile realității și o iluminează în direcția progresului.” Conform formulării lui Rácz Győző, G. G. considera arta realismului

4 Sursa: Wikipedia

socialist „un rezultat care dezvoltă cele mai bune realizări ale realismului clasic și ale avangardei, pe care le păstrează și le depășește.”⁵

După cel de-al Doilea Război Mondial, în toate statele socialiste era obligatoriu – pe modelul Uniunii Sovietice – ca ideologii comuniști, Karl Marx, Friedrich Engels, Vladimir Ilici Lenin și Iosif Vissarionovici Stalin, să fie expuși în birourile liderilor de partid, sub forma unor busturi, iar rafturile dulapurilor să fie pline cu cărțile lor, care nu erau niciodată citite. (Ce bine arătau rândurile de cărți legate uniform în roșu sau maro închis pe rafturile funcționarilor de partid.) În localitățile cu o populație mai mare, acești lideri aveau statui în mărime naturală (la noi în București, Budapesta), iar în orașele cu o populație mai mică mai mici, busturile lor erau amplasate în spațiile publice. În cartierul Gai din Arad, în fața cinematografului Solidaritatea, se afla bustul ideologului socialist, Lenin (1870–1924). Creatorul acestuia este necunoscut. Bustul a fost îndepărtat în 1990, după schimbările din România.⁶ Probabil a fost valorificat ca deșeu metalic, deși ar fi avut loc într-un nou parc de statui, alături de statuia *Coreea* din Parcul UTA, care a fost de asemenea înlăturată.

Realismul socialist a fost direcția dominantă peste tot în statele comuniste. După moartea (1953) liderului de partid și dictatorului sovietic, Iosif Vissarionovici Stalin, a avut loc cel de-al XX-lea Congres al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, în urma căruia politica culturală s-a schimbat într-o oarecare măsură. Presiunea proletcultului asupra artelor s-a relaxat. La mijlocul anilor '60, au fost acceptate la expoziții și lucrări artistice de alte orientări, cum ar fi cele non-figurative, impresioniste sau cu influențe postimpresioniste, iar editurile de stat au publicat și lucrări de beletristică mai liberale. (Vezi romanul „Pe drum” de Nikolaievna, sau „Cimitirul de fier”/„Rozsdatemetó” de Fejes Endre.)

În România, alegerea lui Nicolae Ceaușescu ca secretar general de partid a dus pentru o perioadă scurtă, la o ușoară deschidere în politica culturală. Totuși, discursul său de la Mangalia din 1973 a marcat în mod clar o revenire la dogmele marxist-leninist-staliniste anterioare. În perioada de restaurare, realismul socialist și-a făcut din nou simțită influența în evaluarea creațiilor de artă plastică, literatură și producțiilor teatrale.

Așteptările regimului de partid din România au fost formulate de filozoful Rácz Győző în cartea sa publicată în 1972. Conform acesteia, artistul care vrea să servească în mod responsabil aspirațiile poporului său nu trebuie să reprezinte doar umbrele realității, ci și „laturile ei însorite”, nu doar să informeze despre victoriile omenirii, ci și să viseze „despre ceea ce comunismul trebuie să devină”.⁷

În acest spirit au fost create lucrări de artă – picturi, sculpturi, grafice – care îl reprezintă pe muncitor (de preferință turnător, miner sau un

5 Rácz Győző, *Inteligență și frumusețe*. București, 1972. 154–158

6 Truță, Horia, Demșea, Dan, *Monumente de for public...* Arad, 2007.

7 Rácz Győző, I. m. 14–15.

electrician care montează stâlpi de înaltă tensiune), pe țărăncuța îmbrăcată în costum național cu spice de grâu în mână, pe tractoristul în câmp, pe intelectualul care citește o carte și pe tânărul pionier (cercetaș) cu cravată roșie. Majoritatea operelor de artă și creațiilor literare de tipul „ura-optimist” care prezentau dictatorul român și soția sa, precum și realizările partidului au fost create în stilul realismului socialist. (Vezi portretele, imaginile „vizitelor de lucru”, evidențierea binefacerilor „epocii de aur”, reflectia dezvoltării economice etc. Sabin Bălașa, un artist indiscutabil talentat, a dedicat o întreagă serie de lucrări cuplului dictatorial, redându-i aproape idilic, într-o postură extraterestră, „eterică”, ca ființe îmbrăcate în alb.)

La Arad, au rămas până astăzi lucrări de artă publică în stilul realismului socialist. Cea mai monumentală dintre ele este mozaicul intitulat „*Victoria socialismului*”, aflat pe peretele fostei instituții de proiectare a fabricii de vagoane. Lucrarea de 525 de metri pătrați, realizată de Mihai Mănescu, este o operă de mare calitate din punct de vedere al execuției. Cu toate acestea, tema lucrării nu a fost aleasă de artist.

În același stil și temă se înscriu cele șase basoreliefuri argintii din metal, vizibile în holul principal al gării. Un alt exemplu de artă monumentală realizat în acest stil este monumentul militar românesc din Piața Avram Iancu (Piața Libertății), realizat de sculptorul Gavril Covalschi la începutul anilor 1960. Monumentul *Fântâna Victoriei* (fosta statuie a unei femei, situată odată în Parcul Județean) a fost mutată în Aradul Nou, în fața unui service auto. Statuia din piatră artificială s-a crăpat, iar acum se află într-o stare atât de proastă încât riscă să se prăbușească. Tot în această categorie se încadrează statuia *Ocskó Teréz* (fără inscripție) de Veturia Ilica, amplasată în fața fostei fabrici Teba, și bustul lui Nikolau Schmidt, realizat de Valeriu Brudașcu, în fața liceului de prelucrare a lemnului. Poate cea mai frumoasă lucrare din această perioadă este statuia *Femeie șezând* (original *Femeie mulgătoare*) din marmură albă, amplasată în Parcul Eminescu (fosta Salacz), lucrarea remarcabilă a lui Tolan Ioan. În același stil a fost realizată și grupul statuar amplasat pe fațada Teatrului Ioan Slavici, lucrare comună a sculptorilor Vitroel Emil, Tolan Ioan și Cernenschi Livia. În centrul grupului se află figurile unui muncitor și a unei țărănci de colhoz, iar cele patru figuri secundare simbolizează artele (teatru, literatură, muzică și dans).

Bustul lui Ocsko Terezia

„Victoria socialismului” (Mozaic)

„Fântâna Victoriei” (piatră artificială)

Presa în anii de după război

Autor: Puskel Péter

Traducerea în limba română: Molnar-Sólya Emília

Armele încă răsunau în mare parte a Europei, prin ieșirea României din război pe 23 august 1944 s-a creat o nouă situație în regiune, care a eliminat rapid pericolul iminent al războiului din sudul Transilvaniei.

Partidul comunist, anterior interzis, a apărut rapid pe scena politică și și-a făcut simțită prezența fără întârziere în toate domeniile vieții publice. Pentru a-și pune în aplicare planurile de extindere a mișcării antifasciste, pregătirea reintegrării Transilvaniei de Nord și, ulterior, transformare societății într-un sistem bolșevic, avea nevoie de o platformă de presă eficientă.

După ieșirea din august, a fost nevoie de o lună de pregătiri pentru a lansa un ziar românesc, lucru susținut intens și de la București, datorită rolului industrial important al Aradului. Pe 24 septembrie 1944, a apărut cotidianul „*Patriotul*”, intitulat „organul de presă al luptei antifasciste.” Redactor-șef a fost numit Petre Belle.

Nu este un fapt neglijabil că între apariția ziarului și retragerea în noaptea de 22 septembrie a trupelor maghiare, care ocupaseră temporar Aradul, au trecut doar două zile. Astfel, este mai ușor de înțeles de ce în primele numere ale ziarului românesc apare frecvent acest eveniment de doar nouă zile. Jurnaliștii au abordat, printre altele, și aspecte legate de faptul că, în scurta perioadă în care au fost prezente (opt zile și jumătate!), trupele maghiare au introdus ca monedă oficială pengő-ul, care era deja supraevaluat în raport cu leul, iar după retragerea acestora, comercianții și meșteșugarii au înregistrat pierderi semnificative. (De asemenea, doar pentru interesul subiectului, amintim că Armata Roșie, care a intrat a doua zi, a introdus rubla sovietică, cu un curs extrem de favorabil în raport cu leul „rus”. Evident, despre acest ultim detaliu nu s-a vorbit prea mult.)

Despre ultima fază a războiului, ocuparea Ungariei de către Germania, evenimentele din nordul Transilvaniei, deportarea evreilor de acolo, precum formarea guvernelor Sănătescu și Rădescu, cititorii maghiari au putut afla în principal din „*Patriotul*”. Ziarul a fost condus de la bun început de liderii provizorii pro-sovietici.

Ca voce a procesului de democratizare al țării și a sarcinilor ce stăteau în fața națiunii maghiare, organizația locală a Uniunii Populare Maghiare (MNSZ), cu orientare de stânga și continuând tradițiile MADOSZ, a inițiat

publicarea unui ziar maghiar. Totuși, aceste încercări de publicare a presei au întâmpinat obstacole și s-au blocat în diverse etape pe parcursul lunilor.

Potrivit amintirilor jurnaliștilor contemporani Pintér Lajos și Messer Sándor, cât timp Ungaria a fost sub ocupație germană și a continuat războiul anti-sovietic, atât la nivel local, cât și la cel superior, nu s-a considerat „urgentă” prezența unui ziar în limba maghiară la Arad. Acest lucru a fost amânat mult timp de conducerea superioară a MNSZ, chiar și în ciuda insistențelor organizației locale.

După lungi tergiversări, în cele din urmă, în aprilie 1945, la sediul central al Uniunii Populare Maghiare din Brașov, iar ulterior și la București, s-a dat aprobarea pentru un ziar independent, democratic, care să apară la Arad.

Decizia de a acorda aprobarea nu a fost influențată de rezultatul deja evident al războiului sau de tradiția bogată a presei din oraș. Acestea erau considerate mai puțin relevante la acea vreme. În schimb, mai multă presiune a fost exercitată în favoarea mobilizării maselor populare pentru transformarea democratică a țării și pregătirea alegerilor iminente. Acest lucru era, însă, de neimaginat fără un ziar care să se adreseze celor mai largi segmente ale populației.

Aprobarea apariției unui cotidian de limbă maghiară a fost, în cele din urmă, realizată pe un considerent pur propagandistic.

Primul număr al ziarului „*Jövő*” (Viitorul) a ieșit de la tipar pe 29 aprilie 1945. Ziarul, de format tabloid (41x30 cm), avea 8 pagini, iar redactorul-șef era Palásti József, un fost activist ilegalist și unul dintre liderii locali ai Uniunii Populare Maghiare (MNSZ).

Membrii redacției au fost recrutați în mare parte din rândul foștilor colaboratori ai presei burgheze din perioada interbelică. La început, ziarul îl avea la dispoziție pe Ádám Elek, Bérczy György, Korda István, Messer Sándor, Rudas Aladár, Schauer-Soós Aladár și Szomory Oszkár. Fotoreporterul era un renumit fotograf al orașului, Weiss Leopold, deși în acea perioadă ziarul publica foarte puține fotografii.

Cotidianului „*Jövő*” i-a apărut rapid un concurent: „*Szabadság*” (Libertatea), de orientare social-democrată. Primul număr al acestei publicații a ieșit pe 3 mai 1945 la tipografia Diecezana a Bisericii Ortodoxe Române, situată pe strada Eminescu. Redacția și editura au fost amenajate temporar în clădirea de la numărul 7. Primul redactor-șef al ziarului „*Szabadság*” a fost Molnár Sándor.

Cel mai memorabil număr al ziarului a apărut pe 8 mai 1945(!). „S-a încheiat războiul. Întreaga armată germană s-a predat” – anunța cu litere uriașe, pe prima pagină, vestea bucurătoare. Orașul era cuprins de euforie. Oamenii smulgeau ziarele în limbile română și maghiară unii din mâinile altora pentru a afla detalii despre acest eveniment care se răspândea cu repeziciunea focului și despre care doreau să se convingă cu propriii ochi.

(Posturile de radio erau puține, deoarece aparatele fuseseră confiscate obligatoriu în timpul anilor de război!)

Ziarul „Szabadság” a apărut o perioadă în paralel cu „Jövő”, dar din cauza presiunii tot mai mari din partea Partidului Comunist asupra social-democraților, susținerea politică și financiară a ziarului a devenit din ce în ce mai incertă. În plus, în ochii noilor cercuri de conducere era deranjant faptul că, pe lângă cele două ziare maghiare, doar „Patriotul” reprezenta publicistica românească a „noilor vremuri”.

Prima pagină a ziarului „Jövő”

Ziarul „Szabadság” s-a „predat” la începutul anului 1948. Câțiva dintre colaboratorii săi au fost preluați de „Jövő”. Astfel a ajuns în această echipă unul dintre cei mai experimentați jurnaliști din lumea burgheză arădeană, Weinberger István. Primele numere ale ziarului „Jövő” au fost redactate în condiții extrem de dificile, într-un apartament al unui jurnalist, apoi în două încăperi de la parterul Palatului Bohus.”

Execuția tipografică a fost asigurată de tipografia numită „Presă democrată”, amenajată temporar pe aleea din spatele depozitului Andrényi. Utilajele tipografice au fost adunate aproape piesă cu piesă de la celelalte tipografii vechi din Arad, în special de la „Friss Újság”.

Asta deoarece, în anii embargoului de presă maghiară din timpul războiului, utilajele au fost dezmembrate și împrăștiate.

Fără competența și entuziasmul tipografilor Bakics Károly, Eibenschütz Adolf, Fazekas Ferenc, Horváth Árpád, Hönig János, Pollák Andor, Puskel

János și Puskel Sándor, cititorii cu greu ar fi putut ține în mâini ziarul tipărit pe utilajele asamblate din fiare vechi.

După o pauză de cinci ani, „Jövő”, cu un tiraj inițial de doar 2500 de exemplare, a fost primit cu un interes mai mare decât cel anticipat.

În cel de-al doilea număr, editorialul intitulat „Succesul viitorului” („A jövő sikere”) a exprimat cu curaj și claritate crezul ziarului: *„A scrie în limba maghiară nu este doar un drept, ci și o obligație. Faptul că acest ziar vorbește în limba maghiară, la Arad, despre idealurile, obiectivele și lupta ideilor progresiste și moderne îi conferă responsabilități grele și frumoase.”*

Întâmplarea a făcut ca al treilea număr să fie unul festiv, deoarece a apărut pe 1 Mai, sărbătoare internațională a muncii.

În ziua victoriei, pe 9 mai 1945, ziarul „Jövő” a apărut în două ediții speciale. „Alianța popoarelor pacifiste a triumfat asupra spiritului distrugător. Armata germană s-a predat. Războiul din Europa s-a încheiat” – titra ziarul pe prima pagină.

Numărul de Crăciun, cu 16 pagini, a adus bucurie cititorilor cu articole foarte variate din punct de vedere al conținutului. Unde mai era aceasta, ca întindere și obiectivitate, față de edițiile festive ale marilor ziare de la începutul secolului?!

Au trecut aproape patru decenii, vremurile s-au schimbat, iar războiul mondial a adus o suferință imensă țării.

Din punct de vedere economic, politic, moral și uman.

Doar soarta minorităților a rămas neschimbată.

Și odată cu ea, speranța că hotărârile de la Alba Iulia referitoare la minorități, vor fi în cele din urmă puse în aplicare.

Într-un timp scurt s-a dovedit că promisiunea democrației nu a fost mai mult decât praf în ochi.

Caracterul democratic al publicației „Jövő” era, de asemenea, puternic pus la îndoială, iar independența sa relativă s-a încheiat rapid. Alunecarea sa spre stânga, în contextul politic dat, a fost continuă și inevitabilă.

Totuși, ziarul „Jövő” a reușit să păstreze ceva din cele mai bune tradiții ale jurnalismului burghez: nevoia de informații locale proaspete și informarea la zi. În acest scop, începând cu numărul 8, ziarul ieșea de la tipar în primele ore ale după-amiezii. Din păcate, a preluat și principiul editorial al presei tabloide din lumea burgheză, conform căruia nu era important ca știrea să fie adevărată, ci doar interesantă. Astfel, printre știrile publicate de ziar se găseau multe informații neverificate, senzaționalismul era adesea exagerat, iar subiectivitatea editorială se resimțea tot mai mult, amplificată de presiunile politice din ce în ce mai mari asupra ziarului.

O astfel de știre falsă și senzaționalistă a fost știrea despre pretinsa arestarea la Arad a lui Weesenmayer, fost trimis imperial la Budapesta și criminal de război fascist. Relatarea complet nefondată nu a fost

dezmințită nici ulterior, iar redacția sau autorul nu și-au cerut scuze pentru dezinformare. Primele două-trei ani ale ziarului *Jövő* s-au remarcat prin absența aproape totală a fotografiilor. Acest lucru avea în principal cauze tehnice: echipamentele sărace și primitive ale tipografiei.

Până la începutul anilor 1950, redactorii de politică externă și internă își procurau informațiile aproape exclusiv de la proprietarii de radiouri care reușeau să eludeze obligația de predare a acestora. „Arma” utilă a redactorilor, la fel ca în vremurile de pace de odinioară, a redevenit foarfecele: decupau știri din alte publicații și le completau cu propriile comentarii. De obicei, redactorul era cel mai bine informat și experimentat membru al ziarului. Trebuia să fie foarte atent la cenzura extrem de vigilentă, astfel încât excludea din start informațiile care păreau „suspecte”. Controlul, de altfel, era din nou la „înălțime”. În acele vremuri, în cercurile redacționale s-a răspândit o zicală sugestivă: „Ce nu apare, nu poate crea probleme.”

Cenzurarea presei a fost reinstaurată încă din 1944, iar Constituția din 1948 și cea din 1952, sub pretextul luptei împotriva ideologiei fasciste și a spiritului burghez, practic au legalizat acest tip de control al presei. Lista secretă a cenzorului rămânea inaccesibilă chiar și redactorului-șef, care putea avea doar o vagă bănuială despre conținutul ei. Astfel, decizia finală cu privire la ce putea fi publicat era luată în tipografie.

În acea perioadă, însă, procedurile erau mai prudente decât în epoca interbelică, pe vremea lui Krenner și a colegilor săi. Materiale de rezervă erau pregătite și trimise la tipografie pentru a înlocui articolele respinse de cenzor. Astfel, coloanele nu rămâneau goale, iar cititorii nu aveau nicio idee despre ce se întâmpla în culise, în tipografie.

După anii de tăcere impusă (1940-1945), cititorii erau însetați de cuvântul scris în limba maghiară.

În scurt timp, tirajul ziarului „*Jövő*” a atins 15 000 de exemplare (!).

Nu exista nici o șansă pentru apariția unui nou ziar în limba maghiară. În vara anului 1945, deși a reapărut publicația religioasă „Buletinul Comunității Religioase” („Hitközségi Közlöny”), publicarea sa bianuală, tirajul redus, tematica limitată și aria de distribuție restrânsă i-au delimitat semnificativ publicul.

„*Jövő*” s-a ocupat intens de evenimentele de actualitate din politica externă. Știrile erau completate cu comentarii proprii.

O ediție specială a relatat despre tragedia cauzată de bomba atomică aruncată asupra Hiroshimei (6 august 1945).

Începând din 1946, redacția s-a întărit cu noi colaboratori: Balla Károly (1909–1988), Fáskerthy György (1923–1977), Orosz Irén și Pintér Lajos. Károly Sándor, colaboratorul „extern” permanent, a îmbogățit ziarul cu reportaje literare, în timp ce Szántó György, revenit la Arad, publica frecvent articole de opinie, eseuri și cronici.

În fiecare luni, „**Jövő Sportja**” („Sportul Viitorului”) apărea ca un supliment de înaltă calitate, editat de Messer Sándor și Weinberger István.

Conform amintirilor foștilor colaboratori, redacția a funcționat fără o planificare specială. Articolele, cu câteva excepții, nu erau semnate nici în această perioadă. Evenimentele zilnice ofereau din plin „senzaționalul.” Știrile de interes național și local vorbeau despre curățarea ruinelor războiului, reconstrucția fabricii de vagoane bombardate, descoperirea escrocilor și a speculanților, precum și despre depistarea criminalilor de război fugiți.

Seria foarte apreciată a ziarului „Jövő” a relatat despre procesele celor acuzați de crime de război, judecați de tribunalele populare.

Evenimentele politice actuale ocupau un loc central în paginile publicației: pregătirile pentru alegerile din 1946, apoi rezultatele acestora, demonstrația anticomunistă ale lucrătorilor din fabricile de textile și linșarea a două dintre aceste persoane (25 aprilie 1947), un act de violență de o amploare fără precedent (din fericire, de atunci încolo) în istoria Aradului.

Publicația a acordat o atenție deosebită celui mai important eveniment politic al anului, proclamarea republicii (30 decembrie 1947).

Ziarul a salutat alegerile din 1948 cu un titlu patetic: „Soarele primăverii răsare, poporul Republicii Populare își dă votul Soarelui!” („Jövő”, 25 martie 1948).

Cotidianul „Jövő” a relatat despre evenimentele din viața culturală: „Asociația Kölcsey așteaptă o revitalizare” (6 aprilie 1947), despre controversele legate de teatrul maghiar din Arad și apoi despre decizia comisiei trimise la fața locului de a desființa teatrul maghiar: „Noul teatru de limbă română a Teatrului de Vest va avea sediul la Arad, iar teatrul maghiar va avea sediul la Oradea.” („Jövő”, 17 august 1948).

Viața sportivă a oferit, de asemenea, numeroase subiecte interesante: înființarea echipei de fotbal ITA, construcția stadionului, succesul noii echipe a Baronului Neuman Ferenc în campionatul național.

De asemenea, au existat colaboratori din Oradea și Timișoara, cum ar fi Gross Sándor și Simonis Henrik, respectiv Ember György și Heller Miklós, care au relatat despre evenimentele sportive din orașele vecine. Acestea făceau parte din tradiția unei jurnalistici progresiste și civice.

Între 1947 și 1948, corectura ziarului „Jövő” a fost realizat de Adolf Eibenschütz și bunicul meu, Puskel János, pensionar deja de câțiva ani și tipograf. Paginatorul era tatăl meu, Puskel Sándor.

Din ziarul „Jövő” cititorii maghiari au aflat informații detaliate despre poate cel mai important eveniment politic al vremii, naționalizarea (11 iunie 1948). Tonul reportajelor și al știrilor despre acest subiect lăsa deja să se simtă faptul că comuniștii exercitau o presiune tot mai mare asupra presei care se considera independentă.

Titlurile reportajelor dezvăluiau acest lucru fără echivoc. Iată câteva titluri răsunătoare de reportaje: „Așa funcționau colectoriile de taxe ai exploatării, foștii proprietari ai Armătura din Arad nu s-au dat înapoi de la nicio ticăloșie.” („Jövö”, 25 iulie 1948). „Din cauza ascunderii mărfurilor, a fost inițiată o procedură de sabotaj împotriva conducerii firmei Andrényi.” „Fabrica de zahăr naționalizată din Arad desfășoară fără probleme recepția sfeclei de zahăr.” (28 noiembrie 1948).

Sub influența tot mai puternică a Partidului Muncitoresc Român, în perioada 1948-1949, mai mulți reprezentanți de seamă ai jurnalismului burghez au fost îndepărtați din redacție. Acestea au fost celebrele verificări, cunoscute în epocă sub denumirea de „verificări” politice.

O „pată neagră de origine” – prizonierat în Vest, alăturarea la unitățile militare maghiare în retragere, speculă în timpul războiului, rude în străinătate, rude considerate chiaburi sau exploataatori, răspândirea glumelor politice, un stil de viață burghez, ba chiar „abateri” mult mai mărunte – erau suficiente pentru ca cineva să fie înlăturat. Și se putea considera norocos dacă scăpa doar cu atât.

Pentru a ilustra atmosfera de la acele „verificări”, amintim povestea unuia dintre ziaristi talentați și experimentați ai ziarului, care a fost dat afară pentru că a adus penicilină din străinătate pentru a-și trata un membru al familiei, substanță care nu era disponibilă pe piața noastră la acea vreme.

De asemenea, a fost necesar să se renunțe, într-un timp scurt, și la o parte dintre colaboratorii formați în jurnalismul burghez.

Treptat, echipa noilor gazetari ai timpurilor noi s-a completat cu tineri mai puțin experimentați în arta scrisului, având un nivel redus de educație, dar declarați „talentați”. Majoritatea lor au fost recrutați din rândurile activiștilor de partid, ale MNSZ (Uniunea Populară Maghiară), sau direct din clasa muncitoare. Totuși, printre ei se numărau și absolvenți de liceu, ba chiar proaspeți licențiați universitari.

Era o epocă în care abilitățile de scriere și nivelul de cultură generală nu constituiau condiții esențiale pentru ca cineva să devină jurnalist peste noapte. Principalul criteriu era „dosarul de cadre” potrivit al persoanei.

Ziarul „Jövö” era scris și redactat, în mare parte, de câțiva membri rămași din vechea echipă. Ceilalți se ocupau mai degrabă de asigurarea materialului informativ.

Mulți s-au retras rapid sau s-au întors la profesiile lor de bază, însă cei care au rămas au continuat să sprijine jurnalismul maghiar din Arad în condiții din ce în ce mai dificile.

Privind lucrurile în ansamblu, „Jövö” a îndeplinit o misiune importantă în redobândirea credinței și bucuriei de a trăi pentru comunitatea maghiară, a cărei conștiință identitară fusese profund afectată de vicisitudinile războiului.

Almanahul sportiv „*Népsport Évkönyv*”, apărut în 1945 sub redacția lui Messer Sándor, Orosz Sándor și Weinberger István, și „*Sportévkönyv*”,

publicat în 1948 cu o perspectivă regională, au încercat să restabilească continuitatea tradiției calendarelor. Aceste publicații au fost finanțate de „Jövő”. Această continuitate fragmentată s-a întrerupt complet odată cu perioada „Vörös Lobogó” („Flacăra Roșie”).

Károly Sándor a mai avut o încercare: almanahul ilustrat „Képes Magyar Kalendárium az 1947-es közönséges esztendőre” („Almanah Ilustrat Maghiar pentru anul comun 1947”). Însă această publicație nu a avut cum să aibă o continuare în condițiile vremurilor de atunci. Și pentru mult timp, nici nu a avut.

Viraj spre stânga, presa muncitorească și presa de partid

În vara anului 1949, organizația locală a Partidului Muncitoresc Român deținea deja controlul asupra ziarelor românești și maghiare la toate nivelurile.

Tonul publicației „Jövő” s-a orientat din ce în ce mai mult spre stânga, dar a continuat să susțină fără rezerve apărarea limbii materne și a școlilor maghiare care aveau un rol esențial în păstrarea identității etnice. În procesul de radicalizare politică, problema maghiaro-română sau apartenența etnică era considerată o chestiune secundară de autorități. (Așa s-a putut întâmpla ca funcția de redactor responsabil al publicației „Patriotul” să fie ocupată pentru o scurtă perioadă de Molnár Tibor!)

În octombrie 1949, centenarul episodului tragic al revoluției de la Arad a fost comemorat cu respect față de idealurile revoluțiilor, într-o ceremonie comună organizată de delegațiile Partidului Muncitoresc Român și Partidului Muncitoresc Maghiar, alături de liderii locali, la locul execuției.

Publicația „Jövő” a relatat evenimentul cu titlul: „Comemorare de amploare a centenarului execuției celor 13 generali ai armatei revoluționare maghiare” („Jövő, 8 octombrie 1949).

Controlul politic și economic în creștere a dus treptat la schimbarea denumirii și profilului ziarelor. Având în vedere situația internă, se pregăteau transformări radicale atât pentru Patriotul, cât și pentru Jövő.

Primul cotidian maghiar din Arad de după război și-a schimbat radical identitatea începând cu data de 2 august 1949, reflectând fără echivoc noul proprietar: „Ziarul Comitetului Județean al Partidului Muncitoresc Român, al Comitetului Provizoriu Județean și Orășenesc.” Deasupra antetului, trona chemarea simbolică: „*Proletari din toate țările, uniți-vă!*”

Schimbarea denumirii și a profilului publicației nu a întârziat mult. Astfel, începând cu data de 21 decembrie 1950, noul ziar al comunității maghiare din Arad, care a înlocuit Jövő, a devenit Vörös Lobogó (1950–1989). Acesta s-a intitulat „Ziarul Comitetului Regional al PMR din Arad și al Consiliului Popular Regional.”

Noul ziar a preluat nu doar echipa redacțională a predecesorului său, ci și numerotarea edițiilor.

De atunci înainte, soarta presei maghiare a mers pentru mult timp în paralel cu cea a omologului său românesc, „Patriotul”, care a devenit „Flacăra Roșie”.

O schimbare similară de profil și titlu a avut loc și în cazul ziarelor din Transilvania, Crișana și Banat. (Și nu doar la ziarele maghiare!) La Timișoara a apărut ziarul „Szabad Szó”, la Oradea „Fáklya”, la Cluj „Igazság”, la Satu Mare „Szatmári Hírlap”, la Târgu Mureș „Vörös Zászló”, la Miercurea Ciuc „Hargita”, la Brașov „Brassói Lapok” etc. Editurile acestor publicații au fost coordonate, în toate cazurile de comitetul județean de partid și de consiliul popular.

Începând cu 11 martie 1953, sub antetul ziarului *Vörös Lobogó* apărea următorul text: „Ziarul Comitetului Regional Arad al PMR și al Consiliului Popular Regional.”

Redacția singurului ziar maghiar din Arad, chiar și în perioada cotidianului „Jövő”, a fost adesea nevoită să se mute din cauza condițiilor de locuit din acele vremuri. În decurs de câțiva ani, s-au stabilit temporar în Casa-Bing, situată pe strada Petőfi (Unirii) nr. 2, apoi în clădirea de pe strada principală nr. 14, la colțul dintre strada Salacz (Alecsandri) și strada principală, iar mai apoi în clădirea actuală a spitalului de boli infecțioase. Ulterior, ziarul s-a mutat din nou, de data aceasta în clădirea bibliotecii județene, la etajul al doilea, unde a funcționat până în 1968, la sfârșitul perioadei raioanelor.

Schimbările frecvente ale redactorilor-șefi și ale adjunctilor acestora (uneori adjunctii îndeplineau chiar funcția de redactor-șef) sub presiunea celor de sus, devenise o practică obișnuită încă de pe vremea ziarului „Jövő”. La „Vörös Lobogó”, aceste „epurări” erau și mai frecvente, iar „capetele cădeau” cu regularitate. Orice „neglijență” minoră era suficientă pentru înlăturarea liderilor și, uneori, chiar a membrilor echipei redacționale.

Iată lista șefilor de ziare, care, cu câteva excepții, au fost demși fără motiv sau, mai norocoși, au rămas în funcție până în 1989: Palásti József, Korda István – redactor responsabil 1945–1948, Balla Károly redactor-șef adjunct 1946–1951, Messer Sándor redactor-șef adjunct 1948–1951, Kolozsvári Piroška redactor-șef 1952, Kolozsvári Tibor redactor-șef 1953–1956, Ehling Lajos redactor-șef adjunct 1953–1955, Lantos Imre redactor-șef adjunct 1951–1957, Soós Elek redactor-șef 1956–1957, Kása János redactor-șef adjunct 1957–1960, Török István redactor-șef adjunct 1960–1976, Péterfi Rozália 1958–1982 (!), Mórocz Tibor 1976–adjunct redactor-șef, apoi redactor-șef din 1982 până la sfârșitul lunii decembrie 1989; Terhes Rozália 1982–1989 redactor-șef adjunct.

A RMPARAD-TARTOMANYI BIZTOSÁGA ÉS A TARTOMANYI NÉPKÖZSÉGS LARJA.
IX. évfolyam, 2513. szám 4. oldal, 20 bani 1953. március 15. vasárnap

Lapunk tartalmából:

- Munkások és diákok tollal a szocializmusról, a béhérről. (2. oldal)
- „Későkép” (Molnár János szövegű művelődési kéréséről). (2. oldal)
- Március 15. tanulsága. (3. oldal)
- Agitátorok a tavaszi kampány sikéréért. (70 év telt el Marx Károly halála óta). (3. oldal)
- A haladó emberiség lángész vezetőségét gyarapítsa a világ. (4. oldal)
- Az ENSZ költségvetésének munkálatai. (4. oldal)

Technikai-szervezeti intézkedésekkel biztosítsuk a term sikerét

Párhuzamos és kölcsönösen erős az ebben az évben a feladatokat illetően az összes (paragráf) munkások, technikusok, mérnökök és tisztviselők, valamint a gyárak és üzemek vezetői és a munkások közötti kapcsolat. Az elvárások, a feladatok, a kérészek, az eredmények, a termelés, a megrendelések és a munkások közötti kapcsolatokat követő munkások.

Munkások sikeres tevékenisége csak úgy lehetséges, ha kellő időben és megfelelő technikai-szervezeti intézkedések fogva tartják az üzemek adminisztratív-technikai vezetőit. A munkásokban most folyó az elvárt normák felvilágosítása és az új normák megállapítása, amelyek sikert eredményeznek az üzemek tevékenységében és a dolgozók munkájában. Ez az új normák megállapítása, amelyek sikert eredményeznek az üzemek tevékenységében és a dolgozók munkájában. Ez az új normák megállapítása, amelyek sikert eredményeznek az üzemek tevékenységében és a dolgozók munkájában.

Ezek a feladatok csak a megfelelő technikai-szervezeti intézkedésekkel azonos időben történő végrehajtásával lehetnek megvalósíthatók. A technikai-szervezeti intézkedések megvalósításához szükséges a gyárakban és az üzemekben az elvárt normák megállapítása és a munkások felvilágosítása. Ez az új normák megállapítása, amelyek sikert eredményeznek az üzemek tevékenységében és a dolgozók munkájában.

Egy példát követve a „Ranghét” szervezeti-szervezeti intézkedésekkel azonos időben történő végrehajtásával lehet megvalósítani a munkások tevékenységét és a dolgozók munkáját.

Borkovics vezetésével a Vörös Lobogó-gyárban megvalósították az új normák megállapítását és a munkások felvilágosítását. A technikai-szervezeti intézkedések megvalósításához szükséges a gyárakban és az üzemekben az elvárt normák megállapítása és a munkások felvilágosítása. Ez az új normák megállapítása, amelyek sikert eredményeznek az üzemek tevékenységében és a dolgozók munkájában.

Nem mindenütt fordítottak azonban helyes gondot a technikai-szervezeti intézkedésekre. Egyesrét — mint például a „L. birtalans” és más üzemekben — nem ösztönözték eléggé a dolgozókat, hogy teljesítsék az új normák megállapítását; másrészt egyes üzemek adminisztratív-technikai vezetői nem gondoltak arra, hogy megvalósítsák az új normák megállapítását és a munkások felvilágosítását. Ez az új normák megállapítása, amelyek sikert eredményeznek az üzemek tevékenységében és a dolgozók munkájában.

Ezeket a hiányosságokat a párt- és szakszervezeti vezetők is észlelték, mert nem fordították az új vállalatoknál időben megvalósított intézkedések körébe a munkások megrendezését, a termelési feladatok megvalósítását és a munkások felvilágosítását.

A technikai-szervezeti termékek megvalósításának érdekében az új normák megállapítását és a munkások felvilágosítását az üzemek vezetői és a munkások között kell megvalósítani. Ez az új normák megállapítása, amelyek sikert eredményeznek az üzemek tevékenységében és a dolgozók munkájában.

Egyébnek kell lenniük, hogy milyen intézkedésekkel lehet megvalósítani a munkások tevékenységét és a dolgozók munkáját. Ez az új normák megállapítása, amelyek sikert eredményeznek az üzemek tevékenységében és a dolgozók munkájában.

A technikai-szervezeti intézkedések megvalósításához szükséges a gyárakban és az üzemekben az elvárt normák megállapítása és a munkások felvilágosítása. Ez az új normák megállapítása, amelyek sikert eredményeznek az üzemek tevékenységében és a dolgozók munkájában.

Egyébnek kell lenniük, hogy milyen intézkedésekkel lehet megvalósítani a munkások tevékenységét és a dolgozók munkáját. Ez az új normák megállapítása, amelyek sikert eredményeznek az üzemek tevékenységében és a dolgozók munkájában.

A technikai-szervezeti intézkedések megvalósításához szükséges a gyárakban és az üzemekben az elvárt normák megállapítása és a munkások felvilágosítása. Ez az új normák megállapítása, amelyek sikert eredményeznek az üzemek tevékenységében és a dolgozók munkájában.

Az új normák megállapítását és a munkások felvilágosítását az üzemek vezetői és a munkások között kell megvalósítani. Ez az új normák megállapítása, amelyek sikert eredményeznek az üzemek tevékenységében és a dolgozók munkájában.

Ezeket a hiányosságokat a párt- és szakszervezeti vezetők is észlelték, mert nem fordították az új vállalatoknál időben megvalósított intézkedések körébe a munkások megrendezését, a termelési feladatok megvalósítását és a munkások felvilágosítását.

A technikai-szervezeti termékek megvalósításának érdekében az új normák megállapítását és a munkások felvilágosítását az üzemek vezetői és a munkások között kell megvalósítani. Ez az új normák megállapítása, amelyek sikert eredményeznek az üzemek tevékenységében és a dolgozók munkájában.

Megjavított normákkal a termelékenység fokozásáért, a dolgozók életszínvonalának emeléséért!

Jól működnek a normafelülvizsgáló bizottságok

Erdeklődéssel fogadták a „Fierar”-gyár munkásai a régi normák felülvizsgálásának és új, reális normák bevezetésének kérdését. A gyárban egyre emelkedik azon dolgozók száma, akik a haladott és szakszerű munkaszervezettel alkalmazták és a gyakorlatilag tanulóanyagot, hogy helyesen válasszák ki a munkások által jó munkásoknak. Ezek a tényezők azután hozzájárultak ahhoz, hogy rövid idő alatt többet termeltek, így azután a régi normák elavultak és szükségessé vált az új normák bevezetése.

A meglévő normák felülvizsgálása érdekében alakult egy központi bizottság és osztályokként alakították. Az osztályok munkájukat a meglévő normák felülvizsgálásának és új, reális normák bevezetésének kérdését. A gyárban egyre emelkedik azon dolgozók száma, akik a haladott és szakszerű munkaszervezettel alkalmazták és a gyakorlatilag tanulóanyagot, hogy helyesen válasszák ki a munkások által jó munkásoknak. Ezek a tényezők azután hozzájárultak ahhoz, hogy rövid idő alatt többet termeltek, így azután a régi normák elavultak és szükségessé vált az új normák bevezetése.

Erdeklődéssel fogadták a „Fierar”-gyár munkásai a régi normák felülvizsgálásának és új, reális normák bevezetésének kérdését. A gyárban egyre emelkedik azon dolgozók száma, akik a haladott és szakszerű munkaszervezettel alkalmazták és a gyakorlatilag tanulóanyagot, hogy helyesen válasszák ki a munkások által jó munkásoknak. Ezek a tényezők azután hozzájárultak ahhoz, hogy rövid idő alatt többet termeltek, így azután a régi normák elavultak és szükségessé vált az új normák bevezetése.

Hasznos javaslatok

Az autógyártó- és szállító vállalat munkásai eljött a felülvizsgáló normafelülvizsgáló bizottságok kérdését. A vállalat munkájukat a meglévő normák felülvizsgálásának és új, reális normák bevezetésének kérdését. A gyárban egyre emelkedik azon dolgozók száma, akik a haladott és szakszerű munkaszervezettel alkalmazták és a gyakorlatilag tanulóanyagot, hogy helyesen válasszák ki a munkások által jó munkásoknak. Ezek a tényezők azután hozzájárultak ahhoz, hogy rövid idő alatt többet termeltek, így azután a régi normák elavultak és szükségessé vált az új normák bevezetése.

Dolgozó népünk bőséges kenyeréért!

Új vezetőtanács — fokozódó munkalétszám

A „Vingai Hírszó Bolygó” kollektív gazdasági dolgozói, — miután kikelt a sorokból a külsőkkel, akik még a vesztétségbe is belerohadtak — azonosabban tartak normák és indíthatóságuk erővel kezdték meg a tavaszi kampányt. A tél folyamán a megrendelési gépekkel és szerzőkkel megjavították, ellenőrizték a velőmagok csiszolóképeségét is. A kollektív gazdasági tagjai a tavaszi vetés sikeresebb teljesítésére érdekében, még az őszelő 4000 darab takarmányipari gépetek elvételére célzott. Ez nagyban elősegítette a reálisabb munkát, hogy most minél több gabona vetésre összpontosítsanak (július 13-ig a kollektívban 64,76 hektáron vetették a tavaszi vetést. Ezzel párhuzamosan végzik a feladatot. Ezenkívül 10 hektár aratót.

10 hektár mákot és 2 hektár dughamagot vetettek el. A kollektív gazdasági dolgozói a mezei munkálatok mellett nem hagyják el a kertészetet és a szőlőtermesztést sem. A kertészet részére megjelölt földterületek előkészítését, hogy kedvező idő esetén „normál” megrendelésre is kész munkálatok. A palánták birtoklására érdekében 125 négyzetméter területet készítették, melyben már zöld a régóta kiélt kertészeti palánta. A vingai kollektívban az új vezetőtanács irányításával, örömmel vesznek részt a munkában és arra törekednek, hogy a tavaszi vetés munkájával a kitűzött időpontra végezzék be.

Versenyen a kollektívban

A kürtösi „Uj világ” kollektív gazdasági dolgozói a tavaszi vetés előtt időszerűen előkészítették a mezei munkálatokat, hogy a tavaszi vetés sikeresebb teljesítésére érdekében, még az őszelő 4000 darab takarmányipari gépetek elvételére célzott. Ez nagyban elősegítette a reálisabb munkát, hogy most minél több gabona vetésre összpontosítsanak (július 13-ig a kollektívban 64,76 hektáron vetették a tavaszi vetést. Ezzel párhuzamosan végzik a feladatot. Ezenkívül 10 hektár aratót.

A munka útjára tovább fokozódik. A munka helyes megszervezésével arra törekednek, hogy a tavaszi vetés a földművelésügyi minisztérium által megjelölt időpontra végezzék be. A kertészet részére megjelölt földterületek előkészítését, hogy kedvező idő esetén „normál” megrendelésre is kész munkálatok. A palánták birtoklására érdekében 125 négyzetméter területet készítették, melyben már zöld a régóta kiélt kertészeti palánta. A vingai kollektívban az új vezetőtanács irányításával, örömmel vesznek részt a munkában és arra törekednek, hogy a tavaszi vetés munkájával a kitűzött időpontra végezzék be.

Un extras din cotidianul „Vöröslöbög”

Mai târziu, fluctuația forței de muncă a devenit și mai frecventă la „Lobogó”. Foarte mulți au încercat să se mențină în carieră, fără a fi conștienți de cerințele și aptitudinile necesare pentru această muncă. S-au dat bătăuți repede. (Situația era similară și la ziarul românesc.)

Dintre candidații la jurnalism care au intrat în rândurile presei din 1949, următorii au rămas la publicație pentru perioade mai scurte sau mai lungi: Bakács Béla, Sr. Böszörményi Zoltán, Czako Margit, Csigyár István, Farkas Tibor, Goda István, Hegedüs István, Huma Mihály, Kása János, Kelen Ferenc (fotoreporter), Kocsik Ágnes, Kóthai Tibor, Kovács Sándor, Lengyel Helén, Lengyel László, Lukács Piroska, Matuska József, Molnár Sándor, Mózer István, Nagyhalmágyi (Stéger) József, Péterfi Árpád, Péterfi Rozália, Reicher Éva, Rudas Aladár, Schiff László, Serényi József, Szabó Imre, Szabó János, M. Szabó Mária, Tóth Sándor, Török István, Várkonyi Zoltán, Vereczky György. (Lista nu reflectă ordinea în care au intrat în presă.)

Bălaj (numele de fată: Mandits) Katalin, a ajuns la publicație după absolvirea bacalaureatului și o scurtă abatere, în 1960, unde a fost colaboratoare timp de 49 de ani, până la moartea sa. Ca reprezentantă a sexului frumos, cu greu s-ar găsi în țară o jurnalistă care să fi avut o carieră mai lungă la un cotidian. (Recordul ei a fost ulterior „îmbunătățit” de colegii săi bărbați, Jámbor Gyula și autorul acestor rânduri.)

Péterfi Rozália a fost redactor-șef al ziarului „Vörös Lobogó” timp de 24 de ani neîntrerupt, într-o perioadă extrem de dificilă. În cazul ei, nu existase niciun precedent în presa maghiară din România până atunci.

Recenzarea locului și rolului pe care „Vörös Lobogó” l-a avut nu face obiectul acestui studiu, deoarece autorul lucrării a fost el însuși membru al echipei interne a ziarului între 1968 și 1989.

În schimb, se vor detalia tendințele și influențele externe care au marcat activitatea jurnalistică, conducerea ziarului și profilul său în perioadele 1950–1968 și 1968–1989.

Prima lovitură a fost dată județului și ziarului său de o schimbare administrativă națională: între 1956 și februarie 1968, conform unei dispoziții suplimentare a împărțirii teritoriale-administrative introduse pe model sovietic în 1950, Arad și Bârlad au fost incluse în statutul de raion.

Astfel, antetul care indica „proprietarul” publicației a fost modificat începând din 1956: „ziarul Comitetului Municipal și Regional al Partidului Muncitoresc Român din Arad și al Consiliului Popular Municipal și Regional”. Începând cu 20 iulie 1965, antetul a devenit: „ziarul Comitetului Municipal și Regional al Partidului Muncitoresc Român, al Consiliului Municipal”.

Reclasificarea umiltoare și nedreaptă administrativă și statutul de „regiune” acordat Aradului, care era în contrast flagrant cu puterea economică a orașului și tradițiile sale de presă, a avut un impact semnificativ asupra libertății de mișcare a ziarului. Această retrogradare a limitat și mai mult autonomia ziarului.

Dezvoltarea statutului de „centrul regional” a fost stagnată pe toate planurile în acei ani. Ca parte a regiunii Banat, ziarul a fost nevoit să preia și evenimentele politice și economice importante care se desfășurau

la Timișoara. (Printre alte instituții, capitala Banatului a „absorbit” și singura instituție de învățământ superior din oraș, Facultatea de Medicină Veterinară și Zootehnie, care fusese înființată în 1948.)

În acei ani, „Vörös Lobogó” a fost singurul ziar „regional” în limba maghiară din România.

Mișcările politice ale vremii, eforturile de „dezvoltare economică”, planurile cincinale, colectivizarea agriculturii și politica forțată de industrializare nu ofereau multe oportunități jurnaliștilor de a depăși modul schematic de abordare. Imaginea generală era și mai dezolantă din cauza cerinței frecvente de a angaja corespondenți din mediul rural.

Rubrica sportivă a fost cea mai capabilă să evite această simplificare și uniformizare. În perioada de statut regional, colaboratori externi, profesorii Piros Dénes și Réhon József, scriau pentru secțiunea de sport.

Un nou capitol a fost deschis în 1968, când, datorită unei noi reorganizări teritorial-administrative, Aradul a recăpătat statutul de capitală de județ. Din 4 martie 1969, „Vörös Lobogó” a devenit organul de presă al Comitetului Județean Arad al Partidului Comunist Român și al Consiliului Popular Județean.

Noua structură organizatorică a deschis noi posibilități și pentru ziarele județene.

(Pe atunci, în județul nou înființat Covasna, la Sfântu Gheorghe, cu ajutorul unor tineri și entuziaști jurnaliști, a fost înființat ziarul „Megyei Tükör”, la care și-au început carierele mai mulți scriitori și poeți renumiți din literatura maghiară din Transilvania.)

În Arad, în această perioadă, în special echipa internă de redacție a fost reînnoită. Începând cu aprilie 1968, un număr de tineri cu studii superioare s-au alăturat publicației: Oroszhegyi Károly și Puskel Péter, veniți din învățământ. Puțin mai târziu, s-au alăturat și juristul Tokay György, economistul Fekete Géza și profesorul cu pregătire didactică Jámbor Gyula. A doua generație a „noii valuri” a fost încheiată de Friss Panián Iván.

La sfârșitul perioadei raionale, Kilin Sándor, care în 1968, deja în calitate de șef de secție, a contribuit la modernizarea ziarului, a părăsit sistemul educațional. La fel a procedat și Mózer István, care s-a întors în 1967 la conducerea secției culturale a ziarului, după ce anterior lucrase acolo pentru o perioadă scurtă de timp.

În scurt timp, redacția s-a întărit cu întoarcerea lui Znorovszky Attila de la ziarul din județul Covasna, cu Simonfi Imre, un jurnalist cu o bogată experiență, și cu Szekeres Gábor din Timișoara. A revenit și experimentatul Szabó János, iar pentru consolidarea secției de agricultură, agronomul Szabó Gyula a încercat să își pună în valoare abilitățile de scriere.”

Corectura tipografică a fost realizată de Jánosi Ervin și Nagyhalmağyi (Stéger) József, dar în această poziție de responsabilitate au lucrat de-a

lungul anilor mai mulți: Májer Gyula, Friss Panián Iván, Ifj. Böszörményi Zoltán, Grósz László, Kilin Irma, Lengyel Helén, Heim Katalin, Puskás Ilona, Princz Mária, Gedeon Elvira.

Din punct de vedere profesional, redacția era foarte puternică și, în limita posibilităților, a realizat un ziar de calitate.

Această suplimentare de eforturi a fost apreciată de cititori pentru o perioadă destul de lungă, întrucât, după 1968, tirajul a început să crească din nou, ajungând aproape de vârful postbelic de 12 000 de exemplare.

Ziarul s-a mutat din nou. De data aceasta, în sediul fostei clădiri a consiliului județean de pe strada Republicii (astăzi Revoluției) nr. 81. Aproape trei decenii, aici au avut sediul atât ziarul „Vörös Lobogó”, cât și „Flacăra Roșie”.

În sala de la etajul clădirii monument istoric, în noiembrie 1918, delegația guvernului maghiar condusă de Jászi Oszkár a purtat discuții cu Consiliul Național Român despre situația Transilvaniei. În cadrul acestei întâlniri, la instrucțiunile lui Iuliu Maniu, s-a proclamat „despărțirea completă” de la Monarhie, act care a fost consfințită ulterior de Adunarea Națională de la Alba Iulia din 1 decembrie.

La acea vreme, doar câțiva jurnaliști și istorici cunoșteau acest episod, iar cei care știau despre importanța istorică a clădirii au păstrat tăcerea. Ulterior, clădirea a fost marcată cu mai multe plăci comemorative pentru a aminti evenimentele care au avut loc acolo.

Sub conducerea redactorului-șef Péterfi Rozália și a adjunctului său, Török István, ziarul a căutat să exploateze limitele impuse de cenzură, propaganda partidului și supravegherea autorităților interne. În acest joc periculos, redacția a demonstrat o creativitate remarcabilă. Pe lângă materialele obligatorii, așa-numitele „materiale musai” (texte politice obligatorii, reportaje despre realizări, rapoarte agricole), au introdus o serie de rubrici interesante: rubrica „Cu ochii deschiși”, care critica tradițiile locale și abuzurile, „Jurnalul Tribunalului”, rubrica de tip tabloid „Pagina interesantă”, o serie de reportaje despre fiecare localitate din județ și despre situația maghiarilor din zonele dispersate, rubrica „Notele”, de tip glossă, consiliere juridică, seria „Destine la fundul paharului” despre viețile distruse din cauza alcoolismului. De asemenea, reportajele săptămânale „bombe”, consilierea juridică și de modă, „Antena tineretului” editată de Jámbor Gyula, apoi de Hudy Árpád, și rubrica pentru copii.

Cititorii apreciau seria de articole a profesorului și istoricului literar Ficzy Dénes despre trecutul literar al Aradului. (Aceste serii de articole nu doar că au ilustrat viața literară arădeană din trecut, ci au pus bazele scrierilor și seriilor cu caracter de istorie locală din deceniile următoare.)

Ziarul „Lobogó” a susținut munca de colectare de folclorul a pedagogilor din provincie (Apáczai Bölöni Sándor, Gulácsi Zoltán, Csanádi János, Fazekas József). Periodic, au fost publicate astfel de colecții pe pagini

întregi, din localități precum Pecica, Turnu, Varjașu Mare, Zerind, sau din zona Crișurilor.

Rubrica sportivă a ziarului a fost excelentă, fiind editată de Oroszhegyi Károly (viitor colaborator al publicației „Nemzeti Sport” din Budapesta). Articolele din paginile științifice erau scrise de cei mai buni specialiști ai orașului. Ziarul a avut mulți colaboratori externi, însă și ei trebuiau să se conformeze „instrucțiunilor.”

Acestea erau rubricile pe care „Vörös Lobogó” le putea oferi cititorilor într-un mod relativ apolitic. Eforturile depuse în acest sens au fost apreciate de cititori, întrucât tirajul a depășit mult timp 10 000 de exemplare.

Redactorul de politică internă și externă procesa știrile de ultimă oră prin telex de la agenția de presă Agerpres, seara și le prelucra la tipografie.

Ziarul a apărut câțiva ani doar pe patru pagini, într-un format mare, de 63x45 cm.

Între 1972 și 1974, a fost tipărit pe opt pagini, într-un format de 44x31 cm.

Vörös Lobogó a inițiat cercul „Tinerii reporteri”, care a funcționat timp de mai mulți ani.

Mulți dintre membrii cercului au devenit ulterior colaboratori externi permanenți ai ziarului, corespondenți sau chiar jurnaliști ai cotidianului „Jelen”, care a apărut după 1989. Colaboratorii ziarului au început să aibă întâlniri și discuții de muncă regulate cu cititorii din cartierele orașului și din mediul rural. S-au implicat în prelegerile în limba maghiară lansate la „Universitatea Populară” („Népi Egyetem”), în activitățile Cercului Literar „Tóth Árpád”, în organizarea primei galerii de artă dintr-un sat din țară, la Zerind. De asemenea ziarul a oferit periodic raporturi detaliate despre activitatea Cercului Literar „Körös mente”, condus de profesorul Csanádi János, și despre activitatea Cercului Literar „Olasz Lajos”. Uneori, acestea erau prezentate pe pagini speciale. Același lucru s-a întâmplat și în cazul Teatrului Popular „Periszkop”, care încerca să compenseze lipsa actului teatral în limba maghiară, ziarul relatând frecvent despre premierele și succesele acestuia.

Perioada dintre 11 mai 1974 și 29 mai 1976 a adus cu ea o inevitabilă retrogradare, când, la indicațiile superioare, invocând motive de economisire, ambele ziare arădene au devenit săptămânale de opt pagini.

„Reclasificarea” nu se datorează unor motive profesionale, ci mai degrabă economice.

Aceasta a fost a doua perioadă din istoria presei arădene (prima fiind în 1940!), când continuitatea unui ziar în limba maghiară a fost întreruptă din alte cauze decât cele externe.

Un factor semnificativ care a afectat aspectul grafic al ziarului a fost calitatea slabă a tiparului. În acea perioadă, doar tipografia Gutenberg funcționa la Arad. Aceasta a fost amenajată în curtea bisericii minorite, în

fostele încăperi ale tipografiei „Vasárnap”. Condițiile de muncă nu erau mult mai bune decât în anii de după război. Aici era tipărit și ziarul în limba română „Flacăra Roșie”.

Despre dotările tehnice ale ziarului, se poate menționa că mașinile de compunere Linotype au fost fabricate în primele decenii ale secolului XX, iar mașinile rotative care tipăreau cele două ziare au fost construite în 1924. Mai vechi decât aceste echipamente erau unele instalații utilizate în tipografie. Clișeele pentru publicarea imaginilor erau realizate la tipografia din Timișoara, care era ceva mai modernă. Deși au avut loc unele îmbunătățiri în anii 1970, când o parte din echipamente au fost înlocuite și tipografia Gutenberg s-a mutat într-o clădire nouă pe strada Victoriei, calitatea grafică a ziarului nu s-a îmbunătățit semnificativ.

În perioada deschiderii noii tipografii, la începutul anilor 1970, au devenit câțiva ani colaboratori interni Brauch Magda, Bereczki Károly, Darázs József, Kilin Irma, Kiss Károly, Lészay Béla, Ujj János. Câteva luni mai târziu s-au alăturat Puskás Ilona și Berecz Sándor.

Într-o altă acțiune de tinerire, deși nu simultan, Hudy Árpád, absolvent al Universității din Cluj, și Nótáros Lajos, un tânăr profesor, au intrat și ei în rândul jurnaliștilor. Z. Wolf Erzsébet a ajuns în redacție după ce a absolvit Academia Ștefan Gheorghiu. Talentele lui Irházi János s-au făcut remarcate încă din perioada liceului. La fel a ajuns la Arad ca proaspăt absolvent și Békés Sándor. Fotojurnalist a fost: Gagyí-Pálffy László.

După ce Péterfi Rozália, care a condus cu mână sigură timp de 24 de ani ziarul „Vörös Lobogó” în calitate de redactor-șef și care a luptat ferm pentru colegii săi, publicând frecvent, și Török István, un excelent editor, s-au pensionat, conducerea Lobogó a fost preluată de fostul redactor-șef adjunct, Mórocz Tibor. Acesta s-a întors de la „Szabad Szó” din Timișoara. Ca adjunct al său a fost numită Terhes Rozália, care anterior lucrase pe linie de partid.

Perioada începută în 1981 reprezenta una dintre cele mai dificile faze pentru presă. Printre primele măsuri a fost obligativitatea de a include în „Vörös Lobogó” un funcționar de partid sau un lider al consiliului județean în comitetul extins al redacției.

În plus, materialele provenite de la conferințele județene de partid și ședințele consiliilor nu mai puteau fi scrise direct de către colaboratorii gazetei, ci era necesar să preia articole din „Flacăra Roșie” și să le traducă în maghiară, dar doar după ce primeau aprobarea departamentului de propagandă, ceea ce adesea implica ore suplimentare care se întindeau până târziu în noapte.

Crearea ziarului implica și dificultăți suplimentare în ceea ce privește pregătirea tipografică. Colaboratorii interni alternau turele de noapte în tipografie ca responsabili de numărul de ziar și „curățenia” paginilor. După aceea, cenzorul examina cu atenție materialele publicate. Deși instituția cenzurii a fost desființată vizibil la sfârșitul anilor 1970, această măsură

s-a dovedit a fi un truc subtil. Autocenzura a devenit o povară mult mai mare pentru jurnaliști, iar fiecare cuvânt și frază nu puneau doar în pericol locul lor de muncă, dar și integritatea lor personală, implicând riscuri semnificative.

Viața internă a ziarului maghiar nu a fost lipsită de perturbări. Acestea apăreau periodic, la fiecare patru-cinci ani, uneori chiar mai frecvent. La sfârșitul anilor '60, doi tineri talentați au fost înlăturați din funcțiile lor, la comanda autorităților superioare, din cauza implicării lor într-un club de tineret care era etichetat ca fiind un loc de întâlnire pentru misticism și transcendență. Apoi, o greșeală de tipar intenționată și un accident de traducere au dus la retrogradarea unor colegi. La acestea se adăugau scandaluri legate de fotografiile ale clădirilor istorice din oraș, care aveau o conotație politică. De asemenea, o ediție de Revelion destinată uzului intern a provocat un scandal în cadrul partidului, iar o scrisoare de familie trimisă de un angajat al ziarului, fiul unui soldat, a atras atenția autorităților. La începutul anilor '80, un colaborator a fost interogat și supus presiunii timp de săptămâni de către poliția secretă, în căutarea unor publicații de tip samizdat.

În urma unei noi directive, au fost imediat îndepărtați din echipa ziarului colegii care doreau să emigreze în Ungaria sau în alte țări, și care depuseseră cereri de plecare. În cadrul „epurărilor” repetate, redacția a pierdut mulți jurnaliști talentați. Mulți dintre aceștia ar fi renunțat de mult la jurnalism în condițiile date, dar din cauza problemelor tot mai mari legate de trai, au fost nevoiți să rămână. Aceasta era situația „am prins turcul, dar nu mă lasă să plec”.

A urmat o perioadă în care fiecare articol, de la interviuri până la cele mai mici știri, trebuia tradus în limba română și prezentat secretarului județean de propagandă, care fusese „redirecționat” din Moldova și care căuta constant „pericole” și imagini ale dușmanului.

În acea perioadă, ziarul era deja plin de discursuri ale lui Ceaușescu, „vizite de lucru” și telegrame de laudă.

Ultimii patru-cinci ani ai dictaturii aveau mai puțin de-a face cu jurnalismul. Tirajul ziarului a ajuns la un nivel foarte scăzut.

Bibliografie

Publicații de surse, monografii, cărți, memorii

Arad—monografia orașului de la începuturi până în 1989. Arad, 1999.

Aradul: permanență în istoria patriei. Arad, 1978.

Naționalitatea maghiară din România. București, 1981.

Dicționarul presei arădene (Gabriela Groza, Melente Nica, Puskel Péter, Puskel Tünde Emese, Emil Șimăndan, Ujj János; concepție, coordonare, prefață de Emil Șimăndan). Arad, 2010.

- Enciclopedia „Erdélyi Magyar Ki Kicsoda” (o inventariere a personalităților din Transilvania, ce fac parte din minoritatea maghiară). Uniunea Democrată Maghiară din Transilvania – Oradea, 1997.
- „Erdélyi Magyar Ki Kicsoda” 2000. Nv. 2000.
- Istoria Transilvaniei I-III. Budapesta, 1986.
- Peisaje urbane din Transilvania. Budapesta., 1994.
- Ficzay Dénes: Carte de amintiri/ Emlékkönyv. Arad, 2007.
- Gabriela Groza: Presa arădeană postdecembristă (1989–2001). Arad, 2001.
- Kókay György–Buzinkay Géza– Murányi Gábor: Istoria presei maghiare. Budapesta, f. a.
- Monografia Pecica. Arad, 2007.
- Nica Melentie, Gabriela Groza, Emil Șimăndan: Evoluția și tipologia presei arădene. Arad, 2006.
- Negrilă Iulian: Presa literară românească arădeană (1869–1944). Arad, 1999
- Presa politică în limba maghiară. În volumul Arad Economie și societate 1945- 1989, Cluj-Napoca, 2015.
- Puskel Péter: Arad marad. Arad, 1997.
- Puskel Péter: Arad redivivus. Arad, 1998.
- Puskel Péter: Povești arădene de succes/ Aradi sikertörténetek. Arad, 2010.
- Lexicul literaturii maghiare din România. I-V2. București, 1981-2010.
- Enciclopedia „Romániai Magyar Ki Kicsoda” (o inventariere a personalităților din România, ce fac parte din minoritatea maghiară). Cluj, 1997.
- Ujj János. Jurnal literar arădean/ Aradi irodalmi lapok. Arad, 2004.
- Ujj János: Fii renumiți ai județului Arad/Arad megye neves szülöttei. Arad, 2007.
- Oral history: Erdős György, Messer Sándor, Pintér Lajos, Schauer Aladár, Szomory Oszkár, Weinberger István – foști ziariști, Puskel Sándor tipograf.

Anuare, studii parțiale, reviste, articole de ziar

- Produsele presei din Arad și județul Arad în Biblioteca Națională Széchenyi. (Kovács Géza: manuscris, 1996.)
- Balogh Edgár: Din istoria publicismului. În volumul „Naționalitatea maghiară din România” (redactat de: Koppándi Sándor). București, 1981.
- Bodor Pál: Viața de presă din România. În volumul „Naționalitatea maghiară din România” (redactat de: Koppándi Sándor). București, 1981.

- Diurnus (Bodor Pál): Meseria curiozității. Budapesta, f. a.
- Ficzay Dénes: Arhiva de ziare a Bibliotecii Naționale Széchenyi din Budapesta – Cotidiane, săptămânale și reviste din Arad (1963) În: „Carte de amintiri”. Arad, 2007.
- Ficzay Dénes: Periodice arădene în Biblioteca Universitară din Cluj. În: „Carte de amintiri”. Arad, 2007.
- Kovách Géza: Articole cu caracter istoric din „Alföld” (manuscris, în proprietatea autorului). Arad, f. a.
- Kuszálik Péter: Ziare și reviste din Transilvania 1940–1989. Bp., 1996.
- Messer Sándor: Cei 20 de ani ai ziarului „Jövő” („Vörös Lobogó”). (manuscris, în proprietatea autorului).
- Calendarul milenar pentru anul bisect 1896. Arad, 1895.
- Puskel Péter: Anii arădeni ai pictorului și scriitorului – 40 de ani de la moartea lui Szántó György. Ziarul „Jelen”. 20-21. ian. 2001
- Puskel Péter: Unul dintre publiciștii marcanți ai Transilvaniei, Revista „Irodalmi Jelen”, an III., nr. 20, iunie 2003
- Puskel Péter: Primul cotidian maghiar din Arad de după război. Ziarul „Nyugati Jelen”, 28 aprilie 2005.
- Presa zilnică maghiară și română contemporană

Viața socială, timpul liber, distracția

Autor: Puskel Péter

Traducerea în limba română: Molnar-Sólya Emília

Orașul a avut mari dificultăți în a depăși traumele celor din timpul războiului. Restaurarea parțială a ordinii normale din perioada de pace a necesitat eforturi considerabile, iar procesul nu a fost nici rapid, nici ușor. Deși Aradul și împrejurimile sale au scăpat în mare măsură de distrugerile războiului – cu excepția câtorva zile dificile și a unei bombardări care a cauzat pierderi mari de vieți și materiale – nu există multe familii care să nu fi rămas profund afectate de amprente ale celor cinci ani anteriori.

Muncitorii din serviciul muncii și luptătorii de pe front, afectați de traume fizice și psihice, s-au întors acasă. Acolo unde existau oameni care se întorceau acasă. Relațiile umane au fost și mai mult încărcate de suspiciune. A devenit un subiect constant de bârfe cine cum s-a comportat în timpul războiului. Cine a fugit spre vest cu armatele maghiare în retragere? Cine a fugit în Transilvania de Nord după 1940, cine a ajuns în prizonierat? Cine pe cine a denunțat?

Aceste îngrijorări au fost amplificate de propaganda comunistă, care și-a consolidat rolul în viața cotidiană a oamenilor, având un impact semnificativ asupra relațiilor interpersonale

Rănilor emoționale ale comunității s-au vindecat foarte încet, iar atmosfera orașului nu a fost favorabilă acestui proces. Sărăcia, incertitudinea și teama de ce va urma dominau viața cotidiană. Zilele petrecute în adăposturi, închise în buncăre pentru protecție, lipsurile și deteriorarea relațiilor de bună vecinătate, somajul și lipsa de resurse au lăsat o amprentă puternică asupra locuitorilor orașului și județului. Mai mult decât atât, orașul a fost lovit și de o calamitate naturală: anul 1946, extrem de secetos, ceea ce a agravat și mai mult situația. Drept urmare, refugiații din regiunile estice, cele mai afectate de secetă, au început să sosească, necesitând cazare și locuri de muncă.

Acești refugiați, în majoritate din zonele rurale din afacerea Carpaților, nu aveau cunoștințe despre industrie, iar situația în agricultură era și mai haotică din cauza reformelor de pământ, sistemului de cote și a colectivizării forțate.

Aradul a avut deja în anii anteriori rolul de refugiu pentru refugiați.

Nu asta a fost primul „exod”.

În toamna anului 1940, după reocuparea Nordului Transilvaniei și apoi în urma ofensivei sovietice la Iași, orașul a fost invadat de un val mare de

refugiați. Acest fenomen a reprezentat o provocare semnificativă pentru administrația locală improvizată, care a trebuit să gestioneze această situație.

Pentru a găzdui refugiații, a fost inevitabil să se recurgă la „despărțirea” apartamentelor mari din centrul orașului, care erau deținute de burghezie. Proprietarii vechi erau nevoiți să împartă locuințele, băile și bucătăriile cu alte familii de refugiați. Acest aranjament a dus la o situație dificilă, care cu greu a fost acceptată de cei implicați. Mulți dintre aceștia și-au dat seama rapid că „musafirii nepoftiți” nu aveau de gând să plece curând, iar în timp ar putea chiar să revindică întreaga locuință. Acest lucru a tulburat echilibrul și ordinea de acasă, creând o atmosferă de nesiguranță și stres în rândul celor care își împărțeau locuințele.

Instabilitatea din România a fost accentuată de măsurile luate de guvernul Groza, abdicarea regelui și naționalizările din vara anului 1948, care au dus la practic eliminarea proprietății private.

În contextul crizei economice și al penuriei, a fost introdus sistemul de raționalizare a bunurilor, iar produsele de bază, de la pâine la textile și încălțăminte, au fost distribuite în funcție de numărul de membri ai fiecărei familii, pe baza unui sistem de „cartele.” În general, aceste bunuri puteau fi găsite în magazinele din rețeaua „Economat,” care ofereau o gamă destul de limitată de produse.

Mai târziu, au început să apară și primele magazine de stat, cum ar fi cele din rețelele „Aradul”, „Lanțul” și „Soldaritatea”, însă oferta rămânea săracă pentru mulți ani.

O altă problemă recurentă era procurarea lemnului de foc pentru iarnă. În locul actualei zone rezidențiale Podgoria (Hegyalja tér), depozitul de lemne atrăgea cozi lungi de oameni care așteptau încă de seara precedentă pentru a-și lua porția, bușteni adesea umezi și greu de aprins. Situația nu era mai bună nici la celelalte depozite. Oamenii erau norocoși dacă lemnul de foc le era livrat până la prânz a doua zi, iar mulți trebuiau să se descurce cu cantități limitate.

Viața se stabilise într-o rutină mai provocatoare.

Doar pentru tineri și persoanele de vârstă mijlocie totul era complet nou, complet străin și poate chiar plin de speranță, mai ales datorită influenței puternice a propagandei în rândul tineretului. S-au înființat organizații de pionieri, apoi organizații mai mici, precum „Șoimii Patriei”. În schimb, tinerii liceeni erau influențați („spălare de creier”) prin intermediul organizațiilor UTC (KISZ).

Persoanele mai în vârstă aveau deja o experiență mai vastă. Ei au trăit primul război mondial, pandemia de gripă spaniolă care a durat un an și jumătate, pierderile umane devastatoare, și ororile ce au urmat: moartea, sărăcia, lipsurile, pierderea țării.

Se putea vorbi despre o „viață socială”, o utilizare înțeleaptă a timpului liber sau chiar despre distracție în astfel de condiții?

Poate că totuși da. Pentru că viața nu s-a oprit. „Trebuia să se construiască” pe toate planurile. Să se reînceapă, să se continue, să se rămână puternici. Chiar dacă schimbările politice influențau relațiile dintre oameni, chiar dacă părea că doar „drumul desemnat de sus” era practicabil.

Cea mai ieftină și la îndemână formă de relaxare a fost timpul petrecut în natură. Vizitele la Pădurea Ceala, la Trei Insule și la dealurile din Podgoria Aradului, spre Moneasa. Continuând tradiția Czárán, au existat organizatori entuziasmați de drumeții precum Dávidházy Kálmán, Berthe Nándor, mai târziu Wild Ferenc, Stefanov Titus și alții.

Cei mai curajoși au început să construiască pe Insulă. Cabane de lemn, apoi mai mari și mai confortabile. Pentru mulți, aceasta a fost o evadare din viața politică tot mai apăsătoare și din zgomotul orașului. Pentru alții, însă, a reprezentat o oportunitate de socializare. În companie, viața era mai plăcută și mai variată.

Bogățiile naturale ale Aradului aproape că nu au fost afectate de conflagrația mondială.

Duminicile, foarte mulți plecau la drum pentru a petrece timpul în aer liber. Tramvaiul Arad-Podgoria se umplea până la refuz în dimineața zilei de odihnă.

Iar seara, se întorceau acasă într-o veselie mare, cu ultimul tramvai. Desigur, în acest sens, un rol important au jucat vinurile din soiurile de struguri de la Ghioroc, Păuliș, Miniș, etc.

Au venit verile și strandul Neptun s-a umplut. Strandul a fost o altă mare oportunitate de relaxare pentru Arad. Bazinul de înot de pe malul Mureșului, zonele de plajă de deasupra cabinelor, cluburile de canotaj – toate acestea au fost, chiar și în acești ani grei, unele dintre cele mai ieftine și populare locuri de distracție din oraș.

În deceniile dinaintea inundației din 1970, strandul era situat pe partea dinspre oraș

Viața era animată în locațiile menționate. Cei mai curajoși se răcoreau în largul Mureșului, pornind în grupuri pentru „marea tură”. Porțiunea cu nisip fin de pe partea cetății devenea locul de desfășurare a „campionatelor de fotbal pe plajă”. La acea vreme, alți locuitori ai orașului invidiau faptul că arădenii aveau o oportunitate de „vacanță” atât de ieftină și accesibilă pe plajele lor ușor accesibile din toate direcțiile. (Dezvoltarea stațiunilor de la Marea Neagră abia începea în acea perioadă.) Era o perioadă ciudată, pentru că unii dintre cei care fuseseră duși la muncă forțată, din rândul celor condamnați politic, lucrau încă în Bărăgan, la șantierul de construcție al Canalului Dunăre-Marea Neagră. Mulți dintre aceștia au pierit sau au ajuns acasă abia după câțiva ani, bolnavi și cu handicapuri.

Sportul de canotaj, întrerupt de război, a început să își revină. Aradul a fost mereu un lider în acest domeniu, având ca principal concurent orașul Timișoara, de pe malul Begăi. De asemenea, având în vedere că Federația Română de Canotaj a fost fondată la Arad între cele două războaie mondiale, orașul se considera centrul sporturilor de apă. Mulți dintre campionii săi au întărit această reputație. În cluburile de canotaj, viața socială a devenit mai animată în weekenduri, iar se organizau din ce în ce mai des dansuri de după-amiază.

Un alt episod notabil s-a petrecut în ultimele zile ale războiului, când baronul Neuman Ferenc l-a primit pe generalul american Schuyler la Hellas, pe care l-a întrebat despre viitorul politic al României, în contextul unui posibil armistițiu.

Baronul Neuman Francisc încă mai avea speranțe: generalul american Schuyler în fabrica de textile, în 1945

Pe atunci, baronul era încă optimist în privința viitorului său. La scurt timp după aceea, baronul Feri a făcut un pas important, înființând propria

echipă de fotbal, ITA, în iulie 1945, iar un an mai târziu a construit cel mai modern stadion din zonă la acea vreme.

A început campionatul de fotbal care atrăgea cei mai mulți spectatori. Duminica aveai unde să mergi, să susții echipa favorită. Meciurile de fotbal erau bune și pentru descărcarea emoțiilor.

Cinematografele funcționau totuși. În programul lor rula aproape exclusiv filme de război sovietice. Era o distracție ieftină și, în ciuda filmelor de serie cu un pronunțat gust de propagandă, era populară. Expansiunea cinematografelei în Arad de după război a fost influențată semnificativ de un fiu al orașului nostru, vedeta de film care ajunsese până la Hollywood, Jávör Pál. În 1946, s-a întors pentru câteva zile, a susținut spectacole și a cântat melodii din filme, iar publicul, care a umplut până la refuz sala teatrului (!), a avut ocazia să vadă un film mai vechi al său. Însă, începând cu anii '60, tot mai multe producții italiene și franceze au apărut în programul cinematografelor. Ocazional, și filme maghiare, precum „Körhinta”, „Bakaruhában”, „Dollárpapa”, etc.

Timp de câțiva ani, succesorul fostului Teatru Național (1902-1918) a mai supraviețuit, dar doar cu statut de Teatru Popular, iar în toamna anului 1948, trupa maghiară a fost desființată și dispersată, în urma unui „examen” numit profesional, dar cu un pronunțat caracter politic. Astfel, a fost înființat Teatrul de Stat în limba română.

Aradul a rămas fără teatru în limba maghiară, după 130 de ani.

De altfel, aceasta nu a fost singura lovitură pentru existența minoritară. Naționalizarea a adus deja cu sine probleme sociale serioase. Și desființarea școlilor confesionale a avut loc într-un ritm rapid. Din fericire, comunitatea maghiară din Arad era încă destul de numeroasă și puternică pentru ca prestigiosul institut de învățământ, redenumit din Gimnaziul Catolic în Liceul Mixt Maghiar, apoi Liceul numărul 3, să nu se confrunte cu lipsa elevilor timp de mai bine de un deceniu și să mențină un nivel ridicat al educației. Fosta Școală de Călugărițe („Zárda”), după mai multe schimbări de nume și profil, a rămas pentru o perioadă o școală generală cu predare în limba maghiară.

Fuzionarea școlilor în 1959 a fost una dintre cele mai dure măsuri care vizau asimilarea maghiarilor ajunși în situația de minoritate dispersată și desființarea educației în limba maternă. Această decizie a generat multe controverse și a deteriorat atmosfera publică. În urma acestei schimbări, în instituția care succeda fostului Gimnaziu Catolic, secția cu predare în limba maghiară s-a diminuat treptat, în timp ce secția în limba română s-a consolidat.

Tinerii de astăzi ar putea crede că, pentru oamenii mai săraci sau cei care preferau singurătatea, radioul reprezenta o mică alinare. Însă, în timpul războiului, aceste aparate au trebuit predate pentru a împiedica populația să asculte propaganda inamică. Foarte puține aparate au rămas ascunse, deși în anii '30 funcționa o fabrică de radiouri sub numele IRON,

pe strada Radnei. Aceasta folosea piese de la uzina Tesla. La București abia la începutul anilor '50 a început producția aparatelor „Radio popular”, care au devenit foarte căutate, dar erau de fapt extrem de simple și ieftine.

Ascultarea radioului era, așadar, considerată un lux în anii '50. Mai târziu, când postul Kossuth a început să difuzeze și emisiuni de muzică de dans, iar acestea puteau fi recepționate clar în zonele de graniță (popularitatea lor în rândul tinerilor fiind de neegalat), era perceput aproape ca un „cadou” din paradis.

Iar dacă, printre bruiaje și zgomote (căci erau constant perturbate), se puteau prinde câteva fraze din emisiunile „Radio Europa Liberă” sau „Vocea Americii”, atunci fie binecuvântam, fie blestemam aparatul de radio.

Antireligiozitatea devenea tot mai accentuată, susținută de o campanie amplă și diversificată.

A început seria de procese politice împotriva preoților. În mod firesc, a scăzut numărul credincioșilor care mergeau regulat la biserică. Se temeau mai ales persoanele cu o poziție socială sau profesională mai vizibilă și preferau să rămână acasă.

Puțini își asumau riscuri. În timpul „verificărilor” începută în 1948, o simplă denunțare anonimă sau o opinie răuvoitoare era suficientă pentru ca persoana în cauză să își piardă locul de muncă și chiar să ajungă pe lista celor considerați „nesiguri”. Însă se putea considera norocos dacă rămânea liber. Despre procesul Szoboszlai, care a avut loc aproape zece ani mai târziu, au ajuns puține informații, pentru că cei care știau despre el preferau să tacă din cauza fricii.

Toate acestea otrăveau viața publică și amplificau neîncrederea.

Locuitorii Aradului, cu etnii, culturi și religii diverse, au dat totuși un frumos exemplu de solidaritate în fața unei amenințări comune. Un exemplu convingător al acestei iubiri necondiționate pentru oraș a fost dat de inundațiile din 1970, când doar prin unitate Aradul a reușit să se salveze de daunele care ar fi depășit chiar și inundația din 1932.

De „sus” s-a impus prin toate mijloacele posibile răspândirea culturii muncitorești și creșterea popularității acesteia. Pe lângă căminele culturale din mediul rural, au fost înființate case de cultură și în cartierele Aradului. Cine din generațiile mai vechi nu a auzit de evenimentele organizate la Căminul Cultural „Szabó Árpád” din cartierul sârbesc (Rác-fertály) sau de Căminul Cultural „Puskin” din Pârneava? Alături de brigăzile care popularizau texte de propagandă și scurtmetraje ce făceau mișto de „exploatori” și „burghezi”, distracțiile accesibile din sate și orașe erau asigurate de producțiile grupurilor de dans popular. Sărbătorile tradiționale ale hramului bisericii au fost înlocuite de zilele satului, dintre care una dintre cele mai populare încă astăzi este „Majláti Vasárnap”, un festival organizat într-o zi de duminică la Mailat. În casele de cultură din sate,

profesorii locali asigurau spectacolele, aparițiile grupurilor de dans și, uneori, o piesă de teatru popular cu actori amatori din comunitate.

În afară de acestea, în mediul rural, nunțile, botezurile sau, uneori, zilele onomastice reprezentau principalele evenimente de viață socială.

Viața universitară de după război din Arad a fost scurtată considerabil de către guvernul comunist și de ministerul de resort. Institutul creat în 1948, care avea secții de medicină veterinară și zootehnie, a fost mutat în 1957 la Timișoara și București fără explicații detaliate. În locul facultății (în clădirea principală de lângă Primărie, acum parte a Universității „Aurel Vlaicu”), a început să funcționeze un liceu sanitar, specializat pe formarea de tehnicieni dentari. Această instituție, recunoscută pentru pregătirea sa profesională de calitate, a contribuit timp de decenii la educația tinerilor, mai ales a fetelor, compensând parțial lipsa de studenți universitari cauzată de mutarea facultății.

„Coursoul” vestit din Arad se întindea începând de la Biserica Minorită din centru

De-a lungul deceniilor, Aradul a dezvoltat o tradiție unică și populară: promenada de sâmbătă și duminică seara. Acest obicei specific local poate

fi considerat un adevărat simbol al orașului multietnic, un punct de întâlnire care a acționat ca un „creuzet” în sens pozitiv. Fără a-și pierde identitatea culturală, participanții se simțeau parte din acest eveniment comun. Fiecare vorbea în limba maternă, iar în întâlnirile cu prieteni sau cunoscuți de alte etnii, găseau rapid o limbă comună pentru comunicare și înțelegere.

Pe tronsonul de trotuar dintre Biserica Minorită și Palatul Neuman, precum și pe segmentul de drum „eliberat” de transportul public, deja rar în acea perioadă, pentru cele două seri, se desfășura promenada arădenilor. O mulțime de oameni, tineri și vârstnici deopotrivă, se plimbau, discutau și socializau. Promenada era o emblemă a Aradului, amintind de caracterul de odinioară al orașului „burghez”. Fiecare participant își purta cea mai frumoasă ținută, iar eleganța era un adevărat etalon, chiar și în vremuri de sărăcie. Promenada devenise locul preferat pentru întâlniri, dar și pentru răspândirea veștilor și zvonurilor. Mai târziu, programul de plimbare s-a completat cu cafelele din interiorul „Alimentara Nagy”, situată la parterul actualei Bănci Italiene, unde oamenii obișnuiau să socializeze până în anii '80, când cafeaua a devenit un produs de lux greu de găsit.

Viața promenadei a supraviețuit, deși nu la nivelul anterior, până la întărirea completă a regimului Ceaușescu. (Între timp, dezvoltarea transportului public a făcut mai dificilă ocuparea „străzii pentru trăsuri” de către pietoni.) Promenada nu a fost interzisă, dar pur și simplu nu mai exista interes pentru ea. Atenția oamenilor era captată de alte lucruri.

Una sau două cofetării (baruri) renumite, precum cea de pe partea școlii de artă populară, numită „Tineretului” (mai târziu „Libelula”), erau locuri preferate pentru odihnă în timpul promenadelor de duminică. Acolo, în condiții relativ civilizate, se putea savura un decilitru de vodcă rusească sau poloneză, ori coniac românesc.

Agloerație de sfârșit de săptămână în zona blocului Libelula

Tineretul se consola prin popularele „petreceri acasă”. Desigur, sistemul încerca să influențeze și „de sus” educația tineretului. Cluburile muncitorești organizau „Joia tineretului” în fiecare joi, evenimente care au înlocuit vechile „întâlniri tovărășești”, dar popularitatea acestora a scăzut rapid. Mai ales după introducerea reglementării care impunea formațiilor de muzică live să-și aprobe repertoriul în fața unei „comisii de specialitate”. Majoritatea pieselor trebuiau obligatoriu să fie din melodii autohtone.

Petrecere acasă în anii '60

Restaurantele elegante din Arad erau puține în acea perioadă. La fel cum situația financiară a majorității arădenilor era modestă. Pe locul actualului McDonald's funcționa Bulevard, iar în Palatul Lloyd, în spațiile care găzduiesc acum biblioteca universitară, se afla Cina (Zărandul). Poate și una-două grădini de vară. În anii '60, la Bulevard cânta formația condusă de Kuli (Palcu), iar la Cina, ocazional, se dansa pe melodiile formației Vasica.

După câțiva ani, au apărut formații mai mici care cântau muzică modernă, iar tineretul era încântat de acestea. Autoritățile, însă, erau mai puțin entuziasmate, considerând această muzică drept decadentă și o imitație a Vestului. Cele mai de succes formații petreceau cea mai mare parte a anului în capitală sau în restaurantele de pe litoral, unde distrau clienții.

Principala patroană a vieții culturale era comitetul cultural județean. Din fericire, a avut și câțiva lideri binevoitori. S-a înființat și a funcționat cu succes Cercul Literar Tóth Árpád, care sprijinea talentele locale, dar mai ales limba maternă, ansamblul teatral Periszkóp condus de Znorovszky Attila, precum și Teatrul Popular, care a funcționat cu succes timp de aproape un sfert de secol, vizitând și localitățile rurale, și grupul de dans Viola.

O parte din elitele intelectuale ale orașului frecventau cursurile Universității Populare în limba maghiară. Sub conducerea inginerului

Cziszter Kálmán, aici, intelectuali renumiți din Arad și din alte colțuri ale țării prezentau noutățile din domeniul tehnic, precum și așteptările erei noi.

Pe baza modelului fostei Societăți „Philharmonia”, în 1948 s-a înființat Filarmonica de Stat din Arad. Concertele săptămânale ofereau un exemplu excelent de divertisment de înaltă calitate. Duminica dimineața, erau organizate concerte educaționale pentru a dezvolta cultura muzicală a elevilor.

Zilele Aradului: târg de meșteșuguri tradiționale în Parcul Copiilor

La începutul anilor '80, ansamblul „Búzavirág” din Pecica, înființat la începutul decadei, se bucura de o mare popularitate în întreg județul. De asemenea, „Majláti Vasárnap” de la Mailat, evenimentul organizat de 20 de ori până în 1989, și Galeria de Artă de la Zerind, deschisă prin munca entuziastă a profesorilor Csanádi János și Fazekas József, au fost apreciate. Aceasta din urmă a devenit celebră ca prima galerie de artă populară din țară. Evenimentele lor atrăgeau vizitatori chiar și din regiunile mai îndepărtate. Mai puțin popular a fost însă mișcarea „Cîntarea României”, impusă în perioada regimului Ceaușescu, care a fost forțată timp de mai mulți ani asupra vieții culturale amatoare din mediul rural.

Trebuie să vorbim despre expansiunea televiziunii. Datorită poziției geografice favorabile a Aradului, locuitorii orașului și ai împrejurimilor au avut ocazia să își petreacă serile libere în fața micii ecrane, fiind printre primii din țară care au avut acces la televiziune. În 1957, în laboratorul de fizică al Liceului Mixt Maghiar, la primele transmisii de test din Budapesta, o mulțime de oameni se adunaseră pentru a fi martori la minunea tehnicii, chiar dacă emisiunile televizate românești nu puteau fi recepționate în această regiune încă mult timp. Apoi, treptat, acoperișurile au fost invadate

de o „pădure” de antene și, pentru multă vreme, viața socială, dacă putem numi așa fenomenul nou de atunci, s-a mutat în casele celor care dețineau televizoare. La Jocurile Olimpice de la Roma din 1960, am urmărit competițiile, grație unei invitații de la un vecin, alături de douăzeci de oameni.

Apoi, treptat, televiziunea a cucerit teren, iar o parte dintre oameni s-au retras, petrecându-și serile și timpul liber între cele patru pereți ai casei lor.

Poate că acesta a fost primul mare pas către izolarea despre care se vorbește atât de mult în zilele noastre. Autoritățile au încercat să compenseze acest fenomen prin dezvoltarea rapidă a unor noi cartiere de locuințe (Vlaicu, Micălaca, Alfa). Din punct de vedere al propagandei, era important ca într-un spațiu relativ mic să poată influența un număr mare de oameni. Pe de altă parte, a fost necesar să se asigure locuințe pentru lucrătorii din fabricile uriașe, create prin fuzionarea micilor ateliere, care deveneau din ce în ce mai numeroase.

Din cauza grabei și a muncii superficiale, concentrată doar pe cantitate, în 1970, pe strada Cocorilor, un bloc de locuințe s-a prăbușit, provocând numeroase victime. Tragedia a ținut prima pagina a ziarelor timp de luni de zile, alimentând discuțiile publice. Mulți au ezitat să se mute în apartamente de bloc din cauza acestui incident.

Tot mai mulți oameni din satele învecinate începeau să facă naveta pentru muncă. Socializarea celor care făceau naveta cădea pe umerii comitetelor de partid din fabrici și ai sindicatelor.

La începutul anilor '60, erau foarte puține mașini personale pe străzi. Apoi au apărut Wartburg-urile, Moskvici-urile și Trabant-urile. După aceea, primele mașini Dacia de la fabrica de automobile de la Pitești. Treptat, turismul montan sau excursiile mai îndepărtate au fost înlocuite de excursii cu mașina. Mai întâi în apropiere, apoi în locuri mai îndepărtate din țară și, din când în când, în țările din tabăra socialistă. Unii șoferi cu relații bune reușeau să ajungă și în vest. Totul până când a venit, împreună cu multe alte măsuri restrictive, cea mai nouă decizie a secretarului general al partidului: limitarea achiziționării lunare de benzină.

Acești ani au avut un impact devastator asupra vieții sociale și a divertismentului. Ieșirile în grup deveniseră aproape imposibile, pentru că nu mai era nimic cu ce să îți primești oaspeții. Era frig în apartamente, frecvent erau întreruperi de curent și sărăcie. În plus, în multe locuri, chiar și pereții camerelor aveau „urechi”. Uneori, nici măcar locatarii nu știau acest lucru. O vorbă spusă în grabă putea avea consecințe grave.

Structura socială stabilită în perioada socialistă a fost grav afectată de scăderea treptată a numărului celor două mari minorități. Comunitatea germană din noul Arad (șvabii) a dispărut aproape complet în câțiva ani. Aceștia au fost răscumpărați de către țara mamă. De asemenea, o parte a comunității evreiești de limbă maghiară a emigrat în Israel. Înainte de plecare, aceștia au trebuit să suporte numeroase „torturi” administrative.

Mai mult, majoritatea dintre ei se aflau deja de luni bune într-o situație de șomaj, deoarece, odată ce își exprimau intenția de a pleca, erau concediați.

Viața sportivă nu a fost afectată în mod fundamental de democrația populară. Echipa de fotbal a fabricii de textile, UTA, a câștigat mai multe titluri de campioană națională și, prin participările în cupe, a obținut un renume internațional pentru Arad. Către această notorietate, și eventual către naționala de fotbal, era necesar ca numele maghiare să fie „românizate.” Unele dintre acestea au fost atât de „reușite” încât doar cei mai înfocați suporterii știau că jucătorul respectiv nu vorbește limba majorității acasă. (Acesta nu mai era un lucru surprinzător, având în vedere că, de ani buni, era permis să se scrie numele geografice doar în limba română.)

Sporturile precum tenisul de masă feminin, tirul, canotajul și multe altele au fost la apogeu. Sportivii care au câștigat medalii europene, mondiale și olimpice au contribuit la faima Aradului. Popularitatea campionilor a atras respectul femeilor și a întregii vieți sociale, ba chiar și admirația acestora. Era un secret deschis că aprecierea și nivelul de trai al sportivilor de performanță erau mult peste cele ale oamenilor obișnuiți. Totuși, în acea perioadă, nimeni nu era invidios pe acest lucru.

A doua jumătate a anilor 1980 a fost marcată doar de nevoia de supraviețuire și prudență. Toată lumea s-a închis în case și a tăcut. Evoluția situației internaționale oferea o vagă speranță pentru o posibilă schimbare.

Apoi, în decembrie 1989, totuși „a explodat mămăliga.”

Bibliografie selectivă

- Arad. Economie și societate, 1945-1989. Cluj-Napoca, 2015 Arad, monografia orasului. Arad, 1999.
- Kántor Lajos, Láng Gusztáv: Literatura maghiară din România. 1944-1970, Editura Kriterion, București, 1973.
- Lexicul literaturii maghiare din România, I. București, 1981
- Koreck Aladár: Str. Kálvin 22., Arad, 2017.
- Piros Dénes: Veri arădene. Arad, 1999.
- Piros Dénes, Radu Romanescu: Braun Csibi și Aradul. Arad, 2015.
- Puskel Péter: Povești arădene de succes. Arad, 2010.
- Puskel Péter: Oameni și întâmplări arădene. Arad, 2014.
- Ujj János: Fii renumiți ai județului Arad. Arad, 2007.
- Ujj János, Olasz Angéla, Puskel Péter, Matekovits Mihály, Hadnagy Éva: Școala noastră a împlinit 90 de ani, Arad, 2013
- Ziarul „Jövő”, „Vörös Lobogó”, 1946-1989.

Viața sportivă

Autor: Puskel Péter

Traducerea în limba română: Molnar-Sólya Emília

După război, și viața sportivă a trecut printr-o reorganizare radicală. Etapele acesteia pot fi urmărite cu exactitate ca o reflectare a transformărilor politice. Deja în primii ani se poate observa că totul se desfășura după model sovietic. Sportul de masă și manifestările sale au devenit o prioritate. Au fost organizate o serie de competiții de tip „spartachiadă,” menite să implice un număr mare de participanți. În școli, tinerii își comparau aptitudinile sportive în cadrul competițiilor GMA (Gata pentru Muncă și Apărare). Cluburile sportive au ajuns sub tutela unei întreprinderi mari sau a unei cooperative meșteșugărești. Conducerea sportivă județeană (UCFS) și-a asumat rolul de coordonare.

Cluburile cu rezultate sportive bune, dar organizate în mare parte pe criterii etnice în perioada interbelică (Hakoah, Sparta), au fost desființate. Sprijinul financiar a favorizat cluburile muncitorești.

Puterea comunistă era conștientă că fotbalul reprezenta un fel de „supapă,” unde suporterii își puteau elibera emoțiile în condiții relativ pașnice, reducându-și astfel anxietatea. Din acest motiv, au oferit tot sprijinul necesar pentru funcționarea cluburilor muncitorești.

Baronul Neuman Ferenc a simțit însă treptat, încă dinainte, că deschiderea sa socială, comportamentul filantropic și popularitatea sa incomparabilă nu îl scutesc de a fi încadrat în lupta de clasă. Deoarece clubul său preferat, AMEFA (fost AMTE), nu l-a inclus în conducere din cauza unor ordine venite de sus, în iunie 1945 a înființat propriul club sportiv, ITA, care avea mai multe secții pe lângă echipa de fotbal.

Pentru echipa de fotbal, a angajat cei mai buni jucători din fotbalul transilvănean al epocii, iar pe cheltuiala sa a construit cel mai frumos stadion din România de atunci, aducând gazonul cu avionul din Londra. Stadionul, care se afla pe locul noii arene de astăzi, a fost finalizat în doar 11 luni. La meciul inaugural, echipa care purta numele fabricii de textile a învins cu 1-0 formația Ciocanul din București.

Drumul triumfal al alb-roșiilor a început aici. Între 1946 și 1970, echipa a câștigat șase titluri de campioană națională și de două ori Cupa României, trofee ajungând în vitrina clubului.

Ani la rând, UTA a fost echipa românească cu cele mai bune rezultate în cupele internaționale. În mod special, după ce, în 1971, a eliminat Feyenoord Rotterdam, câștigătoarea Cupei Intercontinentale, din

competiția celor mai bune echipe de club din Europa. Probabil nu greșim dacă spunem că UTA a devenit simbolul Aradului și, de atunci, a adus poate cea mai mare recunoaștere și faimă orașului de pe malul Mureșului.

Cu toate că, în acea perioadă, iubitorul de sport baronul Ferenc, se afla deja departe și nu s-a mai întors niciodată în orașul tinereții sale.

Nici fabrica de textile nu a gestionat rău echipa. De-a lungul anilor, orașul a câștigat respectul iubitorilor de sport datorită unor sportivi excepționali, precum Bonyhádi, Váczi I, Lóránt, Farmati, Kapás, Jenei, Mercea, Metzkaș, Bukucz, Lereter, Pozsonyi, Axente, Brosovszky, Domide, iar lista ar putea continua mult timp. Tot aici a înscris goluri, pentru o bună perioadă, poate cea mai mare personalitate a vremii, Pecsovsky József.

Marii antrenori erau încântați să semneze cu UTA: Braun Kálmán (Csibi), Reinhart János și Nicolae Dumitrescu (Coco). Ei au condus echipa spre succes după succes.

Seria de succese s-a rupt pentru prima dată în 1979, când UTA a retrogradat din prima ligă, care aduna cele mai bune echipe.

Popularitatea fotbalului nu poate fi egalată de niciun alt sport. Totuși, în anii dictaturii, Aradul a excelat și în alte discipline sportive. Mihai Botez, maestru emerit al sportului, a pus bazele artelor marțiale în Arad. Mihai Popoviciu și familia Quintus au format numeroși campioni naționali și internaționali la tir. Baschetul feminin și masculin a ajuns, de la mijlocul anilor 1950, printre cele mai bune din țară. Fetele au adus orașului mai multe titluri de campioane naționale. La fel au făcut și canotorii și caiaciștii. Din Arad a ajuns în echipa națională gimnasta de talie mondială Éberle Emilia Trudi. În anii 1950, în pădurea Ceala, s-a construit un bazin de înot de dimensiuni olimpice, care găzduia poloștii, și lista ar putea continua mult timp.

Tenisul de masă merită un capitol separat, deoarece, la fel ca echipa de fotbal, cu performanțele sale deosebite, a făcut ca numele Aradului să fie cunoscut în întreaga lume.

Surse

Arad, monografia orașului: Puskel Peter, Sport locuri de agrement. Arad, 1999.

Ionel Costin, Radu Romanescu: Mircea Axente de pe meridianele Aradului în casa campioanei lumii. Arad, 2019.

Oroszhegyi Károly: „Csala, minunea blondă” („Csala a szőke csoda”). Jelen-Arad, 2000.

Tiberiu Țiganu, Dionisie Piros, Radu Romanescu: Cibi Braun și Aradul. Arad, 2015.

Tenisul de masă la Arad

Autor: Matekovits Mihály

Traducerea în limba română: Molnar-Sólya Emília

„Un sportiv adevărat este cel care nu își numără picăturile de sudoare.”

Întroducere

Tenisul de masă este un sport relativ tânăr, având mai puțin de un secol și jumătate de când a fost inventat și practicat. În 1876, un gentleman englez pe nume Sellsy a avut ideea că iarna nu se poate juca tenis în aer liber, iar chiar și în ceața constantă din Anglia acest sport popular prezenta dificultăți. Astfel, în interiorul unei camere, pe o masă, cu o barieră de lemn în mijloc și cu rachete mai mici folosite la tenis și mingi de cauciuc, a introdus acest sport de iarnă sau sport de sală, pe care l-a numit inițial ping-pong. Jocul s-a răspândit cu o viteză uimitoare în Europa, unde, rapid, s-au început să folosească mingi din celuloză și să stabilească reguli proprii.

La începutul secolului al XX-lea, tenisul de masă era considerat un sport în care, în majoritatea cazurilor, punctele se obțineau din greșelile adversarului. S-au standardizat dimensiunile mesei, grosimea paletelor, s-a introdus fileul și s-a stabilit diametrul mingii.

În 1926, la Londra, a avut loc primul Campionat Mondial, unde Mednyánszky Mária din Ungaria a devenit campioană mondială, performanță pe care a repetat-o de încă patru ori consecutiv. În 1930, Barna Viktor, tot din Ungaria, a devenit campion mondial la simplu masculin, titlu pe care l-a câștigat de alte patru ori. În 1937, la Tel Aviv, la Olimpiada Makkabee (olimpiada evreiască), arădeanul Glantzman a obținut locul trei la individual masculin. Între 1950 și 1955, Angelica Rozeanu-Adelstein, care reprezenta România, a devenit de șapte ori campioană mondială la feminin. Primul Campionat European a avut loc în 1958 la Budapesta. Primul Campionat Mondial Universitar a avut loc în 1973 la Hanovra, cu participarea unui sportiv din Arad, despre care vom reveni. La Campionatul Mondial (numit în continuare CM) din 1981, organizat la Novi Sad, toate cele șapte titluri au fost câștigate, pentru prima dată, de jucători de tenis de masă din China. Atunci s-a decis includerea tenisului de masă în programul Jocurilor Olimpice, care aveau să aibă loc peste trei ani mai târziu.

Începuturile tenisului de masă la Arad

Un articol din ziarul „*Aradi Közlöny*” din 1903 menționează că fotbaliștii Clubului Athletic din Arad se relaxau practicând un joc de salon numit ping-pong¹.

În 1925, același ziar anunța un concurs de ping-pong cu taxă de participare organizat la nivel local. Începând cu 1939, denumirea de ping-pong a fost oficial înlocuită cu termenul de tenis de masă.

Înainte de anii '40, la Arad au luat naștere numeroase cluburi sportive, majoritatea având și o secție dedicată tenisului de masă. Aceste cluburi sportive din orașele transilvănene erau privite cu suspiciune de autoritățile de la București, deoarece acestea invitau frecvent echipe din Ungaria la competiții. În plus, mulți dintre jucătorii de top, fondatorii și susținătorii acestor cluburi erau în mare parte întreprinzători maghiari sau evrei. Majoritatea acestor cluburi au fost desființate în 1940, iar sportul organizat a fost reluat abia după război, deși și atunci a fost supus unui context politic nefavorabil. În 1944, câteva cluburi sportive s-au reorganizat rapid, multe dintre ele având și secții de tenis de masă. Însă, după instalarea guvernului Groza, s-a trecut rapid la un program național de sport de masă de tip sovietic, care punea accent pe cantitate și nu pe calitate (rezultate).

Cluburile sportive deja existente au fost fuzionate cu mișcările sindicale ale fiecărei fabrici sau întreprinderi. Echipamentele și sălile (terenurile) cluburilor precum AMEFA, HACOAH și alte cluburi din Arad au ajuns în proprietatea diferitelor întreprinderi. În același timp, sportivii de succes din perioada prebelică erau în mod regulat îndepărtați de aici.

Această reorganizare a avut și avantaje, fiindcă la nouă cluburi sportive din Arad au fost înființate secții de tenis de masă, iar sute de tineri au început să joace ping-pong în timpul lor liber. Începând din 1947, au început să fie organizate competiții locale, iar în prima astfel de competiție, la campionatul orașului, echipa ITA Sportklub a câștigat la masculin, iar fetele au avut și ele rezultate bune. Alături de Gloria, ITA a fost cel mai activ club sportiv din Arad. În 1948, a fost organizat un meci internațional de tenis de masă, la care a fost invitat și clubul Vasas din Budapesta (tot un club sindical), iar meciul a fost câștigat de arădeni cu 9-7.

Merită menționat că patru dintre cele nouă victorii ale arădenilor au fost obținute de Pecsovszky József², deja cunoscut la nivel național ca fotbalist. Alte trei victorii i-au aparținut lui Grünwald Imre.

În 1944 a fost înființat Clubul Sportiv Indagrara, al cărui fondator a fost baronul Neuman Ferenc³. Sportivii proveneau în principal dintre angajații

1 În scrierile din acea perioadă, se folosea termenul ping-pong, în timp ce în dicționarele actuale de ortografie este corect pingpong

2 Pecsovszky József (1921–1968) a fost un fotbalist celebru, care a evoluat între 1937 și 1961 în Liga I a României, acumulând 273 de apariții. A fost selecționat de 32 de ori în echipa națională a României și de 3 ori în echipa națională a Ungariei.

3 Baronul Neuman Ferenc (1911 – 1997)

fabricilor baronului din Aradul Nou (Moara, Fabrica de Spirt și Drojdie). Secția de tenis de masă era condusă de Gruber László senior, care era contabil-șef al fabricilor Neuman. Baronul a asigurat, pe lângă terenul de fotbal, săli sau spații adecvate pentru toate secțiile sportive, echipamente, vestiare și facilități de igienă.

În 1950 se înființează Clubul Sportiv Voința al Cooperațiilor de Mici Industrii din Arad, unde, în următorii ani, se scrie istorie sportivă în tenisul de masă, atât la feminin, cât și la masculin. Numeroasele competiții locale, regionale sau naționale aduc primele roade pentru arădeni, iar primul titlu de campion național este câștigat de Gantner Mátyás în 1955, la masculin, la individual, dar și în competiția de dublu masculin, alături de Réthi din Cluj, devine campion național.

După aceea, băiatul german din Arad a ajuns la București, în echipa națională a țării și a participat la mai multe campionate mondiale și competiții internaționale, unde a obținut numeroase victorii.

Președintele Clubului Sportiv Voința a devenit Caba Ioan, președintele Cooperațiilor, iar conducătorul secției de tenis de masă a fost Emil Prokopecz, iar secția de turism a fost condusă de Kálmán Dávidházy. Prima sală de ping-pong a clubului a fost situată într-o clădire cu etaj, lângă biserica evanghelică (pe strada Luther, colț cu strada Blajului). În 1956, echipa de bărbați (Kovács Tibor, Kenderessy László, Papp Marius și Parcel) a încheiat pe locul II în Liga Națională, iar un an mai târziu au obținut locul III. În 1957, Kovács Tibor a devenit campion național de tineret la individual.

Rezultatele Clubului Sportiv Voința și ale Clubului Sportiv Municipal

Secția de tenis de masă, condusă de antrenorul merituos Emil Prokopecz, făcea parte din Voința (Asociația Sportivă Voința), iar în 1973 s-a transformat în Clubul Sportiv Municipal (C.S.M. Arad), anterior cunoscut sub denumirea de Clubul Sportiv Orășenesc. Totuși, întreaga echipă fizică și personală a rămas neschimbată, iar schimbarea a fost doar una de denumire.

După înființarea sa, la Clubul Voința, Prokopecz Emil a întărit inițial echipa de bărbați, lucrând mai întâi ca jucător, apoi doar ca antrenor, alături de sportivi excepționali precum Kovács Tibor, Kenderessy László, Guttmann György, Demian Marius, Jakobi Gábor sau frații Șimandan. Ulterior, a lucrat și cu echipa de fete, având în componență jucătoare ca Demian Stefánia (care a devenit ulterior soția lui Prokopecz) sau Kovács Hermina. Începând din 1959, antrenorul echipei a acceptat o nouă provocare, aducând în echipă o tânără din Tășnad, județul Bihor, Mihalca Eleonora, care a devenit ulterior de două ori vicecampionă mondială, de multe ori campioană națională și campioană europeană.

Spațiul mic al sălii din spatele Bisericii Roșii a devenit insuficient pentru activitățile intense de tenis de masă. După eforturi susținute, s-a reușit obținerea fostei săli Krispin (ulterior Merffy), situată pe strada Eminescu (Deák Ferenc). Sala a fost renovată, fiind amenajate vestiare moderne, grupuri sanitare și dușuri. În sala mare, se puteau organiza antrenamente și jocuri simultane pe patru mese. În 1980, lângă această sală s-a construit un spațiu suplimentar, tot pentru patru mese. Deasupra, s-a adăugat un etaj cu cinci camere, o bucătărie și o baie, pentru a găzdui jucătorii de tenis de masă care erau transferați la Arad și nu aveau încă o locuință permanentă.

Având în vedere că rezultatele remarcabile din perioada 1959-1989 ar fi prea detaliate pentru a fi prezentate în întregime, vom enumera doar jucătorii maghiari de tenis de masă care au reprezentat clubul din Arad sau chiar România la competițiile internaționale.

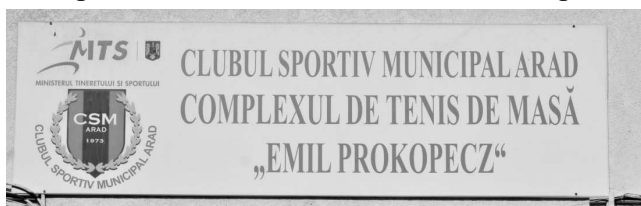
PROKOPECZ EMIL (1918 – 2005) a fost antrenor de tenis de masă 25 de ani, de profesie contabil.

În tinerețea sa, a jucat fotbal – pe post de extremă stângă – la Clubul Athletic Arad. Ca soldat în al Doilea Război Mondial, a fost trimis pe frontul de la Stalingrad, fiind unul dintre pușinii care s-au întors acasă. După război, a jucat fotbal la ATE și ulterior la echipa Cooperativa Artex (unde era contabil), dar în 1954, prietenul său, Goda Oszkár, l-a ademenit să devină antrenor la Clubul Voința.

De atunci, Prokopecz Emil a crescut o generație de campioni, atât pe plan național, cât și internațional. Sportivi formați de el: Mihalca Eleonora, Lészay Magdolna, Mihaș Liana, Ferenczi Éva, Nemes Olga, Kovács Tibor, Gyöngyösi Ildikó, Kádár Gabriella, Réthi Albert, Șimandan Adrian.

El a adus la Arad pentru întărirea echipei câțiva jucători deja consacrați, precum: Krézsek Judit din Cluj (1967), Korodi Mária din Brașov (1972), Nemes Olga din Târgu Mureș (1980) și Réthi Albert din Cluj (1969). În anii 1970, a fost numit antrenor al echipei naționale feminine de tenis de masă a României. Premiile și titlurile obținute de sportivii formați de Prokopecz Emil vor fi menționate alături de numele acestora. Totuși, fiecare succes reflectă, într-o măsură considerabilă, munca și dedicația antrenorului de suflet, cunoscut cu afecțiune de arădeni drept „Proki-bácsi.”

În semn de recunoaștere a performanțelor excepționale ale elevilor și colaboratorilor săi, precum și a contribuției sale remarcabile la dezvoltarea tenisului de masă, complexul sportiv de tenis de masă de pe strada Eminescu (Deák Ferenc) a fost denumit în onoarea sa. Deasupra porții, pe placă, scrie: Complexul de Tenis de Masă „Emil Prokopecz”.

LÉSZAY MAGDOLNA

Născută la Arad, Lészay Magdolna a fost mereu dedicată orașului natal prin pasiunea și cunoștințele sale. A început să practice sportul încă din copilărie, fiind elevă a profesorului de educație fizică Bíró Béla în cercul de tenis de masă al Palatului Pionierilor din Arad. Aici a intrat în contact cu tinerii de la Clubul Voința și și-a dedicat viața acestui sport. În anul 1960, a devenit eleva lui Prokopecz Emil, sub îndrumarea căruia a evoluat remarcabil. După pensionarea maestrului său, Lészay Magdolna i-a urmat acestuia ca antrenor, continuând tradiția excelenței în tenisul de masă arădean.

Fără a pretinde că este o listă completă (deoarece ar fi prea extinsă), rezultatele remarcabile ale Lészay Magdolna (Magdi) sunt următoarele:

1963: Campionatul Național de Tineret, locul III la dublu mixt.

1965: Competiția Națională Feminină, locul II.

1966: Competiția Națională Feminină – locul II, iar la dublu feminin – locul II.

1967: Competiția Națională Feminină – locul I. În Cupa Europei, echipa din Arad (Lészay, Mihalca și Krézsek) învinge Spartac Praga cu scorul de 5:4. În același an, alături de Kovács Tibor, a obținut locul II la dublu mixt în Campionatul Național.

1968: Campionatul Balcanic (Skopje) – locul I în echipa națională a României. În aceeași perioadă, în Cupa Europei, Voința Arad învinge Polizei Viena cu scorul de 5-0 (Mihalca, Lészay și Krézsek).

1969: La Campionatul Balcanic de la Atena, echipa României a câștigat locul I (echipa a inclus-o pe Lészay și Mihalca), în Campionatul Național a obținut locul I la dublu feminin (alături de campioana mondială Maria Alexandru), iar alături de Kovács Tibor a obținut locul III.

1970: La Campionatul European de la Moscova, echipa României a obținut locul III (în echipă fiind Lészay și Mihalca).

1971: În Campionatul Național de echipe, Voința Arad a câștigat locul I (Lészay, Krézsek, Căruceru), iar la individual a obținut locul II la dublu feminin și locul II la dublu mixt, alături de Korodi Mária (care juca atunci la Brașov). La dublu mixt a obținut și locul III, alături de Kovács Tibor.

Aș putea continua să enumăr locurile obținute pe ani, dar voi menționa doar cele mai remarcabile în continuare (Campionate Naționale – denumite mai departe CN – și participări internaționale).

CN:

1973: Locul II la echipe (Lészay, Mihalca, Korodi)

1974: Locul I la echipe (Lészay, Korodi, Ferenczi), Locul II la dublu feminin (alături de Korodi Mária)

1975: Locul III la dublu feminin (alături de Korodi Mária)

1976: Locul II la Campionatul Național de echipe (Ferenczi, Lészay, Korodi)

1977: Locul I la Campionatul Național de echipe (Lészay, Ferenczi, Mihuț), Locul II la dublu feminin (alături de Ferenczi)

1978, 1979 și 1980: Locul I la Campionatul Național de echipe

1981: Locul I la Campionatul Național de echipe, cu Nemes Olga în echipă.

În concluzie: 13 titluri naționale, de două ori medaliată cu bronz la Campionatele Europene (CE). A fost prima echipă arădeană care a participat la Cupa Campionilor Europeni, unde au ajuns de două ori în finală.

În 1983, a fost ultima sa participare ca jucătoare la CSM, iar ulterior a devenit antrenor pentru mai mulți ani. În acel an, în ultima sa competiție de Campionat Național, echipa a obținut locul II, avându-i colegi pe Kádár Gabriella și Márton Irén. Din 1986, la Arad a funcționat secția de tenis de masă a Centrului Olimpic Român, al cărei antrenor principal a fost Liana Mihuț, însă Lészay Magdi a continuat să se ocupe de tinerii talentați arădeni.

MIHALCA (VLAICOV) ELEONORA este o jucătoare de tenis de masă din județul Bihor, care vorbește fluent limba maghiară. S-a mutat la Arad în clasa a VIII-a, la invitația antrenorului Prokopecz Emil și a locuit la familia acestuia. A frecventat Liceul 3 (secția română), dar obișnuia să interacționeze frecvent cu elevii de la secțiile maghiare. Este licențiată în educație fizică.

A început să joace la Arad în culorile echipei de tineret, încă din clasa a VIII-a, dar deja era premiată la competițiile naționale. În 1961 a devenit campioană națională la individual, iar apoi au urmat o serie de victorii. Dacă enumerăm doar rezultatele internaționale, în 1965 a fost membră a echipei naționale a României care a câștigat locul III la Campionatul Mondial de la Ljubljana și locul II la Campionatul Balcanic de la Sofia, la proba de dublu feminin. Un an mai târziu, la Campionatul Balcanic de la Brașov, a obținut locul I la individual, iar la Campionatul Balcanic de la Antalya, a câștigat 4 medalii, inclusiv locul II la dublu mixt împreună cu Réthi. La Campionatul European de la Lyon a câștigat locul III la dublu feminin, iar ca membră a echipei naționale a României, a obținut locul II la Campionatul Mondial de la München. La Atena, împreună cu Réthi, au devenit campioni balcanici.

Rezultatele sale internaționale sunt impresionante, dar în concluzie, pe parcursul celor 15 ani de carieră activă (dintre care 13 ani la Arad), a participat la 6 campionate mondiale, 6 campionate europene și 4 meciuri din Cupa Europei. De asemenea, a obținut de două ori locul II la Campionatele Mondiale.

FERENCZI (HERRMANN) ÉVA, născută la Târgu Mureș, a fost adusă la Arad de Prokopecz Emil din Petrești, devenind atât membru al familiei, cât și o jucătoare de ping-pong remarcabilă. A absolvit Liceul 3, secția maghiară, în 1980, dar era deja o jucătoare de tenis de masă consacrată la

acel moment. În 1974, echipa din Arad a câștigat Campionatul Național al României (Lészay, Korodi, Ferenczi). În 1977, la Campionatele Europene de Tineret organizate la Vicky, a câștigat două medalii de bronz (la individual și la dublu feminin), iar în același an, a devenit campioană națională la echipe (Ferenczi, Lészay, Mihut). În 1979, la Campionatul Mondial de Tineret din Barcelona, a câștigat medalii de aur la individual și la dublu mixt. De asemenea, a obținut medalii de bronz cu echipa României la trei Campionate Europene (Duisburg, Bern și Budapesta).

După competiția de tenis de masă a veteranilor Clubului Sportiv Arad - 1996

Rândul de sus, de la stânga la dreapta: *Gyöngyösi Ildikó, Matekovitsné Korodi Mária, Krézsek Judit, Prokopecz Emil, Mihalca Eleonora, Réthi Albert, Sava Crinela*
Rândul de jos: *Bătrânescu Adrian, Lészay Magdolna*

KORODI (MATEKOVITS) MÁRIA s-a născut în 1950 în satul Sântionlunca (Szentivánlaborfalva) din județul Covasna. Directorul școlii din sat le-a dat ei și surorii sale gemene (Korodi Hajnalka) o rachetă de ping-pong, iar acestea au devenit rapid campioane regionale, provinciale și naționale pe linia pionierilor. În această perioadă, Clubul Rapid din Brașov le-a observat și le-a solicitat părinților permisiunea de a le lua la echipa lor. Au jucat pentru acest club (feroviar) timp de 7 ani, iar din 1972, la invitația antrenorului Prokopecz Emil, au întărit echipa Voința Arad (începând cu 1973, clubul și-a schimbat numele în CSM Arad). Are diplomă în biologie. Avantajul său în joc: este stângace.

Cu echipa Rapid din Brașov, Korodi Mária a câștigat mai multe competiții individuale și de echipă, la dublu feminin fiind de cele mai

multe ori parteneră cu sora ei geamănă (la Viena, Ruse, Leningrad, Dresda, Londra, Paris, Subotica). Între timp, cu echipa națională de tineret a României, au obținut locul III la Campionatul European de Tineret din Copenhaga. În timp ce juca încă la Brașov, în 1967, a câștigat locul I la Campionatul Național în proba de dublu mixt, alături de arădeanul Șimandan, în 1969 a obținut locul III la dublu mixt cu arădeanul Réthy Albert, iar în 1971 locul II la dublu feminin, alături de Lészay Magdolna. În 1972, ca membră a echipei din Arad, a obținut locul II la Campionatul Național (Lészay, Mihalca, Krézsek, Korodi), performanță pe care au repetat-o și anul următor. În 1973 a participat la Campionatul Mondial al Studenților din München (Universiade), unde echipa României a câștigat medalia de bronz. În 1974, a obținut locul I cu echipa, locul III la individual și locul II la dublu feminin (alături de Lészay). În 1976, echipa feminină din Arad (Lészay, Korodi, Ferenczi) a obținut locul II la Campionatul Național. În acel an și-a încheiat cariera activă, participând la reuniunea veteranilor de tenis de masă de la Békéscsaba, la începutul anilor 2000.

Între 1967 și 1972, KRÉZSEK JUDIT din Cluj a fost jucătoare de tenis de masă la Voința Arad. În primul său an la Arad, a fost deja membră a echipei care a câștigat locul I la Campionatul Național (împreună cu Mihalca și Lészay), iar apoi a contribuit la victoria echipei din Arad, care a învins echipa La Palette din Bruxelles cu scorul de 5-0 în Cupa Europei. Un an mai târziu, arădenii au învins echipa franceză Billacourt cu 5-2, la Arad. În 1971, a fost din nou membră a echipei câștigătoare a Campionatului Național feminin, iar în 1972 au terminat pe locul II.

Tânăra GYÖNGYÖSI ILDIKÓ, originară din Valea Jiului, a ajuns la Arad la invitația lui Prokopecz Emil, iar ca parte a pregătirii sale, a locuit în familia antrenorului. Deși știa destul de bine limba maghiară, a învățat mult și în Arad. Între 1973 și 1978, a urcat de mai multe ori pe podium în Campionatele Naționale, fie cu echipa, fie în proba de dublu feminin, obținând locul I de două ori cu echipa.

NEMES OLGA a început să joace tenis de masă la Târgu Mureș, iar Prokopecz Emil a invitat-o la Arad încă din perioada școlii generale. În 1981, împreună cu Ferenczi și Lészay, a câștigat titlul național la echipe, au câștigat Cupa României, iar Olga a devenit campioană națională la individual și, alături de Ferenczi Éva, au câștigat și la dublu feminin. În anul următor, la Campionatul European de la Budapesta, a făcut parte din echipa națională a României, care a obținut locul al III-lea, iar în același an, echipa din Arad (Ferenczi, Lészay, Nemes) a devenit campioană națională.

KÁDÁR GABRIELLA a câștigat prima medalie pentru clubul arădean în 1977 și a continuat să obțină performanțe remarcabile în anii următori. În 1980, alături de Borbély Judit, a obținut locul II la Campionatul Național la dublu feminin. În 1981, două echipe feminine din Arad au participat la Campionatul Național. Echipa formată din Ferenczi, Lészay și Nemes a câștigat locul I, în timp ce echipa Kádár, Borbély, Márton Irén și Căruceru

Livia a obținut locul II, blocând echipele din capitală de la un loc mai înalt pe podium. Tot în acest an, Kádár a obținut locul III atât la individual, cât și la dublu feminin.

În anii <80, printre jucătoarele de tenis de masă din Arad care au obținut rezultate remarcabile, trebuie menționate și numele BORBÉLY JUDIT, MÁRTON IRÉN și GELLÉR ANDREA. Ultimele două au obținut locul III la Campionatul Național în proba de dublu feminin în 1983, iar Gellér a obținut locul III și la individual feminin.

Munca neobosită a jucătoarelor de tenis de masă din Arad poate fi cel mai bine reflectată de rezultatele din 1981: Lészay, Ferenczi, Nemes, Kádár, Borbély și Márton au obținut 9 podiumuri la Campionatul Național, în probele de echipă, dublu și individual.

Deși Clujul a fost centrul adevărat al tenisului de masă din anii ,50, sub îndrumarea antrenorului de mare valoare Paneth Farkas, Prokopecz Emil s-a ocupat și de băieții din Arad. Unul dintre cei care a adus rezultate remarcabile a fost KOVÁCS TIBOR, care deja în 1956, și apoi în următorii 3 ani, a obținut locul II la Campionatele Naționale cu echipa de la Voința Arad. În 1957 a devenit campion național de juniori, iar în 1958 a câștigat titlul național la dublu masculin (alături de Cobârzan). Un an mai târziu, a obținut locul II la Campionatele Naționale la dublu mixt, alături de Lészay Magdolna. În 1967, a obținut locul II național și, tot atunci, alături de Șimandan, a câștigat locul II la dublu masculin. Ani la rând (1968–1971), Kovács și Lészay au fost pe podium la dublu mixt, iar în 1969, Kovács a terminat pe locul II la individual. A avut performanțe deosebite și în competițiile de echipă alături de Réthi Albert și Demian Marius – pe scurt, Kovács Tibi a adorat tenisul de masă.

RÉTHI ALBERT a fost adus la Arad de Prokopecz Emil din Cluj-Napoca în 1969 pentru a întări echipa, după ce cu doi ani înainte, la Campionatul Balcanic de la Antalya, a obținut locul II alături de Mihalca, care deja juca pentru Arad. Ca jucător al Aradului, în 1969 a câștigat locul I la individual și locul III la dublu mixt alături de Korodi, care juca la acea vreme la Brașov. În 1970, echipa masculină din Arad (formată din Kovács, Demian și Réthi) a câștigat campionatul național, iar în anul următor a obținut locul II la dublu masculin, alături de Demian.

În final, la bărbați, merită menționat și numele lui Kakas Árpád, pe care Prokopecz Emil l-a adus la Arad în 1974 din Sântionlunca (Szentivánlaborfalva), nu ca jucător, ci datorită loviturilor sale puternice, pentru a ajuta în special la antrenamente.

Am sintetizat pe scurt, dar fără a revendica exhaustivitatea, 50 de ani ai tenisului de masă arădean (1940–1989). Nu toate numele, rezultatele sau denumirile echipelor au putut fi incluse într-o astfel de lucrare. Pe lângă literatura de specialitate utilizată, mulțumiri celor fostelor sportive (Lészay Magdolna și M. Korodi Mária), care au ajutat la reconstituirea evenimentelor din trecut.

Bibliografie

Viorel Bitang, Vasile Păltineanu, Tiberiu Țiganu, Lészay Magdalena:
Tenisul de masă arădean – trecut, prezent și perspective. Arad, 2010
Ziarul "Vörös Lobogó" – articole sportive între 1970 și 1989

Sfârșitul socialismului de stat. Evenimentele revoluției la Arad

Autor: Lehoczky Attila

Traducerea în limba română: Molnar-Sólya Emília

În partea de vest a României, instaurarea unei atmosfere revoluționare, a fost cauzată nu doar de regimul strict al statului, de sistematizarea serviciilor și aprovizionării sau de dificultățile tot mai mari ale vieții cotidiene. Au existat și alte motive. Printre cauzele principale se numără opoziția deschisă a lui Tókéş László, atunci pastor reformat la Timișoara, dar trebuie menționată și atmosfera creată de programele de radio și televiziune din Ungaria, care în anii 1980 încă se recepționau bine în această regiune. În 1989, emisiunea „Panorâma” a Televiziunii Maghiare de Stat a difuzat două reportaje importante: unul cu fostul rege al României, Mihai I, și celălalt cu László Tókéş. Ambele programe au avut un ecou larg, atrăgând și o parte semnificativă a publicului românesc. Regele Mihai a rememorat perioada domniei sale și abdicarea sa forțată din 1947, discutând totodată despre formele adecvate de conducere ale statului. Tókéş László, într-o serie de interviuri extinse, a cerut urgentarea acțiunilor împotriva celor responsabili de distrugerea țării. Pe lângă aceste emisiuni, mass-media oficială din Ungaria a adoptat un ton deschis și critic față de regimul românesc, fiind completată în mod remarcabil de Radio Europa Liberă. Aceste mesaje au avut un impact puternic asupra vieții publice locale, atât în comunitatea română, cât și în cea maghiară.

Arad se află la doar 45 de kilometri de Timișoara, astfel încât veștile despre evenimentele de acolo au ajuns foarte repede în oraș – acesta fiind și motivul pentru care a devenit primul oraș care s-a alăturat Timișoarei. Evenimentele din Arad pot fi împărțite în două perioade principale: 20–22 decembrie, caracterizată de proteste pașnice și 22–25 decembrie, când s-au înregistrat confruntări militare.

Pe 17 decembrie 1989, cu puțin înainte de vacanța obișnuită, a fost emis un decret rapid prin care s-a declarat vacanță în școli și universități, iar elevii și studenții au fost trimiși acasă. Această decizie indica faptul că autoritățile intenționau să îndepărteze din marile orașe, inclusiv din Arad, o parte dintre studenți și elevii mai mari, considerați mai predispuși la acte de revoltă. Din cauza evenimentelor deja în desfășurare la Timișoara, Cornel Pacoste (membru al Comitetului Politic Executiv), Ilie Matei (secretar de propagandă al Comitetului Central al Partidului Comunist Român, în continuare CC al PCR) și Radu Constantin (secretar al CC

responsabil cu problemele interne) au sosit în secret la Arad. Lor li s-au alăturat curând Ilie Ceaușescu (fratele lui Nicolae Ceaușescu, conducător politic al armatei) și Eugen Bălădan (comandantul unităților militare din Oradea).

Acest grup, care poate fi considerat un organism de gestionare a crizei, împreună cu Comitetul Județean de Partid Arad, a adoptat probabil în data de 20 decembrie documentul intitulat „Planul Unic de Cooperare pentru restabilirea ordinii publice grav tulburate în municipiul și județul Arad” și a decis punerea în aplicare a acestuia. În Comitetul Executiv însărcinat cu implementarea planului au fost incluși: Elena Pugna, prim-secretar județean, Nicolae Angheloiu, secretar pentru probleme organizatorice, Dumitru Marcu, comandant militar, Grigore Sălceanu, inspector în cadrul Ministerului de Interne, Mihail Cioflică, comandantul Poliției municipale, Liviu Stranski, comandantul Gărzii Naționale, precum și Ilie Matei și Radu Constantin, deja menționați. De asemenea, Comitetul a luat act de ordinul emis pe 17 decembrie, care permitea utilizarea muniției de război de către unitățile de poliție și militare.

Tancuri în fața Operei din Timișoara

Până în dimineața zilei de 20 decembrie, pe pereții unor clădiri publice din Arad au apărut inscripții împotriva regimului, care au fost înlăturate rapid de forțele de ordine în cursul zilei. Cu toate acestea, inscripțiile au fost observate de locuitori înainte de a fi șterse. Ca reacție la știrile venite din Timișoara, o parte din locuitorii Aradului s-au adunat în aceeași după-amiază în piețele mari ale orașului, protestând în tăcere împotriva masacrelor. Acestea pot fi considerate primele manifestații locale.

În dimineața zilei de 21 decembrie, în fabrici și instituții, la ordinul lui Nicolae Ceaușescu, ar fi trebuit să aibă loc adunări în care angajații să condamne manifestațiile de la Timișoara, o parte dintre muncitori însă au

refuzat să participe la aceste adunări. Printre aceștia s-au remarcat tinerii muncitori de la Întreprinderea de Orologerie Industrială, care, la ora 7 dimineața, au refuzat să înceapă munca și, conduși de muncitorul Onofrei Dănilă, s-au îndreptat spre sediul Comitetului Județean de Partid.

Mulțime în Piața Primăriei. Un instantaneu din perioada pașnică a revoluției.

Au ales o rută ocolitoare, iar pe drum au invitat muncitorii de la alte fabrici – precum „Strungul”, Fabrica de Vagoane de Marfă și Călători, Fabrica de Textile UTA, Fabrica de Mobilă și Fabrica de Tricotaje „Tricol Roșu” – să li se alăture, mulți dintre aceștia răspunzând pozitiv chemării. Mulțimea astfel formată a crescut considerabil, iar forțele de ordine au încercat să îi oprească pe artera principală a Centrului orașului, însă fără succes. Ajunși în Piața Primăriei (unde funcționa și Comitetul Județean de Partid, în clădirea actualului sediu al Primăriei), numărul protestatarilor depășea deja câteva mii. Forțele de ordine erau deja pregătite: în piață fusese dislocat un cordon militar de 250 de soldați echipați cu arme și muniție de război, unități ale Gărzii Naționale, 28 de vehicule blindate de tip TAB (Transportor Blindat pentru Trupe) și alte unități de poliție și armată. În plus, alte forțe erau staționate în oraș, la dispoziția autorităților. Cu toate acestea, protestul a rămas pașnic. Manifestanții cântau „Deșteaptă-te, române!”, scandau lozinci împotriva regimului și a lui Ceaușescu și rosteau rugăciuni în grup. Liderul manifestației a devenit Valentin Voicilă, un actor care a încercat să mențină caracterul pașnic al evenimentului. Liderii Comitetului de Partid, inclusiv Elena Pugna, primul secretar județean, au încercat să calmeze mulțimea, promițând creșteri salariale

și majorarea alocațiilor pentru copii, însă aceste eforturi s-au dovedit inutile. Până la orele amiezii, mulțimea crescuse semnificativ, locuitorii din centrul orașului și angajații instituțiilor din împrejurimi s-au alăturat protestatarilor, care deja nu mai aveau loc pe piața mare, fiind mulți dintre ei strânși pe străzile adiacente.

Valentin Voicilă, actor, liderul arădean al revoluției

Conducerea Comitetului Județean de Partid a luat în considerare posibilitatea unei intervenții armate, adică dispersarea mulțimii cu ajutorul forțelor de ordine. Inițial, s-a dorit realizarea acestui lucru cu unitățile Gărzii Naționale, motiv pentru care s-a ordonat achiziționarea a 6000 de bastoane. În noaptea respectivă, însă, doar aproximativ o sută de persoane au rămas pe piață, iar astfel s-a pus problema ca armata să îi disperseze. Cu toate acestea, Pugna nu a dat ordin în acest sens.

Militari sărbătorind victoria revoluției pe 22 decembrie

Pe 22 decembrie, a doua zi, piața s-a umplut din nou, încă de la orele dimineții aproape 20 000 de oameni s-au adunat. Ilie Matei, secretar al Comitetului Central, a dat ordine pentru dispersarea mulțimii cu gaze

lacrimogene, dar armata nu a executat acest ordin. Între timp, preoți au ajuns în mulțime, au instalat un sistem de sonorizare, iar revoluționarii au început să socializeze cu soldații, aducându-le sandvișuri și ceai fierbinte. Văzând cum se dezvoltă evenimentele în această direcție, Mihai Ciofflică, comandantul poliției, a ordonat retragerea trupelor sale din piață, iar la ora 14.00, unitățile armatei au părăsit și ele piața.

Între timp, s-a desfășurat o adevărată sărbătoare populară, deoarece televiziunea de stat a relatat despre fuga lui Nicolae Ceaușescu și a soției sale. Revoluționarii au pătruns în clădirea Primăriei și au declarat Aradul un oraș liber, totodată cerând liniște și calm în rândul populației. Preluarea puterii s-a desfășurat practic în mod pașnic (potrivit lui Tokay György, fost avocat și parlamentar, revoluția arădeană s-a organizat de la sine într-un mod „germanic”), iar vechea elită, cu excepția unei singure persoane, s-a retras de la orice activitate politică. Dintre aceștia, doar Gheorghe Feieș, pe atunci lider al Comitetului Tineretului Comunist din județ, a rămas în viața publică; el a fost ulterior primar al orașului Sebiș pentru mai multe mandate.

În cursul zilei, s-a format Comitetul Arădean al Frontului Democrat Român. În prima lor proclamație, aceștia au apelat la o atitudine pașnică din partea armatei și le-au cerut să se alăture mișcării. Membrii Comitetului erau în majoritate lucrători din diverse unități industriale, dar printre aceștia se numărau și avocați, ofițeri și angajați ai spitalelor. Personalitatea principală a Comitetului a fost Valentin Voicilă, liderul evenimentelor revoluționare de la Arad. Minoritățile naționale au fost reprezentate doar de Nemes Gábor, care în acea perioadă era muncitor la Fabrica de Vagoane.

Până la sfârșitul lunii decembrie, organizațiile locale ale Frontului Salvării Naționale (FSN), care preluaseră puterea la nivel național, au trecut printr-un proces rapid de auto-organizare. Valentin Voicilă și cei din jurul său au contactat conducerea de la București înainte de Crăciun, inclusiv pe Ion Iliescu, Petre Roman și Mircea Dinescu, dar și în acest caz organizarea a avut loc fără o coordonare centrală. Structurile, pozițiile și persoanele care le ocupau au fost clarificate doar după sărbători, atunci când comitetele locale și județene au fost oficial alese. După ce organizația locală a Uniunii Democratice Maghiare din România (denumită în continuare UDMR, iar circumstanțele formării acesteia sunt detaliate mai jos) și-a exprimat intenția de a participa la noile organe de putere care se formau, liderii revoluționari au îndeplinit această cerere. Valentin Voicilă a fost numit președinte al Consiliului Județean al FSN, iar inginerul Csiszter Kálmán a fost ales secretar, avocatul Hosszu Zoltán devenind membru al consiliului de conducere. La conducerea Consiliului Municipal a fost numit juristul Titus Gherghiof, vicepreședinți fiind Constantin Buzatu și Duca József Attila, iar membrii maghiari ai Consiliului au fost Turi Gábor și Nemes Gábor. Aceste instituții au asigurat tranziția.

Reorganizarea democratică nu a reușit totuși să se desfășoare fără incidente sângeroase și victime. A doua etapă a evenimentelor locale ale

revoluției, care a fost deja una sângeroasă, a început pe 22 decembrie, când doi ofițeri de rang înalt ai Securității, Constantin Nuță și Mihalea Velicu, generali (ambii participaseră la acțiunile militare prin care s-a încercat suprimarea revoluției de la Timișoara), au ajuns în oraș. Cei doi generali au încercat să ajungă la București pe o rută ocolitoare, iar pe avionul care îi transporta se aflau printre altele și un grup de soldați specializați din Brigada Antiteroristă. Din cauza condițiilor meteorologice nefavorabile, avionul nu a fost lăsat să decoleze mai departe de la Arad, iar pasagerii au fost cazați la Hotel Parc din centrul orașului, în timp ce echipajul avionului a fost găzduit la Hotel Astoria, situat în apropierea Primăriei. Seara, au apărut informații conform cărora se desfășurau schimburi de focuri în zona Palatului Poștei și în alte locații. De asemenea, s-a raportat că unele unități ale fostei securități comuniste (Securitate) se îndreptau către oraș în fruntea unor convoaie militare, iar apărătorilor revoluționari din Primărie li se distribuiau arme și muniție pentru a se apăra, în caz de necesitate. Acest lucru chiar s-a întâmplat cu adevărat.

Aceste informații au provocat panică în rândul celor doi generali. Au încercat să ia legătura cu Poliția Municipală, dar nu au reușit să stabilească contactul cu niciun ofițer de rang înalt. Din acest motiv, au început să suspecteze că au căzut într-o capcană și că cineva încearcă să-i captureze.

Din cauza fricii și suspiciunii generalizate, curând a început un schimb de focuri între oamenii celor doi generali (soldați specializați menționați anterior) și revoluționari în apropierea Hotelului Parc și a Primăriei, dar locuri de schimburi de focuri au fost și aeroportul. Cei care au deschis focul au fost, în toate cazurile, membri ai fostei puteri. Schimburile de focuri i-au speriat pe locuitori, iar în același timp s-au răspândit zvonuri care, mai târziu, s-au dovedit a fi false, cum ar fi otrăvirea apei potabile sau grupuri de „teroriști” care ar fi făcut ravagii.

Monumentul dedicat celor 24 de victime din Arad ale Revoluției

Schimburile sporadice de focuri au continuat toată noaptea și în ziua următoare, provocând mai multe victime mortale. Printre acestea se remarcă Tóth Sándor, cetățean maghiar, care a fost împușcat mortal pe 23 decembrie pe podul Elisabeta (Decebal) din centrul orașului. El transporta ajutoare externe către cetatea Aradului. Schimburile de focuri au continuat până pe 25 decembrie, când armata a reușit să dezvăluie și să elimine grupurile denumite „teroriști”, care erau, de fapt, unități ale fostei Securități.

Din cauza evenimentelor revoluționare, 24 de persoane, inclusiv 11 civili, și-au pierdut viața, iar 38 au fost rănite. Cei doi generali (care, conform multora, primiseră ordine de a suprima mișcările revoluționare din Arad) au călătorit cu trenul spre București în dimineața zilei de 23 decembrie, dar au fost arestați la Deva și transportați cu un elicopter. Aeronava s-a îndreptat spre Alba Iulia, însă aproape de oraș, armata a doborât-o, suspectând prezența teroriștilor la bord; toți ocupanții au murit în urma incidentului.

Aspectele maghiare ale transformării democratice de la Arad

Autoorganizarea spontană a fost vizibilă și în rândul comunității maghiare din Arad. Pe 22 decembrie, avocatul Hosszu Zoltán, Kocsik József (fost responsabil al Comisiei de Cultură) și profesorul Matekovits Mihály s-au reunit în locuința celui din urmă pentru a redacta o listă care să exprime dorințele maghiarilor arădeni. Documentul creat de ei a fost denumit „12 Puncte”, iar grupul s-a autointitulat **Comisia pentru Locuitorii de Naționalitate Maghiară din cadrul Frontului Democrat Român de la Arad**.

Printre cerințele lor se numărau democrația reprezentativă, utilizarea nelimitată a limbii materne, înființarea unui minister al naționalităților, reorganizarea presei și a mass-mediei în limba maghiară, reconstrucția învățământului în limba maternă de la grădiniță până la instituțiile de învățământ superior, ocrotirea liberă a patrimoniului cultural, oprirea imediată a politicii de asimilare forțată, libertatea circulației oamenilor și a ideilor, restabilirea muncitorilor, țăranilor și intelectualilor aproape de locurile lor de origine, utilizarea liberă a inscripționării și denumirilor în limba maghiară în localitățile de limbă maghiară sau mixte, înregistrarea corectă a numelui și prenumelui în acte, libertatea religioasă completă și reinstalarea Statuiei Libertății. După redactarea acestei liste, grupul s-a îndreptat către profesorul Ujj János, dar pe drum au întâlnit un echipaj de televiziune din Ungaria. La cererea acestora, Hosszu Zoltán a citit cele 12 Puncte în fața camerelor de filmat.

Ulterior, Matekovits Mihály s-a deplasat la Școala Generală Nr. 1 din centrul orașului (unde lucra și fusese anterior director al instituției). De

acolo a vorbit telefonic cu Domokos Géza, cel care avea să devină primul președinte ales al Uniunii Democrate Maghiare din România (UDMR). Domokos i-a informat că UDMR se află în curs de înființare la București și i-a îndemnat pe maghiarii arădeni să creeze o filială locală. A doua zi, cele 12 Puncte au fost publicate în cotidianul maghiar local, redenumit „Jelen” (anterior numit „Vörös Lobogó”). Până atunci, grupul spontan de organizare maghiară s-a transformat în organizația locală a UDMR, care, prin intermediul ziarului, a chemat comunitatea maghiară să se alăture acestei structuri.

Cele 12 puncte au fost predate și lui Valentin Voicilă, liderul revoluționarilor arădeni, care, la cererea lor, le-a oferit un spațiu. Inițial, acesta se afla în câteva camere de la primul etaj al vechii clădiri a Consiliului Comitatului (ulterior cunoscută ca Școala de Partid), dar ulterior s-au mutat într-o altă locație. Încăperile au fost predate Partidului Țărănist, iar noul sediu a devenit vila oficială a fostului prim secretar al județului, situat într-o vilă pe strada Alecu Russo, la marginea centrului orașului. „Vila Pugna” a fost denumită după ultima locatară oficială, Elena Pugna.

În câteva zile, foarte mulți oameni s-au înscris în organizația județeană a UDMR Arad. Înscrierea se făcea la biroul redacției ziarului „Jelen”. Procesul de construire a organizației a fost rapid: pentru funcția de președinte al Comitetului Executiv Provizoriu al Organizației Județene Arad a fost ales Hosszu Zoltán, iar vicepreședinți au fost desemnați Tokay György și Cziszter Kálmán. Secretar a fost ales Ujj János, iar în conducere au intrat și Balta János, Bütte Mária, Horváth János, Kocsik József, Matekovits Mihály, Mester József, Nagy Sándor, Oroszhegyi Károly și Pávai Gyula, toți fiind personalități reprezentative ale comunității maghiare locale.

Conducerea Organizației Județene Arad a UDMR (fotografia a fost realizată ulterior). În centru, de la stânga la dreapta, se află Hosszu Zoltán, senator, și Cziszter Kálmán, președintele județean, în stânga este Bölöni György, vicepreședinte executiv, iar în dreapta este Bognár Levente, fostul subprefect al județului Arad și fost viceprimar al municipiului Arad.

Este important de menționat că în Arad, într-un mod caracteristic, nu au apărut probleme de naționalitate în timpul preluării puterii. Mai mult, deschiderea revoluționarilor față de naționalități este ilustrată și de faptul că Valentin Voicilă și colegii săi au aprobat înființarea unui Birou pentru Problemele Naționalităților în oraș, iar pentru conducerea acestuia l-au ales pe Tokay György, iar mai târziu l-au numit pe Csiszter Kálmán. Aceștia s-au ocupat de revendicările naționalităților, de soluționarea problemelor acestora și de distribuirea ajutoarelor trimise lor.

Organizațiile naționale ale biroului mai sus amintit și UDMR au fost înființate abia în luna ianuarie, ceea ce depășește perioada analizată în acest studiu, însă pentru o înțelegere completă a preluării democratice a puterii și a transformărilor organizaționale, trebuie menționat că Valentin Voicilă a făcut parte ulterior din Frontul Salvării Naționale, iar la prima adunare națională a UDMR, care a avut loc pe 6 ianuarie 1990, Csiszter Kálmán a reprezentat organizația din Arad.

Evenimentele din 1989 au marcat sfârșitul unei ere în istoria orașului Arad, iar acest lucru a avut impact asupra tuturor locuitorilor săi. Populația română majoritară, comunitatea maghiară puternică și populația germană, care a scăzut în număr din cauza migrației lente din anii 1960-1980, se aflau în fața unei noi perioade, una istorică, neexperimentată până atunci. Căderea socialismului de stat a adus schimbări mult mai profunde și de durată orașului decât și-ar fi imaginat contemporanii. Entuziasmul de la sfârșitul anului 1989 și începutul anului 1990 s-a stins rapid, dar elanul inițial a adus multe instituții și perspective viabile care continuă să existe și astăzi. Astfel, se poate afirma că evenimentele din 1989 nu pot fi înțelese izolat, pentru a înțelege procesul în întregime, va fi necesară analiza perioadei care a urmat.

Toate acestea ar trebui să fie tema unui viitor volum.

Sursa imaginilor

1. <https://milogul.files.wordpress.com/2010/12/t4.jpg>
2. <https://posturi.wordpress.com/2013/01/19/raportul-comisiei-senatoriale-privind-revolutia-din-decembrie-1989/>
3. <https://teatrulclasic.ro/wp-content/uploads/2015/09/Voicila-081.jpg>
4. https://www.rferl.org/a/Romanias_Revolution_The_View_From_Arad/1906820.html
5. <https://p3.storage.canalblog.com/32/11/298178/16702700.jpg>
6. <https://itthon.transindex.ro/?cikk=19282>

Cuprins

Recomandare (<i>Bölöni György</i>)	5
Prefață (<i>Horvath Levente</i>)	7
Autorii ediției originale în limba maghiară.....	11
La răscruce de drumuri (<i>Lehoczky Attila</i>)	13
O perspectivă asupra istoriei regiunii și a maghiarilor din România între 1944 și 1949	13
Europa și transformarea puterii între 1944 și 1948	13
Între fascism și comunism. Tranziția și socialismul de stat în România.	23
Maghiarii din România în perioada preluării puterii de către comuniști	30
Lista de imagini	35
Comunismul în Arad (<i>Muntean Tibor</i>)	38
„Gândire profund științifică, creativă în dezvoltarea și aplicarea conceptului de dezvoltare economică”. Sau economia comunistă și averea comunistilor	51
„O mai bună organizare a muncii pentru mai multă ordine și disciplină”, sau instantanee din apogeul și tristul sfârșit al industriei manufacturiere din Arad	58
„Sunt un om mulțumit”, sau viața de zi cu zi și prețurile ei în socialism	72
Alb, negru și gri, sau comerțul în „epoca de aur”	86
Concluzie, sau de ce trăiam mai prost atunci și de ce suntem mai puțini acum	91
Bibliografie	97
Învingătorul ia totul (<i>Király András</i>)	100
Orașul în anii de tranziție	100
Se clatină, dar nu se scufundă	112
Legea Sfaturilor Populare	120
Județul Arad	121
Aspecte ale Asociației Populare Maghiare din Arad 1946–1952.....	128
Trecerea spre stânga	138
1948, coborârea pe pantă	142
Surse utilizate, bibliografie:	147

50 de ani de educație maghiară la Arad (<i>Matekovits Mihály</i>)	149
Predecesorii juridici ai actualului Liceu Csiky Gergely	154
De la Mănăstire la Școala Generală nr. 1	160
Școlile cu secție maghiară la nivel liceal	167
Liceul Comercial	167
Liceul Industrial nr. 1 din Arad (Liceul Tehnologic Aurel Vlaicu)	169
Liceul Industrial Nr. 2 din Arad (actualmente Liceul Tehnologic „Iuliu Maniu”)	171
Liceul Industrial de prelucrare a lemnului nr. 5 Arad	172
Liceul Industrial de Construcții nr. 6 Arad	173
Școlile elementare și generale în limba maghiară, secții	174
Ce a rămas neacoperit	189
Surse utilizate	190
Cultura după 1948 (<i>Ujj János</i>)	192
Teatrul din Arad	194
Literatură și editare de cărți	200
Istorie locală, păstrarea tradițiilor	208
Cercetători ai tradițiilor populare din județul Arad	213
Artele plastice	214
Presa	220
Universitatea cultural-științifică	222
Bibliografie:	223
Bisericile noastre după 1948 (<i>Ujj János</i>)	224
Biserica Romano-Catolică	230
Biserica Reformată	235
Biserica Evanghelică-Lutherană Sinodo-Prezbiteriană	239
Comunitatea israelită	240
Bibliografie	241
Realismul socialist ca stil artistic (<i>Ujj János</i>)	243
Presa în anii de după război (<i>Puskel Péter</i>)	250
Viraj spre stânga, presa muncitorească și presa de partid	257
Bibliografie	265
Publicații de surse, monografii, cărți, memorii	265
Anuare, studii parțiale, reviste, articole de ziar	266
Viața socială, timpul liber, distracția (<i>Puskel Péter</i>)	268
Bibliografie selectivă	279
Viața sportivă (<i>Puskel Péter</i>)	280
Surse	281

Tenisul de masă la Arad (<i>Matekovits Mihály</i>)	282
Întroducere	282
Începuturile tenisului de masă la Arad	283
Rezultatele Clubului Sportiv Voința și ale Clubului Sportiv Municipal.....	284
Bibliografie	291
Sfârșitul socialismului de stat. Evenimentele revoluției la Arad (<i>Lehoczky Attila</i>)	292
Aspectele maghiare ale transformării democratice de la Arad.....	298
Sursa imaginilor	300

ISBN 978-606-675-418-7